

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

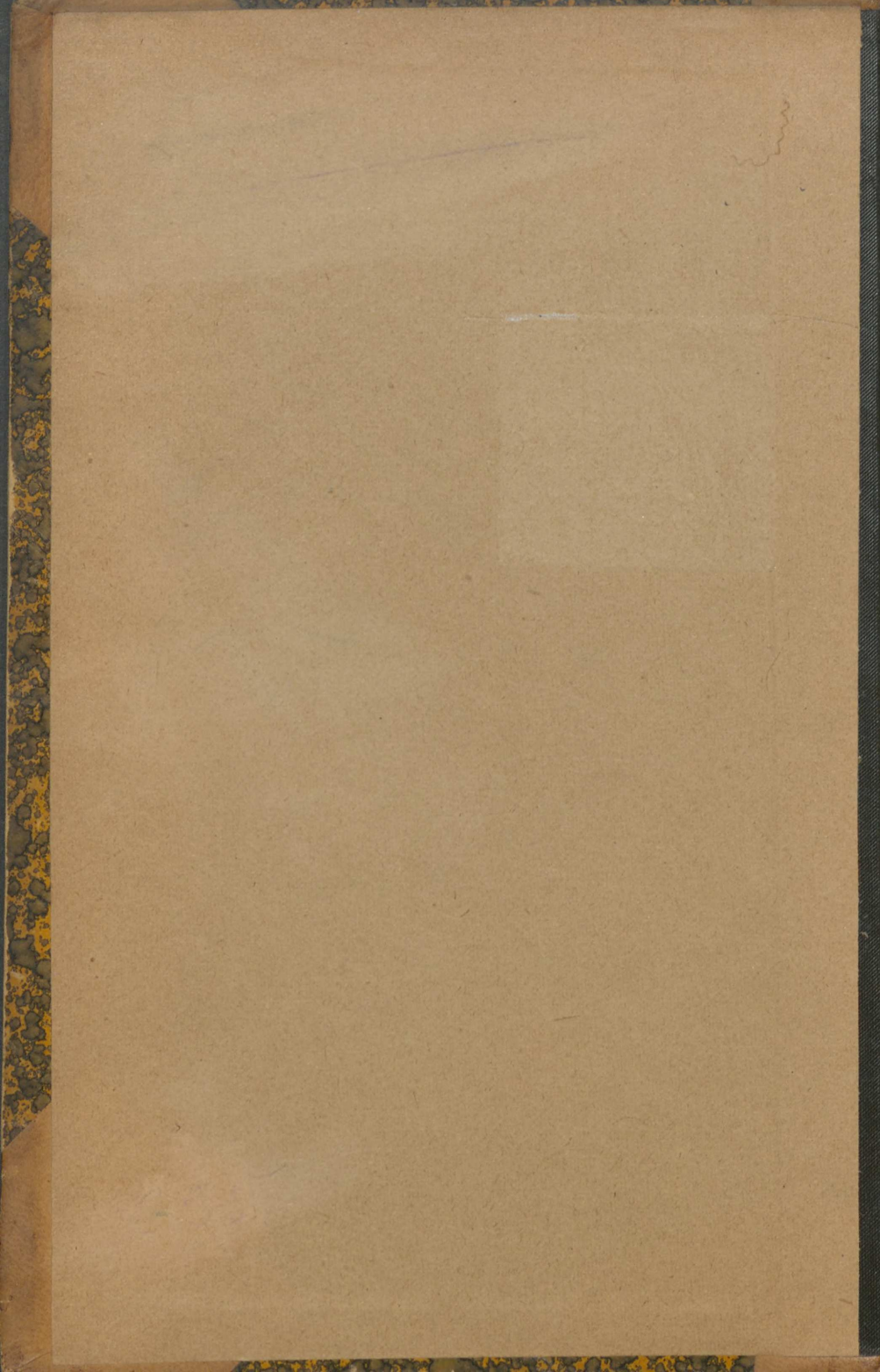
Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

INDUSTRI-
FORENINGEN.

337 lin gl

1895.

~~79-44~~

FRIKONKURRENCEN

OG

SOCIALISMEN

AF

FERNANDO LINDERBERG

Hvis Kristendommen lærtes og forstodes i sin
Stifters Aand, vilde den nuværende Samfundsorden
ikke vare en eneste Dag

Emile de Laveleye

**INDUSTRI-
FORENINGEN.**

KØBENHAVN

LEHMANN & STAGES FORLAG

TRYKT HOS J. D. QVIST & KOMP. (A. LARSEN)

1895

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

Et vist Maal af Velstand hører med til Betingelserne for en menneskeværdig Eksistens. — Den fri Konkurrence har skabt et nyt Monopol, Kapitalens, under hvis Tryk utallige er bragt i en Tilstand, der i det væsentlige ikke er forskellig fra Slavernes i den gamle Verden.

Biskop *Martensen*.

Det er en glædelig Kendsgerning, at den sociale Reform, der er kaldet til at hæve Millionerne op til et højere Sædelighedstrin, ogsaa er det eneste Middel, der kan føre til Befæstelse af Nationens økonomiske og politiske Magtstilling.

Lujo Brentano.

DANMARKS PRÆSTER

OG

LÆRERE

I ÆRBØDIGHED TILEGNET

AF

FORFATTEREN

Vi kender Verdens-Historien tilstrækkelig til at vide, at man kunde skrive en lang og tragisk Historie om de forsømte Lejligheder. Men det ser desværre ud til, at de rige har alt for lidt Kendskab til denne Del af Historien.

Fy. Naumann.

Tilltrods for, at jeg er uenig med Forfatteren i mange Stykker, navnlig i Bogens sidste Del, og tilltrods for, at jeg ikke er Social-Demokrat, medgiver jeg hans Fremstilling min Anbefaling, fordi den synes mig i en klar og overbevisende Form at kaste Lys over de ulykkelige Samfundsforhold, som har udviklet sig i dette Aarhundrede, og at anvise en retfærdig Vej til en Forbedring deraf uden voldsom Omvæltning. I hvilken Udstrækning denne Vej er farbar, skal jeg ikke udtale mig om; men jeg raader særlig Præster og Lærere til at gøre sig bekendt med denne læseværdige Bog og vel overveje dens Indhold. Den er Frugten af et kristent Menneskes alvorlige og omhyggelige Arbejde.

Testrup Højskole, Juli 1895.

Jens Nørregaard.

Skjul Jer ej bag Vindvets Piller
Borgermænd og fine Fruer;
Folket, som paa Pladsen stiller,
ikke Eders Lykke truer;
ti den Haand, som Fanen holder,
er til Livets Daad bestemt,
og i Fanens dybe Folder
er Retfærdigheden gemt.

Luk ej Vindvet, hør de Sange,
som ud over Byen vælder,
lyt til Teksten, vær ej bange,
den om Folkets Kamp fortæller,
i den Sang bor Slægtens Sukke,
i den Tekst bor Haabets Ord,
I maa ikke Vindvet lukke
for det stolte Folkekor.

Denne Hær er Landets Sønner,
for Kultur de gaar i Striden,
skaffer Lys til usle Rønner,
flytter Grænser, løfter Tiden,
Fanen den er Samlingsmærket,
som for Slægtens Tanke stod,
og med Sang vi gaar til Værket
med uovervundet Mod.

Gamle Borger, fine Frue,
hils paa Fanen, lyt til Sangen,
Fanen skal i Solen lue
Ordene ta' Hjærtet fangen,
det som lider, det som savner,
haaber, venter, vinder Sejr,
det, som Tidens Tanker favner,
slaar i Dag hos Folket Lejr.

A. C. Meyer.

FORORD.

Forrige Aar skrev jeg i Tidsskriftet *For Kirke og Kultur* i Anledning af et der offentliggjort Foredrag af Professor Morgenstjerne en mindre Afhandling om Frikonkurrencen og Socialismen, hvilken udkom i Særtryk og udsolgte i Løbet af kort Tid. Fra først af var det nærmest Hensigten, at nærværende Bog kun skulde have været en ny lidt forøget Udgave af nævnte Skrift. Det blev mig imidlertid snart klart, at skulde det lykkes at sprede noget virkeligt Lys over de heromhandlede store og saa dybt indgribende Spørgsmaal, blev det nødvendigt at udarbejde en hel ny Bog. Det er da denne, jeg hermed forelægger. Kan den blive modtaget med noget af den Velvilje, som blev det ovennævnte mindre Skrift til Del, vil den forhaabentlig kunne bidrage noget til at fremkalde den Forstaaelse af Tidens sociale Opgaver, som der trænges saa haardt til under de forestaaende Reformationer.

København i Juli 1895.

Forfatteren.

INDHOLD.

	Side
Forord af Jens Nørregaard	V.
Digt af A. C. Meyer	VI.
Forord af Forfatteren	VII.

A. Frikonkurrencens Æra.

I. Arbejderne og Statsøkonomerne	3.
II. Forandrede sociale Vilkaar	17.
III. Den bestaaende Tilstand	25.
IV. Udbytningens Former	45.
V. Individet og Samfundet	52.
VI. De sociale Vilkaar og den sædelige og aandelige Tilstand.	77.
VII. Den sociale Fallit	109.

B. Socialismens Tidsalder.

I. Den ny Tid	115.
II. Sociale Organisationer	117.
III. Fagforeningen	121.
IV. Andelsselskabet	137.
V. Jordbesiddelsen	154.
VI. Agrarerne og Jorden	174.
VII. Overgang og Resultater	183.
VIII. Menneskene og Socialismen	198.
IX. Fremtidsmuligheder	216.
X. Kristendommen og den sociale Bevægelse	229.

FRIKONKURRENCENS ÆRA.

Millionæren og Proletaren er begge sygelige Udvækster, og
dersom vi nogen Sinde bliver en kristen Nation, vil de begge for-
svinde.

Thomas Burt.

I. Arbejderne og Statsøkonomerne.

Da Maskinerne kom frem, fandt Fabrikanterne i England, at hvert Minut var saa kostbart, at det gjaldt om at gøre Arbejdsdagen saa lang som mulig. Der blev derfor gennemgaaende i de engelske Fabriker arbejdet 15—16 Timer om Dagen, og ikke sjældent gik Arbejdstiden i dette stolte for sin Frihed berømte Land op til 19 à 20 Timer i Døgnet.

Med Henblik paa den moralske Nedværdigelse, som denne Arbejdernes Trældom gav sig Udslag i, erklærede selv Førsteministeren *Robert Peel*, at »Intelligensens store Værk, Maskinernes Fuldkommenhed, blev til den bitreste Forbandelse for Nationen i Stedet for til Velsignelse«^{*)}.

Med disse Forhold for Øje kunde der være Grund til at vente, at Kirkens Ordførere som de naturlige Vaabendragere for de sædelige Livsværdier vilde have løftet et Hærskrig imod Uretfærdigheden, og at Nationaløkonomerne vilde have traadt i Skranken for andre og bedre Forhold.

Men det skete ikke.

Det var Arbejderne selv, der maatte vække de sovende Samvittigheder og tilkæmpe sig Retten.

Omkring ved 1830 — faa Aar efter, at Arbejderorganisationerne havde tilkæmpet sig Retten til at eksistere — begynder Virksomheden for at indskrænke

^{*)} Lujó Brentano: Arbejdsydelsens Forhold til Arbejdsløn og Arbejdstid S. 18.

Arbejdstiden til 10 Timer om Dagen. Paa dette Krav svarer Fabrikanterne saa godt som enstemmigt, at Indskrænkningen af Arbejdstiden til 10 Timer daglig vil være ensbetydende med Undergang for den blomstrende engelske Industri. Og baade Statsmændene og Nationaløkonomerne slutter sig til Fabrikanterne.

Da Kravet naaede frem til Parlamentet, rejste *John Bright*, der ved sin Kamp imod Korntoldlovene indlagde sig saa store Fortjenester, sig og holdt en Tale imod den nævnte Indskrænkning af Arbejdstiden, hvori han bl. a. udtalte:

»Da jeg føler mig overbevist om, at Forslaget vil skade og tilintetgøre Landets vigtigste Interesser, fordi jeg tror, at det staar i Modsætning til alle Grundsætninger for en sund Lovgivning; da det ikke betyder andet over for Arbejdsklassen end en Besnæring, da det kun forsvares af Folk, der mangler ethvert Kendskab til Fabriksøkonomi, da jeg anser det for en af de sletteste Forholdsregler, der nogen Sinde er ikklædt Lovform, og da saa vel Industriens Fornødenheder som Arbejderens og Arbejdsgiverens Krav vilde gøre det nødvendigt atter at afskaffe den, dersom den blev Lov, da dette er min Overbevisning, ser jeg mig nødsaget til paa det bestemteste at modsætte mig Overgangen til anden Behandling.« *)

Denne John Brights Betragtning fandt Tilslutning hos en hel Række af Nationaløkonomer, som havde Sæde i Parlamentet. Og udenfor Parlamentet mødte den nationaløkonomiske Forfatter *Senior* med den Paa-stand, at hele Nettoudbyttet faldt i Fabrikdriftens »sidste« Time, hvorfor Forkortelse af Arbejdstiden vilde være ensbetydende med en Standsning af hele det industrielle Liv. *)

Med hele den offentlige Sagkundskab imod sig maatte Arbejderne kæmpe for den forkortede Arbejdsdag

*) Brentano anf. Skr. S. 20.

i omtrent 20 Aar. Først i 1847 — afgørende først 1850 — blev den offentlige Mening saa vidt vunden for Sagen, at det blev muligt trods Fabrikanternes og Nationaløkonomernes ildevarslende Spaadomme og ihærdigste Modstand at gennemføre den 10 Timers Arbejdsdag, der dog som en af Loven foreskreven Foranstaltning kun kom til at gælde for Kvinder og unge Mennesker. Virkningerne af Loven blev imidlertid meget snart, at den i Praksis ogsaa kom til at gælde for Mændenes vedkommende*).

Men den blomstrende engelske Industri gik ikke til Grunde. Tværtimod blomstrede den mere frodigt end nogen Sinde før.

»Da Arbejdstiden blev afkortet, viste det sig snart, at de enkelte Arbejders Arbejdsevne steg med Afkortningen af Arbejdstiden, og at særlig de unge Arbejdere præsterede ikke blot mere, men ogsaa bedre Arbejde i den afkortede Arbejdsdag end tidligere, da de udmattedes ved uafbrudt Arbejde uden Afbrydelse til den fornødne Hvile og Rekreation«.**)

I 1835 var der i England af Bomuldsspinderier og Væverier 1,262 med 109,626 Maskinstole og 220,134 Arbejdere. I 1890 var der af samme Slags Spinderier og Væverier 2538 med 615,714 Maskinstole og 528,795 Arbejdere***).

I Stedet for at gaa til Grunde viste det sig i Løbet af 40 Aar, at Fabrikerne, Maskinstolene, Tenene og Arbejderne blev dels omtrent, dels mere end fordoblede. Paa samme Tid viste det sig, at hver enkelt Arbejder ikke blot frembragte lige saa meget i den forkortede Arbejdstid som før i den længere, men endogsaa mere. Arbejderne fik Ret paa alle Punkter, det var Fabri-

*) Jævnf. Birger Hanstød: Englands Fabrik- og Værkstedlovgivning S. 87.

**) Samme anf. Skr. S. 138.

***) Brentano anf. Skr. S. 21.

kanterne og de sagkyndige Nationaløkonomer, der fik Uret, blev skuffede og gjort til Skamme.

Med berettiget Selvfølelse ser Arbejderne derfor tilbage paa de vundne Sejre. Ved Trades Unions Aarskongres i September 1891 udtalte den bekendte Leder, Th. Burt, med Henblik herpaa, bl. a.

»Nationaløkonomerne fortalte os, at Lønnen rettede sig fuldstændig efter Tilbud og Efterspørgsel. Men vi har fortalt dem noget andet, at Arbejderne er noget andet end Varer — at de ikke er Bomuldsballer, Kultønder eller Sukkerfustager, men at de er Væsener, at de har en Sjæl, at de er Mennesker, og at de maa behandles som Mennesker«^{*)}.

Udviklingen er senere fremdeles gaaet i den af Arbejderne krævede Retning. Gennemgaaende er Arbejdstiden nu kun ca. 9 Timer om Dagen, og i ikke ringe Udstrækning er 8 Timers Dagen allerede en levende Kendsgerning.

Maatte dette tjene til Vidnesbyrd om, at Arbejderne ofte ser mere, end Nationaløkonomerne forstaar!

Det er i vid Udstrækning Arbejderne, der har omdannet Statsøkonomien i England. Det samme har de, og maa de fremdeles gøre mange andre Steder, særlig hjemme iblandt os selv.

Den forkortede Arbejdsdag staar overalt paa Arbejdernes Program. Men her som andre Steder udgør Kravet om den forkortede Arbejdsdag kun en Del af Arbejdernes Program. Den egentlige Tanke, der har fanget Arbejdermillionernes Tro og Haab, er Socialismens store Ide, den sociale Stat. Det er Socialismen, der viser en enestaaende Evne til Dag for Dag i voksende Grad at trænge ind og sætte Liv i de store, brede og træge og i Virkeligheden mest konservative og for nye Ideer mindst tilgængelige Folkelag.

^{*)} Programmet 22de September 1891.

Alle Vegne ligger Socialismen nu i Luften. Den er ikke blot snart den eneste Luft, hvori Arbejderne drager Aande, Dag for Dag trænger den ind og vinder begejstrede Tilhængere blandt fordomsfrie Mænd og Kvinder baade i Dannelsens og i Rigdommens Folkelag.

Rent paa Forhaand maa vi derfor slutte, at den maa have nogen af Sandhedens tændende og fængende Kræfter i sig. Men ikke des mindre ser vi endnu for det meste vore hjemlige Nationaløkonomer optræde paa samme Maade over for Socialismen som i sin Tid de engelske over for den forkortede Arbejdsdag.

Et særlig karakteristisk Eksempel i denne Retning foreligger fra den nationaløkonomiske Professor *Bredo Morgenstjerne* i Kristiania.

I April-Heftet for 1894 af Tidsskriftet »For Kirke og Kultur« rejste Professoren det Spørgsmaal: *kan det social-demokratiske Program gennemføres?*

Ved sin Besvarelse heraf gaar Professoren ud fra, at Socialismen hviler paa en teoretisk Vildfarelse.

Denne Vildfarelse giver sig Udtryk i den Antagelse, at den Kapitalrente, hvorpaa hele den kapitalistiske Samfundsøkonomi er bygget, kan afskaffes. Men dette, paa-
staar han, er umuligt. Den nyere Statsøkonomi skål have godtgjort, at Kapitalrenten har sin Oprindelse derfra, at Menneskene vurderer de Goder, der straks staar til deres Raadighed, højere end dem, som først Fremtiden vil bringe. Socialismens Umulighed godtgøres derfor alene deraf, at Kapitalrenten, som Nissen med Flyttelæsset, vilde holde Indtog selv i den socialistiske Stat.

I øvrigt er Professorens Betragtning denne:

Socialismen kræver en væsentlig lige Formues- og Indtægtsfordeling. Men denne kan kun anses for et Gode, hvis den enten kan føre til en meget betydelig forøget Produktion eller til store Besparelser, ti uden det vil Ligheden kun blive en Lighed i Fattigdom. Men nogen synderlig større Evne til at frembringe

særlig Næringsmidler er der ingen Grund til at vente, og større Besparelser vilde kun kunne indvindes paa Militærvæsenets Omraade. Den evige Fred, der er Forudsætningen for større militære Besparelser, er imidlertid lige saa usikker som uafhængig af det raadende Produktionssystem.

Umuligheden af at gennemføre Socialismen bliver saa meget mere klar, naar man betænker, at Produktionsudbyttet under den social-demokratiske Stat vil blive væsentlig formindsket, idet Egeninteressen og det private Initiativ vil svækkes eller ganske bortfalde under det social-demokratiske System.

»At afskaffe Privatkapitalen og derved ophæve Egeninteressen som økonomisk Drivfjeder, og at indføre Fællesproduktion vilde derfor være at slagte den Høne, som lægger Guldæg. Man vilde kanske i Øjeblikket opnaa noget til Fattigdommens Lindring, men man overskrærer Livsnerven for den enkeltes Foretagelse og Forsynlighed, Bevidstheden om, at han arbejder for sig selv og sin egen Fremtid«.

Man vil ikke kunne anspore Dygtigheden, Omtanken, Iveren saaledes som nu, da man »i Følelsen af, at man er sin egen Lykkes Smed, at man ved sin egen frie Handling, uafhængig af alle Avtoriteters vilkaarlige Afgørelse kan hente sig sit Arbejdes og sine Anstrængelsers Frugter«.

»Bortset fra den uheldige Virkning, som det stærke Indgreb i den personlige Handlefrihed vil medføre i økonomisk Henseende, vil en saa betydelig Begrænsning af Friheden fra Statens Side være et Indgreb i Individets naturlige Ret til at raade over sine personlige Kræfter og deres Frugter og derigennem lede til en Formindskelse af Samfundets Sum af Lykke«.

»Medens man nu kan vælge mellem at arbejde for egen eller for fremmedes Regning, saa tvinges man i den social-demokratiske Stat til at arbejde for Statens Regning. Medens man nu selv kan vælge Arbejdets

Art efter sin egen Lyst eller de Udsigter, som man synes, at Faget frembyder, maatte den social-demokratiske Stat sætte sine Borgere til det Arbejde, som med Nødvendighed maatte udføres, for at de forhaandenværende menneskelige Behov skulde tilfredsstilles, og forbyde, at der blev arbejdet paa Omraader, hvor Staten fandt, at Produktion var overflødig.

»Men selvstændige Folk synes nu en Gang bedst om at arbejde paa den Maade, til den Tid og paa det Sted, som de selv bestemmer; selvstændige Folk ønsker at kunne forlade et Sted og tage fat paa et andet, arbejde mindre paa en Tid og mere paa en anden o. s. v.«

»Ogsaa denne Indskrænkning i Friheden, denne Krænkelse af Selvstændighedsfølelsen vil gøre det social-demokratiske Program uigennemførligt«.

»Men i lige saa høj Grad vilde dets Gennemførelse hindres ved den Strid, hvori den af Social-Demokratiet tilstræbte kunstige Lighed mellem Menneskene kommer med Menneskenes Karakter og Tilbøjeligheder. Dette at være alle andres Lige, blot at være et Nummer iblandt andre Nummere er Menneskenes inderste Tilbøjelighed imod; tværtimod vil enhver være noget for sig selv, udmærke sig fremfor andre, det være i en snæver Kreds eller i det store Samfund. Men under den social-demokratiske Samfundsordning kan der ikke gøres Brud paa Lighedsprincippet, uden at den hele Ordning sættes i Fare«.

Hertil kommer desuden, at man »ikke i den social-demokratiske Stat kan tænke sig Tilværelsen af noget personligt Tjenestetyende, hvad der for store Kredse af Samfundet er ensbetydende med i væsentlig Grad at forandre Formerne for vor Tids Husliv. Resultatet bliver da det uundgaelige, at Tilfredsstillelsen af de daglige Behov i stor Udstrækning maatte henlægges til store Anstalter. Men med denne Familielivets Opløsning tabes ikke blot en væsentlig moralsk

Kraft for Samfundets, men ogsaa meget af det, som for fattig og rig udgør Livets bedste Indhold, det for-
trolige Samliv i Hjemmet, hvorpaa Livets bedste Lykke
beror«.

Den social-demokratiske Produktionsordning med-
fører et uhyre Statsmaskineri og lægger en over-
ordentlig forøget Magt over Borgerne i de styrendes
Hænder. »Dette skaber store Vanskeligheder og
lægger et Tryk paa Menneskene, som i Længden vil
blive uudholdeligt. Er det allerede nu saa, at den
offentlige Bedrift i Reglen er den private underlegen i
Evne til at give Udbytte, maa det saa meget mere
blive Tilfældet, naar den offentlige Bedrift skal omfatte
alle Produktionens Grene«.

»Vil man ikke hengive sig til den Drøm, at den
menneskelige Natur med et Slag skulde kunne for-
andres, maa det social-demokratiske Samfund regne
med gode og slette Mennesker ligesom de nuværende.
Og da netop de social-demokratiske Forfattere skildrer
de nuværende Mennesker som slette, bestikkelige, haarde
og fordærvede, saa er det den besynderligste Selv-
modsigelse af de samme Forfattere at gaa ud fra, at i
den social-demokratiske Stat alle Mennesker vilde blive
gode og ædle, besjælede af Broderkærlighed og Almen-
aand«.

En særlig Vanskelighed frembyder Værdiansæt-
telsen. Under den nuværende Ordning regulerer alle
Priser sig selv gennem Tilbud og Efterspørgsel. Denne
fri Ombytning ophører i det social-demokratiske Sam-
fund. De enkeltes Ydelser maa derfor takseres. »Men
at finde den rette Maalestok for en saadan vilkaarlig
Prisansættelse synes omtrent umuligt«.

Den social-demokratiske Ordning medfører end-
videre Fare for Overbefolkning. »Hvor Ansvar for
sit og sin Families Underhold flyttes fra den enkelte
over paa Staten, falder det Baand, som Omsorgen for
Udkommet lægger paa Ægteskabsstifteren, væk«.

Social-Demokraterne fæster næsten udelukkende deres Blik paa en enkelt Del af de fattige, nemlig dem, der stiller deres Arbejdskraft til andres Raadighed, Lønarbejderne, det industrielle Proletariat og overser, at der findes lige saa megen Fattigdom blandt Fiskere, smaa Jordbrugere, Haandværkere, smaa Handlende og andre Folk, der ikke staar i andres Tjeneste, som blandt Fabrikarbejderne.

Kærnen i den social-demokratiske Agitation er Paastandene om, at Fabrikherrene udbytter deres Arbejdere, og Løfterne om, at dette skal blive hindret i den social-demokratiske Stat.

»Lige saa vist som der er et uhyre Misforhold mellem de temmelig begrænsede Interesser — Lønarbejdernes — og den fuldstændige økonomiske og sociale, ja endog religiøse og moralske Omvæltning af Samfundsordenen, som for deres Skyld kræves iværksat, lige saa vist tør det betvivles, at et Program, der indeholder et saadant Misforhold mellem Maal og Midler, vil kunne vinde tilstrækkelig Tilslutning og Magt i Samfundet til at kunne gennemføres. Navnlig tør det antages, at selvejende Bønders Omvendelse til Social-Demokratiet — om den nogen Sinde kommer — i ethvert Fald vil tilhøre en temmelig fjærn Fremtid«.

Med Hensyn til Overgangen til den social-demokratiske Ordning møder de mest uoverstigelige Vanskeligheder.

»Overgangen kan næppe foregaa gennem en simpel Konfiskation af Enkeltmands lovlige Ejendom. Det vilde føles som en saa blodig Uret, at det ikke vilde kunne ske uden de voldsomste Samfundskampe. Men skulde paa den anden Side Staten betale for alle Produktionsmidler, er man i Forlegenhed med, hvorledes disse enorme Pengemidler skulde tilvejebringes, og hvorledes den ny Ordning skulde kunne forenes med Tilværelsen af den Rigmandsklasse, som paa denne Maade vilde vedblive at bestaa, idet Rig-

dommen blot vilde skifte Form«. Overgangen er derfor »utænkkelig uden en Revolution, et Brud med det bestaaende«.

Da den social-demokratiske Stat er uforenelig med alt Slags Hærvæsen og store Militærudgifter, vil der ikke kunne eksistere et social-demokratisk Samfund midt inde imellem andre Stater paa den nuværende Samfundsordnings Grund. Derfor kan man ikke tænke sig, at det social-demokratiske Program kan indføres, uden at det sker med et Slag over større Dele af den civiliserede Verden, hvad der heller ikke forøger Udsigterne til dets Gennemførelse«.

Man kan derfor med Tryghed paastaa, at »Social-Demokratiet i Virkeligheden ved en nærmere Betragtning opløser sig i et Gøglebillede, som det er forgæves at jage efter, og som det er beklageligt, at en stor Del af Samfundets Kraft spildes paa at jage efter«.

Efter saaledes at have gjort det af med Socialismen slutter Professoren med følgende for ham karakteristiske Betragtning:

»Den Broderkærlighed, som skal til for at løfte Menneskene og lindre deres Ønder, maa have sin Rod i en Kærlighed, der er større og fuldkommere end den, der findes i noget Menneskebryst. Skal der overhovedet findes noget virkningsfuldt Lægemiddel mod Fattigdommen, maa det søges i en saadan Broderkærlighed, der formaaede at gennemtrænge de forretningsmæssige Forhold mellem Mand og Mand, mellem Køber og Sælger, Arbejdsgiver og Arbejder med den kristelige Morals Aand, og som bragte os noget nærmere Opfyldelsen af Budet: »har du to Kjortler, saa giv den ene til din Broder, som ingen har«. Kristendommen har hidtil haft og vil al Tid bevare det skønne Privilegium at være Kilden og Moderen til omtrent alle menneskekærlige Indretninger til Lindring af menneskelig Nød og Elendighed«.

»Naar jeg siger dette, vil kanske en og anden mene, at jeg drager et fremmed Element ind i Behandlingen af et Samfundsspørgsmaal. Men efter min Opfattelse har vi ikke her at gøre med et ublandet saadant. Det Onde, der søges lægt, kan overhovedet ikke læges eller væsentlig mildnes alene ved nogen ydre Reform af Samfundsordenen. Der kræves tillige en indre Reform, hver enkelts Reform af sig selv, af sit Sindelag og sin Handlemaade mod sine Medmennesker«.

Saavidt Professor Morgenstjerne. Naar vi saa udførlig har gengivet hans Betragtning, er det fordi, at den er saa typisk for de almindelige Indvendinger, der daglig gøres imod Socialismen.

Vi har her Skuespillet fra England gentaget paa ny. Arbejderne kræver en bestemt praktisk Ordning for at opnaa Arbejde, Brød og aandelig Udvikling. Professoren svarer med at henvise til Broderkærlighed, kristelig Aand og hver enkelt Menneskes Reform af sig selv. Vi benægter hverken Nødvendigheden af den kristelige Aand, Broderkærligheden eller Reformationen af de enkelte Mennesker. Men det skal siges, saa det kan høres, at det ikke er for at henvise til disse religiøse og etiske Magter, at vi anvender Statsøkonomer. Det er Præsternes og Pædagogernes Sag at virke for den religiøse og etiske Opdragelse. Har Statsøkonomerne ikke andet at sige os end at henvise os til Religion og Etik, saa beviser de dermed kun, at de er udulige og ubrugelige til deres Hverv, at de paa Statsøkonomiens Vegne erklærer sig fallit over for det sociale Spørgsmaal.

En aaben Tilstaaelse om Fallitten vilde da ogsaa gøre et langt bedre Indtryk end det Forsøg paa at give den sagkyndige Avtoritets overlegne Rolle saaledes, som Professor Morgenstjerne gør, paa samme Tid, som han i sin hele Fremstilling viser, at hans Opfattelse ligger lige saa milevidt fra alle Forudsætninger

i Livets virkelige Verden som fra selv det mindste Gran af Forstaaelse af, hvad Socialisme er, og hvad Socialismen vil.

Med Hensyn til den bestaaende Tilstand formener Professoren,

- 1) at hvert enkelt Menneske er sin egen Lykkes Smed, der uafhængig af alle Avtoriteter efter egen Lyst vælger, hvad Arbejde det vil, og arbejder, naar og hvor det vil, og selv henter Arbejdets Frugter;
- 2) at det er en Drøm at vente, at Menneskene vil blive væsentlig bedre, end de er;
- 3) at den offentlige Bedrift er den private underlegen.

Med Hensyn til Fremgangsmaaden er Professorens af den Anskuelse,

- 4) at Social-Demokratiet kun tænker paa Fabrikarbejderne, men slet ikke paa Middelstandens forskellige Klasser, medens det dog kræver en baade social, religiøs og moralsk Omvæltning;
- 5) at Overgangen til den ny Ordning kun kan ske ved Revolution, idet det dels vil være umuligt at skaffe de fornødne Pengemidler til Ekspropriation, dels vil være umuligt at forene den ny Ordning med den Rigmandsklasse, som vilde skabes ved Ekspropriationen.

Endelig paastaar han angaaende det socialistiske Samfund,

- 6) at det kræver en kunstig Lighed, hvorefter alle skal have samme Indtægt, og hvorunder enhver kun bliver et Nummer lige med alle andre Nummere;
- 7) at Egeninteressen og det private Initiativ forsvinder, og med det den enkeltes Ansvar for Familie og Børn;
- 8) at der ikke kan findes noget Tjenestetyende, hvorfor Huslivet og dermed Familielivet opløses;

- 9) at der ikke vil findes nogen Maalestok for Værd-sættelsen af den enkeltes Arbejde;
- 10) at Militærvæsenet er uafhængigt af Produktions-systemet, men at den socialistiske Ordning er uforenelig med noget som helst Hærvæsen, hvorfor et saadant socialiseret Samfund ikke vil kunne bestaa iblandt kapitalistiske Stater.

Idet vi henleder Opmærksomheden paa disse Paa-stande, hvis Værdi de følgende Afsnit forhaabentlig vil tjene til at belyse, tager vi Afsked med Profes-soren i Kristiania.

I Modsætning til den af ham fremlagte Betragt-ning maa vi erkende, at det gør et langt mere ædrue-ligt Indtryk, naar den danske Professor i National-økonomi, Harald Westergaard — hvor uenige vi end i øvrigt kan være med ham — ganske aabent tilstaar, at den herskende Nationaløkonomi ikke kan give Svar paa de sociale Spørgsmaal.

Han skriver: »Den ældre Nationaløkonomi gjorde ved første Øjekast Indtryk af at være en saa godt som fuldfærdig Bygning. Der kunde hist og her være et og andet, der kunde trænge til at udføres lidt mere omhyggeligt, eller som senere Forfattere kunde pynte paa, men i det væsentlige var den store Tankebygning færdig til at tages i Brug. *Dette har vist sig at være en Illusion. Der stod vel en Bygning, men den mang-lede Fundamenter*«.*)

Altsaa, i Følge Professor Westergaards ganske op-riktige Tilstaaelse mangler den herskende National-økonomi *Grundlaget*, hvad der med andre Ord vil sige, *at den svæver i Luften*. Men en Bygning, der paa Grund af manglende Grundlag svæver i Luften, er jo i Virkeligheden intet andet end et — *Luftslet*.

Et saadant kan være herligt at se paa, men til Bolig for levende Menneskebørn egner det sig daarligt.

*) Indledning til Studiet af Nationaløkonomien, København 1891. S. 2.

Paa samme Maade gaar det med den herskende Nationaløkonomi. Hvor skøn og harmonisk den end tager sig ud i Theorien — i Praksis har dens Følger dog været, at utallige Menneskesjæle er bleven trampede i Støvet under dens Tag, o: i Kraft af dens Ideer.

Heldigvis er der da ogsaa andre Nationaløkonomer, der ikke blot er kommen saa langt, at de med Professor Westergaard tør tilstaa den gamle Nationaløkonomis Brøst, men som ogsaa har vist Mod til at vedkende sig en ny, som har vist Evne og Vilje til at anerkende de Ideer, Socialismen har sat ind i Verden. Hvad dette er for Ideer, hvilken Berettigelse og Bekræftelse disse Ideer finder i Livets praktiske Forhold, skal det være Opgaven at vise i den følgende Fremstilling.

Her skal endnu kun til Slutning anføres følgende mere tillidsvækkende Udtalelser af en tredje Nationaløkonom, Docent ved Københavns Universitet, Dr. C. Wilkens:

»Det er Videnskaben, som er Socialismens Fader, og Kristendommen, der er dens Moder.

Billedet af Socialismen, saaledes som den er tænkelig og mulig, er meget tiltalende.

Vil den kunne gennemføres og opretholdes?

Det faar den historiske Udviklingsproces at vise. Almenfølelsen er i Fremgang. Der er derfor ogsaa Mulighed for, at de sædelige, bærende Kræfter, som kan føre Socialismen til Sejr, kan blive tilført Menneskene. Men selv om den ikke *helt* naas, den er dog et *stort* og et *skønt* Ideal, og ogsaa Idealer er Magter, lysende Stjærner, der fører Menneskeheden frem. Men Menneskene er endnu aldrig kommen *netop* derhen, hvor de under Kampen for Idealerne ventede at komme«.^{*)}

^{*)} Af et Foredrag i Den sociale Oplysnings Forening 1894.

II. Forandrede sociale Vilkaar.

Det er endnu kun de færreste, der er bleven opmærksomme paa, at det sociale Spørgsmaal, der nu sætter hele Verden i Bevægelse, i vore Dage er et ganske andet end i de svundne Tider. I de foregaaende Aarhundreder var det sociale Spørgsmaal Spørgsmaalet om, hvorledes den Mangel i Ernæringsmidlerne, der hindrede, at alle Munde kunde blive mætte, skulde kunne blive afhjulpen, hvorledes Produktionsdygtigheden skulde kunne øges, hvorledes de Forhold, der hindrede Produktionen, skulde kunne fjernes. Menneskene stod saa langt tilbage i at gøre sig Jorden underdanig; Redskaberne var saa ufuldkomne, Sygdomme, særlig Epidemierne hærgede saa frygteligt, de næsten aldrig standsede Borgerkrige lamslog det fredelige Arbejde saaledes, at det noget nær var umuligt, at alle Munde kunde blive mætte og alle Kroppe blive klædte. Da hertil kom, at det højere Kulturarbejde kun kunde fremmes af dem, der fritoges for det daglige Slid, var det *Udbytningsystem*, i Kraft af hvilket nogle Mennesker lever paa andres Bekostning, til en vis Grad retfærdiggjort. De herskende Klassers Forsyndelse laa i hvert Tilfælde overvejende deri, at de ikke med fornøden Kraft søgte efter og arbejdede paa at finde Veje og Midler til at udrive Masserne af Armodens Trældom.

Men nu er alt dette forandret. De Redskaber, der nu staar til Menneskenes Tjeneste, har naaet en Fuldkommenhed, som ingen tidligere Slægter havde kunnet ane selv i deres stolteste Drømme. Det Herredømme, som Menneskene har opnaaet over Naturens Kræfter, overgaar selv de dristigste Forventninger. Rigdommen vælder frem af Jorden med en Overflødighed, som Fædrene, hvis de kunde se den, vilde betegne med den

Erklæring, at Markerne flyder med Mælk og Honning.

Hvis det var gaaet, som de store Opfindere havde haabet, vilde alle Trældomslænker forlængst været sprængte og Menneskenes Liv forvandlet til Højtids-dage.

I Oldtidens Grækenland og Rom maatte et Flertal paa 75 pCt. af Menneskene leve som Slaver, for at et Mindretal paa 25 pCt. kunde leve som kongelige Sjæle. Men fra den første Stund, da der begyndte en teknisk Udvikling, som stillede Maskiner til Menneskenes Tjeneste, ventede man, at Anvendelsen af Maskinerne skulde føre til Slavernes Frigørelse.

Ved Vandmøllens Fremkomst sang Digteren Antiparos:

»I Slaver, som drejer Møllens Hjul,
spar eders Hænder og sov i Fred;
lad det skraldende Hanegal lyde forgæves,
det forkynnder Dagens Komme,
men I kan sove;
Demeter har befalet det,
de unge Kvinders Arbejde udføres af Najader;
smidige og lette drejer de Møllens Hjul;
de griber om Egerne og bevæger den tunge Møllesten.
Lev nu uden Arbejde vore Fædres lykkelige Liv.
Nyd de Velgerninger, hvormed Guderne overøser os«.^{*)}

Denne Højsang er Udtryk for den Forventning, hvormed Opfinderne sender de Maskiner ud i Verden, som paatager sig det Arbejde, der forud udføres af Mennesker. Svarede Resultaterne til Forventningerne, maatte alle i de civiliserede Lande nu kunne leve som de frie Borgere i Oldtiden.

Maskinkraften i Vestevropa og Nordamerika repræsenterer nu en Kraft, der er lig med 1,200,000,000 Menneskers Kræfter, hvad der atter er lig med 12 à 15

^{*)} E. Brandes: Samfundsspørgsmaal S. 206.

Slaver for hver Familie.*) Alene denne Kendsgerning er tilstrækkelig talende. Det ligger i selve Sagens Natur, at den Familie, der havde 12 à 15 Slaver til sin Tjeneste, ikke behøvede at arbejde over Evne eller at sukke for dagligt Brød.

Spørgsmaalet er derfor ikke længer, hvorledes vi skal afhjælpe en Mangel af fornøden Føde og tilstrækkelige Klæder, Spørgsmaalet er alene, hvorledes vi skal fordele en tilstedeværende Overflodighed.

At det nu virkelig forholder sig, som det her paa-
staas, fremgaar klart selv ved et flygtigt Blik paa Fremgangen af Landbrugets Produktion i indeværende Aarhundrede. Dels er Landbruget jo af alle erkendt for at være Hovederhvervet her i Landet, dels er det i alle Tilfælde dette, der producerer de umiddelbare Ernæringsmidler.

Moser, Heder og Flyvesandsstrækninger er i vort Aarhundrede indskrænkede med over 70 Kv. Mil. Den dyrkede Agerjord er udvidet med 800,000 Td. Land eller ca. 80 Kv. Mil.

For godt 100 Aar tilbage udgjorde Kornproduktionen i Danmark ca. $4\frac{1}{2}$ Million Td. om Aaret. For 1881—87 var det aarlige Middeludbytte 21 Mill. Td. Kornavlens er saaledes vokset til den 5-dobbelte Mængde. Samtidig avles der nu af Kartofler og andre Rodfrugter, som for et Aarhundrede siden var lidet eller slet ikke kendte, 11—12 Millioner Td. aarlig.

Med Hensyn til Værdien udgjorde Kornavlens for Stavsbaandsløsningens Tid ca. 30 Mill. Kr. aarlig i Nutidens Penge. Nu er Kornavlens Værdi over 200 Mill. Kr. aarlig og den samlede Høsts Værdi 250 à

*) Dette Antal er vistnok endda meget for lavt anslaaet; Theodor Hertzka beregner den samlede Maskinkraft til lig 5 Milliarder Menneskekrafter, hvad der vilde være lig med 12 Slaver for hver Person eller 60 Slaver for hver Familie i det vestevropæiske og amerikanske Samfund.

300 Mill. Kr. I Penge er saaledes det samlede Høst-udbytte nu 10 Gange saa meget værd som for 100 Aar tilbage.

Af Hornkvæg har vi nu 3 Gange saa meget som før Landboreformernes Tid, og Kvæget er nu af langt bedre Kvalitet, saaledes at det yder langt mere baade af Kød og Mælk.

Ved Aarhundredets Begyndelse regnede man, at det aarlige Mælkeudbytte pr. Ko var 12 à 1600 Pd. paa Herregaardene og 600 à 1,000 Pd. paa Bøndergaardene. Nu regnes gennemsnitlig 4 à 6,000 Pd. Mælk aarlig af hver Ko, og gode Køer giver hyppig 10,000 Pd. Mælk aarlig og derover. Tillige faar man nu af den samme Mælkemængde langt mere Smørdels derved, at Mælken er bedre, dels derved, at man bedre forstaar at uddrage Smørstoffet. Smørudbyttet pr. Ko er derfor fordoblet i dette Tidsrum. Endelig er Smørret saaledes forbedret, at medens Bøndersmør forhen næsten ansaas for uspiseligt, anerkendes det nu for 1ste Klasses Varer. For 100—150 Aar siden kunde Landet knap smørføde sig selv, nu udfører vi Smør for over 70 Mill. Kr. om Aaret.

Af Svin og Flæsk udførte vi for 100 Aar siden kun for 230,000 Kr. Nu har Overskudsudførselen af Svin og Flæsk en Værdi af noget over 30 Mill. Kr. om Aaret. Før Stavnsbaandsløsningens Tid udgjorde Værdien af Danmarks Overskudsudførsel af Landbrugsprodukter kun $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. For Aaret 1ste Oktober 1891 til 30te September 1892 beløb Overskudsudførselen sig til 104,05 Mill. Kr.

Det fremgaar heraf, at Landbrugets Produktion er *flere Gange* fordoblet i Løbet af dette Aarhundrede. Samtidig er Folkemængden i By og paa Land kun lidt mere end fordoblet én Gang.

I Aaret 1801 udgjorde Kongerigets Folkemængde 926,000. I 1890 var den steget til 2,172,380.

Ligesom der paa Forhaand var Grund til at antage, at Maskinerne havde frigjort Menneskene for det trælsomme Arbejde, maa de overordentlige Fremskridt, som er gjort ved Produktionen af Livsfornødenheder, uvilkaarligt fremkalde den Betragtning, at alle Mennesker her i Landet nu har Overflod af dagligt Brød. At der ikke gøres noget Skaar i dette lyse paa Kendsgerninger byggede Billede ved nogen Tilbagegang i eller manglende Evne ved den industrielle Produktion, behøves der forhaabentlig ingen Statistik til at bevise. Hvert Barn ved, at er der sket store Fremskridt i Landbrugsproduktionen, saa er Fremskridtene i den industrielle Produktion endnu langt, langt større.

Fremgangen i den industrielle Produktion kan bedre end ved mange Tal oplyses ved følgende lille Eksempel:

En Kvinde, der strikker Strømper eller Uldtrøjer, skal være meget flink for at strikke 150 à 200 Masker i Minuttet. Den ny amerikanske Strikkemaskine tager 500,000 Masker i Minuttet. Forsynet med denne Maskine kan en Arbejder nu udføre ligesaa meget, som tidligere udførtes af 2—3,000 Haandarbejdere!

Saaledes overalt. Produktionen af Huse, Møbler, Klæder og Sko kender ingen Grænser. Til Stadfæstelse paa denne Kendsgerning kan der henvises til, at den ene store Hovedsorg, som fylder Producenterne i alle Lande, samler sig i dette ene: Frygten for Nabolandenes Konkurrence!

Med en Enstemmighed, som man knap ved, om der er mest Grund til at le eller græde over, søger de derfor gennem Toldmure at udestænge Nabolandenes Produktion. Selv danske Landmænd taler ret højlydt om Nødvendigheden af at værgе Landet mod den truende Mængde af Korn og Kød fra de oversøiske Lande! Og daglig skælver de ved Tanken om, at Avstralien skal lære den Kunst: at lave ligesaa godt Smør som det danske!

Stillingen er den, at vi ikke alene nu frembringer nok til, at alle kan faa det fornødne, men at vi endnu har Evne til at frembringe meget, meget mere. Det er heller ikke alene den industrielle Produktion, der er saaledes stillet, at Tanken slet ikke kan finde Grænser for dens Udviklings Muligheder. Det samme gælder i vid Udstrækning for Jordbruget. Blot vi tænker os, at al Danmarks Jord gav et saadant Udbytte som det, der allerede nu opnaas ved den mest intensive Drift af Huslodder, vilde Landbrugsproduktionen flere Gange fordobles. Og dog er sikkert endnu selv den mest intensive Drift langt fra Grænsen af, hvad der er Mulighed for, at Jorden kan frembringe.

Det er saaledes fuldstændig indlysende, at det sociale Spørgsmaal ikke længere er Spørgsmaalet om, hvorledes en tilstedeværende Mangel paa Livsfornødheder skal blive afhjulpen, men ene og alene et Spørgsmaal om, hvorledes en tilstedeværende Overflødighed skal blive *fordelt*.

Yderligere finder vi dette stadfæstet ved den Mærkelighed, at Begivenheder, der i Virkeligheden er en Ulykke, og som i tidligere Tider ubetinget vilde have virket som saadan, nu i vid Udstrækning kun fremkalder — Lykke!

Lad Lynet slaa ned og afbrænde et større Antal Herregaarde. Hvis kun Folk og Kreaturer reddes, og Gaardene er assureret, vil ingen — nogle mindre personlige Ubehageligheder for Besidderne fraregnet — mærke noget Tab i den Anledning. Men for Tusender af Mennesker vil det ubetinget virke gavnligt. Efterspørgslen efter Bygningsmaterialier og Arbejdskraft vil bringe et saadant Opsving i Forretningslivet, at mangfoldige Mennesker vil faa Anledning til at prise Ulykkesbegivenheden som deres største Lykke.

Om Vinteren oplever vi adskilligt i lignende Retning. Sneen falder tykt over Jorden, Snestormene raser, Landeveje, Gader og Jærnbaner ryger til. Det

hæmmer Samfundsfærdselen, det er en Hindring for den produktive Virksomhed, men det i og for sig fuldstændig uproduktive Arbejde med at rense Gader og rydde Jærnbaner bliver i den Grad til Gavn for Tusender af Mennesker, at de kun har Grund til at ønske:

Jo mere Sne desto bedre!

Ja, vi kan gaa endnu videre. Vi maa desværre erkende, at det ikke er grebet ganske ud af Luften, naar der fra et blot og bart Forretningsstandpunkt tales om det heldige ved »en rask lille Krig«. Vi er ubetingede Modstandere baade af Krigene og Militarismen. Vi vil gøre vort til, at der udvikles en saadan sædelig Erkendelse af Menneskenes Værd, at det bliver en Samvittighedssag at nægte Deltagelse i Slagteriet paa Slagmarkerne. Vi tror, at Militarismen selv i Fredstid demoraliserer Folkene, danner en bestandig Fare for Friheden og virker som en Hindring for en virkelig folkelig, demokratisk Udvikling.

Men det ser vi ikke destomindre fuldstændig klart, at set fra et blot og bart Forretningsstandpunkt vilde en rask lille Krig øve en meget velgørende Indflydelse! En Krig, der slagtede nogle Hundrede Tusende Mennesker og afbrændte nogle Snese større Købstæder, vilde fremkalde et mageløst Opsving i Forretningslivet!

Hvilken Efterspørgsel efter Varer og Arbejdskraft vilde der ikke følge efter en saadan Begivenhed! Hvilke Penge vilde der ikke blive at tjene for Handelsmænd, Fabrikanter, Arbejdere! I den Grad er det sociale Spørgsmaal nu et Spørgsmaal om Overflødigheden, at selv Ulykkesbegivenheder, der ødelægger Værdier og dræber Producenter, økonomisk set virker gavnligt paa det hele Samfund*).

*) Jævnfør følgende Udtalelse fra et kapitalistisk Blad i New-York:

Med andre Ord: Den herlige Tid, som Menneskehedens Stormænd, Profeter og Digtere til alle Tider har anet gennem deres dybeste Længsler og skuet i deres højeste Drømme, er oprunden. Vi har alle sociale og økonomiske Betingelser for Haanden for, at alle kunde være rige.

Men dermed har ogsaa *Udbytningsystemet* løst sin Opgave og udført sin historiske Mission. Dets Fastsættelse er nu saa langt fra at *betinge*, at det meget mere staar som en afgjort Hindring for Civilisationens og Kulturens videre Fremgang. Vidnesbyrdet herom har vi deri, at Udbytningen, hvad der daglig bekræftes, hindrer den fulde Udnyttelse af de arbejdende Kræfter og Massernes Højning til aandelig Udvikling.

Det maa derfor nu være Slut med Udbytningen. Der maa sættes en Stopper for, at ikke arbejdende Mennesker lever paa det arbejdende Folks Bekostning. Paa dette Punkt er det, vi møder Retfærdighedskravet. Spørgsmaalet om den bestemte Maade, hvorpaa Fordelingen af den frembragte Rigdom skal foregaa, er et økonomisk Spørgsmaal. Spørgsmaalet om Berettigelsen af at standse Udbytningen er et etisk, et sædeligt Spørgsmaal om, hvad der er Ret, hvad Retfærdigheden kræver.

I det følgende skal det være Opgaven at vise, hvorledes Udbytningen foregaar, og hvorledes den vil kunne fjærnes.

Alt bedømt ud fra det Synspunkt, at hvert Menneske skal have, hvad det med Rette tilkommer.

»En evropæisk Krig vilde ikke bekymre os videre, naar den ikke betød andet end et Par Hundrede Tusende europæiske Soldaters Død.

Derimod vilde en saadan Krig være af største Vigtighed for alle Amerikanere, fordi denne vilde betyde et pludseligt, enormt Opsving af Hvedepriserne og store Bestillinger af Kød og Geværer«. —

III. Den bestaaende Tilstand.

I det foregaaende har vi paavist, at her er nok af dagligt Brød, Klæder og Husly, Lys og Varme til os alle. I det følgende skal vi forsøge at give et Billede af, hvor stor en Part af disse Goder der under det herskende sociale System tilfalder de store besiddelsesløse Masser, der tilsammen udgør ca. Halvdelen af Folket.

Først noterer vi, hvad der fra forskellig Side anses for nødvendigt til det umiddelbart fornødne daglige Brød, altsaa til Kosten til en Person pr. Dag.

I sin Bog: »Mad og Drikke« beregner Dr. *Chr. Jürgensen* Kosten til en voksen Mand med middelstærk Legemsudvikling og middelstærkt Arbejde, naar der ved Madens Tillavning skal tages Hensyn til Billigheden, til 49 Øre om Dagen, og naar der ikke behøves at tages Hensyn til Omkostningerne, til 94 $\frac{1}{2}$ Øre.

Ved et Møde i Silkeborg i Begyndelsen af 1894 gav Læge *Selchau* Anvisning paa de Næringsmidler, som en Arbejder daglig trænger til, naar han skal kunne leve sundt og arbejde. Prisen paa disse*) udgjorde pr. Dag 52 Øre, hvad der efter Hr. Selchaus Oplysning passede med, hvad en Straffefanges daglige Ophold koster Staten**).

Forplejningen paa Københavns Kommunchospital kostede i 1893 — beregnet efter Hospitalets Udlæg — gennemsnitligt Hospitalet 61,67 Øre. Kosten paa al-

*) S sammensætningen var følgende: $\frac{1}{2}$ Pd. skært Kød, $\frac{3}{4}$ Pd. Rugbrød, $\frac{1}{6}$ Pd. Ost, $\frac{1}{4}$ Pd. Sigtebrød, $\frac{1}{4}$ Pd. Kartofler, 1 Pot Mælk og 10 Kvint Smør. Programmet 2—3—94.

**) Forplejningen af en Fange i Statens Fængsler kostede i Aarene 1881—85 gennemsnitlig 182 Kr. om Aaret.

mindelig Pleje kostede for Patienter 71,07 Øre om Dagen, for Funktionærer 84,95 Øre^{*)}.

I Frederiksberg Kommune koster Forplejningen af dem, der forsørges i Alderdomsasyet, 70 Øre om Dagen. I Kommunens egne Plejehjem koster Forplejningen af hvert Barn 50 Øre om Dagen^{**)}.

I Følge statistiske Oplysninger, som er indsamlede af Universitetets statistiske Laboratorium, beregner Landmændene, at deres Udgifter til Kostholdet for en Arbejder pr. Dag andrager mindst 57 Øre, men flere beregner den adskilligt højere, meget hyppigt endog til 75 Øre om Dagen. Den højere Beregning er endog saa almindelig, at Cand. polit. Adolf Jensen ved at sætte Udgiften til Kosten pr. Dag til 70 Øre i Nationaløkonomisk Tidsskrift kommer til det Resultat, »at Daglejerne paa Bøndergaardene gennemsnitlig tjener 40 Kr. mere om Aaret end de større Gaardes Arbejdere«.***)

Af de her meddelte Oplysninger tør det formentlig fremgaa, at naar vi anslaaer det Beløb, som en Arbejder skal bruge alene til Kostholdet pro persona i sit Hjem, til 50 Øre om Dagen, maa vi være fritagen for enhver Beskyldning for Overdrivelse.

Med Hensyn til Personantallet maa dette mindst regnes til 6. Vel har ikke saa nær alle Arbejdere 4 Børn. Men en Arbejder maa have saa megen Løn, at han ved egen Hjælp kan forsørge mindst dette Antal. I København har $\frac{3}{5}$ af Arbejderne over 4 Børn, 16 pCt. har endog 9 Børn og derover. Paa Landet har mindst $\frac{1}{3}$ af Arbejderne 4 Børn og derover og 12 pCt. 6 Børn og derover^{****)}.

^{*)} Magistratens Beretning S. 121.

^{**)} Kommunens Beretning for 1892—93. Sidste Afsnit S. 7—12.

^{***)} Nationaløkonomisk Tidsskrift 9—10 Hæfte 1893.

^{****)} Jævnfør Markus Rubin og Harald Westergaard: Ægteskabsstatistik og Statistisk Tabelværk 1894.

Selv de Familier med det store Børneantal burde kunne leve ved Faderens Fortjeneste. Men da det dog kun er Mindretallet, der har det store Børneantal, og da det maaske af andre Grunde kunde være et tilstræbellesværdigt Formaal, at Børneantallet *som Regel* ikke gik op over de 4, skal vi til de nødvendige Krav kun regne Udgifterne til 4 Børn.

Det næste Spørgsmaal bliver saa, hvor stor en Part af de Udgifter, der kræves til den voksne Arbejders Ernæring, der er nødvendige til Børnenes forvarlige Underhold. Naar Læge Sørensen mener, at Smaabørn kun bruger $\frac{1}{4}$ og selv 16—18 Aars Børn kun $\frac{3}{4}$ mod en voksen, saa maa dette sikkert mere betragtes som den Del, Børn kan lade sig nøje med, end hvad der kan kaldes deres forvarlige Underhold. Den praktiske Erfaring viser noksom, hvorledes 10—14 Aars Drengene kan »æde«, endogsaa tilsyneladende mere end voksne*). Dette stemmer ogsaa med Herbert Spencers Anvisning, idet han hævder, at Børn af Hensyn til Væksten behøver forholdsvis rigeligere Ernæring end voksne, hvorfor han gør gældende, »at Børns Føde bør være meget nærende, veksle under hvert Maaltid og fra det ene Maaltid til det andet og være rigelig«.**)

*) Sørensen opstiller efter Dr. Carl v. Blechenberg i Die Ernährung der Handweber in der Amtshauptmannschaft Zittau følgende Skala. De voksnes Ernæring sat til 100 pCt., saa bruger Børn i

1 Aars Alderen	21,8	pCt.	10 Aars Alderen	49,2	pCt.
2	—	29,1	11	—	54,4
3	—	35,4	12	—	59,1
4	—	38,8	13	—	65,0
5	—	42,1	14	—	70,6
6	—	43,7	15	—	73,1
7	—	45	16	—	75,7
8	—	46,4	17	—	78,4
9	—	47,8	18	—	81,6

Nationaløkonomisk Tidsskrift 1892 S. 26.

**) Opdragelse S. 199—207.

Hvis denne Forskrift skulde tages til Følge, vilde hvert Barns Kost nok gaa op til mindst 50 Øre om Dagen.

For ogsaa her at værgе os imod Beskyldning for Overdrivelse vil vi imidlertid indskrænke os til kun at regne Barnets Kost lig med $\frac{2}{3}$ af den voksnes. Det Beløb, som en Familie med 4 Børn derefter daglig skal bruge alene til den fornødne Ernæring, bliver altsaa:

Mand og Hustru 2 Personer à		
50 Øre	=	1 Kr. 00 Ø.
4 Børn à 37 $\frac{1}{2}$ Øre	=	1 — 50 —
		2 Kr. 50 Ø.

2 Kr. 50 Øre om Dagen bliver
for 1 Aar, 365 Dage..... = 912 Kr. 50 Ø.

For Landarbejdere maa hertil af andre Minimumsudgifter regnes:

Husleje	40 — 00 —
Ildebrændsel	40 — 00 —
Klæder	40 — 00 —
Særlige Udgifter*).	40 — 00 —
	1,072 Kr. 50 Ø.

Enhver vil indrømme, at det bliver tarveligt baade med Bolig, Klæder og Fornøjelse, naar hver af disse Poster skal tilfredsstilles med de dertil opførte Beløb. Efter de dyrere Forhold, som er til Stede i Købstæderne — i København koster jo alene en tilfreds-

*) Sygekassebidrag, Jordmoderpenge, andre Foreningsbidrag, Bladhold, Tobak, selskabelige Glæder.

stillende Bolig mindst 200 Kr. — kan vi med et rundt Tal regne, at Arbejderne i Provinsbyerne skal bruge mindst 200 Kr., og Arbejderne i Hovedstaden mindst 300 Kr. mere end Arbejderne paa Landet.

Efter dette kommer vi til det Resultat, at naar en Arbejderfamilie paa 6 Personer ikke skal leve ringere end en Straffefange, saa kræves der til et tilstrækkeligt men dog tarveligt Underhold

paa Landet	1,072 Kr. 50 Ø.
i Købstæderne	1,272 — 50 —
i København	1,372 — 50 —

Til Sammenligning hermed anfører vi den Aarsløn, som Arbejderne gennemsnitlig kan tjene, naar de, hvad kun gælder de færreste, er saa heldige at have stadigt Arbejde hele Aaret rundt.

I Følge de foran omtalte Oplysninger af Universitetets statistiske Laboratorium, hvis Beregning endda er noget for høj, gaar Landarbejdernes gennemsnitlige Aarsløn, naar der arbejdes paa egen Kost, ikke op over **491 Kr.*).**

For Købstædernes vedkommende foreligger Oplysninger af Professor Harald Westergaard i National-økonomisk Tidsskrift 1ste Hæfte for 1894. I Følge disse kan Bygningshaandværkere gennemsnitlig tjene 16 Kr. 77 Øre om Ugen, hvad der ved stadigt Arbejde giver **872 Kr. 04 Øre**)** om Aaret, og Arbejdsmænd 13 Kr. 10 Øre om Ugen, hvad der for Aaret giver **681 Kr. 20 Øre.**

For Hovedstadens vedkommende har vi Oplysninger i Markus Rubins: Arbejdslønnen i Køben-

*) Michael Koefoed: Arbejdslønnen paa Landet S. 5.

**) Murere lidt mere, Snedkere lidt mindre.

havn i 1892. I Følge dette Skrift er den gennemsnitlige Aarsfortjeneste

for Haandværkssvende.....	1,000 Kr.
for Arbejds mænd	780 —

Altsaa, til et tilstrækkeligt men tarveligt Underhold skal Ar- bejderne paa Landet bruge ...	1,072 Kr. 50 Ø.
Men de tjener kun højst.....	491 — 00 —
Mangler altsaa	581 Kr. 50 Ø.

Arbejderne i Købstæderne skal bruge	1,272 Kr. 50 Ø.
Men Haandværkerne tjener kun ...	872 — 04 —
og Arbejds mændene kun	681 — 20 —

De første mangler altsaa 400 Kr. 46 Ø., de sidste 591 Kr. 30 Ø.

Arbejderne i Hovedstaden skulde bruge	1,372 Kr. 50 Ø.
Men Haandværkerne tjener kun ...	1,000 — 00 —
og Arbejds mændene	780 — 00 —

De første mangler altsaa 372 Kr. 50 Ø., de sidste 592 Kr. 50 Ø.

Ved alle disse Oplysninger bør det endda vel erindres, at Aarsindtægten er opført med det Beløb, der som Regel er Maksimum ved stadigt Arbejde hele Aaret. Saa snart der indtræder Sygdom eller Arbejdsløshed, forringes Indtægten for hver Dag, der gaar, medens Udgiften navnlig under Sygdom kan stige endog overordentlig.

Med Blikket fæstet paa de her fremdragne Kendsgerninger bliver vi nødte til at erkende Tilstedeværelsen af en *Udbytning*, der fører de frembragte Værdier bort fra Producenterne. Det er den store besiddelses-

løse Arbejderklasse, der hver eneste Dag yder det største Indskud til Produktionens Fremme. Det er den, der pløjer og høster vore Marker, det er den, der anlægger vore Landeveje og Jærnbaner, det er den, der bygger vore Huse, forarbejder vore Møbler, bager vort Brød, passer vore Maskiner, kort, det er den, der udfører den hele Virksomhed, som betinger ogsaa hele det aandelige Kulturarbejde.

Vi har set, at der ved den produktive Virksomhed frembringes tilstrækkeligt til, at alle kan faa det fornødne daglige Brød, med hvad dertil hører. Men vi har ogsaa set, at Arbejderne paa Land saavel som i By mangler fra 3 til 600 Kr. aarligt i, hvad der kræves til et Underhold, der med Hensyn til Føden er lig med, hvad der bydes Fangerne i vore Fængsler!

Kan saa nogen undre sig over, at der er Armod i Arbejdernes Hjem?

Men, spørger nogen, er Nøden da virkelig saa stor iblandt Arbejderne, som de anførte Tal synes at vidne om?

Lad Kendsgerningerne tale!

Vi gaar til Landarbejderne først.

For at værgе os imod, at vore Skildringer skal blive stæmplede som socialistiske Overdrivelser, skal vi væsentlig hente vore Vidnesbyrd fra — konservativ Side.

I 1883—84, altsaa paa et Tidspunkt, da vi endnu levede i de opadgaaende saakaldte gode Tider, var der nedsat en Regeringskommission, der havde det Hverv at undersøge Sundhedstilstandene i vore Skoler. Kommissionen lod en Mængde Skolebørn *veje* og *maale*. Resultatet heraf var, at Husmandsbørnene gennemgaaende baade var lavere af Vækst og vejede mindre end — Gaardmandsbørnene.

Forskellen udtrykkes ved følgende Tal:

	11 Aar.		12 Aar.		13 Aar.		14 Aar.	
	Tommer.	Pund.	Tommer.	Pund.	Tommer.	Pund.	Tommer.	Pund.
Gaardmandssønner	52	67	53	71	55	76	56	80
Husmandssønner	51	63	52	68	54	71	55	77
Gaardmandsdøtre	52	64	53	71	55	79	57	83
Husmandsdøtre	51	62	53	68	55	77	55	80

Af disse Tal fremgaar det, at Husmandsbørnene gennemgaaende var 1 Tomme lavere og vejede fra 2—5 Pund mindre end Gaardmandsbørnene. At denne Forskel stammer fra den mangelfulde Ernæring, som Børnene faar i Arbejdernes Hjem, viste sig — hvad der fremhæves i selve Danmarks Statistik*) — bl. a. deri, at det ogsaa var Husmandsbørnene, der var mest modtagelige for Sygdomme. Pr. 100 henholdsvis af Drengene og Piger var Antallet af Syge i Landsby-skolen:

	Drengene.	Piger.
Gaardmandsbørn paa Øerne	27	40
Husmandsbørn —	30	46
Gaardmandsbørn i Jylland	26	38
Husmandsbørn —	29	42

Af hvert Hundrede Børn er der altsaa stadig 3—6 flere syge af Husmandsbørnene end Gaardmandsbørnene.

*) 1ste Bind S. 597.

At dette Misforhold for Arbejder- og Husmandsbørnenes vedkommende virkelig skyldes en mangelfuld Ernæring, bekræfter vore Læger.

I 1887 holdt Justitsraad Dr. Dan. Cold, der i 27 Aar har været Enelæge i Frederiksværk, i Selskabet for Sundhedsplejen et Foredrag om Sundhedstilstanden blandt Landbefolkningen. Han henviser her til, at 40 Aars Undersøgelser har vist, at »Sverigs Ungdom lider af en tiltagende legemlig Svaghed, og at den svenske Mands tidligere saa berømte nordiske Kraft og høje Vækst er i Aftagende«.

Med Hensyn til de Erfaringer, han selv har gjort som Læge i Nordsjælland, erklærer han som sin »fuldeste Overbevisning«, at Sygeligheden er tiltagen, »ikke med Hensyn til de akutte og epidemiske Sygdomme, men med Hensyn til Sygdomme, som stammer fra en mere mangelfuld Ernæring — Blegst, Blodfattigdom, Tuberkulose, Kertelsygdom, Mavekatarrh o. l. — og fra et svækket Nervesystem — nervøse og hysteriske og vel ogsaa Sindslidelser. —

»Baade tidligere og lige til Aarhundredets Begyndelse og første Tredjedel levede der vistnok en langt blodrigere Slægt, end der nu gør.

»— — Vi er gaaet over fra en blodrig til en blodfattig Slægtskonstitution. — Slægtens Helbredstilstand er aftagen«.

Om Landarbejdernes Underhold udtaler Doktoren sig som følger:

»Landbrugets Fremgang — — — har været lig med en Nedgang i Ernæringsvilkaarene for Smaafolk. Lønnen for de gifte Arbejdsfolk paa Landet er ikke stegen i noget som helst Forhold til Landbrugsprodukternes Stigen, og samtidig er Evnen til at erhverve disse aftagen. —

»Cikoriekaffe, salt Sild, Kartofler, Rugbrød og amerikansk Fedt, det er Kosten, der, naar der er Høj-

vande, krydres med Byggryn, Centrifugemælk og lidt amerikansk Sideflæsk«.^{*)}

Om disse Dr. Colds Udtalelser skriver Distriktslæge Schleisner fra Samsø:

»Disse Ord kan de *fleste Læger* tiltræde, idet vi har gjort den samme Erfaring, om vi end ikke har kunnet formulere vore almindelige Udtryk i saa bestemt Form; de indeholder en alvorlig Paamindelse til hele Samtiden og fortjener den største Paaagtelse; ti naar det nuværende Slægtled er saadan, hvorledes vil saa det næste blive, der næppe en Gang vil fødes eller opfostres under tilnærmelsesvis saa gode Kaar«.^{**)}

Saalunde taler Lægerne: Begge Vidnesbyrd gaar endogsaa ud fra, at Forholdene saa langt fra at bedres endog bliver — værre og værre!^{***)}

Bedre er de saa vist ikke senere bleven!

I Januar Maaned 1891 gav en Indsender i Berlingske Tidende følgende Skildring af den Maade, hvorpaa Løndarbejderne levede:

»Kød (Flæsk fra regnet) er en saa godt som ukendt Luksus, Fisk ligeledes, Æg ligeledes. Middagsmaden bestaar i Grød, Vælling, Kaal, Ærter, Kartofler med lidt Meljævning eller lignende Retter uden Eftermad, og den øvrige Kost i Rugbrød til et Stykke Flæsk eller med skrabet Fedt, i Reglen uden Paalæg, eller, naar det kommer højt, med lidt tyndt skaaret Ost.

»Over for dem, der mulig vil indvende, at foranstaaende Skildring af Løndarbejdernes Stilling er for

^{*)} Hygiejniske Meddelelser 3dje Række, 3dje Bind 1887.

^{**) Berlingske Tidende 23de Januar 1889.}

^{***)} Jævnfør hermed, at Straffefangernes Forplejning er forbedret efter følgende Skala:

1861—65	kostede	Forplejningen	aarlig	127 Kr.
1866—70	—	—	—	145 —
1871—74	—	—	—	180 —
1876—80	—	—	—	185 —
1881—85	—	—	—	192 —

mørk, maa jeg bestemt fastholde Rigtigheden af denne i et og alt, idet jeg bemærker, at Skildringen udelukkende er bygget paa Selvsyn og egen Erfaring«.

Med Hensyn til de Boliger, som Arbejderne paa Landet maa tage til Takke med, skal vi blot henvise til følgende Udtalelse af Dr. H. S. Kaarsberg i »Vore Børn«:

»Der findes — trods Videnskabens Fremskridt, trods alt! — fremdeles Tusender(!) af Lejehuse for Fattigfolk i dette Land, Boliger, der, ved at undergrave Beboernes Sundhed, indirekte kommer til at koste det offentlige Fattigvæsen ofte uhyre Summer, Menneskereder, der i Virkeligheden i slet ingen Henseender er bedre end den usleste russiske Bondehytte i Stepperne; men som fortsat faa Lov at staa. Talrige (!) af disse Lejehuse burde ved Lov opbrændes (!). Og der maa ved Lov sættes en Grænse for, hvad en Ejer kan opføre af Lejehuse i Fremtiden«.*)

Ved et Arbejdermøde paa Fyn fremkom Stedets Sognefoged med den Paastand, at »her i Sognet er der ingen, der lider Nød«. Denne Paastand kaldte Skolelæreren frem med følgende Vidnesbyrd: Han havde i længere Tid lagt Mærke til, at nogle Indsidderbørn, der al Tid var nogenlunde velklædte, aldrig spiste deres Mad sammen med de andre Børn. Da han ønskede at erfare Aarsagen dertil, opdagede han, at de kun havde tørt Brød at spise, hvorfor de skammede sig ved at fortære det i de andre Børns Selskab. Da et af den samme Families Børn døde, gav Lægen Attest for, at »Dødsarsagen var mangelfuld Ernæring eller — Sult«.**)

Ved et andet Møde, — ogsaa paa Fyn — ved hvilket en af Sognets Gaardmænd fremkom med en lignende Paastand om, at »her i Sognet er der ingen

*) S. 218.

**) J. P. Sundbo: Husmandskaar S. 12.

Nød«, kom Skolelæreren med den Erklæring, at han havde haft Børn i Skolen, som paa Grund af Sult var saa udmattede, at han havde maattet bære dem til deres Hjem. Og han føjede til: »Lignende Erfaringer har enhver Lærer paa Landet gjort«.

Saa vidt vore Vidner!

Lad det blive erindret, at den Landarbejder- og Husmandsklasse, som lever under disse Vilkaar, udgør ca. en Fjerdedel af vort Folk. Og lad det blive husket, at de tre Fjerdedele af denne Klasse er et Produkt af det — 19de Aarhundrede*).

Vi gaar til Arbejderne i Hovedstaden og Købstæderne, som vi i denne Forbindelse behandler under et.

Af Byernes Arbejdere arbejder 49,639 i 2,304 Fabriker og fabrikmæssig drevne Værksteder. Heraf er 8,410 voksne Kvinder, for Størstedelen altsaa vistnok gifte Mødre. Hertil kommer 692 unge Kvinder under 18 Aar, af Kvinder tilsammen altsaa 9,102. Af Børn mellem 10 og 14 Aar arbejder samme Steder 2,883**).

Alene i disse Tal har vi et Bevis for Mændenes manglende Indtægter og for mangfoldige derved ødelagte Hjem. Det er jo nemlig en almindelig Erfaring, at overalt, hvor Mandens Indtægter naar en saadan Størrelse, at han paa ordentlig Maade kan ernære sin Familie, der lader han hverken sin Kone eller Børn gaa paa Arbejde uden for Hjemmet. Men foruden det Antal Kvinder, som arbejder paa Fabriker, er der et

*) For Landboreformernes Tid var der kun 19,000 Huse paa Landet med og uden Jord. I 1885 var der 150,260.

**) Efter Fabriktilsynets Beretning for 1893—94.

Aar 1786 havde vi kun 141 Fabriker med 12,180 Arbejdere. Den Forøgelse, der her er foregaaet baade i Antal af Fabriker og Arbejdere, medens Folkemængden i det Hele kun er fordoblet en Gang, kan ogsaa tjene som Vidnesbyrd om Rigtigheden af den industrielle Produktion.

stort Antal, der som Syersker, Vaskekoner, Sælgekoner etc. etc. maa deltage i Virksomheden for at skaffe Indtægter til Huse og derved forsømme baade deres Hjem og deres Børn.

Og Udviklingen gaar stadig i denne Retning. Nylig læstes følgende Meddelelse i flere Blade:

»Papirfabriken ved Silkeborg skal have vanskeligt ved at opdrive den nødvendige kvindelige (!) Arbejdskraft. Efter hvad der meddeles, paataenker man nu ved et Middel, der ikke hidtil har været kendt i Provinserne, at afhjælpe denne Mangel ved Oprettelse af en af de saakaldte Vuggestuer, hvor Mødrene om Morgen kan aflevere deres smaa Børn, og hvor de plejes og passes om Dagen, medens Mødrene arbejder paa Fabriken«.

Saadanne Vuggestuer er velkendte i København. Og mange baade Præster og andre humane Kristne mener at gøre en god Gerning, naar de opretter flere af samme Slags.

Men nødes man dog ikke til at give den social-demokratiske Presse Ret, naar den i Anledning af nævnte Meddelelse udbryder:

»Man snakker om, at Social-Demokratiet vil nedbryde Familielivet og tage Børnene fra Mødrene for at anbringe dem i store Opdragelsesanstalter o. s. v. Og paa den Løgn lever vore Modstandere — endnu den Dag i Dag«.

»Men her er et af de bedste, om end sørgelige Beviser for, hvorledes netop Privatkapitalismens Jagen efter Profit opløser Familielivet og river Børnene fra Mødrene, for at disse kan slide i Fabrikens Trædemølle for en ussel Løn. I sin Begærlighed efter Mammon opfinder man det ene mere raffinerede Middel efter det andet til en stedse grundigere Udbytning af Menneskene«.

»Der er noget imod Følelserne højst stødende i, at de fattiges Børn saaledes skal betragtes som Garde-

robegenstande, der kastes til Side, for at Moderen kan blive Udbytningsobjekt for en Bunke Storaktionærer, der kan faa Arbejdskraft nok uden at oprette »Vuggestuer«, naar de blot byder en anstændig Løn derfor«.

De sørgelige Følger af, at Hustruerne maa forsumme Hjem og Børn, er der kun alt for mange Vidnesbyrd om. I et af nogle af Københavns fineste Navne — Grev Scheel, Dronningens Kabinetssekretær Hennings, Grossererne Vett og Moresco, Slotspræst Povlsen m. fl. — i Vinteren 1891 udstedt Opraab hed det bl. a. »Da Forholdene her i Byen, navnlig i Forstæderne er saaledes, at begge (!) Forældrene i mangfoldige (!) fattige Familier hele Dagen er fraværende paa Arbejde uden for Hjemmet, bliver Resultatet, at Tusender af Børn i den mest udsatte Alder — fra det 7de Aar til Konfirmationen — saa godt som er overladte til sig selv og saaledes ofte er udsatte for allehaande Fristelser«.

Kun alt for mange falder for Fristelserne.

I Inspektørens Beretning om Frederiksberg Fattigvæsen for 1892—93 hedder det bl. a.: »Antallet af faste Plejebørn vil sikkert stige betydelig i Fremtiden, da man er kommen til den Overbevisning, at det er nødvendigt i større Omfang end tidligere helt at fjerne Børn fra *daarlige Hjem*, ligeledes er der en sørgelig Stigning (!) i Antallet af Børn, som skejer ud og derfor maa sendes bort fra *i øvrigt ordentlige Hjem*, (!) *fordi Forældrenes Erhverv uden for Hjemmet hindrer dem i at føre fornødent Tilsyn*«.

Et Udslag af disse Forhold er ogsaa det, at Antallet af Forbrydelser, begaaede af Børn, vokser stærkt baade i Byerne og paa Landet.

Ogsaa i Byerne kan Lærerpersonalet tale med om Fattigdommen i Arbejdernes Hjem. I Højskolebladet fortalte saaledes en Lærerinde i Maj 1892:

»Ca. 1,000 Børn gaar i vor Skole. Af disse er der næppe 200, maaske kun 100, der hver Dag kan spise

sig mæt. De sulter mere eller mindre. En lille 11 Aars Pige faldt forleden bevidstløs om, medens vi sang Morgensangen. Hun var egentlig ikke syg, men i den Grad forarmet, at hun var uden Kræfter.

»Mange Fattigfolk har næsten ingen Sengeklæder og ikke Ild i Kakkellovnen. De gaar forfrosne til Seng og staar op om Morgenens uden at være varme. De bor paa Livets Skyggesider, disse Stakler; sjældent naar Solskin ind i deres Hjem, og Børnene er det, som ikke mindst lider derunder«.

En Mand, der i flere Aar har virket som Under søger ved Understøttelsesforeninger i København, meddeler følgende: »En stor Del af de Børn, der fødes i Arbejderkvartererne, frister Sulten til at begaa Forbrydelser, hvorfor man senere kan finde dem i Fængslerne. En anden Del af den Slags Børn drives i Armene paa Prostitutionen. Næsten hele Resten dør efter kortere eller længere Tid af Sult«.^{*)}

Dette stadfæstes ogsaa her af — Lægerne. I en for et Aars Tid tilbage af et større Antal mere fremragende Læger — Leopold Meyer, Stadfeldt, Tscherning, Studsgaard m. fl. — i Forbindelse med saa fine Navne som f. Eks. Grevinde Danneskjold-Samsø udstedt Indbydelse til Dannelsen af et Selskab for spæde Børns Ernæring, fremhæves det, at en særlig tilberedt Slags Mælk, der i Mangel af Modermælken er meget nødvendig, ikke har fundet Vej derhen, hvor netop *»de af en mangelfuld Ernæring følgende Sygdomme hærger stærkest og kræver de fleste Ofre«*.

Her har vi det atter bevidnet af lægevidenskabelige Autoriteter, at Sygdomme hærger stærkt og kræver talrige Ofre i Arbejdernes Hjem paa Grund »af en mangelfuld Ernæring«!

^{*)} Højskolebladet 25de Januar 1895.

I flere konservative Blade stod i Februar Maaned d. A. følgende Notits: »Smaa børns Vel« har i denne Vinter maattet afvise mange Ansøgere, hvilket naturligvis er haardt, naar man samtidig hører om Smaa børn, der er frosne ihjel paa Tagkamrene, medens Moderen søgte Arbejde.*)

Denne almindelige Erfaring om, hvorledes Masser af Smaa børn ligefrem dør af Sult, stadfæstes ogsaa af Statistiken. Gennemsnitsbørnedødeligheden i København er 30,2 pCt. Men i Overklassen er den kun 24,5 pCt., medens den i Arbejderklassen er 31,5 pCt. Det vil sige, at der af Arbejdernes Børn dør $\frac{1}{3}$ flere end af Overklassens.

Talende i denne Retning er ogsaa Virksomheden for Friskolebørns Bispisning, der jo ledes af Mennesker, som er erkendte for at være alt andet end sociale Opviglere. Fra 1883 til 1891 foregik Bispisningen efter følgende Maalestok:

Aar.	Anvendt Beløb.	Antal Børn.
1883—84	6,177 Kr.	1,184.
1884—85	8,446 —	1,770.
1885—86	15,233 —	2,398.
1886—87	14,138 —	2,930.
1887—88	23,812 —	4,214.
1888—89	20,383 —	4,352.
1889—90	16,083 —	4,390.
1890—91	22,157 —	4,978.

Det fremgaar af disse Tal, at Antallet af de bispiste Børn i Løbet af disse faa Aar er mere end firedoblet. Og dog er det kun en ringe Del af de trængende Børn, der faar Del i den Herlighed at faa et Maaltid varmt Mad — hver anden Dag!

I en Beretning om denne Virksomhed af 1892 hedder det bl. a.: »Vi beder Læserne om *ikke* at

*) Dagens Nyheder 21—2—95.

tro, at den i øvrigt saa glædelige Tilslutning og Offer-
villighed, Foreningen har fundet, har kunnet holde
Skridt med *den stigende Trang; dette er nemlig ingen-*
lunde Tilfældet. Af 17,695 Børn i 16 Friskoler be-
spistes saaledes i 1891 kun 4,978. Alle, der har over-
været en Middagstime i en københavnsk Friskole, og
ganske særligt de Folk, der har med Maduddelingen
at gøre, kan tale med om, hvorledes man al Tid maa
gøre et skønsomt men i *alle Tilfælde* alt for lille Ud-
valg blandt de fattigste og mest forkomne Børn, og
hvorledes man med tungt Hjærte maa *se de fleste*
resignere med graadfylde Øjne og sultne Maver.

Ære være dem, der søger at stille Sulten! For
saa vidt Børnene kommer sultne i Skolen, trænger de
selvfølgelig mere til Mad end til Lærdom. Ti den
Undervisning, der skal foregaa, medens Tarmene skriger
af Sult, er lidet værd.

Det er derfor trist at se, at man trods de vel-
menende Bestræbelser ikke er kommen videre end
dertil, at man af 17—18,000 Børn, som man erkender
for trængende, ikke kan række mere end til hver anden
Dag at bispise knap 5,000!

Men paa den anden Side: hvad er det dog ikke
for bagvendte Forhold, vi møder her?

Arbejderne frembringer Værdier nok til, at de
kan forsørge deres Familier og opretholde ordentlige
Hjem. Men paa Grund af *Udbytningen* tilbageholdes
saa meget af de frembragte Værdier, at Hustruerne
maa gaa paa Arbejde, og Børnene maa søge Bispis-
ning ved offentlig Foranstaltning! Hustruen og Mo-
deren tilhører frem for alt Hjemmet, og er der noget,
der hører til Hjemmets Opgaver, saa er det i første
Række det at bispise Hjemmets egne Børn.

Men Udbytningen er ubarmhjærtig. I Theorien
taler Udbytningsens Repræsentanter højt om de huslige
Velsignelser og Familielivets Helligdom. Men i Praxis

sprænger de Hjemmet og Familielivet i Stumper og Stykker!

Udbytningen giver sig ikke blot Udtryk deri, at Arbejderne fratages større Dele af de Værdier, som de frembringer. Det er ogsaa Udbytningssystemet, der hindrer Arbejderne i overhovedet at finde Arbejde og fremkalder det moderne Onde: *Arbejdsløsheden!*

I hvilket Omfang denne hersker, ved vi intet om. Arbejdsløsheden er i den Grad en Nutidssygdom, at Statistiken end ikke endnu har gjort mindste Forsøg paa at lodde dens Dybder. Vi har derfor overvejende kun vore egne praktiske Erfaringer at holde os til angaaende denne.

Men disse Erfaringer siger os, at et meget stort Antal Arbejdere kun har Arbejde 9 à 10 Maaneder om Aaret, og at ikke faa maa nøjes med Arbejde i 7 à 8 Maaneder.

Et ganske oplysende Vidnesbyrd om, hvorledes Arbejderne forgæves kappes om Arbejde, foreligger i en Beretning fra Svendehjemmet i Odense for 1890—91.

Tid.	Arbejde søgte.	Arbejde fik.
1890 Maj.....	75	10
— Juni.....	61	8
— Juli.....	87	7
— August.....	90	6
— September.....	96	7
— Oktober.....	79	7
— November.....	110	4
— December.....	120	0
1891 Januar.....	112	1
— Februar.....	142	6
— Marts.....	130	8
— April.....	68	4

Hvad det er for et Liv, der afsløres for os i disse Tal, kan vi erfare af den tyske Præst, Paul Gøhre, der

selv prøvede lidt af, hvad det betyder forgæves at søge Arbejde, den Gang han gik ud for at arbejde som Fabrikarbejder. Han skriver:

»Jeg kan fra mine egne Erfaringer bevidne, hvor usigelig nedslaaende det er at maatte vandre fra Fabrik til Fabrik, fra Værksted til Værksted, al Tid paa ny uden Resultat. Ufrivillig Arbejdsløshed, det er, selv naar endnu ikke Hungeren banker paa Døren med sin Jærnhaand, den frygteligste Lod, der kan ramme en sund, stræbsom Mand, der vil sørge for sin Familie; den er desto bitrere, jo alvorligere, dybere og karakterfastere han er, og det er en langt større Fare for fysisk og moralsk Nedværdigelse, end den social-demokratiske Agitation nogen Sinde *kan* blive«.*)

Med disse Udtalelser skal vi standse vore Oplysninger særlig angaaende de besiddelsesløse Arbejderes Stilling. Vi tilføjer kun, at Arbejderne i Byerne udgør op imod den ene Fjerdedel af vort Folk. Tilsammen udgør Arbejderne i By og paa Land til lige med deres Familier mindst Halvdelen af Folket.

Hidtil har det næsten udelukkende været denne Del af Befolkningen, Tanken har samlet sig om, naar der taltes om det sociale Spørgsmaal og dets Løsning. Nu er der imidlertid i Løbet af det sidste Par Aar sket den mærkelige Forandring, at det Tryk, som Udbytningsystemet fremkalder, begynder at føles lige saa haardt af Middelstanden baade paa Land og i By. Den Energi, hvormed Middelstanden i Byerne kæmper imod de kapitalistiske Foretagender »Stores« og »Frejr«, ligner mest den Fortvivlelse, hvormed den skibbrudne klynger sig selv til den mindste Planke. De Røster, der lyder ud fra Agrarbevægelsen, taler højlydt om, hvilket Tag den udbytende Kapital har faaet i det danske Landbrug. Gang efter Gang paa- staar Agrarernes Ledere, at Gaardene er prioriterede

*) Tre Maaneder Fabrikarbejder, Kristiania 1892. S. 75.

til op over Skorstenen, at det er Kapitalisterne, der ejer over Halvdelen af den danske Jord og gennem Rentetagning udpiner de danske Landmænd.

Men rammer Udbytningen ogsaa Middelstanden baade i By og paa Land, da bliver det mindst de tre Fjerdedele af Folket, der lider under Aaget!

Skal vi saa over for disse sociale Nødstilstande — midt i glimrende Overflod — indskrænke os til at prædke og bygge Kirker?

At dog ikke de Mennesker, for hvem Kirken er en Helligdom, selv kan forstaa, at Prædkener om aandelige Værdier, hvor der i den Grad, som det her er paavist, savnes Mad, er at give Stene for Brød!

Skal vi indskrænke os til over for de hungrende og af overdrevent Arbejde besværede Masser at op-
rulle de store Ideal?

Der tales meget om Oplysningens Betydning. Det indskærpes fra flere Sider, at den virkelige, ægte folkelige Oplysning ikke maa drage Menneskene bort fra det legemlige Arbejde, men netop skal give Menneskene Kærlighed til dette Arbejde, der nødvendig maa og skal udføres under alle Forhold.

Dette er sandt, men Forudsætningen for, at det er *muligt* og *rigtigt* for oplyste Mennesker at bevare Kærligheden til det legemlige Arbejde, er saa ogsaa den, at det legemlige Arbejde nyder *sin det tilkommende Ære og faar sin berettigede Løn*.

Hvis Mennesker skal leve som Trælle, maa de helst vide saa lidt som muligt om, at de er Mennesker. Betænkes bør det ogsaa, at det er langt vanskeligere at bære Fattigdommens Byrder i Elektricitetens Aarhundrede end i de svundne Tider.

Der er ikke blot den overdaadige Varemængde i de fyldte Butiker, der under den stærke Belysning skærer de fattige i Øjnene.

Tanken om Menneskeret og Menneskeværd ligger i Luften alle Vegne.

Men alene Mangelen af tilstrækkelig Løn hindrer Tusender i at føre et virkeligt menneskeværdigt Liv.

Med Æren gaar det paa samme Maade. I Theorien hædrer alle det legemlige Arbejde. I Praksis sker det saa godt som aldrig, at en fattig Haandsarbejder bliver udmærket. Selv en Gaardmand, der ikke er Politiker, kan jo aldrig naa højere paa Rangstigen end til at blive — Dannebrogsmænd!

Betænk endvidere, hvad det vil sige at rejse de ideelle Krav over for de af materielle Vilkaar *bundne* Mennesker!

Nogle svarer simpelt hen, at Idealerne kun er til for de rige, og føler dem som sig uvedkommende.

Andre spaltes i en sjæleoprivende Kamp, idet Længslen tilskynder dem til at lægge Kræfterne paa Virkeliggørelsen af Idealet, medens Forholdene tvinger dem til at finde sig i Omstændighederne og arbejde for Brødet.

Det er farligt at vække Længsler, naar man ikke kan give Vinger. Kun de færreste, langt de færreste er saa heldig stillede, at de kan forene begge Dele: Arbejdet for Brødet med Kampen for Idealet.

Lad det dog en Gang blive forstaaet, hvilken frygtelig Magt der ligger i de materielle Vilkaar!

IV. Udbytnings Former.

At der er noget i Vejen med vort Samfundsmaskineri, er snart alle tænkende Mennesker enige om. Men kun de færreste har endnu Forstaaelse af, *hvad* der er i Vejen. Dog vokser deres Antal Dag for Dag, der ser, at der trænges til, at der gøres noget i Retning af at begrænse Kapitalens stadig voksende Magt. Men, det er det betegnende for de foreliggende Reformbestræbelser, at hvad der endnu — uden for Social-

ismen — er foreslaaet i den Hensigt at indskrænke Kapitalvælden, viser sig ved nærmere Gennemsyn at ville virke lige det omvendte, hvis det blev gennemført.

Et stort Antal Mennesker, mest i Byerne men ogsaa mange paa Landet, sætter deres Forhaabninger til øget — Toldbeskyttelse. Hvilken overordentlig Fejltagelse, der ligger i denne Forventning, fremlyser alene af den ene Kendsgerning, at saa længe der over alle vore Grænser er frit Rykind af fremmed Kapital, fremmede Kapitalister og fremmede Arbejdere, er det fuldstændig umuligt at beskytte dansk *Arbejde* ved forhøjede Toldmure. Hvilken mulig Fordel, Toldbeskyttelse kan frembringe inden for Landets Grænser, vil *til enhver Tid* kunne udnyttes saa vel af fremmed som af indenlandsk Kapital, der hver Dag har fri Adgang til at indføre udenlandsk Arbejdskraft.

Toldbeskyttelsen kan derfor i bedste Tilfælde kun virke i Retning af at øge Kapitalens Magt*).

Paa samme Maade gaar det med de væsentligste af de fremkomne Agrarkrav. Til de vigtigste af disse kan vi vistnok regne:

Den dobbelte Møntfod og Afskaffelsen af Hartkornsskatterne.

De Fordele, som Landmændene mener at kunne opnaa ved den dobbelte Møntfod, vil enten opløse sig i et rent Bedrag eller træde frem som fuldstændig kapitalistiske Overgreb. Professor N. C. Frederiksen mener det første. »Praktisk set er Bimetallismen« — erklærer han — »snarest kun et Fantom uden for den solide Virkelighed. Efter al Sandsynlighed er den kun

*) Estrup foreslog i sin Tid Told paa Kampesten for at beskytte Stenhuggeriet paa Bornholm. Var den bleven gennemført, vilde den væsentlig være bleven en Beskyttelse for den tyske Kapital, der gennem et Aktieselskab væsentlig ved svensk Arbejdskraft driver Stenhuggeriet paa Hammeren! De stærkt beskyttede Papirfabriker har i indeværende Sommer begyndt at indføre Piger fra — Böhmen!

en Lygtemand, som de, der skulde vide bedre Besked, ikke burde stille op til at blænde Folket med«.^{*)})

Lykkedes det imidlertid at opnaa, hvad der tilsigtes ved den paatænkte Møntforandring, vilde det blive til ubetinget Skade for den hele Arbejderbefolkning.

Naar Landmændene solgte deres Varer i Udlandet, vilde de faa dem betalte i Guld, hvad der vilde være lig med den højeste Pris. Naar de udbetalte Arbejdsløn, vilde de kunne betale den i Sølv, der kun vilde have højst $\frac{3}{4}$ af Guldets Værdi, hvad der vilde være lig en Nedsættelse med $\frac{1}{4}$ af Lønnens Værdi.

En saadan Foranstaltning er afgjort stridende imod Arbejdets Interesser.

Med Hensyn til Afskaffelsen af Hartkornsskatterne er det mærkeligt, at Agrarerne ikke kan faa Øje for den simple og klare Ting, at man ved disse Skatters Afskaffelse saa langt fra vil modvirke Kapitalen, at man ganske omvendt derved netop vil give Kapitalen øget Magt over Jorden.

Naar en Landmand køber en Gaard eller overtager denne ved at skifte Arv med sine Søsken, ved han, hvilke gamle, faste Hartkornsskatter der hviler paa Jorden. Ved disse Skatter forringes Gaardens Værdi. Følgelig betaler han mindre for Gaarden, end hvis disse Skatter ikke hvilede paa Jorden. Men naar han saa har overtaget Gaarden og paa Grund af Skatterne betalt denne med et Beløb, der er saa meget mindre, end hvad han skulde have betalt, hvis der ingen Hartkornsskat fandtes, er det fuldstændig meningsløst bag efter at komme med den Paastand, at Hartkornsskatten er en Skat paa Arbejdet, og at Hartkornsbesidderne derfor er langt højere beskattede end alle andre. Nej, Hartkornsskatten er ikke en Skat paa Arbejdet, den er netop en Skat paa Jorden, der

^{*)} Nationaløkonomisk Tidsskrift 9—10 Hæfte 1894.

virker i Retning af at frigøre Arbejdet*). Ved at afskaffe Hartkornsskatten vil man kun opnaa, at Landejendommene stiger i Pris med Skattens Beløb, hvad der atter vil være lig med, at der ved Ejendommenes Overtagelse vil blive betalt saa meget mere for dem enten i kontant Betaling eller i aarlig Forrentning. I begge Tilfælde er det Kapitalen, der tager Fordelen, Arbejdet er saa langt fra at blive lettet herved, at det tværtimod faar øgede Byrder, idet det som et Plus til den forhøjede Købesum faar de afskaffede Skatter at betale i en anden Form.

Hvad der gælder Hartkornsskatten, gælder ogsaa baade Tiende, Halvprocentafgiften og Stæmpelskatten. Alle disse Afgifter danner i Virkeligheden en fast Prioritet, som Samfundet har taget i Jorden, og som enhver kan regne med, sikkert og bestemt, idet han overtager faste Ejendomme. Ingen faar paa Grund af disse Afgifter deres Udgifter forøgede. Adgangen til at blive Landmand vilde ikke blive lettere, de aarlige Udgifter vilde ikke blive mindre, hvis disse Afgifter blev afskaffede. Hver Øre, der spares i Hartkornsskat, Tiende, Halvprocent eller Stæmpelafgift, vil blive betalt i Købesum eller aarlige Renter.

Dette er saa klart og aabenbart, at det ikke med mindste blot Skygge af Grund lader sig benægte. Forholdet er i Virkeligheden det, at de arbejdende Mennesker kun bliver fri i samme Grad, som Jorden gennem Beskatning gøres til Træl. Agrarerne maa derfor søge at komme dybere til Bunds i de sociale Forhold, hvis de skal faa Lykke til at gavne *Landbruget*.

En tredje Del, hvis Tilhængere er spredte i alle Lejre, ser den egentlige Form for Udbytningen i — Militarismen. Den Paastand, at Folkene maa sulte i

*) Se nærmere herom min Bog: Henry George og hans Social-Program S. 125 og følg.

Freden for at kunne slaa hinanden ihjel i Krigen, er meget almindelig. Men den er lige fuldt grundfalsk.

Vi gentager atter, at vi er afgjorte og ubetingede Modstandere af Militarismen. Vi haaber tillige, at den Magt, der bliver stærk nok til at besejre Militarismen, ogsaa vil blive stærk nok til at skabe andre og bedre sociale Forhold. Vi bekæmper derfor Militarismen af et godt Hjærte.

Men det bekender vi tillige, at betragter vi blot Sagen fra et økonomisk Forretningsstandpunkt, — hvis vi forudsætter, at Militarismen kunde blive afskaffet, uden at det herskende Udbytningsystem i øvrigt blev forandret, saa vilde Militarismens Fjærnelse være saa langt fra at forbedre Forholdene, at disse endog derved vilde blive forværrede.

Hvis denne Paastand i nogen Maade vækker Forbavelse, gør vi opmærksom paa, at Yderpunkterne af de sociale Onder viser sig deri, at der paa den ene Side frembringes en *Overproduktion* af Varer, der ikke kan finde Afsætning, og paa den anden Side fremkaldes en *Arbejdsløshed*, der hindrer Tusender af Arbejdere i at finde Virksomhed.

Lad os nu tænke os, at vi med et Slag afskaffer Militarismen.

Hvad vil saa ske?

For det første standser dermed straks hele den Produktion, der nu forbruges af Hæren: Uniformer, Vaaben, og hvad dertil hører. De, der har været optagne af denne Virksomhed, fylker straks Arbejdsløshedens i Forvejen store Hær. Som arbejdsløse synker deres Forbrug, hvoraf følger, at Produktionen ogsaa paa andre Omraader indskrænkes. Samtidig kommer de Tusender, der forud var optagne som Soldater, og deltager i Kappestriden om at finde Arbejde. Lykkes det dem at blive sysselsatte, vil de kun øge den Overproduktion, der forud er til Stede. Men da der forud er for Haanden en Overproduktion, som paa

Grund af manglende Købeevne hos Masserne ikke kan finde Afsætning, er der al Sandsynlighed for, at den overvejende Del af de forhenværende Soldater vil have at vandre over i de arbejdsløses Rækker.

Og det vil altsaa gaa, som vi paastod: De sociale Onder vil forværres i Stedet for at bedres!

I Slutningen af Firserne opstillede den tyske Nationaløkonom Michael Flürscheim et Regnestykke over Virkningerne af Hærens Afskaffelse for Tysklands vedkommende under de forhaandenværende Forhold.

Antallet af Soldater i Fredstid 400,000. Det aarlige ordinære Militærbudget 600 Millioner Mark, lig 1,500 Mark pr. Hoved af de 400,000 Soldater. Foruden dette Beløb fortærer Soldaterne betydelige Summer, dels af egen Formue, dels af Bidrag fra Hjemmene, fra Slægt og Venner.

Det Beløb, der gennemgaaende fortæres pr. Individ af Folk i det civile Liv, beløb sig til 800 Mark, altsaa til 700 Mark mindre end i Hæren. Ved Hærens Opløsning vilde Forbruget altsaa synke med et Beløb, der er lig

$400,000 \times 700 = 300$ Millioner Mark pr. Aar. De arbejdsløses Antal vilde altsaa straks øges med hele det store Antal Mennesker, som forud var optaget af at producere de til de 300 Millioner Mark vurderede Varer. Samtidig havde selve de 400,000 Soldater kun Valget imellem enten at finde Arbejde og øge den Overproduktion, der ikke kan finde Afsætning, eller at gaa ledige og fylke Arbejdsløshedens Hær.

Med Rette knyttede Flürscheim hertil følgende Bemærkninger:

»Dette viser klart, hvorledes Unatur kun avler Unatur. Vi er komne dertil, at Sparsommelighed, Opfindelsesevne, Flid og Fred virker ødelæggende, medens omvendt Dovenskab, Lediggang, Ødselhed og

frem for alt Krig kan virke gavnligt for Millioner af Mennesker«!*)

At denne Betragtning nu ikke blot indeholder en luftig Theori, der er uden Forbindelse med det praktiske Liv, bekræftes bl. a. ved Forholdene i de Forenede Stater i Nordamerika. Der kender man ikke noget til Militarisme! Men hvem vil driste sig til at paastaa, at de økonomiske Forhold der er bedre end i den gamle Verden?

De var det, saa længe der var Jord i ubegrænset Mængde. Men i samme Grad, som Kapitalen har bemægtiget sig Jorden, ser vi, at Forholdene netop i det fri Amerika, hvor alle det politiske Demokratis Idealer forlængst er en lyslevende Virkelighed, tilspidser sig i en Kamp mellem Klasserne som maaske intet andet Steds under Solen.

Ja, i den Grad har Tiden krænget sig om og stillet alle Forhold paa Hovedet, at selv Militarismens Afskaffelse, hvis den stod som en isoleret Handling, økonomisk set i Stedet for at hæmme vilde øge Kapitalismens Magt.

Hvor har vi da de egentlige Former, hvorigennem Udbytningen foregaar?

Herom behøver ingen længere at være i Tvivl. Det opstillede Spørgsmaal kan besvares klart og bestemt.

Udbytningen foregaar gennem tre Hovedformer:

- 1) Frikonkurrencen,
- 2) Privatkapitalismen,
- 3) Privatbesiddelsen af Jorden.

At det er her, Tampen brænder, skal blive godtgjort i det følgende.

*) Michael Flürscheim: Deutschland in 100 Jahren S. 47.

V. Individet og Samfundet.

Det er en meget almindelig Betragtning, at de enkelte Individder i vid Udstrækning er Herre saa vel over deres egen Personlighed som over deres Omgivelser. For en stor og i vort Folk meget udbredt aandelig Retning — Indre Mission — er denne Betragtning i den Grad dominerende, at hele dens omfattende Arbejde samler sig om dette ene: at gøre Menneskene til *troende* Kristne efter dens alt andet end rummelige Lærefattelse. En anden Del af Folket — Grundtvigianerne — føjer til Formaalet: kristelig Tro, almindelig Oplysning, og mener saa, at naar Menneskene bliver *troende* og *oplyste*, er de i Stand til hver især at *virkeliggøre Idealerne*.

Men begge Dele er lige urigtige. Vi skal i et senere Afsnit redegøre for den overordentlige Betydning, vi tillægger den kristne Tro. Med Hensyn til Oplysningen er det en Selvfølge, at vi ønsker denne den størst mulige Fremgang.

Her er det imidlertid Opgaven at vise, i hvilken afgørende Modstrid Tanken om Individets Frihed staar saa vel til de Ideer, der paa det sociale og økonomiske Omraade har været herskende det sidste Hundrede Aar, som med de praktiske forhaandenværende Forhold.

Den anerkendte og herskende Nationaløkonomi, som forkyndes paa vore Universiteter og indpræntes gennem populære Lærebøger, inddeler Menneskene i 3 Hovedklasser: *Fordejere*, *Kapitalister*, *Arbejdere*. De Værdier, som tilvejebringes ved Produktionen, skal i Form af Jordrente, Kapitalrente og Løn deles imellem disse 3 forskellige Klasser af Mennesker. Den Maade, hvorpaa Fordelingen af Værdierne foregaar, bestemmes af den lille uskrevne men almægtige Lov om Tilbud og Efterspørgsel, der virker lige saa sikkert som en

Naturlov og derfor — ved sin Fordelingsmaade — tillige hersker selv over baade Liv og Død.

Det er — i Følge den herskende Nationaløkonomi — Tilbud og Efterspørgsel, der bestemmer, hvor megen Jord der skal tages under Kultur, hvor intensivt Jorden skal dyrkes, hvor mange industrielle Varer, der skal frembringes, hvor mange Mennesker der skal sættes i Arbejde, hvad Varerne skal koste, hvad Løn Menneskene skal have, hvor mange Mennesker der skal leve, og hvor mange der skal dø.

Under den fremadskridende Civilisation kan de to Klasser, Jordejerne og Kapitalisterne, i stedse voksende Omfang faa Del i alle Fremskridtets Velsignelser. Kapitalisterne kan selv under vanskelige Forhold — naar Arbejdet f. Eks. standser — leve længe af deres Penge. Og Jordejerne kan selv i *værste Tilfælde* ved personlig at udføre Arbejdet paa Jorden skaffe sig sit Underhold.

Med den tredje Klasse, Arbejderne, forholder det sig helt anderledes. For denne Klasse, der al Tid er den talrigste, vil selv de største Fremskridt være *frugtesløse*.

Tre forskellige Aarsager bevirker dette:

- 1) *Arbejdets Deling*, der er en Hovedbetingelse for Masseproduktion og Prisbillighed, kræver uundgaelig, at bestandig flere Arbejdere lækkes til saa ensformige og aandssløvende Virksomheder, at det ikke kan andet end nedbryde deres hele aandelige Intelligens.
- 2) Da Arbejdslønnen paastaas at skulle udredes af Kapitalen, vil Lønnen umulig kunne stige, hvis Arbejdernes Antal vokser hurtigere end Kapitalens Beløb.
- 3) Endelig er det Næringsmidlernes Mængde, der bestemmer, hvor stort et Antal af den opvoksende Slægt der kan faa Lov at beholde Livet. »Kun

Mangel paa Underhold iblandt den lave Stand« — siger Adam Smith — »kan sætte Grænser for Menneskeslægtens videre Formerelse; dette kan ikke ske paa anden Maade end ved at ødelægge en stor Del af de Børn, som deres frugtbare Ægteskaber frembringer«!

Fattigdommen hindrer ikke Arbejderne i at faa de fleste Børn. Men den er en Hindring for, at de kan holde Liv i dem. Hvor mange af Børnene, der faar Lov at leve, afhænger af den Løn, Arbejderne faar. Men Lønnens Størrelse afhænger af Tilbud af og Efterspørgsel efter Arbejdskraft. Naar Lønnen ved stærk Efterspørgsel hæves, og Børnene derved faar en bedre Ernæring, holdes der Liv i flere. Naar Lønnen ved mindre Efterspørgsel synker, og Børnene af den Grund faar en daarligere Ernæring, dør der flere.

»Paa denne Maade bestemmer Efterspørgslen efter Mennesker ligesom efter enhver anden *Vare* (!) nødvendig (!) Menneskenes Avling, tilskynder den, naar den gaar for langsomt, og standser den, naar den gaar for hastig frem. Det er denne Efterspørgsel, der ordner og bestemmer Forplantningens Tilstand i alle (!) de civiliserede Lande i Verden«!*)

Her har vi Frikonkurrencens Lære i al sin kras-materialistiske Nøgenhed! Her har vi den inderste Kærne og selve Hovednerven i Frikonkurrencens Evangelium!

Med rene og klare Ord slaas det her fast, at Mennesket kun er en *Vare* (!), og at selv Liv og Død afhænger af Tilbud og Efterspørgsel!

At en saadan kras materialistisk Opfattelse, en i den Grad hedensk Tankegang har kunnet vinde frem, slaaet igennem og faaet Anerkendelse i det romantiske 19de Aarhundrede, er et kun alt for sørge-

*) Adam Smith: Nationalvelstandens Natur og Aarsager, 1ste Del S. 112.

ligt Vidnesbyrd om den til Stede værende Kløft mellem Livets materielle Vilkaar og den raadende aandelige Livsbetragtning.

Men, kan der spørges, er denne Forklaring rigtig, viser det sig virkelig, at Tilbud og Efterspørgsel paa den Maade hersker i det praktiske Liv?

Ja, saa langt som Frikonkurrencen raader, hersker Loven kun alt for uindskrænket. Den hersker i den Grad, at mangfoldige selv af de bedste og mest humane Mennesker end ikke med deres bedste Vilje er i Stand til at øve den simpleste Retfærdighed.

Grellest træder dette frem under de saakaldte Licitationer.

Her skal f. Eks. opføres en stor Bygning: Forskellige Bygmestre vil gjerne have Arbejdet. Enkelte af dem er meget humane Mennesker, der erkender Arbejdernes Ret til Livet, hvorfor de gjerne vil betale den højst mulige Løn. Men flere er de inhumane, der søger at pine Lønnen ned til det lavest mulige. Alle konkurrerer, kappes om at faa Arbejdet. Den, der leverer det billigste Overslag, bliver Manden. De humane maa kappes med de inhumane. Det gælder Livet. Faar de ikke Arbejde, kan de ikke eksistere. For at komme langt nok ned i Billigheden maa selv de bedste kappes med de sletteste om at — sætte Arbejdslønnen ned. Det er den mest inhumane, der behersker Stillingen!

Saa lidt er de enkelte Individer Herre over Omgivelserne.

Den lavest bydende faar Opførelsen af Bygningen overdraget og averterer om, at der antages Arbejdere. Er der knap Tid paa Arbejdskraft, kan Arbejderne i nogen Maade bidrage til at højne Lønnen. Mælder der sig, hvad nu hyppig er Tilfældet, 100, hvor der kun er Brug for 25, faar kun de Arbejde, der tilbyder sig for den laveste Betaling. Som Bygmestrene konkurrerede om Bygningen, konkurrerer Arbejderne om

Arbejdet. Nogle faar Arbejde til en ringe Løn, andre maa gaa hjem uden Fortjeneste og se paa, at deres Børn græder for Brød, til de dør af Sult!

Fuldstændig i Overensstemmelse med Frikonkurrencens Theori*)!

Som det gaar ved Licitationer, gaar det i Virkeligheden overalt, om end Frikonkurrencens hjerte-løse Magt ikke paa andre Omraader træder fuldt saa klart for Dagen.

To Fabrikanter frembringer samme Slags Varer. Mon saa den ene kan give Arbejderne 4 Kr. om Dagen, hvis den anden kun betaler 2 Kr. om Dagen?

Dette er simpelt hen umuligt. Det nytter ingen Verdens Ting, at den ene har selv den bedste Vilje til at betale den højeste Løn. Konkurrencen tvinger ham til at betale i alt Fald paa det nærmeste det samme Lavmaal i Løn, som betales af Konkurrenterne. For at kunne underbyde hinanden paa Varemarkedet tvinges Fabrikanterne til ogsaa at kappes om at holde Arbejdslønnen nede paa det lavest mulige Lavmaal. Vildest og mest hensynsløst er denne Konkurrence bleven drevet i England. Da man ikke længer kunde

*) Jævnfør hermed følgende Udtalelse af Præsten Günther fra Breslau paa de tyske evangeliske Arbejderforeningers Forbunds-dag i Frankfurt a. M. i forrige Sommer:

»Vi har i Breslau ti Tusende Arbejdsløse. Vi har ogsaa mange offentlige og kommunale Arbejder. Men hvem udfører disse Arbejder? Det gør polske Arbejdere, der i dette Øjemed er indforskrevne, medens de indfødte Arbejdere sulter og raaber om Brød. Det ligger i nærværende Tilfælde i Licitationsvæsenet; de *Entreprenører, der giver det laveste Bud, faar Arbejdet* i Udførelse, og de søger de billigere polske Arbejdere. Den øvreschlesiske Jærnbanedirektion har hidtil anvendt 20 Millioner til forskellige Anlæg. Men Direktionen beskæftiger ikke de hungrende indfødte Arbejdere, den foretrækker Polakker. *Entreprenørernes Tilbud er ofte kun Halvdelen af, hvad man kan regne for et ærligt Overslag. Øvrighederne skulde foranlediges til at paase, at kun indfødte Arbejdere blev beskæftigede.*«

faa Mandslønnen drevet nedad, tog man først Kvinderne og siden Børnene, hvilke helt fra 6 Aars Alderen maatte arbejde indtil 16 Timer i Døgnet. Udbygningen af Menneskene blev her gennem Konkurrencen drevet saa vidt, at medens England blev berømt for sin Mission for at fremme Kristendommen i fjærne Hedningelande, blev Resultatet af Konkurrencen i selve Hjemlandet det, at Tusender af Børn paa Grund af Arbejdet i Gruber og Fabriker vokste op som forkrøblede Individer, halve Idioter, og at der skabtes et Proletariat paa 3 Millioner Individer, der lever lige saa fuldstændig uden for al baade Kirke og Kultur, som Pygmæerne i det mørke Fastlands store uendelige Skove!

Med Rette udtaler Biskop Huntington herom:

»Havde de Kristne i og uden for den officielle Kirke forstaaet deres Pligt og opfyldt den med Klarsyn og Mod, da vilde England aldrig som nu være bleven berygtet for det mest afskyelige, det mest brutale Slaveri, der nogen Sinde har været kendt i den civiliserede Verden: det hvide Slaveri, hvilket efter en uhyre Maalestok piner og dræber Børn under 10 Aar, udslukker Følelsen af Kyskhed og Velanstændighed i Arbejdernes Boliger, forvandler Mennesker til Dyr og gør Samfundet til et Helvede«.*)

*) Programmet Nr. 7, 1890. Jævnfør følgende Skildring af Børnearbejdet i de sicilianske Svovlgruber: Børn fra otte og ni til femten Aar maa næsten uden Pauser i en Arbejdstid af 15—16 Timer ad stejle Trapper opbære Svovl i Ladninger paa 60 til 80 Pd. fra de giftige Gruber. Børnenes Skuldre bløder, deres Krop er bedækket af talrige Saar, ti stygge Mishandlinger er nødvendige for at holde de svage Skabninger i stadig Gang ved deres frygtelige Arbejde. I deres korte Hviletid har de intet Leje; hvor de dødtrætte tumler om, der maa de sove. Vandet, som de drikker, er for-dærvet, ti godt Kildevand maatte hentes for langt borte fra, og hvem vil vel besvære sig med saadanne Omkostninger for de elendige Slavers Skyld? Og deres Næring? Tørt Brød!

Hele dette System er saa meget mere diabolisk, som man kun i meget ringe Grad kan rette Bebrejdelse imod de enkelte Individuer. De sædelige Krav og de ideelle Fordringer gaar ud paa, at Hensynet til Næstens Vel skal være Ledestjærnen for al vor Færd. Men Selvopholdelsesdriften tvinger den enkelte til uden Barmhjærtighed at skade Næstens Interesser af størst mulig Evne. Den enes Død er den andens Brød! Enten virke som Hammer eller lade sig bruge som Ambolt! Enten undertrykke eller lade sig undertrykke! Vil man leve, maa man sørge for at holde sig de flest mulige Konkurrenter fra Halsen eller at faa dem sat ud af Spillet. Holder man sig ikke selv oven Vande, har man kun Udsigt til et Liv i Armodens forfærdelige Helvede!

Dette er Frikonkurrencen i Theori og Praksis.

Ske hvad der vil, — under dette System kan det underste Lag, den store Arbejderklasse aldrig hæves væsentligt op over Højdelinjen for Eksistensmuligheden. Den uskrevne men jærnhaarde Lønningslov vil alle Dage holde denne Klasses Medlemmer nede paa Sultelønsstandpunktet. —

Vi gaar til den næste Udbytningsform: Privatkapitalismen. Det ejendommelige for denne er, at den skiller Arbejdsredskaberne fra Menneskene.

Menneskene kan ikke arbejde uden Redskaber. Før Maskinernes Tid hørte Redskaberne og Arbejderen al Tid sammen. Snedkeren havde sin Haandsav, Smeden sin Hammer, Væveren sin Væv. Bonden lavede sit eget Værktøj, og Bondekonen spandt sit eget Garn. Baade Bagning og Brygning foregik i Hjemmet. Med sit eget Værktøj var Arbejderen i Stand til over alt og alle Vegne at arbejde for sig selv.

I disse Forhold er det, at Dampen alt har fremkaldt en fuldstændig Revolution, som Elektriciteten truer med at fortsætte i endnu vældigere Omfang. Med Maskinens Fremkomst umuliggjordes det individuelle Arbejde, og Maskinen selv var for kostbar til, at den enkelte Arbejder kunde anskaffe den. Men uden Redskaber kan der ikke arbejdes. Arbejderen har derfor intet Valg: Han maa sælge sin Arbejdskraft til den Kapitalist, der med sin Kapital er i Stand til at anskaffe Maskinerne og de dertil hørende store Værksteder og Fabrikbygninger.

Ved denne Maskinrevolution fuldbyrdes den kapitalistiske Proces. Den individuelle Drift, hvorunder hver enkelt arbejder for sig selv, afløses af den fælles Samfundsdrift. Arbejdet med at spinde, væve, brygge og bage drages bort fra Hjemmene og udskilles hver især til større selvstændige Virksomheder, der udføres af Mennesker, hvis hele Liv er optaget af den enkelte bestemte Gerning. De smaa Værksteder gaar over til store Fabriker, hvori der baade saves, høvles og smedes ved Dampens Kræfter. Den lille selvstændige Haandværker forvandles til Fabrikarbejder. Men idet det er den private Kapitalisme, der ejer Maskinerne, er det ogsaa denne, der har Magten til at diktere Arbejdet sine Betingelser og tilegne sig alle de Fordele og beholde alle de Værdier, som skabes ud over den Løn, som Arbejdet, der er stillet under Frikonkurrencens Vilkaar, er i Stand til at opnaa. Den største Kapital faar her igennem den stærkeste Magt. For at faa Konkurrenterne af Vejen kan den til en Tid taale at arbejde med Tab. Naar den lille Kapital saaledes maa bukke under, kan den store Kapital skabe sig et faktisk Monopol, hvorunder den sætter sine Priser i Vejret og opdynger Millioner, medens Arbejderne maa gaa for en Sulteløn. Hvert Fremskridt, der gøres, hver ny Opfindelse, der foretages, kan tilegnes af Kapitalismen og bruges til øget Ud-

bytning af de store Masser. — Hvilke uhyre Summer, Kapitalisterne paa denne Maade tilegner sig, faar vi et Indtryk af, naar vi hører en engelsk Fabrikherre erklære til Fabrikinspektøren: »Hvis De tillader mig at arbejde blot 10 Minutter over Tiden hver Dag, putter de aarlig 18,000 Kr. i min Lomme«.*)

Finder den store Kapital sig generet af Konkurrencen, forstaar den at organisere sig, at slutte sig sammen i Carteller, hvorved den fuldstændig bliver i Stand til at beherske ikke blot Arbejdsløn og Varepriser, men selv baade — Rigsdag og Regering! —

Vil vi have en klar Forestilling om, hvad det betyder at stille Mennesker, der skal leve af deres Arbejde, splitternøgne paa Arbejdsmarkedet uden Besiddelse af nogen af de Redskaber, hvormed Arbejdet ene kan udføres, behøver vi blot at tænke paa Negertrællenes Stilling efter Borgerkrigen i Amerika.

Blodet havde flydt i Strømme, Tusender af Folkets bedste Sønner raadnede paa Slagmarkerne.

Og, hvad var der saa opnaaet ved Krigens Slutning?

Negertrællene var bleven borgerlig frie Mænd. Ja, men for at kunne nyde noget af denne Frihed maatte de først og fremmest arbejde. Men Arbejde kunde de kun faa ved at tage Tjeneste hos deres gamle Herrer.

Kom de saa til at arbejde paa bedre Betingelser?

Nej — aldeles ikke. Vel var der Muligheder for, at enkelte kunde svinge sig op til bedre Kaar, hvad ogsaa en Del har gjort. Men Negrene i Almindelighed maatte arbejde som før. De kunde nu ikke mere ligefrem legemlig mishandles. Men Mishandlingen holdtes forud stærkt i Tømme af Slaveejernes egne Interesser. Trællen repræsenterede en Kapital, som

*) Birger Hansted: Englands Fabrik- og Værkstedlovgivning S. 89.

det laa i Slaveejerens Interesse at bevare. Blev Trællen syg, havde Herren den samme Interesse af at skaffe Læge og Medicin og fornøden Forplejning, som driver vore Landmænd til at hente Dyr læge til deres Kreaturer. Og ingen fornuftig Landmand lader Dyrene ligge hjælpeløse. Da Trællene var bleven fri, var det forbi med disse Interesser. Negrene repræsenterede derefter kun en Arbejdskraft, som man »ligesom enhver anden Vare« købte til Markedspris. Saa længe Trællen kan arbejde, faar han som Løn Markedsprisens Betaling. Naar han ikke kan arbejde mere, faar han sin Afsked og kan derefter sulte ihjel, uden at Arbejdsherren i mindste Maade behøver at bekymre sig derom.

Den vundne Fordel er i den Grad paa Arbejdsherrernes Side, at ingen af dem nu, selv om det blev dem tilbudt, gik ind paa at antage Negrene som Trælle i den gamle Form. Negrene har vundet saa lidt, at for Tusender af dem vilde det være en stor Vinding, om de paa ny kunde blive antagne som Trælle.

En saa overordentlig Betydning har det at være skilt fra sine Arbejdsredskaber.

Dog er det heller ikke nok, at man har Redskaberne for Haanden. For at Redskaberne skal kunne bruges, er der endnu en Faktor, som maa være til Stede, en Faktor, der i Vigtighed og Betydning endda langt overgaar selv de mest udmærkede Maskiner.

Denne Faktor er *Jorden*.

Vil vi i den reneste Skikkelse i det praktiske Liv se Forholdet mellem *Fordejendom*, *Kapital* og *Arbejde*, skal vi fæste Blikket paa et større Gods, der er forpagtet ud. Her møder vi som Repræsentanter for de

tre forskellige Faktorer: Ejeren, Forpagteren og Arbejderne.

Arbejderne udfører, som det sig hør og bør, Arbejdet: De pløjer og graver, saar og høster, tærsker og bringer Produkterne til Markedet eller Forbrugsstedet.

Forpagteren leverer den fornødne Driftskapital og leder Arbejdet.

Men hvad gør Ejeren? Han gør — ingen Ting! Meget ofte opholder han sig helt andre Steder end paa Godset: i København, i Udlandets Hovedstæder eller ved Jagten i Algier. I Produktionen deltager han ikke. Ejeren kan mulig være en meget fint og højt dannet Mand, en dygtig Politiker, en aandrig Dyrker af Literaturen, en velvillig Kunstbeskytter. Han kan som Menneske have alle mulige Dyder. Men over for det frembringende Arbejde spiller han kun samme Rolle som

Rotterne i en Kornlade! Han fortærer, men han frembringer intet, slet intet.

Dog har han det i sin Magt paa den ene Side fuldstændig at hindre Arbejdet paa hans Jorder og paa den anden Side at tilegne sig alle Frugterne af de Fremskridt, som Produktionen gør.

Om Arbejdernes Løn er stegen i Løbet af dette Aarhundrede er en hel Del tvivlsomt. Det sikre er, at den endnu ikke er saa stor, at Arbejderne har det fuldt tilstrækkelige til et blot nogenlunde tarveligt Underhold. Hvor meget Forpagternes Indtægter er stegne, savnes der Oplysning om. Men det kan anses for givet, at i alt Fald kun faa Forpagtere har samlet større Rigdom. Men at Godsejernes Indtægter er voksede i Løbet af dette Aarhundrede, derom kan der ikke være mindste Tvivl. Efter alt, hvad der foreligger, maa Godsernes Indtægter mindst være 5—8 Gange saa store nu som i Begyndelsen af Aarhundredet. I alt Fald maa dette fuldt gælde for de saa-

kaldte Stamhuse og Fideikommiss, som ikke har været underkastede Køb og Salg. Og al denne forøgede Indtægt, alle disse overordentlige af Arbejdet skabte Værdier tilegnes af Personer, der ikke med en Finger deltager i Produktionen!

Lehnsgreve Ahlefeldt-Laurvigen, der bor i København, svarer Skat af en aarlig Indtægt paa 250,000 Kr. Ca. 20 andre Godsejere, der ligeledes bor i Hovedstaden, skatter af fra 50 til 200,000 Kr.s aarlig Indtægt. I 1891 oplystes det, at Forpagterne paa Grevskabet Holsteinborg aarlig svarede Besidderen 160,000 Kr.

Disse overordentlige Summer gaar altsaa til Mænd, der slet ikke deltager i det produktive Arbejde. Det er Udbytning, der kan forslaa*)!

*) I Tyskland skal alene Forpagtningsafgiften af Jorden andrage den overordentlige Sum af 3 Milliarder om Aaret.

Hvilke vældige Summer, der gennem Godserne drages fra Arbejdet over til Kapitalen, kan følgende give et oplysende Vidnesbyrd om:

Efternævnte Godser solgtes i de anførte Aar til de vedføjede Priser:

	Pris.		Pris.	
	Aar.	Mark.	Aar.	Mark.
Lindenau	1810	12,000.	1891	30,000.
Worwerk-Wangenau	1841	18,000.	1891	330,000.
Okonin	1838	6,000.	1891	75,000.
Lindenberg	1840	30,000.	1891	500,000.
Burg-Belchou	1836	90,000.	1891	1,000,000.
				(Frei-Land).

I Preussen vokste Landbrugets Prioritetsgæld:

1886 med 567 Millioner Mark.	
1887 — 655	—
1888 — 845	—
1889 — 993	—

Dr. Ernst Lehmann Bodenwucher und Bodenbesitzreform S. 54.

Men denne Udbytning, der saaledes klarest ses under Godsejersystemet, foregaar i Virkeligheden over alt, hvor den private Jordbesiddelse er til Stede. Ske, hvad der vil, under den private Jordbesiddelse kan den egentlige arbejdende Befolkning aldrig faa væsentlig Del i de frembragte Velsignelser, selv om disse bliver nok saa store.

Lad os tænke os, at det lykkedes Agrarerne gennem Rigsdag og Regering at faa gennemført alle de for Landbruget ønskelige Love. Lad os tænke os, at Kirken føjede sin Virksomhed til Agrarernes, at den nedbad Himlens Velsignelse over den danske Jord. Lad os tænke os, at Bønnen blev hørt, at Markerne kom til at flyde med Mælk og Honning!

Vilde det saa hjælpe?

Vilde Landbrugets Nødstilstand dermed være afhjulpen? Vilde Landarbejderne saa faa en i Forhold dertil forhøjet Løn?

Aldeles ikke! Den hele, i alt Fald langt den overvejende Del af de nye Værdier vilde blive tilegnet af det forhaandenværende Slægtled af *Jordbesiddere*. I samme Øjeblik, som Fremskridtet var kendeligt til Stede, vilde alle Landejendomme stige i Pris. Det næste Sæt af Ejere, der enten direkte købte Landejendommene eller overtog dem efter Arveskifte med Søsken, vilde komme til at betale Ejendommene med en Pris, der var forhøjet med et Beløb, som svarede til Jordens forhøjede Værdi. De ny Værdier

Som Eksempel paa, hvorledes det engelske Folk udbyttes kan følgende anføres:

20 Hertuger ejer	4,513,637 Acres Land.
20 Marquier	1,485,018 —
40 Jarler	3,097,121 —
20 Baronier	1,094,272 —

For denne Jord hæver de nævnte Rangspersoner aarlig ca. 120 Mill. Kr.!

955 Godsejere hæver tilsammen aarlig 304 Mill. Kr.!

vilde saa lidt tilfalde Arbejdet, at de tværtimod vilde blive tilegnet af Ejerne paa en aldeles tilsvarende Maade som den, hvorpaa Stamhusbesidderen til enhver Tid er i Stand til at tilegne sig Frugterne af ethvert nyt Fremskridt. De Værdier, som Ejerne ikke vilde kunne faa ved kontant Betaling, vilde de faa i Egenkab af Prioritetshavere. Prioritetsgælden vilde efter et saadant Fremskridt gentagende Gange fordobles i Løbet af faa Aar.

Den, der vil paastaa, at dette kun er fri Fantasi, der ikke har nogen Hjemmel i den virkelige Verden, henviser vi til den Udvikling, der er foregaaet i det sidste Hundrede til halvandet Hundrede Aar.

I Tiaaret 1731—40 var Gennemsnitsprisen pr. Td. Hartkorn 98 Kr. Saa kom Landboreformerne i Slutningen af det 18de Aarhundrede og den forbedrede Jorddyrkning med den flere Gange fordoblede Landbrugsproduktion i det 19de Aarhundrede. Følgen heraf var, at Gennemsnitsprisen paa Landejendomme i 1884 var steget til 7,500 Kr.*) Omkring ved 1788 anslaaes Landbrugets Prioritetsgæld til ca. 30 Mill. Kr. Nu er den ca. 1,200 Mill. Kr., hvoraf der aarlig svares ca. 50 Mill. Kr. i Renter.

Disse faa Tal viser, at ethvert Fremskridt, der er gjort i Landbrugets Produktion, er løbet ud i forhøjede Ejendomspriser**).

Og i dette Forhold har vi Grunden til, at saa mange Landmænd nu lever paa Fallittens Rand, og at

*) Siden dette Aar, det sidste hvorfra der foreligger officielle Oplysninger, antages Landejendommene jo almindelig at være gaaet en Del ned i Pris. To Agrarer, — Bojsen, Gedved og Branth, S.-Elkær — der jo ikke plejer at skildre Landbrugets Forhold lysere, end de er, har imidlertid for 1892 angivet Gennemsnitsprisen paa 1 Td. Hartkorn til 8,000 Kr. Til samme Værdi regnes 1 Td. Hartkorn ogsaa i det Forslag om Bygningsskyld, som Indenrigsministeren i Januar 1894 forelagde i Folketinget.

**) Se herom nærmere min Bog om Henry George, Afdelingen: Landreformen i Danmark.

Landarbejderne maa sulte midt i Overflødigheden. Den Lov, der har hidført disse Tilstande i den svundne Tid, vil fremkalde de samme Resultater ogsaa i de kommende Dage. Privatbesiddelsen af Jorden er ufor-
 enelig med sand og almen Folkelykke.

»Hverken Nationen eller Landmændene har nogen Gavn af høje Jordpriser, aller mindst af deres kunstige Stigning«.*)

Ligesom den private Jordbesiddelses Skyggesider træder klarest frem paa de store Godser, saaledes ser vi ogsaa de af Privatbesiddelsen fremkaldte Ulykker klarest i de Lande, hvor Godsejersystemet er det almindelige.

Dette er f. Eks. Tilfældet i England, hvis Folke-
 mængde udgør nogle og tredve Millioner, medens al Landets Jord ejes af nogle og tredve Tusend Jord-
 drotter. Følgen af den private Jordbesiddelse har her været, at mangfoldige Tusende Mennesker er bleven jaget bort fra Jorden og styrtet ud i den yderste Armod og Elendighed. Skylden for denne Umenne-
 skelighed kastes i Almindelighed over dels paa Gods-
 ejersystemet, dels paa Godsejerne, og priser man høj-
 lydt vor Lykke her i Danmark, hvor Forholdene Gud ske Lov ikke er som blandt disse engelske Toldere!

Men dette er jo det rene Bedrag. Forholdene er i denne Retning snarere værre end bedre i Danmark end i England. I England kan enhver tænkende Mand, der begynder at faa Øjnene op for de sociale Misforhold, se, at en af Hovedaarsagerne til Onderne ligger i den private Jordbesiddelse. Det er derfor muligt at rejse en Kamp imod denne, og selv midt i Godsejernes Lejr finder man der allerede Repræsen-
 tanter, som begynder at indse, at den private Jord-
 besiddelses Dage er talte.

*) A. Schäffle: Deutsche Kern og Zeitfragen, Nationaløkonomisk Tidsskrift 3—4 Hæfte 1894.

Her i Danmark og i andre lignende Lande er Virkningen den samme som i England. Ogsaa her jages Menneskene i Tusendetal bort fra den Jord, hvorfra de skulde søge deres daglige Brød. Men her sker det under mere tilslørede Former. Her foregaar Bortjagningen paa en saadan Maade, at der ikke kan rejses Anklage imod bestemte Personer. Den private Jordbesiddelse virker her saa indirekte, at det er mere end dobbelt saa vanskeligt at gøre Menne-skene begribeligt, at den er en af Hovedkilderne til de sociale Ulykker. Men lige fuldt er dens Virkning den selv samme som i England.

Den fælles Virkning af den private Jordbesiddelse i alle civiliserede Lande er den, at Folkemængden i stadig voksende Grad samler sig i de store Byer, medens den paa Landet dels kun vokser meget lidt, dels staar stille, dels endogsaa lige frem gaar tilbage.

I England vokser Folkemængden henholdsvis i By og paa Land med følgende Procent:

	I Byerne.	Paa Landet.
1851—61	19 ₄₁ pCt.	4 ₁₂ pCt.
1861—71	18 ₀₉ —	7 ₃₂ —
1871—81	19 ₆₃ —	7 ₄₂ —
1881—91	15 ₀₃ —	3 ₀₄ —

Folkemængden i Byerne vokser altsaa 3—4 Gange saa stærkt som paa Landet, i det sidste Tiaar endog 5 Gange saa stærkt.

I 271 Distrikter gaar Landbefolkningen ligefrem tilbage, i visse Egne endog med 13 til over 22 pCt.

I Danmark er Forholdet følgende:

	Antal i Byerne.	Antal paa Landet.
1801.....	194,431	734,570
1840.....	266,822	1,022,253
1860.....	381,662	1,226,700
1880.....	563,930	1,405,109
1890.....	663,566	1,508,814

I de sidste 10 Aar er Bybefolkningen stegen med 30,9 pCt., Landbefolkningen med kun 2,1 pCt. Medens Bybefolkningen i England i det sidst anførte Tiaar kun er vokset 5 Gange saa stærkt som Landbefolkningen, er Bybefolkningen i Danmark vokset 15 Gange saa stærkt som Befolkningen paa Landet!

I følgende Amter gaar Landbefolkningen endog ligefrem tilbage:

I Holbæk Amt med	0,13	pCt.
- Roskilde Amtsraadskreds.....	0,73	—
- Assens —	1,09	—
- Sorø Amt.....	1,39	—
- Præstø Amt.....	2,50	—
- Frederiksborg Amt.....	2,52	—
- Vejle —	3,21	—
- Odense Amtsraadskreds	5,46	—

I Gennemsnit er der i Landdistrikterne i Aarene 1885—89 aarlig født 45,432 og død 26,068, hvorefter Tilvæksten skulde have været 19,364. Den virkelige Tilvækst har imidlertid kun udgjort 2,912. Der er saaledes aarlig draget 16,452 bort, hvoraf de 8 à 10,000 er vandret ud af Landet, medens omtrent 7,000 aarlig er gaaet til Byerne. Heraf har København modtaget ca. 4,280 og Købstæderne 2,720*).

Mellem By og Land er Folkemængden nu delt saaledes, at 34 pCt. lever i Byerne og 66 pCt. paa Landet. Landbefolkningen, af hvilken endda en stor Del ikke ernærer sig ved Landbrug, udgør saaledes end ikke to Tredjedele af Folkemængden.

Som det gaar i Danmark, gaar det over alt. I Frankrig vokste Byernes Folkemængde fra 1881 til 1886 med 626,301, medens Befolkningen paa Landet

*) Samtidig med Folkevandringen fra Land til By er der fra 1860 til 1880 vandret ca. 50,000 helt ud af Landet.

Danmarks Statistik 1ste Bind S. 480.

samtidig aftog med 455,554 Personer. Folketællingen af 1891 viser skarpt, at Byerne fremdeles tiltager, medens Landet affolkes.

I Tyskland er Folkemængden paa Landet siden 1875 vokset med fra 1—5 pCt., i Byerne med 9—20 pCt.

I Preussen, hvor der endda er en stor landlig Industri, staar Landbefolkningen enten stille eller er direkte i Tilbagegang.

I Østrig formindskedes Landbefolkningen fra 1869 til 1890 med 4 pCt. i 57 Landsdele, medens Bybefolkningen samtidig tiltog med 10 til 20 pCt.

Den samme Tendens er stærkt fremtrædende baade i Ungarn, Holland, Belgien og Schweiz. Og den gør sig gældende paa samme Maade baade i Amerika og i Avstralien.

I den af Det kongelige Landhusholdningsselskab i 1894 udgivne Udvalgsbetænkning om Landbruget og Toldreformen, hvorfra de herhenhørende Oplysninger er hentede, udtaler Udvalget følgende om denne Fremtoning paa Folkevandringens Omraade:

»Det fremgaar tydeligt, at Bevægelsen er universel, at den finder Sted over hele den civiliserede Verden, hos alle Folkeracer, hos Goter og Germaner som hos Kelter og Angelsachser og hos Teutoner og Latinere; under alle Bredegrader: hos Nordmænd saavel som Franskmænd og Italienere; — i den ny Verden som i den gamle: i Avstralien og Amerika saavel som i Evropa; under alle Regeringsformer: Republiken lige saa vel som det konstitutionelle og absolute Kongedømme; — med alle Landbrugssystemer: saa vel det ekstensive som det intensive, saa vel fra Herregaardene som fra Bøndergaardene; — og lige saa fuldt, ja oftere stærkere i Frihandelslandene end i Beskyttelseslandene«.

De anførte Tal og den derpaa byggede Betragtning er overordentlig værdifuld. Vi har det her fra meget konservativ Side tilstaaet baade, at Frem-

toningen er almindelig, og at den hverken har sin Rod i Regerings- eller Lovgivningsformer eller i de med Hensyn til Jordens Dyrkning anvendte forskellige Systemer.

Men hvad er da Aarsagen til denne enestaaende og i saa overordentlig høj Grad unaturlige Fremtoning?

Aarsagen ligger lige for Haanden! Den ene store Grundaarsag ligger i — Privatbesiddelsen af Jorden!

Dette er saa klart som Dagen.

Intet er mere naturligt end Arbejdet ved Landbruget. Her har vi den friske Luft, det prægtige Blomsterflor, den dejlige Fuglesang, den aabne Himmel. Ingen andre Steder er der saa sunde og fra Naturens Side hyggelige Forhold at arbejde under.

Hvorfor drager da Menneskene bort? Simpelt hen fordi de nødes til det! For den, der ikke har faaet Jord eller Kapital i Vuggegave eller er saa heldig at faa en af Delene i Brudegave, er det simpelt hen umuligt at bane sig en anstændig Levevej ved Landbruget under de forhaandenværende Forhold. Undtagelsesvis kan en enkelt gøre det. I Almindelighed er alle Muligheder udelukkede. Daglejerens Lod er i den Grad sørgelig, at ethvert ungt Menneske med blot noget Mod i Bringen til at kæmpe sig frem i Verden nødvendig maa stile efter at komme over i en anden og bedre Stilling.

Er Forholdene da bedre i Byerne? I Almindelighed ikke. Men der er — Muligheder. Og den blotte Mulighed for at kunne opnaa noget bedre er nok til at drage bort fra den visse Elendighed, som ligger for de ubemidlede paa Landet.

Derfor drager de til Byerne med samme Forventning, som der spilles i Lotteriet: Forventningen om bedre Kaar end dem, de forlader.

Folkevandringen til Byerne vil derfor fortsættes, saa længe den private Jordbesiddelse bestaar.

Hvad vi her har anført, kunde i og for sig være nok til at dømme den private Jordbesiddelse. Men der er dog endnu mere, der taler imod den, ja, vi er end ikke endnu kommen til den Hovedgrund, der mest afgørende maa fælde den.

Vi sigter her til Forbindelsen mellem Kapitalrenten og den private Jordbesiddelse.

Oldtidens Lovgivere — *Lykurg* og *Solon* saa vel som *Moses* — betragtede al Rentetagning som Aager. Den romerske Vismand *Cato* skrev: »Vore Fædre har ved Lov slaet fast, at Tyven skal erstatte det dobbelte, den, som laaner mod Rente, det firdobbelte«. Moselovens Ord lyder: »Laaner Du Penge til den fattige, skal Du ikke være som en Aagerkarl imod ham; I maa ikke lægge ham Renter paa«.*)

De ældre Kirkefædre fordømme enstemmigt al Rentetagning. Gennem Middelalderen optraadte Kirken med en saadan Strængighed imod Rentetagningen, at enhver, der udlaante Penge mod Renter, blev stempilet som en Aagerkarl, der end ikke maatte begraves i kristen Jord**).

*) 2den Bog, 22de Kapitel, 25de Vers.

**) Hvor uendelig højt Kristendommen som Kulturmagt staar over Hedenskabet i Indien, fremgaar bl. a. ogsaa af, at i *Manus* Forordninger, der blev nedskrevet omtrent 900 Aar før Kristus, er den lavest lovlige Rente fastsat til 15 pCt. og den højeste til 60 pCt. Og *Manus* Forordninger er fremdeles Grundlaget for den indiske Lovkyndighed! I Overensstemmelse med denne høje Rente er den laveste Grundskat i Følge Love og Vedtægter fastsat til — Halvdelen af Udbyttet, og i mange Tilfælde drives den endda højere op. I disse to Forhold ligger den naturlige Aarsag til den umaadelige Rigdom iblandt Indiens herskende Klasser og den grænseløse Armod blandt den store undertrykte Masse, hvis enkelte Medlemmer maa leve for et Beløb, der sjælden overstiger 7 Øre om Dagen. Der er saaledes god Grund til kristelig Mission i Indien, men ogsaa til Bedrøvelse over den Maade, hvorpaa Repræsentanter for det kristne Evropa deltager i Udplyndringen, idet de efter faa Aars Ophold i Indien vender hovedrige hjem. Jævnfør Th. Buckle: *Civilisationens Historie* 77—79.

Men her som overalt har den sociale Udvikling i Samfundet været stærkere end Kirkens Magt til at hævde sin ideelle sædelige Livsbetragtning. I Nutiden er Rentetageren en af Kulturens ypperste, der bænkes øverst i Kirkerne og af alle — de »foragtelige« Socialister fraregnet — hilses med den mest udmærkede Anerkendelse.

Det sædelige Spørgsmaal lever dog fremdeles: Hvad er Berettigelsen til Renterne?

Erfaringen har imidlertid lært, at hvad enten man billiger Renterne eller er imod dem, lader de sig hverken fjærne ved ideelle Prædkener eller kirkelige og borgerlige Forskrifter. Menneskene begynder derfor at grunde over, om det ikke skulde være muligt at finde Aarsagen, Roden til Renterne og ved at overskære Roden dræbe Rentelivet saaledes, at Renterne ganske af sig selv lidt efter lidt vilde forsvinde og dø.

Repræsentanterne for den klassiske Nationaløkonomi hævder den Betragtning, at Aarsagen til Renten ligger i, at Menneskene vurderer de Goder, der straks staar til deres Raadighed, højere end de, som først Fremtiden vil bringe.

Denne Betragtning er imidlertid meget for tynd til at bære hele det vældige Rentemonopol, som nu behersker Verden.

Den langt overvejende Del af den Formue, der nu gennem Renterne udsuger de arbejdende Folk, er ophobet i indeværende Aarhundrede. Og allerede nu skal vi være komne dertil, at Folkene hver Maaned i Renter har at udrede — 1 Milliard, altsaa 1,000 Mill. Kr.!

Og hele dette Kapitalaag skulde bæres af det Forhold, at Menneskene vurderer Nutidsvaren højere end Fremtidsvaren*)!

*) Jævnfør Harald Westergaard: Indledningen til Studiet af Nationaløkonomien, København 1891 S. 52.

Den Forklaring er værre end ingen!

Vi tillader os at fremsætte en anden. Vor Paa-stand er den: *Det er den private Jordbesiddelse, der er Moder til Rentemonopolet.*

De store Formuer kan have det mest forskellige Udspring. Jordbesiddelse, Handel, Industri og Spekulation kan have medvirket til deres Dannelse. Men vinde og tabe er Købmandens Lod. Var der ikke et Sted, hvor Formuerne kunde anbringes sikkert og bestemt, var der ikke et Sted, hvor der kunde vindes Renter uden Arbejde, saa vilde mange Kapitaler forsvinde lige saa hurtigt, som de var skabt.

Men nu har vi en Faktor, der under alle Forhold er absolut sikker, en Faktor, der giver Renter uden noget som helst Arbejde.

Denne Faktor er — Jorden! Se paa vore Stamhusbesiddere. Selv om de havde sovet i de sidste 100 Aar, vilde de dog nu alligevel være hovedrige Mænd, fordi deres Jorders Værdi i dette Tidsrum er stegen med flere Hundrede Procent.

Lad hvilken som helst anden prøve paa det Kunststykke: at lægge sig til at sove i et længere Tidsrum. Hvad enten det er Fabrikanter, Købmænd, Haandværkere eller Arbejdere vil de dog vaagne som fattige Mænd.

Dette viser det ejendommelige ved Jorden. Dens Evne til at give Renter uden Arbejde beror paa to Ting. For det første paa de i Naturen boende bestandig virkende Kræfter. Ved Solens Varme vokser Græsset og Kornet paa Markerne og Træerne i Skovene. Aar efter Aar danner Træerne Ringe paa Ringe, uden at de røres med en menneskelig Haand. Og medens Træklodsen kun under Haandværkerens Hænder forvandles til Borde og Stole, er det Naturens egne Kræfter, der forvandler Lammet til Faar, Kalven til Ko og Føllet til den vælige Hingst.

For det andet vil enhver Forøgelse af Folketallet, ethvert Fremskridt i Civilisation under alle Forhold — trods tilbagegaaende Bølgeslag — al Tid og over alt bevirke, at Jorden stiger i Værdi. Jordens Evne til at yde Sikkerhed beror paa, at medens f. Eks. Industrivarer kan fortæres af Ildebrand, medens Skibe kan gaa under i det oprørte Hav, er der intet, der kan forstyrre eller ødelægge Jorden. Jorden kan derfor under ingen Forhold gaa tabt.

Af disse Grunde er det, at Jorden baade kan give Renter uden Arbejde og under alle Forhold, særlige Spekulationsforhold fraregnet — yde en næsten absolut Sikkerhed for de i den anbragte Kapitaler.

Men dette bevirker atter, at ingen anbringer Penge i Industri og Handel uden at have Udsigt til at faa i alt Fald noget større Rente, end de kan faa ved at anbringe dem i Jord. Jo daarligere Forretningslivet er, desto højere er den Resikopræmie, som Pengemændene + Renten forbeholder sig ved at anbringe Kapitaler i industrielle Anlæg. Men selv ved en betydelig lavere Rente vindes der i Længden mere ved at anbringe Pengene i Jorden end i Industrien.

Familien Rotschild, der som en kæmpemæssig Edderkop sidder i Hjærtet af Evropa og med sine vældige Fangarme omspænder den hele Verden for aarlig at suge for 100 à 150 Millioner Kr. Blod af det arbejdende Folk, anbringer hellere sine Kapitaler til 2 pCt. i de sikre Værdier, Jordbrugsprioriteter og Statspapirer, end lader dem gaa til Industrien til 20 pCt. Pengekongen ved, at i det lange Løb vil der tjenes mere ved de sikre 2 pCt. end ved de usikre 20.

Da nu Jorden som anført under al fremadskridende Civilisation bestandig stiger i Pris, hvad særlig alle Grunde i og ved de voksende Købstæder og Jorderne langs Jærnbanelinier og Stationer giver det klareste Vidnesbyrd om, saa er der her igennem en stadig forøget Mulighed for, at Pengemændene kan faa deres

Formuer anbragte i Jorden og derigennem i Form af Renter tilegne sig en bestandig større Tribut af de Værdier, som skabes ved det produktive Arbejde.

Den Tribut, som Kapitalen i Kraft af Herredømmet over Jorden og Redskaberne kan tilegne sig af det produktive Arbejde, er saa uhyre, at ingen aner dens sande Omfang.

Følgende Opgivelser kan give et lille Indtryk deraf. For et Par Aar siden oplyste amerikanske Blade, at den velkendte Kulgrubeejer, *Andrew Carnegie*, havde følgende Indtægter:

For et Aar	1,500,000 ₀₀	Dollars.
— en Maaned	125,000 ₀₀	—
— en Uge	28,000 ₀₀	—
— en Dag	4,120 ₀₀	—
— en Time	343 ₀₀	—
— et Minut	5 ₇₂	—
— et Sekund	0 ₉₅	—

I Begyndelsen af 1892 læses følgende i *The New Nation*:

»Familien Astors yngste Barn, der for kort Tid siden kom til Verden i New York, er Arving til 750,000,000 Francs. Renten af denne Sum, beregnet til 6 pCt., er 45,000,000 Francs om Aaret eller 150,000 Francs om Dagen, Aaret regnet til 300 Arbejdsdage.

Af Arbejdere, der faar $7\frac{1}{2}$ Francs om Dagen, skal der altsaa 20,000 til for at frembringe, hvad der betales til dette ene Barn.

Naar Barnet, der nu ligger i Vuggen, bliver 21 Aar, vil de 750,000,000 Francs være flere Gange fordoblet, idet de vil være voksede til 3,000,000,000 Francs. Der vil da kræves 80,000 Mand for at frembringe den Værdi, som denne ene Mand skal have i Renter. Da nu imidlertid disse Arbejdere ogsaa skal leve, saa maa de og deres Familie have de 5 Francs om Dagen. For at fremskaffe Rentebeløbet vil der saaledes kræves 240,000 Arbejdere. Forudsættes det, at disse er Fa-

miliefædre, der hver gennemgaaende repræsenterer 5 Personer, følger deraf, at ikke mindre end 1,200,000 Mennesker er interesseret i at skaffe Renterne til denne ene Mand, der nu i Vuggegavé har modtaget 750,000,000 Francs«!*)

Saa vidt det amerikanske Blad. Behøves der mere Bevis for, hvad det er for Former, hvorunder Udbytingen foregaar?

Vi haaber, Beviserne er tilstrækkelige. Enhver, der en Gang har faaet Øjet opladt for de herhenhørende Forhold, vil tale sagte om Individernes Frihed. Enhver Tale om, at den enkelte er Herre over sine Omgivelser, enhver Paastand om, at der er fri Kappestrid mellem Individer, hvorefter den ene Part optager Kampen for Tilværelsen med et Lavmaal af Oplysning og to tomme Næver, medens den anden Part sidder inde med al den Jord, hvorefter vi alle skal leve, og ejer alle de Redskaber, hvorefter den ene kan arbejdes, og raader over en Kapital, der kan knuse enhver ubehagelig Konkurrent, er kun det rene og skære Nonsens.

Nej, det er kun smaat bevendt med den Frihed, som Individerne besidder. I vid Udstrækning beherskes vi af de sociale og økonomiske Systemer og Institutioner, som vi lever under. Den til Stede værende sociale og økonomiske Tilstand griber derfor dybt ind i Folkets hele sædelige og aandelige Liv.

*) Jævnfør følgende Oplysninger om Størrelsen af de Formuer, som de anførte amerikanske Damer har bragt i Medgift til engelske Adelsmænd:

Hertuginde af Marlborough	25,720,000 Kr.
Fru Ralph Vivian	21,600,000 —
Lady Durhurst	7,200,000 —
Lady Wolseley	7,200,000 —
Lady Hesketh	7,200,000 —
Fru Cavendish-Bentinck	5,400,000 —
Lady Plunkett	5,400,000 —

Lady Arthur Butler og fem andre Damer 3,600,000 Kr.
hver, og en tyve tredve andre Damer Formuer fra 900,000 til 2,700,000 Kr.

VI. De sociale Vilkaar og den sædelige og aandelige Tilstand.

Vort Folk kan deles i 4 Klasser:

- 1) Den besiddelsesløse Arbejderstand;
- 2) Den arbejdende Middelstand;
- 3) Den ikke arbejdende Overklasse;
- 4) Den fastlønnede Embedsstand.

I det følgende skal vi belyse den sædelige og aandelige Tilstand i hver af disse Klasser.

For Arbejdernes vedkommende gælder det særlig at faa Øje for, hvad det betyder at leve i Fattigdom.

Herom er der ført saare megen løs Tale. Ret almindelig har det været at betragte Fattigdommen som noget særlig velsignet, der skulde virke saa velgørende opdragende dels paa de fattige selv, dels paa de rige, hvis Barmhjærtighedsfølelse den skulde fremkalde. Ja, der er nok endogsaa Theologer, der har ment, at Fattigdommen nødvendig maatte følge med til Paradiset, da der ellers intet vilde være der, som kunde fremkalde Barmhjærtighedens skønne Dyder!

Nutidens videnskabeligt begrundede Erfaringer lærer os heldigvis at se anderledes paa den Ting.

Armoden er helt igennem en Ulykke og kan — rene Undtagelser fraregnede — kun virke som et Helvede paa Jorden.

Til et sundt Legeme og en sund Sjæl hører først og fremmest *tilstrækkelig Ernæring*.

Fysiologien har godtgjort, at »ikke alene den rent legemlige Arbejdskraft og Udholdenhed er afhængig af Ernæringsvilkaarene; men ogsaa Aandens Arbejde, Tankens Vilje og Virksomhed lammes, og Energien sløves under Mangelen paa tilstrækkelig og passende Føde; og lidt efter lidt udvikler der sig almindelige Svækkelsestilstande, der paa den ene Side umuliggør

kraftigt Arbejde, og paa den anden Side gør Menne-
sket til et let Bytte for skadelige Indvirkninger, smit-
somme Sygdomme og sygelige Processer, der som
Tarmlidelser, Skørbug og den engelske Syge er den
utilstrækkelige og uhensigtsmæssige Ernærings sikre
Følgesvende*.*)

Den mangelfulde Ernæring er den første og sikreste
Følge af den mangelfulde Løn.

Den anden Følge er den slette Bolig. Paa Landet
bor Arbejderne gennemgaaende i Rønner, Landbru-
gerne vilde kassere som ubrugelige for deres Heste
og Køer. I København bor over $\frac{1}{4}$ af Befolkningen
i Huse, hvor der er over 100 Personer, og der gives
Ejendomme med over 300 Beboere. Af Byens ca.
50,000 Familier boede i 1880 40 pCt. i Lejligheder
paa 1 à 2 Værelser. 6,355 Familier — noget over
12 pCt. — havde kun 1 Værelse. Denne ringe Plads
blev yderligere indskrænket derved, at 162 af de Fa-
milier, som kun havde 1 Værelse, og 1362 af dem,
der havde 2 Værelser, havde logerende boende hos
sig. Ved Folketællingen i 1885 var Stillingen om-
trent den samme**).

Den mangelfulde Ernæring og de slette Boliger i
Forbindelse med Arbejdernes anstrængende og ofte
meget usunde Erhverv giver sig Udslag i, at Døden
raser langt stærkere i Arbejdernes Familier end i de
øvrige Samfundslag.

*) Soph. Torup og I. C. Dirckinck-Holmfeld: Hvorledes skaffes
god daglig Kost for den billigste Pris. Side 7.
Jævnfør Herbert Spencer: Opdragelse S. 195—208.

**) Danmarks Statistik 1ste Bind S. 587, Supplement S. 105.
I Berlin bor — i Følge Dr. Lehmanns anførte Skrift — 30,000
Familier i 1 Værelses Lejligheder og 20,000 i dybe Kælder-
lejligheder. Af enkelte Personer, der bor som logerende, findes
100,000. I Følge en Bladartikel skal Dødeligheden i 1 Væ-
relseslejlighederne være 16₁₃ p. m., medens den i 3 Værelses-
lejlighederne er 7₁₅ og i 4 Værelseslejlighederne 5₁₇.

I København er Dødsantallet følgende i de forskellige Klasser:

Mænd.	Arbejderne.	Middelstanden.	Overklassen.
20—25 Aar	7,9 p. m.	7,6 p. m.	4,0 p. m.
25—35 —	9,6 —	7,3 —	5,8 —
35—45 —	19,1 —	10,2 —	9,2 —
45—55 —	35,6 —	17,3 —	15,9 —
55—65 —	64,2 —	36,5 —	31,2 —
65—75 —	106,0 —	72,5 —	56,5 —
75 og derover	207,1 —	173,1 —	139,3 — *)

Det fremgaar af disse Tal, at der f. Eks. i Aldersklassen 45—65 dør mere end dobbelt saa mange Arbejdere som Mænd af Middelstanden og Overklassen. Paa lignende Maade gaar det med Kvinderne og i Provinserne. Men for ikke at trætte med de mange Tal skal vi lade det være nok med de her anførte. Af Børn dør der $\frac{1}{3}$ flere blandt Arbejderne end blandt Overklassen. Lignende Oplysninger foreligger fra Udlandet. I Dundee i England er Dødeligheden — i Følge Ugeskrift for Læger — 12,3 pCt. i 4 Værelseslejligheder, 18,8 pCt. i 2 Værelsers og 23,3 pCt. i 1 Værelsers.

I Paris falder der et Dødsfald for hver 74 Beboere i det rige Kvarter, 2det Arrondissement, et for hver 44 i det fattige, 12te Arrondissement.

Et tysk Tidsskrift — Der Allwohls-Bund — oplyste 1890, at Gennemsnitslevealderen i England var $34\frac{1}{2}$ Aar. Men i Fabrikbyerne gik den ned omtrent til Halvdelen; i Leeds var den kun 21 Aar, i Manchester 20, i Liverpool kun — 17.

I Preston dør aarlig 1 af hver 47 i Overklassen, 1 af hver 32 af Haandværkerne, 1 af hver 18 af Lønarbejderne.

I Berlin opnaar Rentiers en Gennemsnitsalder af $66\frac{1}{2}$ Aar, Bogbindere kun 35, Tobaksspindere 31 Aar.

*) Danmarks Statistik, Supplement S. 91.

I Schweiz dør før 15 Aars Alderen af Overklassen 24,₂ pCt., af Bønderne og Landarbejderne 40,₅ pCt., af Haandværkerne 45,₃ pCt. og af Fabrikarbejderne 48,₉ pCt.

I Mühlhäußen dør Halvdelen af Spindernes, Vævernes og Klejnsmedenes Børn før det opnaaede 2det Aar, medens derimod Halvdelen af de velstillede Børn opnaar en Alder af 30 Aar.

Den tidlige Død, Tabet af Forsørgere, Savnet af Børn, alle de Sorger og Taarer, som hermed følger, er dog kun en mindre Del af de Ulykker, som Fattigdommen medfører.

Hvor der end ikke er tilstrækkelig legemlig Ernæring, maa nødvendig alle Tanker være optaget af Kampen for Brødet. Hele den aandelige Udvikling ligger brak.

Baade Sansen for og Evnen til Børnenes forsvarlige Opdragelse mangler.

»Megen Ødelæggelse i sædelig Henseende stammer fra Barndomshjemmene. Ofte bor Familier saaledes sammen, at al Blufærdighedsfølelse krænkes. Forældre og Børn, ogsaa halvvoksne Dreng, ja halvvoksne Piger har jævnlig fælles Sovekammer, under Tiden med en eller et Par Senge, der bruges, som det træffer sig, uden Hensyn til Kønsforskel. Man maa næsten undres over, at der ikke oftere paaviseligt opstaar Ulykker deraf. Men vist er det, at der foregaar meget mere, end der kommer for Lyset. For saa vidt det er Fattigdom, der tvinger Familien til at tilsidesætte Sømmelighedshensynene, kan man kun sige derom, at det er meget sørgeligt«.*)

»Mange Forældre bruger alle Slags Kunstgreb for at holde Børnene fra Skolen og at lade dem gaa og vogte Gæs og Faar. Ofte er de ikke til at faa i Skole, før de er 8 Aar gamle og møder saa uden at

*) Hafstrøm: Optegnelser fra Horsens Straffeanstalt. S. 62.

at kende et Bogstav. Har de naaet 11—12 Aars Alderen, er de saa meget værdifuldere for Hjemmet. Saa udmældes de ved Foraarstid til »privat Undervisning«, der bestaar i, at de hele Sommeren gaar ude i Alheden og vogter Faar uden at læse et Ord og næsten uden at tale med et Menneske. Om Efteraaret kan de intet og indskrives altsaa igen i Skolen; men denne er i Reglen for yngste Klasse om Vinteren 2 Dage ugentlig. Naar Foraaret kommer, er de maaske saa gamle, at de maa op i ældste Klasse, og der er Sommerundervisningen kun 1 Dag om Ugen«.^{*)}

Altsaa, Usædelighed og Uvidenhed, det er det, Børnene opdrages til i de fattiges Hjem. Dette vidner — ikke en socialistisk Agitator, men — en Præst i den danske Folkekirke!

Det Vidnesbyrd taler for sig selv.

Vi gaar videre.

Hvor der ikke er fornødent dagligt Brød, kæmper Individerne stadig med Fristelsen til at begaa Forbrydelse. Og da de aandelige Kræfter ikke er komne til Udvikling, er der kun en meget ringe Modstandskraft til at staa imod Fristelsen.

En Mængde falder for denne. En fattig Enke opbrød uden Forlov sin lille Søns Sparebøsse og tilegnede sig Pengene. Drengen tog Eksempel efter Moderen, stjal først Smaaskillinger fra denne, og da han derved var kommen i Vanen, fortsatte han dermed. Han endte i Tugthuset, men kunde aldrig senere glemme den Sparebøsse, der blev den første Anledning til hans Fald^{**)}.

En Hustru skrev til en Fange i Horsens Tugthus: »Baade jeg og Børnene ved, at Du begik Tyveri, for at de skulde faa Mad. Det er Synd, Du har begaaet, men det er ogsaa Synd af en rig Bonde at lade en

^{*)} Hafstrøm anf. Skrift S. 17.

^{**)} Samme S. 15.

fattig Mand slæbe fra Morgen til Aften for 60 Øre i Dagløn«.)

Ligefrem frygtelig er Stigningen i Antallet af de Forbrydelser, der begaaes af Børn mellem 10 og 15 Aar. Skønt et meget betydeligt Antal af disse Forbrydelser enten slet ikke anmeldes, ikke fører til Paatale eller afgøres som Politisager, er Stillingen den, at medens Folkemængden fra 1866 til 1890 aarlig vokste med ca. 1 pCt., i hele Tidsrummet med ca. 27 pCt., vokste Antallet af Børneforbrydelser i samme Tid aarlig med ca. 5 pCt., i alt med 120 pCt., hvoraf 32 pCt. faldt paa København, 41 pCt. paa Købstæderne og 27 pCt. paa Landet, paa hvilket sidste Sted Tilvæksten i det sidste Tiaar foregaar langt hurtigere end i Byerne**).

Om disse barnlige Forbrydere udtalte Fængselspræst Lütken bl. a. i et Foredrag i 1891:

»Brandstifterne er i Reglen fra 10—15 Aar. De stikker i Reglen Ild paa for at hævn sig for daarlig Behandling (!). Gennemgaaende er det flinke Dreng, der gerne vil arbejde, og som i mange Tilfælde ikke senere foretager noget ulovligt.

»Sædelighedsforbryderne er saa godt som al Tid Dreng fra Landet. Det er mest rent dyriske Forgaaelser, de har gjort sig skyldig i. I Reglen er de helt sløve og ofte næsten Halvidioter.

»Tyvene er i de fleste Tilfælde fra København og er ofte velbegavede Dreng. Af saadanne kommer der aarlig en Snes Stykker i Forbedringshuset.***)

I Femaaret 1871—75 dømtes her i Landet for begaaede Forbrydelser i alt 15,125. Medens der i Tiaaret 1856—65 for hver 10,000 Mennesker gennemsnitlig hvert Aar dømtes 155,1, blev der i Tiaaret 1866—75 gennemsnitlig aarlig dømt 215,8.

*) Hafstrøm anf. Skrift S. 7.

**) Børnehjemskommissionens Betænkning S. 17 og 161—62.

****) Programmet 6te Oktober 1891.

»Antallet har saaledes været i stærk Stigning fra det første til det andet Tiaar«.*)

Stigningen voksede fra 15,51 til 21,58 pCt. og vokser fremdeles stærkt.

Af de dømte Forbrydere var:

15 pCt. fødte uden for Ægteskab,

10 — — af Forældre under Fattigvæsenet,

48 — — af Arbejdsfolk,

14 — — af til Dels fattige Haandværkere.

87 pCt. var altsaa dels hjemløse, dels gaaet ud fra fattige Hjem med en mere eller mindre forsømt Opdragelse, medens kun 13 pCt. var fødte af bedre stillede Forældre, og af disse var endda kun 10 pCt. vokset op i gode Hjem**).

I disse Tal ligger en Saga, som er vel egnet til at gaa til Marv og Ben. De Mennesker, der ikke ved Oplysninger af denne Art kan komme til Forstaaelse af Sammenhængen mellem Fattigdom og Forbrydelse, maa vi opgive.

De fremholdte Kendsgerninger stadfæster kun alt for klart Rigtigheden af *Buckles* Betragtning, naar han erklærer, »at Menneskenes Forbrydelser ikke saa meget er en Følge af den enkelte Forbryders Laster som af det Samfunds Tilstand, hvori han lever«.***)

Hvad det er for ligefremme ædle Spirer, der kvæles under de sociale Forhold, der gør dem til Forbrydere, har vi ogsaa Erfaring om.

En Betjent i Horsens Tugthus glemte en Aften at laase Døren ind til en Celle. Fangen forstod, at det var en Fejl, der kunde paadrage Betjenten alvorlige Ubehageligheder. Da Døren ikke kunde lukkes indvendig fra, holdt Fangen sig derfor vaagen hele Natten, og saa ofte han hørte Skridt paa Gangen, stod han

*) Danmarks Statistik 5te Bind 129.

**) Samme 5te Bind S. 149.

***) Civilisationens Historie S. 41.

op af Sengen og holdt paa Døren, for at det ikke ude fra skulde opdages, at den var aaben. Paa denne Maade lykkedes det ham at hindre, at Betjentens Forglemmelse blev opdaget*).

Mon ikke den Karakter, som herigennem aabenbarede sig, fortjente en bedre Skæbne?

Med Rette bemærkede en gammel Hædersmand, der besøgte Vridsløselille Fængsel: »Ja, der sidder nu de — hvor mange af os andre har ikke i Virkeligheden gjort os skyldige i moralsk lige saa lave og slemme Ting som adskillige af dem. Men der er blot ingen, som ved det«.**)

Fædrenes Synder straffes paa Børnene indtil tredje og fjerde Led. Den Sandhed bekræftes fuldstændig af Nutidens Videnskab og — Erfaring.

Ogsaa Forbryderne sætter Børn i Verden. »De nedarvede onde Anlæg er utallige Menneskers største Ulykke. Anlæg til de forskellige Slags Synder er Børnene medfødte. Det er lige saa sandt som sørge ligt, at Fædrenes Misgerninger hjem søges paa Børnene. Fædrenes Drikfældighed, Udsvævelser o. s. v. giver Børnene svage og slappe Legemer og Sjæle. Selve de enkelte onde Tilbøjeligheder gaar i Arv«.***)

*) Hafstrøm anf. Skrift S. 108.

**) Vilhelm Lütken: Forbryderne og vi andre, S. 7.

***) Hafstrøm anf. Skrift S. 37. Hvad Arv, Opdragelse og Om givelser kan virke i Retning af at gøre et Menneske til For bryder, foreligger der et oplysende Eksempel paa i den Kvinde, der nylig ved Højesteret dømtes for 3 Barnemord, Brandstiftelse og en Mængde Tyverier. Om hendes Livsførelse oplyste hendes Defensor, Højesteretsadvokat Nellemann foran Skranken: Arrestantinden, Andersine Dorthe Kirstine Andersen havde faaet en meget forhutlet Opdragelse og navnlig *sad* Tyvelysterne hende i *Blodet*. Allerede som et Barn paa 5—6 Aar begyndte hun at rapse, og da hun kort efter kom i Huset hos en Tante, der for kælede hende, fik hun i Fred Lov til at udvikle sine daarlige Egenskaber. Da hun blev konfirmeret, kom hun ud at tjene, og det var mest paa Værtshuse, hun fik Tjeneste. Dette bidrog og- saa til at udvikle hendes onde Tilbøjeligheder, ligesom Værtshus-

Forbindelsen mellem Fattigdommen og Forbrydelsen er godtgjort. Vi skal nu se Forbindelsen mellem Armoden og Umoraliteten og — Prostitutionen.

I Magistratens officielle Beretning om Københavns Hospitaler for 1893 meddeles følgende Oplysninger om

livet fuldstændig ødelagte hende i sædelig Henseende. Samtidig udviklede der sig hos hende Anlæg til Krampe og Hysteri, og det er et meget stort Spørgsmaal, om hun har været sig bevidst i Gerningsøjeblikket, naar hun har udført sine skrækkelige Gerninger. Dr. Thorborg siger i sin Lægeerklæring: Arrestantinden er en Person, der saa vel i aandelig som legemlig Henseende frembyder forskellige Symptomer paa Hysteri. Sandhed og Digt er hos Personer af hendes Art saaledes vævet mellem hinanden, at det er umuligt at skelne derimellem.

Denne Lægeerklæring passer fortrinlig til Arrestantindens Forklaringer i Forhørerne, da de nøgne Fakta holdes frem for hende, saa at hun tvinges til at sige Sandheden. Hun erklærer da, at det var ved at se en Gaard brænde, at der paakom hende en ubetvingelig Lyst til at stikke Ild paa. Hun syntes, at der var noget »berusende« ved at se en saadan Ildebrand. Med Hensyn til Tyverierne, hun har tilstaaet sig skyldig i, da fremgaar det klart af Sagens Akter, at hun har en *medfødt* Tilbøjelighed til at stikke alt til sig, hvad hun kunde faa fat paa, og *den daarlige Opdragelse*, hun har nydt, har snarere *udviklet* end kuert disse Lyster. Det første Barnemord, hun begik, maa antages at være begaaet af Fortvivelse, fordi Barnefaderen, Hans Nielsen, havde tilskrevet hende, at han ikke vilde have noget med hende at gøre. At dette ikke var det samme, som at vægre sig ved at bidrage til Barnets Forsørgelse, kan Arrestantinden ikke antages at have forstaaet. Det andet Barn har hun efter sin egen Tilstaaelse dræbt, fordi hun, der havde født det efter en Sommertjeneste paa Dyrehavsbakken, slet ikke vidste, hvem hun skulde udlægge som Barnefader. Nu var Mordlysten kommen op i hende. Hun benyttede stadig samme Fremgangsmaade, idet hun ved at trykke en Dyne eller et Shavl tæt om Barnets Hoved kvæler dette, og da hun saa kommer til at passe Gaardmand Søren Hansens Barn, paakommer der hende denne ubetvingelige Lyst til atter at udføre et Mord. Hun har ikke den mindste Grund dertil, og hun fortryder det, saa snart hun har gjort det, og forsøger at kalde Barnet til Live igen; men tvinge sin Mordlyst i Gerningsøjeblikket *kan* hun *ikke*.

Herkomsten af de Skøger, som i Aarets Løb har været behandlet paa Vestre Hospital.

»160 var ledige Tjenestepiger, de 93 tjenende, men for allerstørste Delen ulykkeligvis kun havende Formiddagsplads eller i alt Fald ikke boende paa Tjenestestedet; de 204 var Syersker, de 73 Fabrikpiger, deraf 22 Tobaksarbejdersker, de 5 beskæftigede med Tændstiksfabrikationen; de 29 sagdes beskæftigede med Strikning og Vævning, de 22 skulde væsentlig leve af Strygning, de 18 af Rengøring og 13 af Vaskeri, 8 var Skuespillerinder og Sangerinder, 7 stod Model, og 2 var Blomsterpiger. Tyendeforholdet havde de for det meste opgivet af Ulyst til det bundne Liv og til tvungent regelmæssigt og hårdt (!) Arbejde, under Tiden ogsaa paa Grund af hård Behandling (!), slet Kost (!) og ganske ussel Løn (!). Adskillige af disse Individuer var uægte Børn, og ikke faa havde i deres Barndom mistet Fader eller Moder eller var blevne forældreløse«.

Atter her ser vi Armodens forskellige Aarsager virke sammen: daarlig Arv, forsømt Opdragelse, hårdt Arbejde, ussel Løn, slet Behandling, det er de forenede Kræfter, der forvandler Barnet, skabt i Guds Billede, døbt i Jesu Kristi Navn, til Skøgen!

»Sørgeligt er det, at en fattig Kvindes hæderlige Arbejde skambydes, medens Usædeligheden betales højt«, mere end sørgeligt er det, at vi skal høre unge Piger grædende erklære: »Det er ikke muligt, at en fattig Pige kan faa Lov at være uskyldig«.*)

Mangen en fattig Pige vil med Føje kunne istemme Ingemanns Sang:

»Frændeløs og venneløs i Verden om at gaa,
synges, mens Taarer i Øjnene staa,
smile med Kummer og synge for Brød; —
tungere Taare paa Jorden ej flød.

*) S. M. Hafstrøm: Sædelighedsforholdene i det danske Folk
S. 42—55.

Harpeklang og Glædessang ved fremmed Dør og Bord,
ingen, som hører de bævende Ord,
ingen, som ved, hvorfor Kinden er rød; —
tungere Taare paa Jorden ej flød.

Syngende og smilende med stille krænket Sind,
klappes af fremmede Herrer paa Kind;
betle om Livet og ønske sig Død; —
tungere Taare paa Jorden ej flød.

At mange Kvinder paa Usædelighedens Bane demoraliseres saaledes, at de sætter en Ære i deres Skændsel, er naturligt. Nogle er der dog, som søger at vende om, hvad der kun er Grund til at glædes over. Men noget vanskelig at forstaa er maaske nok den Motivering, som en Skøge gav, da hun gennem et Brev underrettede sin Fader om, at hun var bleven forlovet, havde købt et Møblement til 600 Kr. og snart skulde giftes. Hun skrev: »Nu skylder jeg kun 70 Kr., og Vorherre hjælper mig nok. Saa trækker jeg mig tilbage fra dette elendige og smudsige Liv. Der er jo Prøvelsestid for enhver«.*)

Paa Landet tager Usædeligheden andre Former, men ogsaa der rekrutteres de faldne Kvinder fra de fattige Hjem, og det er særlig Herregaardene, der er Arnestederne for Ryggeløsheden.

»De allerfleste Piger, der føder uægte Børn, er udgaaede fra de fattigste og tillige i moralsk Henseende ringeste Hjem, og Ulykken sker i Almindelighed, medens hun tjener paa en eller anden Herregaard«.**)

»Der kan ikke være Tvivl om, at der paa de *store Gaarde* — — føres et aldeles ryggeløst Samliv mellem Karle og Piger«.**)

En Læge oplyser, at han ingen Steder har fundet Usædeligheden saa »stødende og dyrisk som paa nogle af de fynske Herregaarde«.**)

*) Hafstrøm: Sædelighedsforholdene i det danske Folk S. 81.

**) Samme: anf. Skrift S. 31—27—22.

En anden Brevskriver oplyser, at »Brændpunktet for Usædeligheden er de store Hovedgaarde, hvor der føres et ryggesløst, løsagtigt Liv mellem Tjenestefolkene«.*)

Stærkest maa dog et Vidnesbyrd virke, der fremlægges af en Enkefrue, som forsøgte at reformere den sædelige Tilstand paa hendes egen Herregaard. Men det viste sig umuligt. Den eneste sædelige Pige, det lykkedes hende at faa, opsigde selv sin Tjeneste efter en Tids Forløb, fordi hun ikke kunde udholde de andre Pigers »Spot over, at hun ikke kunde faa Børn«.**)

Da Herregaardene saa godt som ene faar deres Tjenestepiger fra de fattige Klasser, har vi i det anførte tilstrækkeligt Bevis baade for, hvilke sædelige Pesthuler Herregaardene danner, og for Arbejdedøtrenes Skæbne.

Og ogsaa disse Kvinders Synder hjemsøges paa og forplantes med Børnene.

Og fra Usædeligheden ligger Vejen aaben til Forbrydelsen. »I de kvindelige Forbryderes Liv har Usædeligheden i Reglen været Hovedulykken. I 66 af 100 Tilfælde har den givet det første Stød til at føre dem ind paa Forbryderbanen«.***)

Fattigdom — Usædelighed — Forbrydelse!

Et Helvedes Trekløver, som fortjener at rammes af Himlens Lyn!

Den Skamplet, som General Both karakteriserer paa følgende Maade, maa tvættes af:

»Hvor skrækkelig end denne Kendsgerning er, saa er der ingen Tvivl om, at det er en Kendsgerning, at der er ingen hæderlig Livsstilling, hvorved en smuk Pige i Løbet af kort Tid kan tjene saa mange Penge med saa lidt Møje som ved at vælge en Skøges Leve-

*) Halstrøm: Sædelighedsforholdene S. 19.

**) Samme S. 29.

***) Samme S. 58.

vej. Lasten tilbyder enhver køn Pige i hendes første Flor flere Penge, end hun kan tjene ved Arbejde paa noget som helst andet Felt, der staar hendes Køn aabent^{*)}.)

Vi møder her atter Frikonkurrencens Moral om den stærkestes Ret. Den samme Betragtning, der gør den fattige Arbejder til en blot *Vare* til Penge-
mandens Berigelse, gør den fattige Kvinde til et blot Redskab for Tilfredsstillelsen af Mandens lidenskabelige Drifter!

Dog er Fattigdommens Resultater ikke udtømte i Frembringelsen af alt dette menneskelige Vraggods. Hertil kommer endnu alle de *tabte Muligheder*, alt det, der bliver kuert i Væksten, alle de gode Spirer, som bliver kvalte i Sjælen, alt det gode, alt det op-
højede, der kunde blive til Guds og Menneskehedens Ære, som aldrig kommer til Udvikling.

Og naar der endelig snart daglig tales og skrives om alle de Ulykker, der foraarsages ved Drikfældighed, og fremlægges den ene Plan efter den anden til Indskrænkning af Drikkeriet — herunder særlig forhøjet Skat paa de spirituøse Drikke! — var det paa Tide, at man begyndte at faa Øjet op for den Kilde til Drukkenskaben, som ligger i Fattigdommen.

Alene mangelfuld Ernæring frister direkte til Nydelsen af stimulerende Drikke. Slaas Brændevinen ned i en slunken Mave, skal der ikke meget til for at fremkalde en Rus. Og er man først i Vanen, saa — ja vi ved jo, at Vanen er det halve Liv.

Det bedste Middel imod Drukkenskab ligger utvivlsomt i god, nærende, fuldt tilstrækkelig Kost og dermed følgende Betingelser for aandelig Udvikling.

Men begge Dele kræver andre og bedre sociale Forhold. Ved opdragende Arbejde for Ædrueligheden, saaledes som det øves af Afholdsbevægelsen, kan der

*) In darkest England and the way out S. 50.

gøres en Del til Ædruelighedens Fremme, og vi ønsker den Art Virksomhed al mulig Fremgang. Men ved forhøjede Spiritussskatter vil man kun opnaa at bringe de fattige fra Asken og i Ilden.

Vil man virkelig hjælpe Arbejderne imod Fristelsen til Drikfældighed, Usædelighed, Forbrydelse, optage man Kampen imod selve den Fattigdom, der danner det egentlige Helvede paa Jorden.

Om dog blot en Brøkdel af de religiøse Kræfter, som anvendes paa Missionen, blev anvendt til Armodens Bekæmpelse!

Men — desværre!

Stillingen i denne Retning karakteriseres bedst derved, at vil en Mand, der ikke har andre Kvalifikationer end et nogenlunde godt Mundlæder, gaa ud og prædke for de fattige, saa staar alle Veje ham aabne. Men vil en Mand, der har godtgjort, at han forener fornøden Evne med den gode Vilje, sætte Livet ind paa at hjælpe Arbejderne i deres Kamp mod Armoden, Kamp for social Frigørelse, saa er — paa de velstillede Side — noget nær alle Døre og Hjærter lukkede for ham.

Og dette i lige Grad, om han nok saa meget ønsker at øve Virksomheden i Pagt med Kristendommens højeste og bedste Idealer!

Dog burde navnlig den religiøse Bevidsthed have Forstaaelse af, at ogsaa for Evighedslevet har det Betydning, om Guds billedet bevares eller krænges om til Udtryk for Dyr i Menneskeham! —

Fattigdommens Virkninger rækker endnu videre. Middelstandens Mennesker har paa den ene Side Armodens Helvede gabende under sig med det frygtelige Svælg, hvori alt virkeligt menneskeligt til enhver Tid er udsat for fuldstændig at gaa til Grunde, og paa den anden Side Udsigten til Rigdommen med Sikkerhed

for dagligt Brød og Eneberettigelse til al offentlig Indflydelse, Anerkendelse og Ære.

Stillet imellem disse to Poler og undergivet Vilkaarene af den Konkurrence, som selv Biskop Martensen stæmplede som »en indirekte Nævekrig, en Krig af alle imod alle, som vi ser det i Dyreverdenen«,*) og som andre af Folkekirkens Præster nu begynder at erkende for hvilende paa et fuldstændigt »Rovdyrsprincip«,**) piskes Individierne i denne Klasse frem i den vildeste Jagt efter at tjene Penge.

»Skaf Dig Penge, paa ærlig Maade, om det kan lade sig gøre, men i ethvert Tilfælde, skaf Dig Penge. Det er den Lære, Samfundet hver Dag og Time tuder ind i Ørene paa sine Medlemmer«.***)

I hvilken Grad denne amerikanske Erkendelse er universel, fremgaar bl. a. af en Artikel af den franske Forfatter Leroy-Beaulieu, der uden Modsigelse optoges i den danske Nationaltidende den 27de Maj 1894.

Det hedder her:

»Hvem er Konge i de nuværende Samfund? Det synes ubestridelig at være Pengene. De har rejst deres Trone paa de historiske Magters Ruiner, og alt som de gamle Avtoriteter: Religion, Kongedømme, Aristokrati synker i Grus, er Pengeherredømmet vokset. Pengene er den sande Souveræn, hvis Vælde hverken Bjærge eller Have indskrænker; de hersker baade over Sjæl og Legeme, og de Mennesker er let talte, som ikke bøjer sig under Aaget. De er fulgt efter de hennefarne Guder som efter de bortgangne Konger og er bleven Arvinger til de øde Altre som til de tomme Troner; ti det er til Pengene og ikke længere til den himmelske Fader, at de ny Slægtled i deres Hjærter henvender Ordet: Velsignet være dit Navn, til os komme Dit Rige!

*) H. Martensen: Socialisme og Kristendom S. 19.

**) Pastor Kock paa Mødet i Odense i November 1894, Programmet 9—11—94.

***) Henry George: Fremskridt og Fattigdom S. 467.

»Steg der en ny Moses ned fra Bjærget og saa sig om, eller kunde den korsfæstede atter kaste et Blik ud over dem, han med sit Blod havde løskøbt fra Mammon, vilde det Skue, der mødte Øjet, være Folkenes Dans om Guldkalven.

»Vor rationalistiske Tidsalder, der har frigjort sig for alle Dogmer, er i Begreb med at glide ind i et nyt Hedenskab, hvori dog de hvide Marmorguder fra Hellas og Olympens skønne Myther mangler. Den sande, den eneste Gud, som Menneskene tror paa og tjener, er Pengene. Men hvor er Arons magre Guldkalv efterhaanden bleven tyk og fed! Dens Tilbedere er mangfoldige som Ørkenens Sand, og ingen Moses kommer længere ned fra Bjærget for at sønderslaa og pulverisere den. De stolteste af vore Sønner bøjer Knæ for dens Billede, og de kyskeste af vore Døtre op-hænger deres Brudeslør paa dens Alter. Jøden har glemt sin Messias, og den kristne tænker ikke mere paa Frelseren, ti den ny Tids Messias er Pengene, og den ny Forløser er Rigdommen, som skal oprette det ny Guds Rige og aabne det forjættede Land, hvor Mælk og Honning flyder rigelig for Menneskenes Børn. Børsen er bleven det ny Zionstempel, og Sinai, hvorfra Loven kom, Horeb, hvor Livets Kilde ud-sprang, er Stock-Ekschange og Wall-Street«.

Det mest betegnende for denne Dans om Guldkalven turde maaske endda være det, at den Stand, der nærmest er kaldet til at spille Moses Rolle, den Stand, hvis Opgave det er at vidne om Saligheden ved et Liv i Jesu Efterfølgelse, i vid Udstrækning selv gaar foran i Dansen. Selv naar der for de fattiges Skyld kræves ny Kirker rejste, generer man sig ikke for at kræve Embedslønninger paa 7 à 10,000 Kr. om Aaret*). Og ikke en eneste Præst træder frem og nedlægger Indsigelse imod denne ublu Fordring. Og

*) Jævnfør Forslaget om nye Kirker i København.

hver Gang, der forhandles om Kirkeforfatning, løber hele Forhandlingen ud i Nødvendigheden af at bevare — Tienden.

Alene denne Fremtoning taler desto værre tydeligere end mange Ord. —

Et karakteristisk Udslag af Konkurrencen og Pengejagten i Middelstanden foreligger i Reklamevæsenet, der nok som vidner om, at det ikke i første Række gælder om Dygtighed og Ærlighed, men derimod om Udholdenhed i Markskrigers Kunst!

Med Henblik paa dette udtaler en af vore gode, men meget tilbageholdne Præster i et Privatbrev:

»Ja, kunde vi komme til saadanne Tilstande, at man kunde sige til sine Børn: lær at gøre noget godt og dygtigt, saa skal Du nok faa dit Udkomme, — hvor maatte vi da ikke takke Gud! Men vi gaar jo alle med den Fornemmelse, at der skal ganske andre Ting til, naar man skal frem i Verden«.

Heri har Præsten Ret: Det er ganske andre Ting, der skal til, naar man skal frem i Verden!

For at vinde Prisen som Markskriger tages alle Midler i Brug. En finder paa et Kneb, en anden paa et andet. Gang efter Gang hører vi oprigtige Menneſker bekende: Det er umuligt at komme gennem Verden som en ærlig Mand. Vi kan ligefrem ikke begaa os, naar vi ikke bruger samme Midler som de andre. Naar det hedder, at Ærlighed varer længst, er det kun, — svares der, — fordi den bliver mindst brugt, hvorfor den ikke slides op!

Hvilket Spild af Kræfter foregaar der ikke ved alt dette Reklamevæsen! Hvilken Demoralisation giver ikke dette Markskriger-Humbug Anledning til!

Alt for at kunne eksistere og holde sig oven Vand i Kampen for Tilværelsen!

Men medens Kampen om Pengene saaledes raser, begynder allerede Gengældelsens sikre Lov sin straf-

fende Gerning i Overklassen, fordi denne lever i aabenbar Modstrid med baade Guds og Naturens Love.

Det er Guds Bud:

I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød.

Den, der ikke vil arbejde, skal ikke have Føde.

Arbejderen er sin Løn værd.

Og disse Bud er i den mest inderlige Samklang med Naturens egne Love.

Naturen skænker Formue til Arbejdet, men til intet andet end Arbejdet. Den, der ejer Formue uden at arbejde, maa enten have faaet den skænket af eller taget den fra andre*).

Nu har ogsaa selve Naturvidenskaben slaaet fast, at de Lemmer, der er bestemt til Arbejde men ikke tages i Brug, svækkes og udarter. Den samme Videnskab godtgør, at Sikkerhed for Tilværelsen uden personlig Anstrengelse nedbryder det sædelige Liv.

»Enhver Grundsætning, som yder Individet Sikkerhed, uden at der tiltrænges nogen personlig Anstrengelse, eller at dets Evner tages i Brug, er skæbnesvanger for dets moralske Karakter.

»Alt, hvad der kan siges om Lediggang i Almindelighed, kan passende blive fremholdt til Støtte for denne store praktiske Sandhed.

»Alle Nationer, der for tidlig er forsvundne, er blevne begravne i Grave, som deres egen Blødagtighed har gravet; alle de Individer, som hurtig har sikret sig Velstand ved heldige Spekulationer; alle Lykkens Yndlinger; alle, som har været saa ulykkelige at faa en stor Arv; alle Samfundets Snyltegæster; alle Hoffets Drabanter; alle Tiggere paa Gaden — alle disse er levende og troværdige Vidnesbyrd om, hvor sikkert Gengældelsen kommer fra Loven om Snyltetilværelsen.***)

*) Jævnfør H. George: Samfundsspørgsmaal S. 83.

**) Henry Drummond: Naturens Lov i Aandens Verden S. 237—56—57.

Her er der ikke Tale om nogen Uretfærdighed imod andre. Her er det kun alene Individets eget Forhold til den Naturlov, som kræver Arbejde for Opholdet, der peges paa. Men i Kraft af denne Naturlov slaas det fast, at det gaar med Menneskene som med Dyrene: De Organer, der ikke bruges efter deres Bestemmelse, udarter og dør.

I Henhold hertil er det i *Virkeligheden lige saa ulykkessvangert at leve uden Arbejde, som at arbejde uden at kunne leve**).

Vi skal i et senere Afsnit nærmere redegøre for den Lovmæssighed i Tilværelsen, som det er den moderne Videnskabs store Triumf at have bragt for Dagen. Her skal vi kun fremhæve selve den Kendsgerning, at Naturens egne Love varsler Svækkelse og Fald for de Evner og Individuer, som ikke opfylder deres Bestemmelse.

*) En ejendommelig men gribende Begrundelse af alles Pligt til Arbejde er givet i den russiske Bonde Timothy Bondareffs: Arbejdet, udgivet paa fransk og engelsk af Leo Tolstoj.

Forfatteren hævder her, at der er to store religiøse Hovedbud:

- 1) Med Smerte skal du føde dine Børn.
- 2) I dit Ansigts Sved skal du æde dit Brød.

Det sidste er lige saa ubetinget som det første. Men medens Kvinderne har været nødte til at følge Befalingen, hvad enten de er Dronninger eller Huskoner, saa har en vis Del af Mændene unddraget sig for at opfylde deres Pligt, for Ruslands vedkommende et Antal af ca. 30 Millioner, derfra kommer alle de sociale Ulykker.

»Vi er fattige paa Grund af, at de er rige; I er rige paa Grund af vor Fattigdom«.

»Det Brød, I æder, er vore Legemer; den Vin, I drikker, er vort Blod«.

»Opfyldelsen af Budet:

»I dit Ansigts Sved, skal du æde dit Brød, vilde forene alle Religioner. Naar Menneskene har erkendt dette og ristet Budet ind i deres Hjerter, vil i Løbet af et Aarhundrede, maaske i mindre Tid, hele Verden fra Øst til Vest, fra Nord til Syd, blive forenet i en Tro, en Kirke og en Kærlighed«.

Denne Lov virker saa sikkert som Tyngdeloven. Rundt omkring os ser vi dens Virkninger. Om end i andre Former, er Demoralisationen ikke mindre i Overklassen end i Underklassen.

Overklassen lever uden at arbejde. Den Kulturmission, som i tidligere Tider retfærdiggjorde dette, har den ikke længere. Er noget sikkert, er det dette, at det ikke er Overklassen, der bærer Nutidens Civilisation.

Det Tilskud til Kulturens Fremme, som af Pengearistokratiet ydes ved Væddeløb, Jagtpartier og Selskaber, ved hvilke Enkeltmænd paa enkelte Dage lader Kronerne rulle i Titusendevis, kan undværes. Det samme gælder den Fornøjelse at se Millionærer pynte deres Hustruers Grave med Blomster for 50,000 Dollars om Aaret. Dog hører dette og meget mere af samme Art til de forholdsvis mere »uskyldige« Fornøjelser. Langt værre er den ligefremme Svindel, Bestikkelse og Bedrageri, som i voksende Grad træder frem ude omkring i Verdens store Lande, og som ogsaa allerede har kastet mørke Slagskygger nok ind over Livet i vort eget Land. Den berygtede *Panamasag* i Frankrig, ved hvilken et Komplot af Pengemænd bortsvindlede et stort Antal mindre bemidlede surt erhvervede Sparepenge og brugte dem til at købe baade Pressen og Politikerne, er kun et enkelt typisk Eksempel paa, hvad der i de senere Aar i stedse større Stil foregaar rundt omkring i Landene.

Med Henblik derpaa bemærker Præsten Schrempff i Würtemberg i Bladet Wahrheit:

»En Udbytter, en Aagerkarl, en Storsvindler, en Ødeland o. s. v.: det er de »sociale Brandstiftere og Omvælttere af den farligste Slags. Alle Frankrigs Socialdemokrater og Anarkister er med Hensyn til Statens Undergravning og Omvæltningens Fremme rene Børn mod Panamisterne og de bestukne Rigsdagsmænd. Vi skulde mene, at en Reinachs, Hertzs,

Artons og fleres Gerninger overgaar en Ravachols, en Henrys Attentater i Statsfarlighed, ganske afset fra, at de første har revet Troen ud af de sidstes Hjærter«.*)

Om Forholdene i de Forenede Stater skriver Præsten I. Müller Eggen:

»Arbejdernes Ret trædes stedse frækkere under Fødder.

»Pengemagten er den regerende; Landets vigtigste Embeder beklædes eller besættes meget ofte af hensynsløse Sagførere, mægtige Jærnbane-fyrster, grundrige Monopol-Indehavere, som raader over Millioner af Stemmer eller repræsenterer Værtshusholdermagten«.**)

Powderly fortæller, at Jærnbaneselskaberne ved opskruede Takster plyndrer det arbejdende Folk saaledes for dets Arbejdsudbytte, at »vi betaler lige saa meget for Transporten af 1 Barrel Mel eller 1 Tons Kul til Markedet, som selve Artiklen er værd, naar den kommer til sit Bestemmelsessted. Kul fordyres ofte 3 Gange saa meget ved Transporten, som de oprindelig koster«.***)

Hjemvendte Amerikafarere oplyser, at naar Landmændene efter meget Besvær har faaet Prærien opdyrket, tager Jærnbaneselskaberne Udbyttet ved Takster, der er saa høje, at naar der skal forsendes 3 Svin, gaar de 2 som Betaling af Fragten!

Disse Paastande stadfæstes af Professor R. Bacon i *The Yale Review*, hvor han fortæller, at The Southern Pacific Company har tilegnet sig »Hundreder af Millioner Dollars« ud over, hvad der kan anses for »fortjente Penge«.

»Og Udsugelserne fortsættes fremdeles. Selskabet tvinger Befolkningen til at betale Skat til det; det bestemmer, hvilke Byer der maa trives og hvilke ikke; det leder de politiske Valg efter sit Hoved, lægger sit

*) Social-Demokraten 18de Januar 1895.

**) Et Blik paa vor Tid. S. 158.

***) Thirty Years of Labor S. 231.

Tryk paa den lovgivende Forsamling og — ignorerer Domstolene«.*)

Al Ting bliver Forretning i Pengemagtens Hænder: Selv Livets ædleste, fineste og mest op-højede Magt besudles og vanæres af Pengegridskheden.

Hvis der var noget Forhold i Livet, der kunde bevares uafhængig og upaavirket af de ydre Forhold, maatte man have Grund til at vente, at dette var at finde i — Ægteskabet; intet andet Forhold rummer i sin ideale Skikkelse saa megen ægte Poesi, intet andet Forhold gennemspejler saa rigt, hvad der er af gud-dommeligt i Menneskelivet. Men Ægteskabet i sin poetiske Fylde med blot et Glimt af guddommelig Glans blomstrer kun der, hvor det bygges paa Kærlig-hedens Grund. Det Ægteskab, der ikke bæres af Kærlighed, har i alle Tilfælde kun liden sædelig Værdi og er i mange Tilfælde en fuldstændig Karikatur af, hvad et Ægteskab skal være.

Men — hvor mange Ægteskaber er der vel, som udelukkende bygges paa Kærlighed?

Arbejderne ved paa Forhaand, at Ægteskab mellem dem og Sønner eller Døtre af Fabrikanter og Godsejere er en Umulighed. De har derfor liden Fri-telse til ved Forlovelserne at skele efter Pengene eller Jordegodset.

Men hvor mange er der uden for Arbejderklassens Rækker, der ikke spejder efter at knytte Penge, Gods eller Embeder sammen med Ægteskabet?

Deres Tal er desværre vistnok ringe. Sikkert er det, at Ægteskabsstiftelse pr. Forretning er overordentlig almindelig.

Lad os høre et Nutidsvidne:

»Over hele Tyskland flourer Ægteskabs-Agen-turerne og anses som en nødvendig offentlig Insti-tution.

*) Nationaløkonomisk Tidsskrift 9—10 Hæfte S. 699 1894.

»I England betragtes det som en af de mest indtægtsrige Næringskilder at være Ægteskabsmægler; de har deres Skilte udhængte og deres Kundgørelser i Bladene som enhver anden stor Forretningsmand.

»Kontorerne er al Tid fyldte med Kunder. Man møder i Bladene Kundgørelser, som følger:

»33 unge Damer mellem 16 og 30 Aar med Medgift fra 2,000 til 25,000 Kr. ønsker at finde passende Ægtemænd«.

»86 Enker mellem 25 og 50 Aar har anbetroet os at skaffe dem Mænd. De har en Formue paa fra 3,000 til 150,000 Kr., som skal komme vedkommende Ægtemænd til Gode«.

»En hel Del ældre Mænd af Rang ønsker at blive kendte af ældre eller yngre Damer med Formue«.

»Et fransk Blad oplyser til Forstaaelse af en Kundgørelse som den sidste, at der i de evropæiske Lande findes i Mængdevis af udlevede Fyrster, ruinerede Adelsmænd, fattige Officerer, alle for det meste fuldstændige Vrag, som maa søge at redde sig ved et — rigt Giftermaal«.

»Som Bevis paa, hvor almindelig denne forretningsmæssige Maade at afgøre Ægteskabet paa er bleven, skal meddeles følgende Tildragelse, hentet fra et paalideligt tysk Blad:

»En ung Mand i Frankfurt averterede efter en smuk dannet Hustru med eller uden Formue.

»I Løbet af nogle Dage fik han over 3,500 Svar. 2,000 af disse var fra Tyskland, de 1,500 fra andre Lande. Og over 3,000 af disse Kvinder, som tilbød sig, ledsagede deres Breve med deres Fotografier.

»Den stakkels Mand blev rent forbløffet og forvirret. Han følte Vanskeligheden ved at skulle vælge sin Brud mellem 3,500 Damer og 3,000 Fotografier. Alene Tilbagesendelsen af dette Skønhedsgalleri kostede ham 300 Kr.«^{*)}

^{*)} E. Müller Eggen: Et Blik paa vor Tid. S. 41—43.

Den, der læser denne Skildring, vil sikkert paa Forhaand være overbevist om, at den maa være skreven af en ægteskabsfjendtlig Socialist. Vi maa derfor skynde os at gøre opmærksom paa, at den skyldes en — troende Præst!

Naar vi først er kommen dertil, at Ægteskabet, det helligste Forhold mellem Menneskene, er bleven en blot og bar Forretningssag, saa har vi med det samme Forklaringen paa den Fremtoning, at Ægteskaberne i disse samme højere Lag stadig bliver mere — »*trekantede*«.

Kan vi tro vore moderne Forfattere — og paa dette Omraade er der næppe synderlig Grund til at drage deres Skildringer i Tvivl — er det snart Reglen, at der til de »anstændige« Ægteskaber i Overklassen som nødvendigt Tilbehør hører enten en Elsker eller en Elskerinde som tredje Person i det ægteskabelige Kløverblad.

Dette er ganske i Naturens Orden. Kærligheden er en Magt, der kræver sin Ret. Kan den ikke opnaa, hvad den tilkommer i Ægteskabet, baner den sig Vej gennem — Trekanten!

Og medens de trekantede Ægteskaber er paa Veje til at blive den almindelige Regel, vokser helt nye Idealiser frem angaaende Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Overalt, hvor Kristendommen blev den sejrende Kulturmagt, rejstes i Sædelighedens Navn Kravet paa Renhed i Ungdommen og Troskab i Engiftets Ægteskab. Hvor ofte end denne Fordring blev krænk, hvor mange frække Synder der end gik i Svang — aldrig blev de Handlinger, der krænkede Sædelighedens Bud, aldrig blev de begaaede Synder ophøjede til Idealiser!

Men dette er, hvad der sker i vore Dage. Gennem den fineste og mest parfumerede Literatur klinger ligefremt frækt det Løsen:

Gennem mange til en!

Og Salonernes Literater synger lystig:

Hvad er vel 100 Kys af et Par Læber
mod det at kysse 100 Piger!*)

Det ene afføder det andet.

Kvinder, for hvem Kærligheden kun er en Forretning, eller som kun danner tredje Høne i Kurven, vil ogsaa helst se sig fritagne for Moderkaldets hellige Pligter.

Fosterfordrivelse hører derfor til de meget udbredte Nutidssygdomme. Kun lidt af, hvad der i denne Retning gaar i Svang, kommer nogen Sinde for Dagens Lys. Men der kommer nok til at stadfæste Sygdommens og Forbrydelsens overordentlige Udbredelse. Præsten Müller Eggen hævder, at den amerikanske »Kvinde, baade den gifte og den ugifte, har en stærk Modbydelighed imod at blive Moder«.***)

Et borgerligt Chikagoblade bragte i 1890 en Række Afsløringer, hvoraf det fremgik, at Fosterfordrivelse »var meget almindelige«, og at Patienterne, der i dette Øjemed betjentes af Læger og Jordemødre, kun »sjældnere tilhørte de fattige Klasser, men almindelig netop »Fløden« af Samfundet«.

Paa lige Linje med Kvindernes aftagende Tilbøjelighed til at blive Mødre staar den blandt Overklassens Mænd voksende Utilbøjelighed til at indtræde i Ægteskab. Fra Paris — Staden med de mange pragt-

*) Jævnfør følgende Oplysning hos S. M. Hafstrøm: »Ikke faa Herremænd er usædelige og giver slet Eksempel; det er jo Rigdommens Fare, at man har alt for rigelig Lejlighed til, hvad man vil, og alt for lidt Trang til, hvad man skal. — Man kan ikke uden Harme høre om en 76aarig Godsejer, der har holdt sit Guldbryllup med stor Stads, men endnu fortsætter det væmmelige Liv med Pigerne paa Gaarden og i Omegnen, som han har drevet i over 50 Aar. Og han mangler ikke aandsbeslægtede«.

Sædelighedsforholdene i det danske Folk S. 63.

**) Et Blik paa vor Tid S. 88.

fulde Kirker og det talrige Præsteskab — fortæller Max Nordau:

»Det moderne parisiske Samfund er bekymret Vidne til en smitsom Indførelse af Ungkarletilbøjeligheder. Familien skydes til Side, Ægteskabet bliver en Legende. Den legitime Hustru spiller ingen Rolle længer i den unge Mands Drømme. Den Tid, da han arbejdede med Alvor og Iver for at skaffe sig Hus og Hjem, og da Livets Poesi bestod i at sidde ved egen Arne sammen med en elsket Hustru og omgivet af lokkede Børnehoveder, bliver kun en poetisk, sentimental Myte. Man spørge 1,000 Pariserere, der staar paa Livets Tærskel ved Begyndelsen af en Karriere, om, hvad der fylder deres Sjæl, og de 999 vil svare: Vi vil Rigdom, vi vil Rang og Stilling, vi vil Magt og Indflydelse, vi vil Berømmelse og Ære, og vi vil Nydelse! Man venter urolig og spændt endnu et Ord, endnu et Ønske, men dette Ord bliver ikke udtalt, dette Ønske bliver ikke ytret, ti Ønsket om en Hustru eksisterer ikke. — — Den Kendsgerning staar fast, at Mændene i stadig større Grupper lister sig forbi Ægteskabets Tempel og med et fornøjet Smil, som havde de gjort noget uhyre snedigt, forsvinder gennem de hemmelighedsfuldt halvaabne Døre, bag hvilke den frie Kærlighed vinker dem, og lige saa aabenbart er det, at alle mulige Forhold efterhaanden afpasser sig efter denne Kendsgerning«.*)

Denne Fremtoning i Forbindelse med Kvindernes Overtal over Mændene bevirker, at der er et bestandig voksende Antal Kvinder, for hvem det ligefrem bliver en Umulighed at naa deres naturlige Kald: at blive Hustruer.

I Danmark var der i 1890 54,573 flere Kvinder end Mænd, hvad der var lig med 1,051 Kvinder for hvert 1,000 Mænd.

*) Paris og Pariserne S. 265—67.

I Tyskland — Landet med de 14,000 evangeliske Præster — findes allerede 4,500,000 Kvinder, der ikke kan blive gifte. Kun 61 pCt. af Kvinderne bliver Hustruer, 39 pCt. maa holde sig uden for Ægteskabet*).

Med dette Resultat er Civilisationen i Færd med at krænge sig om til sin egen Karikatur. Saadanne sociale Tilstande afgiver en frodig Jordbund for den Sæd, der udsaaes af Mangegiftets Prælater!

Og de Kvinder, der udestængte af Ægteskabet maa virke som deres egne Forsørgere, danner de Konkurrenter, der driver Mændene ud i Arbejdsløshed, medens de gifte Kvinder med deres Børn sidder omkring i Hjemmene og sulter.

Det ene med det andet driver Menneskene til en Kamp for Tilværelsen, der i den Grad spænder deres Nerver og slider i deres Følelse, at det endog i stadig stærkere Grad giver sig Udslag i aabenbar Sinds sygdom.

»Hyppigheden af Sindssyge har — for Danmarks vedkommende — været uafbrudt og forholdsvis stærkt stigende lige siden 1860, da den for begge Køn under et udgjorde 117,₂ for hver 100,000 Indbyggere, medens den i 1890 var 179,₆ for hver 100,000«.**))

I de Forenede Stater skal Antallet af aandssvage fra 1880 til 1890, da Folkemængden voksede med 23 pCt., være vokset med over 100 pCt.***)

Med Blikket fæstet paa denne Kendsgerning vil man finde følgende Udtalelse af Sindssygelægen Henry Mandsley i hans Bog: *Sjælens Fysiologi*, værd at paaagte:

»En og sikkert ikke den ringeste af de skadelige Følger, som opstaar af visse ved vor nuværende Kultur foraarsagede Tilstande, er den tiltagende Frygt for

*) Mittheilungen des Evangelisch sozialen Kongresses, Februar 1894.

**) Statistisk Tabelværk 1894.

***) Demokraten 26de Juni, 1894.

Fattigdom (!) og den lidenskabelige Jagt efter Rigdom (!). Vor Tids praktiske Evangelium, der over alt forkyndes, er det at tjene Penge.

»I Forretningsverdenen bliver der spekuleret paa den værste Maade, Tusender af Mennesker bliver holdte i en stadig Spænding og Angst; en vedholdende Sjælsbekymring foraarsager en Mørkhed i Sindet, som saare let leder til Sindssygdом.

»Men om det end ikke hos de fleste gaar saa vidt, saa øver denne lidenskabelige Jagen i Forretningslivet baade i det store og det smaa en nedbrydende Indflydelse paa Karakteren.

»Mennesket bliver derfor i vor Tid i høj Grad egoistisk, blottet for Medfølelse for andet og andre end det, som kan bringe Fordel. Der er saaledes en aandelig og fysisk Tilbagegang.

»Jeg finder det derfor min Pligt at udtale, at Nutidens overdrevne Begærlighed efter Rigdom, som lægger Beslag paa alle Livskræfter, bevirker Afkommets aandelige Tilbagegang, fører til Umoralitet, aandelig Slappelse og under visse Omstændigheder til fuldstændigt Vanvid«. —

Vi har skildret de sociale Forholds Indflydelse paa Arbejderne, Middelstanden og Overklassen. Der staar tilbage at se Forbindelsen mellem de samme Vilkaar og den fastlønnede Embedsstand.

Embedsmændene er Folkets Tjenere. De bør derfor være saaledes stillede, at de føler deres Afhængighed af Folket og spores til dygtig og nidkær Virksomhed i Folkets Tjeneste.

Under de forhaandenværende Forhold er det imidlertid alt andet end Interesse for det almene Vel, der drager Ungdommen til Embederne.

Fra 1880 til 1890 vokste Folkemængden her i Landet med 10,33 pCt.*), hvad der altsaa var lig med en Forøgelse af ca. *en Tiendedel*.

*) Statistisk. Tabelværk 1894.

I samme Tidsrum voksede Antallet af dem, der tog Skolelærer-Eksamen, fra 119 i 1879 til 220 i 1889, hvad der altsaa stærkt nærmer sig en — Fordobling.

Fra 1873—74 til 1886—87 voksede Antallet af Eleverne ved de lærde Skoler med en Tredjedel. Det sidstnævnte Aar var det samlede Antal 4,200.

Selv Danmarks Statistik erkender, at det er de saakaldte daarlige Tider med de »trykkende og usikre Livsvilkaar« i de frie Erhverv, der giver sig Udslag i »at flere Børn end ellers sættes i Latinskolerne«.*)

Ved Universitetet er Antallet af studerende lige-frem fordoblet i det sidste Tiaar. I 1879 var Antallet af dem, der blev indskrevne som Studenter, 204. I 1889 var Antallet 401.

Om denne overordentlige Forøgelse hedder det i Danmarks Statistik: »En saadan uforholdsmæssig Tilvækst af de studerendes Antal medfører adskillige Ulæmper og sociale Farer«. »Tilstrømningen er bleven saa voldsom, at man maa imødesee en fuldstændig Overproduktion paa dette Omraade«.**)

Selv Statistikkens meget konservative Forfattere erkender Forbindelsen mellem de sociale Tilstande og Antallet af studerende. Og hele denne voldsomme Produktion af Embedsmænd er foregaaet netop i det Tiaar, da hele Hærskaren af Højskolemænd og grundtvigske Præster har prædket imod Eksamensvæsenet!

*) Supplement S. 550.

**) Samme S. 548.

Et betegnende Eksempel paa den Fare, der knytter sig til Overproduktion af studerende, meddeles i Politiken for 23de Februar d. A. Der fortælles: »En dansk Læge har i denne Vinter for første Gang maattet søge — Fattigvæsenet. Det er en ganske ung Mand paa ca. 30 Aar. Da han havde taget sin Eksamen, nedsatte han sig som praktiserende Læge i en Provinsby. Han skal ikke være forfalden til nogen Art af Laster. Aarsagen til hans Ulykke maa vistnok alene søges i, at han aldeles ikke fik nogen Praksis og altsaa heller ingen Fortjeneste«!

Ogsaa paa dette Omraade stadfæster det sig, at de økonomiske Forhold er stærkere end alle Prædekener.

Med Hensyn til de forskellige Studiefag viser det sig ogsaa, at det ikke er Faget men de Penge, der kan tjenes paa det, der bestemmer, hvad det er for en Virksomhed, Studenterne knytter sig til.

Til Præstegaardene knytter sig de sikreste Indtægter. Ergo: er det ogsaa Theologien, der viser den største Tiltrækning paa de unge.

Antallet henholdsvis af Læger, Jurister og Theologer ses af følgende Tal:

	1880.	1890.	Tilvækst.
Læger	29	49	20
Jurister	33	56	23
Theologer	35	59	24

Tager vi Aaret 1888 er Theologernes Antal endog 73, Tilvæksten altsaa 38.

Den statsvidenskabelig Eksamens blev i 1879 bestaaet af 7 og i 1890 af 7!

Der knytter sig ingen fede Embeder til denne Eksamen. Hvor meget end det sociale Spørgsmaal brænder, er der ingen Udsigt til en fed Praksis for Nationaløkonomer. Ergo ender Tiaaret, som det begyndte med et Antal af 7. I et enkelt Aar 1882 kulminerede Antallet med 13, i flere andre Aar har det været nede paa 3 à 4. I indeværende Aar har slet ingen taget denne Eksamen!

Hvor dog Tallene afspejler de sociale Tilstande! Bestemte Aarsager, bestemte Virkninger!

Med de forhaandenværende sociale Forhold vil Overproduktionen af Embedsmænd vokse fra Dag til Dag. De Farer, som knytter sig til denne Udvikling, er ikke ringe.

Det koster Penge at studere. Jo mere Kampen for Tilværelsen tilspidses, desto mere vil Adgangen til

Eksaminerne blive et Privilegium for de rige. Dette betyder for det første, at Adgangen er stænget for de ubemidlede Børn, selv om de i nok saa rigt Maal besidder alle mulige Kvalifikationer, medens Overklassens Børn bliver selvskrevne, selv om de nok saa meget mangler Kaldets og Evnernes Adkomstberettigelse.

Og lykkes det ogsaa en og anden ubemidlet Student under særlige Forhold at slippe forbi det grønne Bord, er de som Kandidater lige uheldigt stillede.

Hver Gang, der er et Embede ledigt, søges det af lige op til et halvt Hundrede. Kun en kan faa det, — hvad skal de øvrige?

Ingen er saa umulige ved det legemlige Arbejde som de eksaminerede Personer.

Dyrke fri Videnskab? Ja, men det er de regerende Klasser, som raader baade for Anerkendelse og Stipendier. Blot for at leve maa der stræbes efter at skrive til de herskendes Behag. Ved at sætte Videnskabens Stempel paa gamle mosgroede Meninger aabnes der i alt Fald en Chance for at tjene Brødet, og er man lidt heldig, til noget mere. Ved at stille sig paa de undertryktes Side, ved at knytte sig til Ideer, der gør Oprør i Videnskabens Verden, har man selv med en iste Karakter kun Udsigt til — Sulten!

Enhver hytte sig, og Fanden tage den bageste, — det er jo nu en Gang Frikonkurrencens Moral!

Gamle Fordomme helliges i Videnskabens Navn! Sandheden bliver husvild selv i Videnskabens Verden!

Det er den Tilstand, som det literære Proletariats Tidsalder aabner os Udsigt til!

Størst Fortræd gør dog de Theologer, der optager deres Gerning uden andet Kald end det, der ligger i, at de lige saa godt kan tjene deres Brød ved at prædke som ved noget andet.

Paa den ene Side kræver de Anerkendelse som Guds udvalgte Tjenere. Paa den anden Side er det

vitterligt for alle, at de kun væver Kirkens Vadmæl for at erhverve sig Tiende og Offer.

Selv mange af de bedste Præster ligger under for den Tingenes Tilstand, at de danner den eneste Stand i Landet, der med deres faste, gennemgaaende ret rigelige Indtægter lever som paa fredlyste Oaser, der ikke naas af Samtidens fortvivlede Kamp for Brødet. Medens »Smaabørn fryser ihjel paa Tagkamrene, mens Mødrene søger efter Arbejde«,*) ser vi alvorlige Præster fordybe sig i og udfægte vældige Kampe om saadanne Livsspørgsmaal som Opfattelsen af og Grænserne for den »kenotiske Kristologi«, som ingen dødelig forstaar, og hvis Tilværelse læge Kristne i Almindelighed heldigvis ikke har den mindste Anelse om!

Men naar Lægfolk stiller sig ligegyldige over for den Art theologiske Tankeleg, naar de tager sig den Frimodighed at stæmple de theologiske Betragtninger som Stene for Brød, er der kun alt for mange Præster, der heri ser et Udtryk for Had til Kirken, for Oprør imod Gud! I Stedet for at drage Menneskene til Kirken jager de dem længst muligt bort fra denne!

Medens de mange vender Kirken Ryggen, indplanter og opretholdes i de faa, som kommer der, en religiøs Erkendelse, der kan ligge Menneskealdere bag den, hvortil den oplyste Menneskehed i øvrigt er naaet frem, hvad der atter bevirker, at der hos Kirkegængerne udvikles en Tænkemaade og et Bevidsthedsliv, der gør dem fremmede for og ofte fjendtlige imod de Kulturtanker, der i lige Grad skal frem til Guds Ære og Menneskenes Gavn!

Hvor dette sker, er det Præsterne selv, der i Stedet for at fremme hæmmer Guds Sag paa Jorden. —

Med Fremhævelsen af dette skal vi standse Rækken af Beviser for Forbindelsen mellem de sociale

*) Nationaltidende 20—2—95.

Vilkaar og den sædelige og aandelige Tilstand i Folket.

Vi har set de moralske og aandelige Skibbrud inden for de enkelte Folkelag. Vi har set, hvorledes det blandt Arbejderne er Fattigdommen, blandt Middelklassen Konkurrencen, blandt Overklassen Lediggangen og blandt Embedsmændene Sikkerheden midt i den almindelige Utryghed, der foranlediger det moralske og aandelige Forfald.

Med Blikket fæstet paa de fremdragne Kendsgerninger maa vi sande, hvad Th. Carleyle erklærede allerede i 1843:

»Hele dette Mammons-Evangelium om Tilbud og Efterspørgsel, Konkurrence, lad-det-passe-sig selv, og Fanden tage den bageste, begynder at blive et af de nedrigste Evangelier, som nogen Sinde er prædket paa Jorden; eller rent ud det allernedrigste«.*)

Ja, allerede den Gang begyndte Frikonkurrencen at blive det allernedrigste »Evangelium«, som nogen Sinde havde været prædket paa Jorden. Men hvad der den Gang begyndte, er senere bleven fortsat saaledes, at Enden i enhver Henseende svarer til Begyndelsen.

Det er derfor paa Tide, at dette bliver saaledes erkendt, at den sociale Udvikling kan blive ledet ind i et nyt og bedre Spor.

VII. Den sociale Fallit.

Vi har paavist, at det herskende økonomiske System i Virkeligheden fuldt ud har bekræftet sin egen Fallit baade iblandt Arbejderne, Middelstanden, Overklassen og Embedsstanden. Dette svarer ganske til

*) Svundne Tider og ny S. 219.

den Fallit, som den herskende Nationaløkonomi i Følge de anførte Udtalelser af Professor Westergaard har spillet i Theorien.

Vi skal nu vise, at den samme Fallit endelig ogsaa kan konstateres i den praktiske Politik.

Fallitten viser sig for det første ganske i Almindelighed deri, at det ikke inden for den herskende Nationaløkonomis Ramme har vist sig muligt at give Anvisning paa en eneste Reform, der væsentlig vilde kunne indskrænke end sige fjerne nogen af de Onder, som vi har paaapeget i de forskellige Klasser. For det andet har vi en ligefrem højtidelig Falliterklæring foreliggende fra officielle Repræsentanter for de konservative Partier.

Vi sigter her til Udtalelser i den Betænkning, som Næringskommissionen afgav i 1893.

Den høje Kommission ser meget vel, at de sociale Onder for en væsentlig Del bundet i den fri Konkurrence, idet den herom udtaler:

»Klagerne er omtrent enslydende i alle civiliserede Lande, hvor i Løbet af det sidste halve Aarhundrede den fri Konkurrences Princip har afløst den tidligere, ved forskellige Skranker bundne eller dog indsnævrede Virksomhed paa Næringsomraadet. — Ihvorvel den ny Ordning utvivlsomt i det hele har bragt et hidtil ukendt Opsving i Handel og Industri, kan det dog ikke længere nægtes, at Erhvervslivets Udvikling samtidig har medført *meget alvorlige Ulemper i social Henseende*. Den under Tiden hensynsløse Udnyttelse af Arbejdskraften skabte Arbejderproletariatet og stillede Arbejdsgiverne og Arbejderne ofte i forskellige, hinanden fjendtlige Lejre, den forhen saa talrige Stab af solide, dygtige Smaahaandværkere, der havde afgivet Garanti for en rolig og sund Udvikling af Samfundet, svandt mere og mere ind og bukkede under i Konkurrencen med Storindustrien, og mangen en Handelsvirksomhed, som med en lille Kapital skaffede Under-

hold for en tarvelig Familie, maatte opgive Kampen med den store Kapital, der ved Masseindkøb kunde drage Kunderne til sig ved billigere Priser. Det er i disse Tilstande, at de hos os som andet Steds fra de næringsdrivendes Side rejste Klager bunde«.

Denne Udtalelse er i høj Grad ejendommelig. Ligesom Socialismen erkender den kongelige Kommission baade, at Frikonkurrencen har ophobet store Rigdomme — »ukendt Opsving i Handel og Industri« — og at den har medført meget alvorlige Ulæmpes i social Henseende. Ligesom Socialismen erkender Kommissionen,

at Arbejderne under Frikonkurrencen er bleven hensynsløst udnyttede,
 at Frikonkurrencen har skabt Arbejderproletariatet,
 at Frikonkurrencen har stillet Arbejdsgiverne og Arbejderne i to hinanden fjendtlige Lejre,
 at Frikonkurrencen udrydder baade de smaa Haandværkere og de smaa Handlende.

Med andre Ord: den kongelige Kommissions Betragtning af Samfundstilstanden falder i alt væsentligt sammen med Socialismens Kritik!

Dette fortjener i høj Grad at paaagtes. Mere og bedre Vidnesbyrd om Sandheden i og Berettigelsen af Socialismens Kritik end den, der ligger i, at den stadfæstes og bekræftes af en kongelig dansk Regeringskommission, kan vanskelig forlanges. Naar vi derimod gaar til Opfattelsen af, hvad der kan gøres for at modvirke de forhaandenværende sociale Onder, er der en Forskel til Stede, der er lige saa stor og lige betegnende for begge Parter.

Kommissionen fortsætter: *»Denne dybere, man kunde sige fundamentale, Grund til Klagerne kan imidlertid ingen Lovgivning fjærne. Kampen mellem den store og den lille Kapital har bestaaet til alle Tider og under alle Forhold, og den vil vedblive, saa længe det menneskelige Samfund arbejder«.*

Her har vi Liberalismens praktiske Politiks højtidelige Falliterklæring, udstedt paa Regeringens Vegne af 25 Repræsentanter for de borgerlige Partier, efter at de i 3 Aar, siger og skriver tre Aar, har gransket over Veje og Midler til Fremme af Folkets sociale Velvære!

De værdige Repræsentanter ser Onderne. Men de kender ingen Midler imod dem, slet ingen. De har ikke mindste Anelse om, at der i vore Dage er kommen ny Kræfter ind i Tilværelsen, som har en særlig Mission at udføre, og med hvilke der skal løses særlige historiske Opgaver.

For Kommissionens Blik er Tilværelsen en eneste stor Haabløshed.

I Følge dens Opfattelse er vi henviste til at fortsætte den Udvikling, der hensynsløst udbytter og proletariserer Arbejderne, stiller Arbejdere og Arbejdsgivere i fjendtlige Lejre og til Fordel for Storkapitalen dræber den hele Middelstand.

Mere aabenbar Falliterklæring kan vanskelig tænkes. Efter denne Betragtning er det kun idel Mørke, der hviler over Tilværelsen. Ikke en Strime klar Himmel er at opdage, ikke et Glimt selv af den mindste Solstraale bryder igennem. Armod, Last og Fortvivelse over alt!

Det er Theorien om Kampen for Tilværelsen sat i System. Som Rovdyrene, der æder deres svagere Medskabninger, som de store Fisk, der æder de smaa, som Stormen, der knækker de svage Planter, som de store Bølger, der sluger de smaa Baade, saaledes er og maa til Dagenes Ende det Samfund være, som Menneskene skal leve i, som de skal agte, ære og respektere.

Kan saa nogen undres over, at Menneskene bliver Pessimister og Pessimisterne Selvmordere?

SOCIALISMENS TIDSALDER.

Hvis de kristne her tier stille, vil nok Stenene komme til at raabe; men det vil blive til Veraab over dem, som forsømte den be-
lejlige Tid og ikke gjorde deres Pligt.

Chr. A. Bugge.

I. Den ny Tid.

Socialismen gaar frem paa samme Maade som den dygtige og samvittighedsfulde Læge: før den indlader sig paa at helbrede, paaviser den Sygdommens Art. Dette sker gennem dens Kritik, der al Tid gaar forud for dens positive Arbejde.

Den Undersøgelse, som Lægen foretager for at finde Sygdommen, kan være meget smertefuld. Socialismens Kritik virker heller ikke i Retning af at lægge Sovepuder under Folks Hoveder.

Men den opnaar sin Hensigt: at aabenbare de Sygdomme, som Samfundet lider af.

Hovednavnene paa disse Sygdomme er:

mangelfuld Fortjeneste iblandt Arbejderne,

Konkurrence iblandt Middelstanden,

Lediggang iblandt Overklassen.

Hovedaarsagerne til disse Sygdomme er:

Frikonkurrencen og Privatkapitalismen.

Imod disse Sygdomme sætter Socialismen to Hovedlægemidler:

1) *Arbejdets Organisation og*

2) *Fællesbesiddelse af Ford og Produktionsmidler.*

For saa vidt, som Socialismen gaar til Tingenes Rod og vil helbrede dybt fra Grunden af, er den en revolutionær Magt. Men det bør den ogsaa være. Det nytter jo ikke at komme ny Vin paa gamle Læderflasker eller at sætte ny Lapper paa gamle Klæder. Men med Hensyn til den Maade, hvorpaa

den anvender sine Lægemidler, er den Samfundets mest konservative Magt. I denne Retning forholder den sig lige omvendt imod Frikonkurrencen. Frikonkurrencen var konservativ med Hensyn til sit Formaal, men fuldstændig revolutionær med Hensyn til sine Midler.

Den Maade, hvorpaa Frikonkurrencen brutalt nedbrød Arbejdets Aarhundreder gamle Organisationer, var et udpræget revolutionært Brud paa den historiske Udvikling.

Det er dette Brud, Socialismen paa ny vil hele.

Ingen forstaar klarere end oplyste, tænkende Socialister, hvor fuldstændig umuligt det vilde være at etablere et socialistisk Samfund ved en politisk Revolution paa et vilkaarligt valgt Tidspunkt. Det socialistiske Samfund kan kun gennemføres, naar *den* sociale og økonomiske Udvikling, der overvejende foregaar uafhængig af Menneskenes Viljesbeslutninger, er moden dertil. Men naar denne Modenhed er til Stede, kommer det socialistiske Samfund ogsaa, hvad enten Menneskene synes om det eller ikke. Hvad Menneskene kan gøre, samler sig overvejende om:

- 1) enten at hæmme eller at lette og fremme den socialistiske Udvikling;
- 2) skabe Sikkerhed for, at den Socialisme, som fremmes, bliver en demokratisk Socialisme.

Socialismen er allerede vidt udbredt i Samfundet. Men overalt, hvor den er brudt igennem uden for den social-demokratiske Bevægelse, f. Eks. i Agrarbevægelsen, er det endnu overalt en aristokratisk Socialisme.

Uden Social-Demokratiets Virksomhed vilde denne aristokratiske Socialisme brede sig Dag for Dag. Den social-demokratiske Bevægelse har derfor sine vigtigste Opgaver i

- 1) at oplyse den sociale Udviklings Gang,
- 2) at knytte det politiske Demokrati til Socialismen.

I samme Grad, som dette lykkes, er Betingelserne til Stede for

den demokratiske Socialismes Sejr!

II. Sociale Organisationer.

Det civiliserede Samfund er gennem alle Tider bygget op ved Organisation. Hele det nuværende Samfund bestaar af et stort Antal forenede Organisationer.

Den ældste af de endnu bestaaende Organisationer er den — kirkelige.

»Religionen har overalt været den Grundvold, hvorpaa Stat og Samfund er bygget; de religiøse Forestillinger har været de ældste og stærkeste aandelige Baand mellem Menneskene, og ved dem fremfor alt er Samfundets Karakter bleven bestemt«.*)

Gennem Middelalderen naaede Kirkens Organisation sin stærkeste Magt. For lang Tid sad Paven i Rom som faktisk Enevoldsherre over hele den civiliserede Verden, hvem enhver Borger maatte svare Skat. Ingen Sinde har det Ideal, som Lassalle oprullede i 1863, været nærmere sin Virkeliggørelse end i hin Tid. »Vi maa« — udtalte han — »sammensmede alle vore Viljer til en eneste Hammer og lægge denne Hammer i en Mands Haand, til hvis Intelligens, Karakter og gode Vilje vi har den nødvendige Tiltro, for at han kan slaa med denne Hammer«.

Forhaabentlig vil dog aldrig nogen Enkeltmand faa en Hammer i sin Haand, hvormed der kan slaas

*) J. E. Sars: Den norske Historie I, S. 42.

saa tunge Slag som dem, Paven kunde lange ud i hine Tider.

Siden den Tid er Kirkens Organisation gaaet tilbage i Magtfylde. Men de forskellige Kirkesamfund danner endnu en Række af stærke og mægtige Organisationer. Selv Præstekonventerne danner jo Organisationer, der ikke blot tjener til Drøftelse af kirkelige Spørgsmaal, men ogsaa danner Rammen for Præsternes Virksomhed for at fremme deres fælles økonomiske Interesser.

Hver Gang en vis Klasse af eller et nyt Lag i Befolkningen skulde frem til at løse særlige Opgaver paa Samfundets Skueplads, er de kommen op ved og gennem en Organisation.

Den næste Klasse, som kom frem ved Siden af den præstelige, var den militære. Det er den, der oprindelig har Fortjenesten af at have lært Menneskene Disciplin i de ydre Anliggender, og har den her igen virket i høj Grad samfundsopdragende. Forhaabentlig har den militære Organisation snart udspillet sin Rolle, dens historiske Mission er forlængst forbi. Men den Ros maa man fremdeles yde den, at som Organisation betragtet er den i mange Maader mønsterværdig. Den er maaske nok noget mere despotisk, end strængt nødvendigt, men det ene Led griber saa fortrinligt ind i det andet paa rette Tid og paa rette Sted, at naar blot Overkommandoen i Hovedstaden trykker paa en Knap, springer selv den mindste Trompeter borte i den fjærneste Provins.

Arbejdet fik ogsaa tidlig sine Organisationer. I Middelalderen var det de saakaldte *Gilder*, hvori de enkelte Klasser, Haandværkere, Købmænd etc., samlede sig. Deres Formaal var:

- a) fælles Forsvar over for alle udenforstaaende;
- b) gensidig Understøttelse i Sygdom, Armod og anden Ulykke;
- c) forenede selskabelige Glæder.

Disse Gilder var meget udbredte. Enkelte Byer, f. Eks. Ribe, skal paa et givet Tidspunkt have haft over 20 saadanne Gilder.

Naar vi mindes, at selv en dansk Konge (Niels 1134) er falden for Gildesbrødrenes Haand, har vi heri et Fingerpeg om, hvilken Indflydelse Gilderne øvede, og hvorledes det fælles Forsvar blev hævdet uden Persons Anseelse.

I den nyere Tid forvandlede Gilderne til de saakaldte *Lav*.

Hver Næringsvej havde sit eget Lav med særlige Vedtægter, de saakaldte Lavsartikler, der var bindende for alle Lavets Medlemmer. Ingen fik Borgerskab uden at være Medlem af det paagældende Lav. Paa en Tid, da det var et opnaeligt Maal for enhver Svend, saa vel i Butiken som i Værkstedet, at blive selvstændig Købmand eller Mester, havde disse Lav den største Betydning i Retning af at fremme sunde Forhold blandt Handelens og Haandværkets Mænd*).

Selv Arbejderne ved Landbruget — Bønderne — havde sin Organisation. Bylaget dannede her en lille Republik, der havde fuldstændig Selvstyrelse i alle Byfællesskabets indre Anliggender. Selv ved de mindste Anledninger skulde Bymændene kaldes sammen til Møder for at raadslaa og tage Bestemmelse om de fælles Interesser, hvad der gav Anledning til, at der ogsaa her blev udviklet en meget stærk Solidaritetsfølelse. Naar der gennem den lange Undertrykkelses-tid, som Bondestanden gennemgik, blev opretholdt saa meget Livsmod og Livskraft i Bønderne, som Tilfældet var, skyldtes det maaske mere end noget andet Fællesskabet i Byorganisationen.

Baade paa Land og i By, saa vel med Hensyn til aandelig Opdragelse som ydre Forsvar, ser vi alt-

*) Lavsvæsenet ophævedes hos os først ved Lov af 1857 fra og med 1862.

saa, at Civilisationen bæres frem gennem sociale Sammenslutninger, ved Organisationer.

Hver Klasse har sin Organisation, hver Organisation har sin Opgave, men alle staar de i lige høj Grad som Individets Beskytter og som Bærer af den fælles Kultur.

Men af disse Organisationer er det kun den kirkelige og den militære, der staar igen. Med Frikonkurrencens Gennembrud blev alle Arbejdets Organisationer med et Slag brudt ned.

Den kirkelige og den militære Organisation er mange Gange bleven reformeret. Ingen tænkte paa Muligheden af at reformere Arbejdets Organisationer. Alle Kræfter blev sluppet løs i den vildeste Hvirveldans. Hvad der af organisatoriske arbejdsbeskyttende Rammer var bygget op gennem Aarhundreder, blev fejtet til Side, knust, hensynsløst trampet ned gennem den ny Æras jærnbesslaede Jættestøvler.

I Modsætning til Socialismens konservative Fremgangsmaade kom Frikonkurrencen som et afgørende voldsomt revolutionært Brud paa hele den historiske Udvikling. Men Brudet var i de besiddende Klassers Interesse. For de egoistiske kapital- og jordbesiddende Klasser lød det som sød Musik, naar det forkyndtes, at den højeste Lov for Samfundets Udvikling var Frihed til at dyngte Formuer paa Formuer for enhver, der havde Evne dertil, medens de fattige, der ikke kunde skaffe sig Erhverv, selv var Skyld i deres Ulykke, hvorfor de som overflødige Gæster ved Livets Taffel kun havde at lægge sig til at dø.

Paa dette konservative Evangelium fik Frikonkurrencen Syndsforladelse for hele sin revolutionerende Karakter. Hvorefter Arbejdets Organisationers Dage var talte!

Men nu kommer Socialismen for paa ny at knytte Traaden til den historiske Udvikling.

Og i denne Retning er den allerede skredet saa langt frem, at vi har Adgang til at kunne bedømme dens Resultater.

Socialismen vil organisere Arbejdet. Og Arbejdets Organisation er ikke længer en taaget Theori, men en lyslevende Virkelighed.

III. Fagforeningen.

Fagforeningen er det første Led i den Organisme, gennem hvilken Socialismen vil bygge det ny, det sociale Samfund op.

Dens Formaal er at modvirke den jærnharde Lønningslov og nedlægge Indsigelse imod, at Arbejderne blot skal betragtes og behandles som Varer.

Dens Middel er at udbrede Oplysning og regulere *Arbejdsløn* og *Arbejdstid*.

Paa hvilken Maade Fagforeningen løser denne Opgave, ser vi, naar vi vender tilbage til det Side 55 omtalte Tilfælde, hvor et større Bygningsforetagende udbydes til Licitation.

Hvor Arbejderne ikke er organiserede i en Fagforening, der har vedtaget en bestemt Arbejdsløn og en bestemt Arbejdstid, er det umuligt selv for den mest humane Arbejdsgiver at betale den Arbejdsløn, han for sit eget vedkommende finder billig og retfærdig og gerne vil yde. Beregner han i sit Overslag Daglønnen til 5 à 6 Kr. om Dagen, maa han være forberedt paa, at den inhumane Arbejdsgiver, som han har at konkurrere med, beregner Lønnen til 3 à 4 Kr. Og den, der leverer det billigste Overslag — i alt Fald det næst billigste — faar Arbejdet.

Anderledes naar Arbejderne er organiserede. Naar hver Bygmester paa Forhaand har Fagforeningens Priskurant at regne med, behøver ingen at frygte for

at blive underbudt med Hensyn til Arbejdslønnen. Der kan da akkurat lige saa godt betales en noget højere som en noget lavere Løn. Følgen bliver kun, at Bygningen i det hele bliver en Del dyrere. Og det har naturligvis ingen noget imod, naar Arbejderne derved kan faa det bedre. Og har nogen noget derimod, er det saa heldigt, at de kommer til at finde sig deri alligevel!

Men skal Arbejdsgiverne med nogenlunde Sikkerhed kunne gaa ud fra Fagforeningernes Priskuranter og ikke være udsat for at blive underbudt ved Smudskonkurrence, saa maa Fagforeningen kunne garantere Mestrene, at der ikke af Fagets Arbejdere bliver arbejdet til billigere Priser end dem, der er fastsatte i Priskuranten. Denne Garanti er Fagforeningen imidlertid ikke i Stand til at yde uden, at alle Fagets Arbejdere er Medlemmer af Foreningen.

I dette Forhold bunder det Krav, der ofte fejlagtig karakteriseres som saa overordentlig despotisk, at alle Fagets Arbejdere *skal* være Medlemmer af Fagforeningen. Hvis Fagforeningen skal løse sin Opgave og optræde som en Part i Sagen, som Mestrene under fuld Garanti skal kunne forhandle og afslutte bindende Overenskomster med angaaende Arbejdsvilkaarene, er det af Hensyn til Mestrene en Nødvendighed, at alle Fagets Arbejdere tilhører Fagets Forening. Er der Arbejdere, som ikke staar i Fagforeningen, kan de ikke alene til enhver Tid underbyde deres Kammerater med Hensyn til Arbejdslønnen; ved Hjælp af saadanne underbydende Arbejdere kan Mestere, der spekulerer i billig Arbejdskraft, atter underbyde deres Kolleger, med hvem de konkurrerer om Arbejde. Følgelig kan ingen Mestre være tjent med at indgaa Overenskomster med Fagforeningen angaaende dyrere Arbejdsvilkaar. Det er saaledes først og fremmest af Hensyn til selve Me-

strene, at det Krav maa gøres gældende, at alle Arbejderne *skal* tilhøre deres Fagforening.

Men som dette Krav er en Nødvendighed af Hensyn til Mestrene, er det det i lige Grad af Hensyn til de enkelte Arbejdere. Ti Fagforeningen kan kun beskytte sine egne Medlemmer. Men den enkelte Arbejder, for hvem der kræves Frihed til uafhængig af alle andre at slutte Overenskomst med Mestrene angaaende Arbejdsvilkaarene, staar i Virkeligheden fuldstændig værgeløs, hvad der fuldt ud indrømmes selv af en saa konservativ Forfatter som Birger Hansted, der herom skriver:

»Erfaringen har gentagende vist, at den fri Ret til at slutte Overenskomst er yderst chimærisk, naar den ene af Parterne er en med alle Rigdommens eller Besiddelsens Forrettigheder udrustet Mand, og den anden en fattig Stympet, hvis Eksistens afhænger af, om han faar sluttet Kontrakt med den rige Mand eller ej, om han faar solgt til denne sin Tid og sin Arbejdskraft, ligegyldig om den Betingelse, der bydes ham, er nok saa usselt et Skambud. I saa Fald er Kravet om Frihed kun alt for ofte det Skjul, bag hvilket den stærkere og mægtigere hensynsløst udplyndrer den svagere«.^{*)}

For at opnaa Beskyttelse og kunne handle som Ligemand maa Arbejderen staa i den faglige Organisation.

Fagforeningen har ogsaa Brug for alle. Den faglige Forening skal jo hæve hele Samfundet, idet den søger at hæve Levefoden for det underste Lag. Dette er paa den ene Side et saa overordentlig vanskeligt Hverv, at den dertil har Brug for enhver Kraft, der staar til dens Raadighed. Paa den anden Side er det en saa fortjenstfuld Gerning, at alle Fagets Arbejdere umiddelbart kommer til at nyde godt deraf. Det

^{*)} Birger Hansted anf. Skrift S. 136.

ligger derfor i Sagens Natur, at ogsaa alle bør være med at bære de Ofre, som Virksomheden nødvendig kræver.

Der ligger derfor ikke noget som helst Overgreb eller Krænkelse af nogen berettiget Frihed eller Selvstændighed i den Fordring, at alle Arbejdere skal tilhøre deres Fagforening.

Fagforeningen er et lille begrænset Samfund. Naar en Gang det socialistiske Samfund er helt gennemført, vil det i vid Udstrækning komme til at bestaa af en Række forenede Fagforbund. Men det at være Borger i et Samfund medfører al Tid Pligter, ofte meget store Pligter. Frikonkurrencens Samfund gaar endog saa vidt, at det paalægger dets Borgere den Pligt, at de selv imod deres Samvittigheds Bydende skal være med at ofre eget og tage andres Liv for Samfundets Skyld.

Det er saaledes givet, at ogsaa de ny, smaa Samfund, som Fagforeningerne danner, maa have deres Borgerpligter. Og disse Pligter bestaar i at svare Skat — Medlemsbidrag — til Fagforeningens Samfund og kun at arbejde paa de af Fagforeningen fastsatte Betingelser angaaende Løn og Arbejdstid.

Men da der i alle Fagforeninger hersker det videst gennemførte Selvstyre, da det er Medlemmerne selv, der gennem Flertallet — i vigtigere Sager to Tredjedels Flertal — fastsætter alle Takster, vedtager alle Beslutninger og vælger alle Tillidsmænd, kan der aldrig inden for Fagforeningerne raade anden eller mere Tvang end den, Medlemmerne selv ønsker og til enhver Tid anser for formaalstjenlig.

Vi har hermed vist Fagforeningens Opgave med Hensyn til Arbejdslønnen. Vi skal nu paa tilsvarende Maade vise dens Hverv over for Arbejdstiden.

Allerede i første Afsnit af nærværende Bog er det vist, hvilken Fortjeneste Arbejderorganisationen har af

den for Arbejdernes Sundhed, Familieliv og hele Intelligens saa betydningsfulde forkortede Arbejdsdag.

Vi skal her kun anføre et Eksempel paa, hvad Fagforeningen i denne Retning kan gøre under bestemte forhaandenværende Forhold.

Lad os antage, at der i et givet Fag paa et bestemt Sted er Brug for 100 Arbejdere, og at Arbejdstiden er 10 Timer om Dagen. Det bliver 1,000 Arbejdstimer om Dagen. Saa hænder det, at der enten paa Grund af en ny opfundet Maskine eller paa Grund af mindre Efterspørgsel efter Arbejde, kun bliver Brug for 900 Arbejdstimer om Dagen.

10 Arbejdere maa da afskediges. Ingen ønsker at blive blandt de 10. For hellere at faa noget Arbejde end ingen Ting underbyder de uorganiserede Arbejdere hverandre. Medens der før kun blev arbejdet 10 Timer om Dagen for en bestemt Løn, er de nu villige til at arbejde mindst 11 Timer om Dagen for den samme Betaling. Der er saaledes kun Brug for 80 Arbejdere. Ikke blot 10 men 20 Arbejdere kan undværes og faar deres Afsked. Arbejdsforholdene er forværrede i Stedet for forbedrede.

Anderledes, naar Arbejderne staar i en Fagforening. Der kommer da en Forhandling i Gang mellem Arbejdsgiveren og Repræsentanterne for Fagforeningen. Stillingen bliver belyst. Det viser sig, at den mest praktiske Ordning er den, at Arbejdstiden indskrænkes til 9 Timer om Dagen, hvad der for 100 Arbejdere bliver 900 Arbejdstimer. Alle Arbejderne kan saaledes fortsætte deres Arbejde. Produktionen vil svare til Forbruget, og Prisen vil kunne holdes baade paa Varerne og Arbejdet*). Arbejderne kan saaledes holde Stillingen og under fremadskri-

*) Jævnfør A. Fraenkel: Arbejderorganisationens Maal og Midler. Side 8.

dende Vilkaar faa deres Part af de fremkomne Forbedringer.

Baade i den ene og den anden Retning ses det saaledes, at Fagforeningerne løser væsentlige og betydelige Kulturopgaver og knytter den historiske Udviklings Traad til Arbejdets Organisationer i de svundne Tider.

Fagforeningen har derfor Krav paa, at Staten anerkender og støtter dens Formaal.

Dette kan ske derved, at Staten vedtager Love som den, hvortil der i Folketinget gentagne Gange er indbragt Forslag af de Herrer Holm og Hørdum, hvis første Paragraf lyder som følger:

»Ved Udbydelsen i Licitation af offentlige Stats- eller Kommunearbejder skal i Konditionerne, samt de i Henhold til disse afsluttede Kontrakter, fastsættes Garantier for Arbejdslønnens rettidige Udbetaling og en efter gængs Dagløn for paagældende Arbejde eller *Fagenes Priskuranter* passende Minimaldagløn eller Minimalakkordpris for de af Entreprenøren eller Entreprenørerne til Arbejdets Udførsel antagne Arbejdere. Ligeledes fastsættes en Minimalløn pr. Time for Over- samt Søn- og Helligdagsarbejde«.

Den Støtte for Fagforeningens Virksomhed, som herigennem tilsigtes for Danmarks vedkommende, har Fagforeningen i vid Udstrækning alt opnaaet i England.

I London gælder saaledes følgende af Kommunalbestyrelsen vedtagne Beslutning:

»Alle Entreprenører og overhovedet alle Arbejdsgivere, der udfører Arbejde for Kommunen, skal være pligtige til ved Arbejdets Overtagelse at underskrive en Erklæring om, at de ved de paagældende Arbejders Udførelse overholder de af Fagforeningerne vedtagne Lønningssatser, Arbejdstider og øvrige Betingelser, der er gældende paa den eller de Pladser, hvor Arbejdet udføres. Disse Bestemmelser skal ved

et Tillægskdokument indføres i og danne en Del af Licitationskontrakten. Dersom der i den Tid, Kontrakten er løbende, indtræder Lønningsforandringer, skal Arbejdsgiverne rette sig efter disse«.*)

Med Hensyn til Statsarbejderne er der af Parlamentet vedtaget følgende Resolution:

»Underhuset udtaler, at det er Regeringens Pligt ved Afslutning af Kontrakter om Udførelse af Regeringsarbejde al Tid og i alle Tilfælde at lade vedføje Kontrakterne Bestemmelser, indeholdende Forholdsregler mod de Onder, der opstaar af, at Arbejderne udbyttes af Entreprenører og deres Underentreprenører. Og navnlig er det Regeringens Pligt at vedføje Kontrakterne Bestemmelser, der kan forebygge de Misbrug, der opstaar ved Arbejdets Overgivelse til anden Haand, ligesom Regeringen overhovedet bør lade sig være stærkt magtpaaliggende at sikre de Arbejdere, der udfører Regeringsarbejdet, den Løn, der i Almindelighed er gældende for faguddannede Arbejdere i det paagældende Fag«.

Denne Resolution er af Regeringen sendt til alle de enkelte Departementer med Paalæg om at lade dens Bestemmelser blive gældende i Praxis.

Et videre gaaende Skridt i samme Retning er det, naar Fagforeningerne baade ude og hjemme kræver, at Staten ved Lov skal fastsætte en til et vist Antal Timer bestemt Normalarbejdsdag.

*) I Manchester har Kommunalbestyrelsen i sidste Vinter besluttet:

- 1) at Kommunen saa vidt muligt selv og direkte skal besørge sine Arbejder udførte uden Entreprenørers Mellemkomst;
- 2) i de Tilfælde, hvor Entreprenører endnu benyttes, skal disse forpligtes til at overholde den Arbejdstid og de Lønnings-satser, der er gældende i de vedkommende Fagforeninger;
- 3) ved de Arbejder, som Kommunen selv direkte lader udføre, maa Arbejdstiden ikke overskride 48 Timer ugentlig.

Social-Demokraten 21—2—95.

Ved Siden af det her anførte har Fagforeningen endnu den betydelige Opgave at indsamle Arbejderstatistiken, det betydeligste Hjælpemiddel til Oplysning om Arbejdernes Kaar.

Endelig er Fagforeningen Betingelsen for, at Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgivere kan blive afgjort ved Voldgift og Strejkerne derved i videst mulig Omfang overflødiggjorde.

Den almindelige Opfattelse af Strejkerne er i allerhøjeste Grad fejlagtig.

Mange finder saaledes, at Strejken er det mest karakteristiske Udtryk for — Socialismen!

Sandheden er, at Strejken helt igennem er et Produkt af Frikonkurrencen og meget vanskelig ja vistnok umuligt kan tænkes anvendt i det socialistiske Samfund.

Adskillige andre har den uforgribelige Mening, at det er Fagforeningernes væsentlige Opgave at gøre Strejke, og at hvis der ingen Fagforeninger var, saa vilde der heller ingen Strejker være.

Sandheden er, at de mest ondartede Strejker er sat i Scene af uorganiserede Arbejdere, og at det netop er Fagforeningernes Opgave at modvirke Strejker.

Uorganiserede Arbejdere kan i øjeblikkelig Harme eller ondt Lune etablere en Strejke ved simpelt hen uden Varsel at forlade Arbejdet. Men de har ingen Organer, gennem hvilke de kan forhandle eller slutte Fred med bindende Overenskomster.

Hvor Fagforeningen derimod virker i Overensstemmelse med sit Formaal, anvendes Strejken aldrig undtagen som det sidste Nødmiddel og iværksættes kun efter bestemt forudgaaende Varsel.

Helt fraskrive sig Retten til at anvende Strejken kan Fagforeningen selvfølgelig ikke. Ethvert Samfund maa under en eller anden Form have et Vaaben til Forsvar: Politi, Hær eller Væbning.

Den samme Lov gælder Fagforeningens Samfund: dets Værge, som det kan gribe til som sidste Nødmiddel, er Strejken.

Men dette Vaaben vil sikkert nok i den kommende Tid stedse blive mindre og mindre brugt.

Som almindelig Regel kan det gælde: saa længe Fagforeningen ikke er stærk nok til at være nogenlunde sikker paa Sejren, vil Strejken i de fleste Tilfælde være haabløs. Naar Fagforeningen er stærk nok til at sikre sig Sejren, vil Strejken i de fleste Tilfælde være overflødig.

I begge Tilfælde er der lige lidt Anvendelse for den. Men den maa, og den skal staa bag ved som det sidste Middel.

Ved Siden af de her anførte Formaal over Fagforeningen endnu en omfattende Virksomhed i Retning af at understøtte trængende Medlemmer og udbrede Oplysning blandt Medlemmerne i Almindelighed, hvorfor den i høj Grad virker til at opdrage og udvikle Arbejdernes Intelligens.

Baade ude og hjemme har Fagforeningen forlængst bestaaet sin Prøve i Praksis. Gennem Fagforeningen er det bleven godtgjort, at Loven for Tilbud og Efterspørgsel heldigvis ikke er nogen Naturlov, der under alle Forhold bestemmer Arbejdslønnens Størrelse. Selv midt i Arbejdsløshedens værste Tider har Fagforeningen vist, at den er i Stand til at opretholde sin Priskurant for Arbejdslønnen.

I England, hvor Fagorganisationen er ældst, har denne da ogsaa forlængst vundet baade Lovens, den offentlige Menings og — Kirkens Anerkendelse.

Ved en kirkelig Konference, der i 1892 holdtes under Forsæde af Ærkebiskoppen af Canterbury, udtalte Domprovst Scott-Holland bl. a.: »Det forekommer mig, at Kirken ikke længer kan være i Tvivl om, hvilken Holdning den skal indtage over for Arbejderorganisationen, ti denne er forlængst kommen

ud over det famlende Forsøgsstadium, den har traadt sine Børnesko og konstateret sin Eksistensberettigelse. Med Glæde bør vi hilse en Bevægelse, der er saa nøje beslægtet med Kirkens Tankegang. Arbejderorganisationen betyder jo nemlig en praktisk Anerkendelse af den Sætning, at Sammenslutning er lige saa nødvendig paa det materielle som paa det aandelige Omraade.

»Man taler i høje Toner om det frie Arbejde; men hvordan skal den enkelte Mand bære sig ad med at vinde Frihed? Hvor kan den Mand være fri, der er et Offer for sin Uvidenhed, og hvem Nøden tvinger til at antage de Vilkaar, der bydes ham? Hvorledes kan Kirken saa meget som et Sekund være i Tvivl om, hvilket Raad den skal give en saadan Arbejder? Den sunde Fornuft byder os at sige til Arbejderne: I skal slutte eder sammen. Sammenslutningstanken hører til Kirkens grundlæggende Læresætninger, og hvorfor skulde denne Tanke have mindre Gyldighed paa det sociale Omraade end paa det aandelige Liv? Man kan ikke prædke Sammenslutning i det ene Tilfælde og individuel Optræden i det andet. Nej, skal Arbejderne blive virkelig fri, maa de slutte sig sammen, ti enkeltvis Optræden betyder Slaveri. At dette forholder sig saaledes, ser man bedst deraf, at det saakaldte Sultelønningssystem kun gaar i Svang over for de uorganiserede Arbejdere.

»Naar Arbejderne optræder hver for sig, skader de den fælles Sag og mister Evnen til at begrænse Kapitalens Magt. Sultelønssystemet begynder dér, hvor Fagforeningerne hører op. — Vejen til at opnaa en friere Stilling og bedre Vilkaar for Arbejderne gaar gennem en videre Udvikling af Fagforeningen«.

Ved samme Lejlighed udtalte Lord Brassly:

»Man bør ikke betragte Fagforeningen som et nødvendigt Onde, men tværtimod som det bedste Middel til at hidføre stabile Forhold mellem Arbejdere

og Arbejdsgivere. De ældre og bedre organiserede Foreninger gør udmærket Fyldest«.

General Booth udtaler sig *In darkest England* paa følgende Maade:

»Der er mange og betydelige Fordele ved Fagforeningssystemet. Fablen om den gamle døende Mand og Risknippet passer godt paa alle Tider. Jo mere den arbejdende Befolkning kan knyttes sammen af Arbejderne selv til Varetagselse af deres egne Interesser, desto bedre; det vil være til Gavn ikke alene for dem, men ogsaa for alle de andre Samfundsklasser«.

I sin Bog om Englands og Tysklands Lovgiyning for Arbejdere i Industri og Haandværk udtaler Ludvig Bramsen:

»En vellykket, kraftig og selvbevidst Arbejderorganisation er en Lykke for et Land, og at udvikle den forekommer os at burde være en fremragende politisk Opgave«.*)

I Samfundslegemets Grundlove udtaler Docent Dr. Cl. Wilkens:

»Alle vigtige sociale Nydannelser er udgaaede fra neden, ikke fra oven af, og netop derfor er disse ny Associationer Aarhundredets vigtigste Dannelser. — Associationsbestræbelser paa Frihedens Grund er sociale Dannelser, der maa være den sociale Stats bedste Støtte«.**)

Det fremgaar af disse Udtalelser, at Fagforeningen som en social Nydannelse nu har opnaaet en høj Grad af Anerkendelse. Det fortjener derfor her at mindes, at disse nye Organisationer helt igennem er Arbejdernes eget Værk. Ingen Mænd uden for Arbejdernes egen Kreds er gaaet i Spidsen som Vejledere eller Banebrydere. Hverken fra Nationaløkonomernes, Politikernes, Præsternes eller Pædagogernes

*) S. 317.

**) S. 224.

Side er der mødt Lærere, som har lært Arbejderne Organisationens Kunst. Tværtimod — disse Organisationer har kæmpet sig frem med alt og alle imod sig. I England er der kæmpet i Aarhundreder. Først i 1824 fik Fagforeningen dér Lovens Ret til at eksistere, og først i 1871 fik den Retsbeskyttelse som en Institution, hvis Formue var sikret ved Landets Love. Den, der en Gang skal skrive Arbejdernes Historie, vil komme til at skildre baade Mænd og Kvinder, der er gaaet baade i Fængsel og i Døden som Martyrer for Organisationens Sag.

Her hjemme er Fagforeningen vel kommen frem i Ly af Landets Love, men der er endnu langt frem, før den har opnaaet almen Anerkendelse. Paastanden om Arbejdernes Frihed, der som foran anført kun er et Skjalkeskjul, bag hvilket de i højeste Grad trælbindes, bruges fremdeles som et stadigt Argument imod Fagforeningernes Virksomhed. Ved Siden heraf søger man atter og atter at afvise Fagforeningernes Ledere som uvedkommende Personer, man intet har at forhandle med.

Dette er selvfølgelig en fuldstændig fejl Opfattelse. Hvis Fagforeningen skal kunne udrette noget, maa den under alle Forhold kunne forhandle gennem Mænd, der er saaledes stillede, at Arbejdsgiverne ikke kan ramme dem eller komme dem til Livs, selv om de nok saa gjerne vil.

Dette er imidlertid kun de Tillidsmænd, som Fagforeningerne selv vælger og lønner. Det maa derfor ubetinget kræves, at Arbejdsgiverne anerkender og loyalt forhandler med disse Mænd, naar de møder paa Fagforeningernes Vegne.

Men det er kun meget langsomt, at denne Erkendelse trænger igennem. Hvad Arbejdernes Fagforening opnaar af Anerkendelse i det praktiske Liv, maa den fremdeles møjsommelig tilkæmpe sig Tomme for Tomme.

Dog er det ingenlunde blot Lønarbejderne, der samler sig i faglige Foreninger.

Ganske omvendt forholder det sig saa, at snart hvert eneste Slags Arbejde har en faglig Forening, der samler det vedkommende Arbejdes Mænd og Kvinder.

Haandværksmestrene har en ud over det hele Land spredt talrig Organisation med Midtpunktet i Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk.

Handelsstanden har sine forskellige Organisationer med Midtpunktet i Grosserersocietetet paa selve Børsen i København.

Særlige Mestre- og Arbejdsgiverforeninger breder sig mere og mere Dag for Dag.

Landbrugerne er fagligt sammensluttede baade i de samvirkende Landboforeninger og Agrarforeningen.

Lærerne har en udmærket faglig Organisation i Danmarks Lærerforening.

Redaktørerne baade af Højre og Venstre har faglige Organisationer i deres Bladforeninger, Læger, Jurister, kort, snart alle er samlede i Fagforeninger.

En af de mest ejendommelige Fremtoninger paa Fagorganisationernes Omraade turde være: Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler, ejendommelig for saa vidt, som den aandelige Retning, hvortil den overvejende Del af Højskolernes Lærere hører, netop har haft en af sine største Svagheder i dens Mangel paa Evne til at organisere. Men Tiden lærte selv denne Aandsretnings Repræsentanter, at de maatte slutte sig sammen.

Til Oplysning om Anledningen til og Grundlaget, hvorpaa omhandlede Højskoleforening er dannet, skal vi anføre følgende Udtalelser i den i Højskolebladet meddelte officielle Beretning om det Møde, paa hvilket Foreningen i 1891 blev stiftet.

»Den umiddelbare Anledning til Foreningens Oprettelse var Spørgsmaalet om, hvorledes Skolerne

skulde stille sig til de høje Brød- og Kornpriser. Der kunde nemlig være Grund til at tage under Overvejelse, om det ikke var nødvendigt at forhøje Kostpengene, og man vilde saa handle efter fælles Aftale. — — Baade indadtil og udadtil kan en saadan Organisation faa indgribende Betydning til at fremme Sammenhold og Sammenvirken og til at give den fri Skole Anseelse og Vægt i dens Stilling til Omverdenen«.

Hermed kan jævnføres følgende Udtalelser af et indledende Foredrag af den Mand, der blev valgt til og siden har virket som Foreningens Formand, Højskoleforstander Alfred Povlsen i Ryslinge. Efter at have omtalt de lange Foredragsrejser, som Højskolens Lærere foretager i de Maaneder, de ikke holder Skole, fortsatte han som følger:

»Disse Rejser truer med at blive rene Forretningsrejser! Konkurrenterne hilser paa hinanden, naar de mødes og siger: »Er Du ogsaa ude paa Jagt og Fiskeri«? Det siges vel i Spøg, men er dog den sørgeligste Sandhed. Vi indlod os virkelig ikke paa at holde 80—100 eller flere Foredrag aarlig uden for vor Skole, hvis ikke den bitre Nød, det vil sige Konkurrencen (!) drev os til det.

»Jeg finder det ikke helt passende, at dér er Højskoler, som underhaanden nedsætter Betalingen for Elevernes Ophold paa Skolen eller paatager sig at betale Elevernes Rejseudgifter for at drage dem bort fra den Skole, som de ellers havde bestemt sig til at søge.

»Det vilde dog vist være heldigt, om der bestod en Slags Højskoleforening paa *rent økonomisk Grundlag* (!), som ordnede alle disse Forhold med Hensyn til Betalingsvilkkaar og lignende, saa der her kunde blive noget ensartet (!) for de Skoler, der har Sans for kollegial (!) Optræden, en Regel og Orden, hvorefter

de kunde gaa. Højskolen vilde vinde ved en saadan Ordning«.

Det fremgaar af disse Udtalelser, at Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler er en Fagforening af det reneste Vand.

Paa den ene Side er det Konkurrencen, der volder Skaderne. Paa den anden Side vil man helbrede On-
derne ved kollegial samvirkende Optræden for de øko-
nomiske Interesser.

Helt igennem det selv samme, som er Arbejder-
fagforeningens Formaål.

For saa vidt altsaa den faglige Sammenslutning er en begyndende Nydannelse til det socialistiske Samfund, arbejder allerede de fleste Klasser af de arbejdende Mennesker paa socialistisk Grundlag, og gælder dette navnlig helt og fuldt for de organiserede Højskoler og Landbrugsskoler.

Adskillige af de faglige Foreninger fremmer deres Formaål med ret skrappe Midler.

Som Eksempel i denne Retning kan vi henvise til Boghandlerforeningen, der søger at begrænse Tilgangen af Boghandlere og øver en saadan Myndighed i denne Retning, at det er saa godt som umuligt at blive Boghandler uden Boghandlerforeningens Tilladelse.

Var det Arbejderne, der paa den Maade søgte at begrænse Tilgangen i de enkelte Fag, vilde der løfte sig et Ramaskrig imod dem. Naar det samme gøres af en Stand som Boghandlernes, finder ingen det mindste at indvende derimod.

Et betegnende Vidnesbyrd om, hvor vanskelig vi har ved at bedømme Arbejdere og andre Borgere paa samme Maade.

For Lønarbejdernes vedkommende var det længe kun de faguddannede Arbejdere i Byerne, Fagforeningen omfattede. Først i det sidste Tiaar er der optaget en Virksomhed for ogsaa at organisere de saa-

kaldte Arbejdsmænd og Daglejere baade i By og paa Land.

Med hvilken Ihærdighed denne Virksomhed nu f. Eks. drives i England, kan bl. a. følgende tjene til Oplysning om.

I 1890 tilbød 4 Rigmænd at yde hver 18,000 Kr. — 1,000 Pd. St. — til Fremme af Landarbejdernes Organisation mod, at der af mindre Bidrag kunde samles et Bidrag paa 18,000 Kr. — det femte Tusend Pd. St. — saaledes, at der i Løbet af 5 Aar kunde anvendes 18,000 Kr. — 1,000 Pd. St. — om Aaret til Organisation paa Landet. Den femte Part blev tegnet meget hurtigt, og har Virksomheden siden været udført paa den Maade, at der hver Sommer er Mænd i Arbejde, der hele Sommeren igennem er optaget af at drage fra Sogn til Sogn for at organisere Landarbejderne i faglige Foreninger.

Til Vidnesbyrd om, hvorledes Erkendelsen af Nødvendigheden af Landarbejderorganisationen er i Færd med at vaagne i Tyskland, skal vi anføre følgende Udtalelse af en længere Artikel af Præsten *Rouh* i August—September Nummeret af Mittheilungen des Evangelisch-socialen Kongresses:

»Jeg bestrider paa det mest afgørende, at Landarbejdernes Stilling kan blive grundig forbedret, naar de ikke selv fremmer deres Interesser gennem Sammenlutning.

»Dannelsen af Landarbejderforeninger med det Formaal eftertrykkelig at varetage Landarbejdernes Interesser er paatrængende nødvendig.

»Det er ikke nok, at der uddeles Bøger, gennem hvilke man søger at paatvinge Arbejderne Guds frygt, Kongetroskab og Fædrelandskærlighed. Man skal ærlig og oprigtig meddele Oplysning om, hvad der særlig angaar og interesserer Arbejderne selv, de økonomiske og sociale Spørgsmaal«.

Her hjemme gælder det, at det første, nærmeste og største sociale Krav er Organisationen af alle de endnu uorganiserede for Løn arbejdende Mænd og Kvinder, baade paa Land og i By.

Gennem dette Organisationsarbejde gøres der, hvad der bedst kan gøres, for at forbedre de forhaandenværende Forhold, og for at tilvejebringe det sociale Organ, der skal danne en af de væsentligste Bestanddele af Fremtidens socialiserede Samfund.

IV. Andelsselskabet.

I Andelsselskabet har vi en anden social Nydannelse, der ligeledes løser den dobbelte Opgave at fyldestgøre et forhaandenværende Krav og levere Materiale til Fremtidens Bygning.

Medens Fagforeningen hidtil er vokset og naaet videst frem i Byerne, er Andelsselskabet i sin mest fuldkomne Form særlig knyttet til Landet.

Vi sigter her til Andelsmejerierne, der paa Grundlag af Centrifugen i Løbet af den sidste Menneskealder fuldstændig har revolutioneret det danske Landbrug, fuldbyrdet et overordentligt Fremskridt og i vid Udstrækning gennemført et af Socialismens Hovedkrav: Fællesbesiddelse af Produktionsmidlerne.

Endnu langt ned efter Midten af Aarhundredet havde Bønderne Mælken staaende i Fade paa Hylder oppe under Loftet i den Dagligstue, hvori der baade blev sovet, spist, kogt, stegt, kartet, spundet og røget Tobak. Fløden, man fik af den saaledes behandlede Mælk, blev opbevaret i en Træbøtte, der mindst 3 à 4 Dage før Kærningen skulde staa ved Kakkelovnen i den samme Stue. Og naar saa Fløden endelig var havnet i Kærnen, maatte 2 à 3 Mennesker slide i timevis for at faa nogle faa Pund Smør!

Saaledes var den individuelle Smørproduktion endnu for saa kort Tid siden. Endnu for blot 30 Aar siden vilde Smørproduktion i Fællesskab og Fællesbesiddelse af Mejeriets Produktionsredskaber af alle være bleven betragtet som en fuldstændig socialistisk Utopi, om den var bleven foreslaaet.

Men saa kom Centrifugen.

Med denne fulgte et saadant Opsving i Smørproduktionen baade i Mængde og Kvalitet, at medens Bøndersmør forud paa de store Markeder var betragtet som uspiseligt, anerkendes det nu for første Klasses Varer.

Fra første Færd saa det imidlertid ud til, at det væsentlig skulde blive Kapitalen, der her som sædvanlig skulde tilegne sig Fremskridtet og dets Frugter. Det var Enkeltmænd, der gennem Fællesmejerierne først bragte Centrifugen i Anvendelse og søgte at tilegne sig den hele Vinding.

Dog — ogsaa i den Retning gik Udviklingen sin naturlige Gang — Kapitalen gjorde sin Nytte, idet den opdrog Individerne og førte dem frem til en højere Produktionsform: *Fællesproduktionen*.

Da Jordbrugerne var kommen frem til den samfundsmæssige Produktion, lærte de hurtigt at gøre Ende paa Kapitalismens Regimente i Mejeribruget, idet de forvandlede Fællesmejerierne til Andelsmejerier.

Dermed var der sat en Stopper for, at den enkelte Kapitalist gennem Mejeriet kunde udbytte Jordbrugerne, og skabt Betingelser for, at hver enkelt Leverandør fik Del i Udbyttet i Forhold til sit Indskud og Mængden af den leverede Mælk.

Andelsmejerierne er for saa vidt en fuldstændig socialistisk Fremtoning. Men i anden Henseende hviler de endnu paa et kapitalistisk Grundlag.

Kun de besiddende Jordbrugere kan blive Interessenter i Andelsmejerierne. Kun de besiddende Jordbrugere, hvoraf jo de fleste mere eller mindre er og

maa være Kapitalister, kan faa Gavn af Andelsmejerierne. For de besiddelsesløse Arbejdere har Andelsmejerierne gjort mere Skade end Gavn, hvorfor ogsaa disse — fordi de hviler paa kapitalistisk Grundlag — virker i Retning af at uddybe Kløften i Samfundet*).

Ejendommeligheden ved Andelsmejerierne kan altsaa betegnes saaledes:

Formen socialistisk,

Grundlaget kapitalistisk.

Den Opgave, som foreligger, er altsaa den at udvikle Formen saaledes, at disse Selskaber kommer til ogsaa at hvile paa socialistisk Grundlag, for at de derved kan blive til Gavn for alle.

Det er dette, Socialismen vil. Før vi paaviser hvorledes, gør vi opmærksom paa, hvorledes det *samfundsmæssige* Arbejde ogsaa i flere andre Retninger er i Gang ved Landbruget.

Nærmest beslægtet med Andelsmejeriet er den Form af Andelsselskabet, som foreligger i Andelslagterierne. I Stedet for den frie individuelle Svineopdrætning, Svinelagtning og Svinehandel er Andelslagteriets Interessenter bundne til at opdrage Svin af bestemte Raser, slagte dem nogenlunde i en bestemt Alder, aflevere dem paa bestemt Sted og slagte dem i Fællesskab.

*) Distriktslæge Schleisner udtaler herom i Berlingske Tidende for 23de Januar 1889: »Tidligere, da Bonden selv tilvirkede sit Smør og vel kun fik 50—60 Øre pr. Pund, regnedes Mælkens Værdi ikke ud, og der gik stadig adskillige Kander Mælk ad Køkkendøren til Husmanden. Nu, da næsten enhver Bonde er Leverandør til et af de talrige Fælles- og Andelsmejerier, er Mælken bleven en Handelsvare, hvis daglige Kursnotering er Bonden velbekendt, er bleven en Pengeværdi, — og en Pot Mælk à 5—6 Øre giver Bonden ikke ud daglig, ja kan vel som oftest heller ikke daglig unddrage sin Bedrift bestemte Værdier«.

En aldeles tilsvarende Betragtning fremlagde Dr. Cold i sit tidligere omtalte Foredrag i Selskabet for Sundhedsplejen. Jævnfør Hygiejniske Meddelelser 3dje Række, 3dje Bind 1887.

Stærkt udviklet i Retning af Samfundsdrift er ogsaa Sukkerroedyrkningen.

I Stedet for den frie Jord i fri Mands frie Haand finder vi her Jordbrugeren bunden til at dyrke et vist Antal Tdr. Land med Roer, til at saa et bestemt Slags Frø, til at plante Roerne i en bestemt Afstand, til at rense dem til bestemte Tider, til at aflevere dem paa bestemte Steder.

I Retning af Samfundsarbejdet gaar ogsaa Fællesindkøbet af Mejemaskiner og Tærskværker, der efter Tur gaar fra Landmand til Landmand.

Og samme Vej peger ogsaa baade Andelshingste og Andelstyre og adskilligt mere, som Landmændene alt nu indkøber og anvender i Fællesskab.

Det er denne Andelsdrift, der saaledes alt er i Gang paa en Mængde forskellige Omraader, som Socialismen venter, der kan videre udvikles saaledes, at den for det første kommer til at omfatte hele Jordbruget, og at hele Samfundet — for det andet — kommer til at bestaa af en Række forenede Andelskaber, hvad der vil være lig med, at den sociale Stat bliver en stor forenet Andelsstat.

Tanken om, at ogsaa den øvrige Jorddyrkning kan drages ind under Andelsdriften, deles alt nu af saa mange, at vi møder Anvisninger desangaaende selv fra Sider, hvor man mindst skulde vente det.

I det af Seminarieførstander P. Bojsen for faa Aar siden udgivne Organ for Andelsselskaberne udkastede han saaledes en Plan til en fuldstændig Andelsdrift for det hele Jordbrug. Hvert Selskab skulde omfatte ca. 1,000 Tdr. Land. I Midten skulde opføres Stalde, Ladebygninger og Mejeri. Af de nuværende Gaarde skulde kun Stuehuset blive staaende og bibeholde en mindre Jordlod, nærmest til Have og privat Fornøjelse. Andelshaverne skulde i Forening vælge en Bestyrelse, og denne igen en Driftsbestyrer. Hver Interessent skulde ved Aarets Udgang have Del i Udbyttet i For-

hold til Værdien af den Jord, hvormed han var indtraadt i Fællesskabet. De Forventninger, Bojsen knyttede til en saadan Andelsdrift, udtrykkes i følgende Udtalelser:

»Det er en Kendsgerning, at Andelsmejerier og Andelsslakterier har ført til, at vi i faa Aar har mere end fordoblet vor Produktion af Smør og Flæsk, — det ligger da nær at antage, at en lignende Fordobling vilde finde Sted, naar det hele Landbrug blev ledet paa en mere rationel Maade«.

I Anledning af Agrarbevægelsens Fremkomst i 1893 udsendte Civilingeniør P. Rosenstand-Wøldike, der i en Række Aar har arbejdet ved det praktiske Landbrug i Rusland, et Flyveblad angaaende Landbrugskrisen, hvori han hævdede, at Aarsagen til Landbrugets daarlige Tilstand var at søge i selve »Grundlaget for den nuværende Samfundsorden: den ubegrænsede Udstykning og den fuldstændige Prisdgivning af Samfundets grundlæggende økonomiske Virksomhed til det personlige Forgodtbefindende. En radikal Forbedring af Forholdene vil derfor kun kunne opnaas ved et fuldstændigt Systemskifte: *en Overgang til den samvirkende Grundsatning, Arbejdets Deling og Organisation ogsaa for Landbrugets vedkommende*«.

I Sommeren 1894 skrev Landbrugskorrespondenten H. Iversen i et større Antal Venstreblade: »*At Andelsdrift under en eller anden Form maa blive Fremtidens Drift ogsaa af Jord, derom er der næppe ret mange, der nærer Tvivl, naar de ikke ser paa den hidtidige Udvikling med en forudfattet Mening*«.

For at Andelsselskabet skal blive socialistisk, maa Jorden enten — efter Bojsens Anvisning — umiddelbart gaa ind under Selskabet eller først direkte overtages af Samfundet.

Men hele det store omfattende Jordspørgsmaal udskyder vi til et særskilt Afsnit. Her behandler vi altsaa kun Formen for Produktionsvirksomheden.

Med Hensyn til denne kræver Socialismen Andels-systemet udvidet til at omfatte al Virksomhed baade ved Landbrug og Industri.

Og i denne Retning er der intet Valg. Maskinerne har revolutioneret alle Erhvervsforhold. Dog er vi maaske endnu kun ved Maskinteknikens Begyndelse. I alt Fald vil Maskinerne utvivlsomt vokse baade i Sindrigheid og Antal i den kommende Tid. Et af to maa derfor ske: enten vil Maskinerne fremdeles blive tilegnede og leverede af Kapitalen saaledes, at de ved Maskinerne arbejdende Mennesker vedblivende skal trække i Tjeneste for enkelte Kapitalister eller hos forenede Aktionærer, eller ogsaa maa Arbejderne selv faa Adgang til at eje Maskinerne og derved blive dissers Herrer, der selv beholder det med Maskinerne frembragte Udbytte.

Kun i det sidste ligger der Mulighed for, at Arbejdet og Redskaberne atter kan blive forenet, hvilket atter betinger, at Arbejderne kan faa Adgang til at høste Udbyttet af deres Arbejde.

Paa hvilken Maade kan denne Forening af Arbejdet og Redskaberne komme i Stand?

Den hele Virksomhed fordeler sig mellem Jordbrug, Handel, Industri og Søfart.

Alle Lønarbejderne i de forskellige Erhverv er organiserede i faglige Foreninger.

Maskinerne med tilhørende Bygninger ejes dels af enkelte Kapitalister og Aktieselskaber, dels af Andels-selskaber.

Saa træder Staten og Kommunen til og knytter Forbindelsen med de forskellige Organisationer.

Mellemløbet mellem Samfundet, saaledes som det repræsenteres dels af Kommunen, dels af Staten, og Organisationerne dannes af Landets tekniske Stand: Civilingeniøren, Landbrugeren, Handelsmanden og Bygmesteren saaledes, som de udgaar fra Statens officielle Lærestalter eller uddannes i det praktiske Liv. Ved

Hjælp af disse Mænd, der stilles i Spidsen henholdsvis for *Fagforeningen* og *Andelsselskabet*, kan Staten og Kommunen overtage den hele Virksomhed ved Jordbrug, Industri og Handel.

Den tekniske Stand bliver derved, hvad den bør være: Eliten af Arbejdets Mænd. Og samtidig faar Arbejderne den faglig-tekniske Ledelse, hvorved de alene vil kunne hævde deres berettigede Indflydelse i det organiserede Samfund.

»Dette Resultat vil for Arbejderstanden som Helhed sige, at den fra at være et *Kampparti*, som under en enkelt Diktator erklærer hele Samfundet Krig og derfor skaffer sig Fjender i alle dem, der har noget at tabe, gaar over til at være et fredeligt *Arbejdsparti*, der under virkelig faglig Ledelse bliver den *eneste producerende* Faktor i Samfundet og derfor lige saa nødvendigt maa skaffe sig Venner i alle dem, der ønsker at vinde noget, og det turde vel gælde de tidligere Fjender lige saa vel som alle andre. For den enkelte Arbejder vilde det betyde, at man ophører med at betragte ham som et simpelt Nummer i Armeens Rækker, og at det atter blev hans virkelige, personlige Arbejdsdygtighed, der bestemmer den Plads, han vil komme til at indtage i Samfundet og ikke mindst i sin egen Kreds«.^{*)}

Gennem den tekniske Stand knyttes de ny sociale Organisationer, Fagforeningen og Andelsselskabet, altsaa til Kommunen og Staten.

Lad os da se paa, hvilke Udviklingsmuligheder Staten og Kommunen har med disse Faktorer i sin Tjeneste.

Først og fremmest bør Opmærksomheden da fæstes paa, at Kommunen alt forud har flere Fællesvirksomheder i sin Haand.

^{*)} P. Rosenstand-Wøldike: Den tekniske Stand. Side 68.

Skolevæsenet er over alt her i Landet et kommunalt Anliggende. Hospitalsvæsenet er ligeledes overladt dels Bykommunen, dels Amtskommunen. I de mere fremskredne Kommuner er baade Vandforsyningen og Belysningsvæsenet organiseret som et Fællesanliggende.

Kommunen staar altsaa forud som Arbejdsgiver, der gennem særlige Kontorer med de dertil knyttede tekniske eller praktiske Kræfter leder forretningsmæssige Foretagender.

Til denne bestaaende sociale Organisation er det nu Socialismens Hensigt at knytte de ny sociale Organisationer, hvad der kan ske uden noget som helst Spring, i end sige Brud paa den historiske Udvikling.

For at vise dette vender vi for tredje Gang tilbage til de Side 55 og 123 omtalte Licitationer.

For Tiden er det saa, at Kommunen udbyder sine Arbejder med at rejse nye Bygninger, anlægge eller forbedre Gader og Veje og levere Varer til de kommunale Institutioner til Licitation.

Nu har Socialismen imidlertid sejret i den kommunale Repræsentation. I Stedet for at udbyde Arbejdet til Licitation overdrages det til de faglige Organisationer, der udfører det under Ledelse af Kommunens egne tekniske Embedsmænd. Dermed er det i lige Grad moralsk fordærlige og praktisk ødelæggende Licitationsvæsen overflødiggjort.

Husene bygges, Gaderne brolægges, Vejene forbedres, Varerne produceres og fordeles af selve de arbejdende Mennesker uden nogen Mellemmand i Form af spekulerende udbytende Kapitalister.

Socialismen her er gennemført i Kommunen.

Selvfølgelig sker ikke dette med et Slag. En for en tages de ny Opgaver op saaledes, at det kun er gradvis, at den kommunale Forvaltning omdannes til at spænde over det store og hele Felt.

Som Eksempel paa en Virksomhed, der ikke alene er egnet men ogsaa moden til at drages ind under den kommunale Forvaltning, kan anføres Sporvognsdriften i de store Byer.

Der er noget ligefrem oprørende i at se den Maade, hvorpaa Sporvognstrafiken drives.

Gennemgaaende maa Kuske og Konduktører være i Virksomhed 16—17 Timer om Dagen. I denne Tid maa de være saa uafbrudt i Arbejde, at de ved de fleste Selskaber kun faar Ophold paa *højst* 10 Minutter til at spise deres Mad i. Til Gengæld har de saa Frihed hver 6te, ved nogle Selskaber hver 5te Dag.

Deres Stilling er altsaa den, at de kun *højst* sjælden nyder Frihed paa Søn- og Helligdage, hvorfor de, selv om de nok saa gjerne vilde, kun rent undtagelsesvis kan komme i Kirke, og at alt Samliv med deres Hustruer og Børn er fuldstændig umuliggjort!

Og dog tjenes der saa store Summer ved deres Arbejde, at Aktionærerne faar lige op til 17 pCt. i aarligt Udbytte af deres indskudte Kapitaler.

Og sligt kan foregaa, uden at de mange fromme Kirkegængere, der pligtskyldige Søndag efter Søndag lader sig befordre af disse Mennesker, nogen Sinde skænker Forholdet en Tanke, i alt Fald uden at de nogen Sinde løfter et Hærskrig imod Uretfærdigheden.

En saadan Virksomhed kunde kommunaliseres naar som helst. Og den burde det hellere i Dag end i Morgen*).

Det store Udbytte viser, at der er Raad til at holde to Hold Folk. Hvert Hold kan da komme til at arbejde 8—9 Timer dagligt, hvad der er fuldt tilstrækkeligt. De enkelte Funktionærer kan da baade

*) Ved Loven om Anlæg og Drift af Sporveje af Marts 1895 er der aabnet Adgang til, at Kommunerne paa visse nærmere Bestemmelser kan overtage Sporvognsdriften.

faa Søndagsfrihed og Adgang til det Familjeliv, der burde være en ukrænkelig Menneskeret.

Kristendommen skal saa vist heller ikke vinde i Yndest ved, at ivrige Kirkebyggere samler sig Skatte ved Arbejdsordninger af denne Art!

Som Eksempler paa Handelsforetagender, der er modne til at kommunaliseres, kan henvises til saadanne Stormagasiner som »Messen«, »du Nord« og »Frejr«, der hver Dag trykker et voksende Antal af de smaa handlende ligefrem ud af Tilværelsen.

Lad Cheferne for disse Firmaer blive udnævnte til Departementschefer for og Fuldmægtige i Kommunens Handelsvæsen, — og den hele Handel vil blive socialiseret i Løbet af faa Aar.

Magasinerne og Storhandelen vil vokse Aar for Aar. Det ligger i selve den kapitalistiske Udvikling. For Tiden virker denne Udvikling i Følge selve Næringskommissionens Betænkning paa den Maade, at den ligefrem knuser den mindre Handels Repræsentanter. Naar Kommunen derimod tager Ledelsen i sin Haand, behøver de smaa Handelsmænd saa langt fra at frygte for den socialiserede Stordrift, at de tværtimod kan glæde sig ved den, idet der derved aabnes dem Adgang til hver især at faa en betrygget Tilværelse i Kommunens Tjeneste.

Den Anvisning, der her er given, er da heller ikke en Anvisning paa en blot theoretisk Opfattelse af, hvorledes de paagældende Anliggender *mulig* kan ordnes, men i vid Udstrækning kun en Fremstilling af, hvad der alt foreligger i Praksis.

Londons Kommunalbestyrelse har alt fuldstændig brudt med Entreprenørsystemet og oprettet et Arbejdsdepartement, hvorigennem den under Ledelse af dens egne Arkitekter og Ingeniører selv paatager sig Udførelsen af de overordentlige Foretagender, der iværksættes af denne Kæmpeby med sine 5 Millioner Indbyggere. Medens Kommunalbestyrelsen her igennem

stiler efter at blive Arbejdsgiver i større og større Stil, har den gjort den Erfaring, at paa samme Tid, som den derved skaffer Arbejderne bedre Kaar, viser den ny Ordning sig tillige rent pekuniært set at være en Fordel for Kommunen*).

I Manchester vedtog Kommunalbestyrelsen sidste Vinter: »Kommunen skal saa vidt muligt selv og direkte besørge sine Arbejder udførte uden Entreprenørers Mellemkomst. Med Hensyn til Sporvejene og andre større Forretninger af lignende Art, der endnu ikke sorterer under Kommunen, maa Opgaven være, at der vedtages Bestemmelser angaaende Arbejdstid og Lønninger, hvorved de paagældende Arbejdere sikres imod i utilbørlig Grad at blive udbyttede af Aktieselskabernes Bestyrelser«.**)

Hvad der kan gennemføres med Held af engelske Kommuner, maa formodentlig ogsaa kunne gennemføres i Danmark.

Nogle Virksomheder er imidlertid selv Kommunen for store. Det organiserede Arbejde maa derfor løstes endnu et Trin højere op, op over Kommunen, op til Staten.

Heller ikke her skal der begyndes paa noget nyt. Vi behøver kun at knytte Udviklingens Traad til store sociale Organer, der alt forud er til Stede. Baade Jærnbane-, Post- og Telegrafvæsenet er jo kun en under Statens Ledelse foretagen Organisation af Arbejdet paa Befordrings- og Meddelelsesmidlernes Omraade. Vi har i disse Virksomheder slaaende Vidnesbyrd om, at Statsarbejderne ikke staar tilbage for den individuelle Virksomhed.

Den Lethed og Sikkerhed, hvormed Posten besørges af Staten, overgaar ikke blot i høj Grad det

*) Jævnfør den engelske Arbejderbevægelse IV. i Politiken for 26de April 1895.

**) Social-Demokraten 21de Februar 1895.

Postvæsen, der fandtes, før Staten paatog sig dette Hverv, men har i det hele naaet en Fuldkommenhed, som vilde være uopnaaelig for private Selskaber.

Det samme gælder det under Statens Ledelse organiserede Jærnbanevæsen. Dets Fortrin fremfor den private Jærnbanedrift er saa aabenbare, at de ikke trænger til Bevis. Det private Jærnbanevæsen i Amerika taler i denne Retning et tilstrækkelig tydeligt advarende Sprog.

Statsdriften af Jærnbane-, Post- og Telegrafvæsenet har staaet sin Prøve i det praktiske Liv. Selv konervative Mænd taler da ogsaa allerede i selve Rigsdagen om at gaa videre i samme Retning. Det beklages, at ikke Telefonvæsenet fra Begyndelsen er bleven et Statsanliggende. Og der stilles Forslag om, at det forsømte oprettes, at Staten overtager Telefonerne*).

En anden Virksomhed, der straks kunde inddrages under Staten, har vi i Søfarten. I vid Udstrækning gaar det med denne paa lignende Maade som med Sporvognsdriften.

I 20 Aar fra 1870 til 1889 gav det forenede Dampskibsselskab følgende pCt. til dets Aktionærer:

1870.....	20 pCt.	1880.....	10 pCt.
1871.....	12 $\frac{1}{2}$ —	1881.....	7 —
1872.....	12 $\frac{1}{2}$ —	1882.....	10 —
1873.....	12 $\frac{1}{2}$ —	1883.....	10 —
1874.....	10 —	1884.....	5 —
1875.....	7 $\frac{1}{2}$ —	1885.....	0 —
1876.....	9 —	1886.....	4 $\frac{1}{2}$ —
1877.....	9 —	1887.....	5 —
1878.....	8 —	1888.....	12 $\frac{1}{2}$ —
1879.....	7 $\frac{1}{2}$ —	1889.....	10 —

Det fremgaar af disse Tal, at Aktionærerne i enkelte Aar har faaet lige op til 20 pCt. af deres Ka-

*) Neergaard i Folketinget ved Finanslovens første Behandling 1894.

pital, og gennemsnitlig for alle de 20 Aar har de kunnet have 9 à 10 pCt. Renter.

Ikke desto mindre maa det menige Mandskab fremdeles gaa for en Løn, der rent økonomisk set noget nær umuliggør et anstændigt Familjeliv.

Livet paa Søen er strængt. De Mænd, der skal pløje Havene, maa gøre store Ofre og lide store Savn. Med Rette kan det derfor kræves, at Sømændene til Gengæld for deres udsatte men samfunds nødvendige Arbejde faar et saadant Vederlag, at de i alt Fald i økonomisk Henseende kan have en betrygget og sorgfri Tilværelse.

Men det kan de Mænd ikke have, der foruden deres egen Kost om Bord kun tjener 50 Kr. om Maa-neden. Og det skal endnu gennemgaaende være Højdepunktet for det menige Mandskabs Lønninger i det Forenede Dampskibsselskabs Tjeneste.

Hvorfor skal nu private Pengemænd paa den Maade beriges ved at udbytte de arbejdende Sømænd?

Socialismen vil hindre Udbytningen ved at drage Virksomheden ind under Staten. Hertil kræves ingen store Omvæltninger. Blot ved, at man udnævner Chefen for det Forenede Dampskibsselskab til Minister for Søfarten er Overgangen til Staten i det væsentligste foretagen. Er først dette store Selskab, der forud i vid Udstrækning behersker den danske Søfart, nationaliseret, vil meget snart den øvrige Skibsfart gaa ind under den samme fælles Ledelse. —

Vi gaar til de store Aktieselskaber, de forenede Bryggerier og de danske Sukkerfabriker.

Hjemmebrygningen er snart en Saga blot. Brygningen i Enkeltmands Bryggeri er ogsaa snart et overvundet Stadium. Af individuelle Bryggere er snart kun Carlsbergene tilbage.

Dermed er Udviklingen i Færd med at modnes for Driften under Statens Ledelse. Heller ikke her behøves nogen Omvæltning. Staten eller Kommunen

behøver kun at stille en af sine tekniske Embedsmænd i Spidsen for Kartellet eller Aktieselskabet. Og den socialistiske Drift er etableret.

Paa lignende Maade med Sukkerfabrikationen. De Mænd, der staar i Spidsen for denne, er teknisk kyndige Folk, der er udgaaede fra Statens Lærestalter. Den hele Operation behøver blot at bestaa i, at disse ledende Teknikere udnævnes til Embedsmænd under Staten eller Kommunen og udrustes med den fornødne Myndighed.

Og Statsdriften er gennemført*).

Vi gaar til Jordbruget.

Den første Hovedfordring, der foreligger her, er den, at Jorden overgaar til Samfundsejendom. Men dermed behøver ikke absolut at følge Fællesdrift. Hvorvidt Socialismen vil gennemføre Fællesdrift af Jorden, afhænger af Udviklingens egne Resultater.

Endnu er det maaske saa, at den individuelle Smaadrift giver det største Udbytte. Men dette beviser imidlertid ikke, at Udbyttet ikke kan blive endnu større ved en rationel Fællesdrift. Dette er dog forholdsvis underordnet. Hovedsagen er, at Socialismen her som paa andre Omraader ikke gennemfører Fællesdrift, før det gennem selve den økonomiske Udvikling viser sig, at Fællesdriften er nødvendig og formaalstjenlig.

Men i det Øjeblik skal den ogsaa gennemføres. Der kan da særlig tænkes to forskellige Former for Driften.

Enten kan det blive Kommunen, der overtager den hele Drift. Eller ogsaa bliver det Andelsselskaber, der hver især faar et vist Antal Td. Land draget ind under sit Omraade.

*) Selve Regeringen har jo alt for flere Aar siden foreslaaet, at Staten skulde overtage Sukkerkogerierne paa St. Croix.

I sidste Tilfælde bliver der at oprette Forbindelse mellem de forskellige Andelsselskaber og den kommunale Myndighed saaledes, at Virksomheden i Andelsselskaberne foregaar under den fornødne samfundsmæssige Kontrol.

Af det her fremdragne vil det fremgaa, at Socialismen ikke længer arbejder med taagede Theorier, der ligger i det blaa. Ganske omvendt bygger den paa en bestemt organisk Udvikling, der klart for alle, som en Gang har faaet Øjnene aabnet for den, allerede er til Stede og langt fremskreden i Samfundet.

Det Materiale, som Socialismen har at opføre den ny Bygning af, er dels Fagforeningen, dels Kartellet, dels Andelsselskabet. Væksten af disse Organisationer foregaar allerede stærkt henimod et fælles Midtpunkt. Det er denne Vækst, der skal paaskyndes. Naar de forskellige sociale Nydannelser er voksede saaledes sammen, at de fra dem udgaaende Traade alle løber sammen i Samfundets Midtpunkt, naar Samfundets øverste Styrelse her igennem kan faa Overblik over den hele Virksomhed og gennem Traadene kan optræde dels vejledende, dels bestemmende for de enkelte Afdelinger: Forbund, Kommuner, Selskaber, saa har vi det socialiserede Samfund, den socialistiske Stat.

Med andre Ord: i Stedet for Klassestaten med Frikonkurrencens Kamp for Tilværelsen i Form af alles Krig imod alle faar vi med den sociale Folkestat et eneste stort Andelsselskab, hvori vi alle er Interessenter, og hvori vi alle broderligt samarbejder for Tilværelsen.

Der indvendes saa herimod, at der ikke findes nogen Værdimaaler, hvorefter man kan bestemme, hvor høj Løn de enkelte Individier skal have for deres Arbejde. Men denne Indvending er ingen mindre berettigede til at møde med end Frikonkurrencens Forsvarere. Ti er der noget, Frikonkurrencen ikke kender, saa er det en Maalestok for Arbejdets Værdi, hvad da

ogsaa bl. a. Professor Westergaard fuldt ud indrømmer*).

Under Frikonkurrencen er Spørgsmaalet om, hvad Vederlag den enkelte skal have for sit Arbejde, et rent og skært Magtspørgsmaal og intet andet. Arbejdsgiverne tager Arbejderne for den mindst mulige Løn, som de kan faa dem for. Og er der en enkelt iblandt dem, der af humane Grunde faar Skrupler over den ved den lave Løn fremkaldte Armod, tvinger Frikonkurrencesystemet ham — hvis han ikke som Carlsbergeren indtager en særlig monopoliseret Stilling — alligevel til i det væsentlige at holde Skridt med sine Kolleger. Arbejderne faar derfor i den store Almindelighed aldrig en Øre mere, end hvad de gennem deres Magtstilling kan opnaa. En Maalestok, der blot peger i Retning af at angive, hvad der er Udtryk for Arbejdets enten sædelige eller økonomiske Værdi, savner Frikonkurrencesamfundet fuldstændigt.

I denne Henseende staar det socialistiske Samfund ganske anderledes.

Det tager sit Forbillede i de Organisationer, som allerede er til Stede i det bestaaende Samfund.

Inden for Jærnbaneorganisationen har Samfundet fastsat sine bestemte Lønningssatser, som gælder lige fra de laveststaaende til de højeststaaende Arbejdere inden for Organisationens Rammer. Det samme gælder inden for Postvæsenets, Telegrafvæsenets og Hærvæsenets Organisationer. Selv blandt Præsterne er Vederlaget ordnet paa samme Maade. Præsterne behøver ikke at ruinere andre for selv at bestaa. Den Præst, der er lavest lønnet, har omkring ved 2,000 Kr om Aaret. Og op over dette Vederlag har de Adgang til at avancere i Forhold til Alder og Dygtighed.

*) Se anf. Skrift S. 29.

Det er den samme Fremgangsmaade, Socialismen anvender ogsaa over for det legemlige Arbejdes Mænd og Kvinder. Det er denne Fremgangsmaade, der realiseres i de faglige Foreninger.

Hver Fagforening begynder med at fastsætte en Takst for Lønnen, der svarer til, hvad der maa anses for Minimum, naar der skal kunne føres et virkeligt menneskeværdigt Liv. Naar alle Arbejdere er bleven organiserede, vil de staa med en bestemt Takst for Lønnen i de forskellige Erhverv. Vi møder her paa ny et Punkt, hvor det atter viser sig, at det første og vigtigste Hovedkrav paa det sociale Omraade er Arbejdernes Organisation. Ti kun i samme Grad, som denne Organisation er fuldstændig, er Betingelserne til Stede for det videre gennemførte socialistiske Samfund.

Naar Staten og Kommunen gennem sine tekniske Embedsmænd paatager sig Ledelsen af Erhvervslivet, har de simpelt hen med Hensyn til Arbejdslønnen at holde sig til de Takster, som er gennemførte af de faglige Foreninger. Det organisatoriske Arbejde har da samtidig at tage Sigte paa tre Ting:

- 1) at hæve de lavere Lønninger,
- 2) at aabne Adgang for Avancement,
- 3) at begrænse de højere Lønninger.

Dermed er den organiske Udvikling i det rette Spor, og Værdimaaleren for det enkelte Arbejde vil fremkomme ganske af sig selv.

Hertil vil atter blive indvendt, at dette jo ikke er Lighed, og at Socialismen kræver, at alle skal have lige meget.

Dertil er at svare: en komplet Misforstaaelse. Socialismen kræver aldeles ikke, at alle skal have lige meget. Socialismen kræver kun:

- 1) at al Udbytning skal umuliggøres,
- 2) at alle skal have Adgang til Arbejde,

- 3) at selv den lavest lønnede skal kunne leve godt,
- 4) at hele Udbyttet skal tilfalde dem, der arbejder.

Dette vil opnaas, naar hele Samfundet som anført bliver et organiseret Samfund.

V. Jordbesiddelsen.

Det gaar med Kravet om Fællesbesiddelsen af Jorden som med Arbejdets Organisation: saa langt fra at være nyt og revolutionært, er det kun et Fornyetelsens Krav, som vil føre Forholdet tilbage til den oprindelige og naturlige Orden.

Den private Ejendomsret til Jorden er meget ung af Aar. Overalt og alle Vegne har Jorden oprindelig været fælles Ejendom.

I Danmark og Tyskland finder vi, at Folket i den ældste Tid — ved Tidsregningens Begyndelse medens vore Fædre endnu overvejende levede af Fædrift — dyrkede Jorden i Fællesskab og delte Udbyttet imellem sig.

I Landsbyen delte Familjerne Jorden imellem sig, men Delingen var kun midlertidig, Jorden var Landsbyens Ejendom, ikke de enkelte Bønders.

Hvad den enkelte ejede med uindskrænket Ret, var kun Huset og det Huset nærmest omgivende Gaardsrum eller Havestykke, der sædvanlig kaldtes Toft.

Om Enkeltmandens Ret skriver I. E. Sars: »Hans Andel i Landsbyens Sædemarker gik vel i Arv i hans Familie; men han kunde ikke sælge den eller fraskille noget af den eller paa anden Maade forføje over den eller dyrke den saaledes, som han selv fandt for godt; han var med Hensyn til Dyrkningen bunden til en vis Orden, stod under Kontrol af Landsbyens Raad, var

afhængig af de øvrige til Landsbyen hørende Bønder, fra hvis Samfund han ikke havde Ret til at skille sig ud«.*)

Jorden blev jævnt fordelt mellem Folkets frie Mænd. Enhver Landbys Agerland inddeltes i lige store Lodder, hvoraf hver af de til Landsbyen hørende Familjer fik lige mange**).

Landsbyerne var forenede i Stammer, og disse atter i Stater eller Konføderationer. I Spidsen for Stammerne stod Fyrster eller Høvdinger, der var omgivne af et Raad, men disse Høvdinger var kun Anførere i Krig og Ledere af Forhandlingerne i Fællesforsamlingerne, hos hvilke den egentlige Souverænitæt hvilede***).

Lige til første Halvdel af det 13de Aarhundrede bestod her i Landet de fri Mænd af en i retslig Henseende fuldstændig ensartet Masse****).

For at bevare Ligheden var det bestemt, at der Tid efter anden kunde forlanges en ny Omfordeling af Jorden. I Burgundernes gamle Lov hed det endog, at »man kan aldrig afslaa en Lodtagers Forlangende om, at Lodderne i Fællesjorden gøres lige«.

Retten til Jorden var saaledes uadskillelig knyttet til selve Frimandens Ret til Livet. Man fandt, at Friheden var umulig undtagen i Forbindelse med Retten til en bestemt Del af Samfundets Jord.

De gamle Jordfællesskab er gaaet til Grunde paa forskellig Maade i de forskellige Lande. I England og Frankrig var det fremmede Erobrere, der kom og slog Jordfællesskabet ihjel. Sejerherrerne, der i Spidsen for fremmede Hære faldt ind i Landene, delte Jorden mellem deres Lehnsmænd og gjorde Bønderne til Trælle under den militære Kommando. Med Hen-

*) Udsigt over den norske Historie, 1ste Del, S. 37.

**) Samme S. 145.

*) Samme S. 46 og 65.

****) Samme S. 160.

visning hertil er det, at Herbert Spencer i sin *Social Statics* erklærer, at de »oprindelige Skøder paa Jorden blev mere skrevne med Sværdet end med Pennen. Ikke Jurister, men Soldater var det, der udleverede Jorden. Slag var den prægede Mønt, der blev given i Betaling. Til Segl anvendtes Blod i Stedet for Voks«.

Men paa denne Maade er det ikke foregaaet i Danmark, der ikke i den historiske Tid er bleven erobret af nogen fremmed Magt. Her var det ad andre Veje, at Fællesskabet gik tabt.

Den, der indhegnede et Stykke uopdyrket Jord eller en Del af Fællesskoven for at opdyrke den, fik det paagældende Stykke uddraget af Fællesskabet og blev arvelig Ejer af dette. De paa saadanne Jorder rejste Gaarde, der kaldtes *Ornum*, blev den første Oprindelse til den senere Tids Herregaarde.

Alle saakaldte »øde« Steder, som der ikke kendtes Ejere til, blev anset for Kronens Gods. Tid efter anden lod Kongerne disse øde Steder opdyrke og rejste derpaa en Mængde Borge, som blev overdragne til Kronens Lehnsmænd, der modtog dem som Vederlag for deres Forpligtelser til at stille et vist Antal Soldater til Landets Forsvar. Det var Jorden, der gjordes til Pakæsel for at bære Forsvarsbyrderne. Ad denne Vej gik senere megen Jord over i Privatbesiddelsen.

Efter Kristendommens Indførelse fik de enkelte Bønder Ret til at testamentere deres Jorder til Kirken. Det skete da meget hyppigt, at Mennesker paa Dødslejet — for at opnaa Sjælefred og lettere Gang gennem Skærsilden — testamenterede deres Jorder til Kirken. Da Kirken saa var bleven en Magt i Samfundet, drog den lidt efter lidt Jorden ud af Fællesskabet og oprettede store Kirkegodser.

Ad disse Veje gik i Tidens Løb Fællesbesiddelsen af Jorden fuldstændig til Grunde, medens kun Fælles-

driften blev tilbage, til og med i en meget uheldig Form.

Tanken om alles Ret til Jorden og dens Udbytte havde dog slaaet saa dybe Rødder i Folkets Sind, at endog Levninger af den levede lige ned til det 18de Aarhundrede. Vidnesbyrd herom har vi bl. a. deri, at det endnu paa den Tid gjaldt, at »Folk tror ikke, at det syvende Bud forbyder at stjæle Træ«. Man fandt, at det gik med Træerne som med Vildtet: det ejedes lige meget af alle og af ingen. »Denne Forestilling maa betragtes som en Overlevering fra den Tid, da Skovene virkelig var store Almindinger, hvor hver kunde hugge af Hjærtens Lyst«.

Skovtyveriet blev derfor drevet som ligefrem Erhvervskilde. Træerne blev huggede og kørte til Bys og byttede for Brødkorn. »Det var Synd at sige, at dette Skovtyveri blev eftersporet eller i Opdagelses-tilfælde nogen straffet derfor. . Ikke en eneste Sag findes at være rejst mod nogen Bonde for denne ulovlige Bedrift, og næppe nogen faldt paa den Tanke, at dette Tyveri nedbrød den moralske Følelse, eller at Agtelsen for Lovene derved slappedes«.*)

Arbejdsudbyttet danner den naturlige Løn. Saa længe Jorden var fælles Eje, var det ogsaa Jordens Be- arbejdere, der høstede Markens Grøde. Med Indførelsen af Privatbesiddelsen af Jorden fremkom den Tilstand, som Adam Smith karakteriserer som følger: Jordejerne fik da »ligesom andre Folk Lyst til at høste der, hvor de aldrig saaede, og forlanger endog Renter eller Afgift for det naturlige Produkt. Paa Træerne i Skoven, Græsset paa Marken, alle Jordens naturlige Frugter, som da Jorden var fælles, alene kostede det med Indsamlingen forbundne Arbejde, bliver der sat en fast Pris. Man maa da betale for at indsamle

*) Povl Hansen: Bidrag til det danske Landbrugs Historie S. 34—35.

dem«.*) Og denne Betaling tager de ikke arbejdende Jordbesiddere. Den civiliserede Udbytning begynder.

Vi staar her ved et Punkt i Udviklingen, der paa en slaaende Maade viser, hvorledes de økonomiske Magtforhold endog er stærkere end selve den stærkeste aandelige Paavirkning. *Kristendommen hævede Oldtidens Trælle til formel Frihed. Den private Jordbesiddelse gjorde hele den arbejdende Landbefolkning til reelle Trælle.*

Den samme Bedrift øvede den private Jordbesiddelse overalt i Verden.

Fra Oldtidens Grækenland lyder Historiens Vidnesbyrd: »Saa længe Ligheden holdt sig, fordi Familjerne bevarede deres Fædrearv (til Jorden), holdt den politiske Frihed sig. Saa snart de rige bemægtiger sig Jorden, begynder Klassekampen, der ender med Despotiets Grundlæggelse og Statens Undergang«.**)

Det samme gentog sig i Rom: »Nogle pragtfulde Landsteder og uhyre Græsgange afløste den Rigdom i Agerbruget, som, den Gang da de smaa Bønder dyrkede Jorden, havde underholdt blomstrende Steder«.***)

Gennem Middelalderen var det den private Jordbesiddelse, der dannede det økonomiske Grundlag baade for Kirken og den efterhaanden fremvoksende Adelsvælde.

Foruden Tienden ejede Kirken store omfattende Jordegodser. Berettigelsen til denne økonomiske Magtstilling havde Kirken deri, at den paa denne Tid var den eneste Bærer af den aandelige Magt, der fremtræder gennem Kunsten, Videnskaben, Fattig- og Sygeplejen og andre lignende humane Formaal. At Bønderne ogsaa havde det bedre under de kirkelige Gods-

*) Nationalvelstandens Natur og Aarsager 1ste Del S. 69.

**) Emile de Laveleye: Om Ejendomsretten S. 93.

***) Samme anf. Skrift S. 98.

ejere end under de borgerlige, er der opbevaret et Minde om i Ordsproget: under Krumstaven er der godt at bo.

Adelsvælden begynder først at træde frem i det 13de Aarhundrede og bygger sin Magt paa den Bestemmelse i jyske Lov, at Adelsmænd maa »købe saa meget Gods, som de orkede, fordi de skulde vove deres Hals for Kongens og Landsens Fred«.

Omsat paa Nutidens Sprog kan Tilstanden altsaa betegnes saaledes, at *Jorden maa bære alle Skatter til Landets Forsvar og den aandelige Udviklings Fremme.*

Ved Reformationen skete den Forandring, at *Kirkens* Magt blev *svækket* og *Adelens* *forøget*. Den langt overvejende Del af det Jordegods, som Kirken forud havde siddet inde med, gik over paa Adelens Hænder. Og samtidig med, at Adelens Jordegods blev forøget, væltedes al Tiendebyrde af Adelens Jord. Ved en Reces af 1558 blev det slaaet fast, at »Adelen skulde være fri for Tiende af sine Sædegaarde, paa det at den skulde holde sine Bønder til at tiende retfærdeligen«.

Yderligere tilvendte Adelen sig store Dele af den Tiende, som var henlagt til Kirkens Underhold. Fremgangsmaaden herved var gerne den, at Adelsmænd paa-tog sig Kirkens Vedligeholdelse imod at faa Kirketienden. Men i Stedet for at foretage Vedligeholdelsen røvede de Kirkernes Kostbarheder og lod Bygningerne forfalde, ja det hændte endog, at de nedbrød Kirkerne og brugte Stenene til Opførelsen af ny Herreborge!

Bønderne kom derfor ved Reformationen fra Asken og i Ilden, hvad der særlig viste sig i den følgende Tid under Enevælden.

Reformationen medførte den Forandring, at Kirken i Stedet for Paven i Rom fik Kongen i København til øverste Biskop. Derfor gik Reformationen forholdsvis

let. Naar Kongerne kunde blive Paver, vilde de gerne være Protestanter!

Under det kongelige Episkopat udvikledes et meget loyalt, et allerunderdanigst Præsteskab. Kirken banede derfor Vejen for det kongelige Enevælde ogsaa paa det borgerlige Omraade.

Og Enevoldskongerne forstod, hvilken Udbytning der kan foregaa paa Grundlag af Jordbesiddelsen, hvilket Aristokrati det er muligt at rejse paa Privatbesiddelsen af Jorden.

Vidnesbyrd herom har vi i den kongelige Forbrydelse, der gjorde ca. 50,000 Tdr. Hartkorn til et for evige Tider bestemt skatte- og afgiftsfri Privilegium for et Par Snese adelige Slægter.

Vi sigter her til den kongelige Forordning af 25de Maj 1671, hvorved Grevskaberne, Baronierne og Stamhusene blev oprettede. Af denne Forordning fortjener det væsentligste at kendes:

Alt efter som Vi allernaadigst for godt haver befundet, en og anden af de ved langvarig tro Tjeneste bedst meriterede og kvalificerede Personer til grevelig Dignitet, Ære og Værdighed at ophøje, da haver vi af vores absolute, souveræne, kongelige Magt og Myndighed, til vor kongelige Sir og Tjeneste, skænket efternævnte Priviligier, Friheder og Herligheder til de af os udi Grevestanden ophøjede. I Betragtning af, at til saadan Ære og Værdighed med Sømmelighed at bære udfordres stor Middel og Formue, haver vi allernaadigst forundt og bevilget: hvilken Del af et Gods, der maa kaldes for et Grevskab, skal først af Kongen til et Grevskab erigeres; hele Grevskabet skal udeleligt gaa i Arv til den ældste Arving; hvor intet Grevskab er, skal den ældste Arving af Godset forlods have 2,500 Tdr. Hartkorn; Greverne faar Birkeret og ansætter Birkedommere, hvis Domme kun kan appelleres til Højesteret; Grevskabet kan hverken sælges eller pantsættes; den Jord, som umiddelbart hører til selve

Grevskabernes Hovedgaarde samt 300 Tdr. Hartkorn. Bøndergods skal være fuldstændig skatte- og tiendefri. Greverne skal nyde Hals- og Haandsret over alle deres Bønder og Tjenere*).

De samme Privilegier skænkedes til Friherreerne (Baronerne) med den Forskel, at Baronerne kunde nøjes med 1,000 Tdr. Hartkorn, og til Stamhusbesidderne, der kunde nøjes med 400 Tdr. Hartkorn.

Ved disse Rettigheder i Forbindelse med Privilegierne for Fideikommisser og Sædegaarde skabtes et System, i Kraft af hvilket Landet blev oversaaet med Godsejere, der alle var skabte i Enevoldskongens Billede: Inden for hver enkelts Omraade herskede de saa godt som uindskrænket. En hel Række af Landsbyer nedlagdes, for at man paa deres Ruiner kunde opføre store Herresæder. Paa denne Maade er baade Friisenborg, Juellinge og Lerchenborg med flere komne frem. Den store Dyrehave ved København blev oprindelig udlagt paa Ruinerne af Landsbyen Stokkerup og dens Jorder.

Den Maade, hvorpaa Systemet virkede, var saaledes, at Bønderne i stort Antal — trods de mangelfulde Kommunikationsmidler — flygtede ud af Landet. Men Jorden skulde jo dyrkes. Fra den alene skulde saa godt som alle Værdierne til Folkets daglige Brød og Godsejernes og Kronens Glans udredes. Saa gav man i Form af Vornedskab og Stavnsbaand Bønderne en Lænke om Benet for at tvinge dem til at blive hjemme og arbejde i Godsejernes Tjeneste. Og samtidig satte man Præsterne til at dysse dem i Søvn og indpode dem Kærlighed til og Ærbødighed for det bestaaende Røversystem.

Ingen, der har Gnist af Kærlighed til Kristendommen og Forstaaelse af dens store opdragende Ar-

*) Damkier & Krebs: Love og Forordninger, Supplement 1ste Hæfte S. 56.

bejde gennem den tidligere Middelalder, kan andet end med dyb Beskæmmelse se paa den Rolle, som Præsteskabet spillede under dette Godsejerregimente. Paa Landet var det saa godt som overalt Godsejerne, der kaldede Præsterne. Og Resultatet blev, at Præsterne var Godsejernes tjenstvillige Redskaber*).

Som et Vidnesbyrd om de Prædkener, der blev holdt for Bønderne, skal anføres et Par Linjer fra en sikkert endda af de bedre Prædkener saa sent som fra Aaret 1783. Teksten var: »Forældre! opirrer ikke eders Børn til Vrede, men føder dem op i Tugt og Herrens Formanelse«. Forældrene opfordres her til at lade deres Børn flittig søge Skolen af følgende tre Grunde:

- 1) dersom de har øm Kærlighed til Børnene;
- 2) dersom de har øm Kærlighed til sig selv, og
- 3) dersom de har sand Kærlighed til deres Herskab.

Om det sidste udtales:

»Det nøjeste Baand forbinder eder med eders Herskab. Hvo er den, som bestemte dette og ej et andet Herskab, som I skal tjene? Gud har gjort det; hans Forsyn lod eder fødes paa dette Gods og bandt eder altsaa til denne Fødestavn. Lydigheden skal vises ej alene mod de billige, men ogsaa mod de fortrædelige«.**)

Gud har saaledes Skylden for det Stavnsbaand, der hviler paa dem. Selv mod de uretfærdige Godsejere er det Bøndernes Pligt at opdrage deres Børn til Lydighed.

Det var det glade Budskab, som Præsterne havde at forkynde Bønderne i Godsejerregimentets gyldne Dage!

Kirken havde i Middelalderen baaret Videnskaben og grundlagt Universiteter. Men den havde aldrig

*) Jævnfør Præsten i Molbechs Ambrosius.

**) N. Rasmussen-Søkilde: De Reventlowske Skoler S. 30.

naaet ned til at fremme Almueoplysningen. Det første Skridt dertil skete ved Reformationen med Gudstjenssten og Bibelen paa Modersmaalet. Ikke desto mindre fandt Johannes Evald endnu i 1779 Almuen saa uvidende selv i religiøs Henseende, at han mente, at den ved Reformationen kun havde »byttet Overtro med Overtro og Fordomme med Fordomme, der om de i Hensigt til evigt Vel ikke kan kaldes saa skadelige som de forrige, dog i Hensigt til hans sædelige Beskaffenhed netop har ladet ham blive, hvor han var før«.

»Religionen har saa liden, saa ubetydelig en Indflydelse paa vor Almue, paa Stokken, paa de ni Tiendedele af de Danske, det er at sige paa deres Tænkemaade, deres Følelser og Tilbøjeligheder, paa deres Handlinger, deres Sæder og deres Skæbne her i denne Verden, at de med Sandhed næppe kan siges enten at være mere oplyste eller moralsk bedre nu, end de har været i Kong Oles Tid«.

Den hele Forskel paa Opfattelsen før og efter Reformationen er den, at Bonden »nu tror hvert Øjeblik, og naar han behager, at kunne græde og hyle sig Saligheden til, medens han før troede at kunne tilkøbe, tilfaste og tilpiske sig den«.

»De, som jeg har udforsket, troede Æventyrerne lige saa fuldt og fast, som de troede Religionens vigtigste Hemmeligheder og Lærdomme, og vilde jeg prøve paa at vække Tvivl hos dem om hine, da svarede de mig rent ud, at paa den Maade kunde og disse og alt være Løgn. Religionen staar og falder med Æventyret om en forhekset Dreng eller med den Kunst at slaa Øjet ud paa fraværende Tyve«.

»Saa vidt er vor Almues Tro i Almindelighed kun et Haarsbred skilt fra den skrækkeligste Vantro«.*)

*) Almuens Oplysning, anført af L. Schröder i Evald og Baggesen S. 12—16.

Dette var Resultatet af den private Jordbesiddelses Triumf! Resultatet af Kirkens 800aarige Arbejde!

Desværre en kun alt for sand Stadfæstelse paa den socialistiske Paastand, at det er de økonomiske Forhold, der behersker den aandelige Udvikling.

Med de Landboreformer, der blev indledte og gennemførte i det 18de Aarhundrede, blev der gjort et Skridt fremad imod at gøre hele Folket til Medejere af Landets Jord, idet Godsejersystemet delvis afløstes af Bøndernes Selvejendom. For den Del af Bondestanden, hvis Lænker herved blev sprængte, viste det sig atter, at det var det økonomiske Fremskridt, der blev Betingelsen for den aandelige Udvikling, der satte Bønderne i Stand til at tilegne sig Højskoler og Landbrugsskoler Undervisning og derigennem dygtiggøres baade til at gøre sig Jorden underdanig, dyrke Litteratur, deltage i Politik og sidde som Repræsentanter i den lovgivende Forsamling.

Men den Del af Bondestanden, der vedblivende og i øget Grad maatte bære Lænkerne, sidder fremdeles i lige saa stor aandelig Vankundighed som hele Almuen i Johannes Evalds Dage. Og dette er langt den største Del.

Det Fremskridt, der skete i Landboreformernes Dage, bestod egentlig kun deri, at de Byrder, som Gaardmændene forud maatte bære, blev væltede over paa Husmands- og Arbejderstanden. Den langt overvejende Del af Arbejderne paa Landet er lige saa fuldt et Produkt af Frikonkurrencens Aarhundrede som Proletariatet i Byerne.

Følgende Tal viser Udviklingen:

	Aar	1765	1805	1835	1860	1885
Herregaardenes Antal		705	779	800	809	881
Bøndergaardenes —		60,515	54,733	65,533	70,039	75,006
Husenes	—	19,009	56,957	61,913	107,909	150,260 *)

*) V. Falbe-Hansen: Stavnsbaands-Løsningen og Landboreformerne, S. 103. Jævnfør Statistisk Tabelværk 1894.

Det fremgaar af disse Tal, at Herregaardene i Antal er voksede med ca. $1\frac{3}{4}$ Hundrede, Bøndergaardene med ca. 14,500 og Husene med ca. 130,000!

Husenes Størrelse fremgaar af følgende:

	2 Skpr. à 1 Td. Hartkorn.	1 Fdkr. à 2 Skpr. Hartkorn.	Under 1 Fdkr. og Jordløse.	Jordløse.
1850.....	48,902	20,938	38,342	?
1860.....	59,305	30,178	47,442	29,016
1873.....	65,672	38,925	57,818	31,253
1885.....	68,733	46,850	72,843	36,469

Det fremgaar af disse Tal, at de Huse, som har under 2 Skpr. Hartkorn, tilsammen tæller 119,693. Til samme Klasse maa henregnes mindst $\frac{1}{3}$ af Husene, der har fra 2 Skpr. til 1 Td. Hartkorn, altsaa ca. 23,000, hvorved de heromhandlede Huse i alt bringes op til 142,693.

Et større Antal af disse Huse er imidlertid optagne af smaa Haandværkere og Handlende etc., som ikke lever af Jordbrug. Hvor stort det Antal er, hvormed dette er Tilfældet, kan ikke bestemt oplyses. Men de egentlige Arbejderhjem, som repræsenterer de besiddelsesløse Landarbejdere og de med dem nærmest ligestillede Husmænd, kan regnes til mindst 100,000.

Med Rette bemærker Falbe-Hansen om Fremvæksten af disse Hjem: »Fra at være forholdsvis faa i Tal og ringe i social og økonomisk Betydning vokser Husmandsklassen med en overraskende Fart op til at blive en af de største og vigtigste Samfundsklasser. Det er en ny social Lagdannelse, der finder Sted«.*)

I hvilken Grad den efter Landboreformerne fremkomne Landarbejderklasse blev undergivet de samme Vilkaar, som Bønderne forhen var underkastede, viste sig særlig ved det ny Husmandshoveri, den legemlige Revselse, Indførelsen af Lejehussystemet og ved Husmandsloven af 1807.

*) Ant. Skrift S. 131.

Hoveriet var naturligvis lige saa slemt for Husmændene, som det havde været for Gaardmændene, Lejesystemet gav Herremændene en lignende Magt over Husmændene, som Stavnsbaandet tidligere havde givet dem over Bønderne, og Loven af 1807 danner en ligefrem Skamplet paa det 19de Aarhundredes Lovgivning.

Der findes ikke i denne Lov en eneste Bestemmelse til Værn for Husmændene, hele Loven tager kun Sigte paa fuldstændig at voldgive Husmændene Herremændenes Vilkaarlighed.

Husmændene skal være hørige og lydige, pligtige til at møde til Arbejde med 1 Dags Varsel, i Høsttiden uden Varsel før samme Dag, selv forsyne sig med Redskaber og arbejde mindst 10 Timer om Dagen. Kommer de for sent til Arbejde eller viser sig ulydige eller opsætsige, kan de af Herremanden selv idømmes Bøder, fratages Fæstet eller Lejemaalet, fængsles, ja endog hensættes i Tugt- og Forbedringshuset!!

Medens man havde forbudt legemlig Revselse af Gaardmændene, fandt man saadanne Forbud overflødige for Husmændenes vedkommende. Det var derfor noget ganske almindeligt, at Husmændene dreves til Arbejde med Stokkeprygl, og endnu i 1847 var Pryglestraffen i Brug paa flere Godser*).

Først med Husmandsloven af 1848 blev Pryglestraffen forbudt. Men i øvrigt fik Loven kun mindre Betydning, og Arbejderklassen paa Landet sukker fremdeles efter materiel og aandelig Frigørelse.

Kommer hertil, at Fordelene ved Bøndernes Selvejendom har kulmineret, idet Jorden som paavist gennem Prioritetsforholdet i stadig voksende Grad opsluges af Kapitalismen, maa det erkendes, at Privatbesiddelsen af Jorden lige saa vel som Frikonkurrencen har spillet Fallit og nødvendig maa afløses af et nyt System.

Tanken om, at det er Privatbesiddelsen af Jorden, der er den store Grundaarsag til de sociale Misforhold,

*) Falbe-Hansen anf. Skrift S. 137.

er da heller ikke af nyere Dato. Tværtimod kan vi maaske sige lige det omvendte, at ligesom Fællesbesiddelsen af Jorden er det naturlige og oprindelige, saaledes har ogsaa Kravet om at vende tilbage til denne Form for Jordbesiddelsen foresvævet alle virkelige Stormænd, som har befattet sig med at tænke dybt over de sociale Forhold.

Vi skal her fremdrage et Vidnesbyrd fra en af Wycliffs Disciple, John Ball, allerede i det 14de Aarhundrede. Han udtaler:

»Gode Folk, det vil aldrig blive godt i England saa længe, Jorden ikke er fælles Eje, og saa længe, som der er Trælle og Herremænd. Ved hvilken Ret er de, som vi kalder Herrer, større Folk end vi? Af hvilken Grund har de fortjent den? Hvorfor holder de os i Trældom? Hvis vi alle stammer fra den samme Fader og Moder, Adam og Eva, hvorledes kan de da sige eller vise, at de er bedre end os? Er det ikke os, der ved vort Arbejde frembringer, hvad de bortødsler paa deres Stolthed? De er klædte i Fløjel og er varme i deres Pelse og Hermelin, medens vi er klædte i Pjalter. De har Vin at drikke, de har Fritid og fine Boliger. Vi har Lidelser og Arbejde under Regn og Storm paa den aabne Mark. Og dog er det af os og vort Arbejde, at disse Mænd lever. — Hvor var vel Herremændene, da Adam gravede, og Eva spandt«!*)

Det var den samme Tanke om Ulykkerne ved Privatbesiddelsen af Jorden, der foresvævede den høj-sindede engelske Statsmand Thomas More i det 16de Aarhundrede. Skønt han kun var en Profet, der i det højeste kunde varsle om, hvad der i senere Tider skulde komme, fortjener hans varme Indlæg for de fattige og skarpe Angreb paa de rige at kendes. Han udtaler:

*) John Richard Green: Short History of the english People, Side 243.

»Sæt en Stopper for de riges Havesyge og Egoisme; berøv dem Retten til Opkøb og Monopoler; lad ingen Lediggængere findes iblandt os; giv Agerdyrkingen en større Udbredelse, skaf ny Industri for at skaffe alle Arbejde. Det er Ulykken og den daarlige Opdragelse (!), der skaber Forbrydelsen, og I gør Intet for at bekæmpe disse to Svøber, tværtimod.

»Den egentlige Grund til den offentlige Ulykke er Antallet af adelige Lediggængere, der ernærer sig af Næstens Sved og Arbejde. Er det retfærdigt, at den, der intet frembringer, fører et Herreliv i Lediggængens Skød eller Udsvævelser, medens Agerbrugere og industriidrivende lever i mørk Elendighed, med Nød og næppe skaffende sig ussel Kost til Løn for saa meget stadigt Arbejde, at Dyrene næppe udholder det. Saaledes knuser et frugtesløst, goldt Arbejde Arbejderen i Nutiden og dræber ham i Fremtiden. Selv i de mest blomstrende Stater ser jeg kun en Sammensværgelse af de rige imod de fattige; og disse Sammensværgelser, besluttet af de rige i Statens Navn, er blevne Love.

»Hvis I ikke bringer Hjælp for de Ulykker, jeg paaeger, saa kom ikke og puk paa eders Retfærdighed; den er kun en Løgn. I overlader Millioner af Børn til en lastefuld og usædelig Opdragelses rædselsfulde Følger. Fordærvelsen gnaver for eders Øjne disse unge Spirer, der kunde blomstre ved Dyden, og I straffer med Døden de Forbrydelser, de begaar som Mænd, skønt de spirede i deres Hjærter fra Vuggen. Hvad opnaar I da? I skaber Tyve blot for at have den Fornøjelse at fange dem«.^{*)}

I det 18de Aarhundrede udtalte Rousseau:

»Den første, der indhegnede et Jordstykke og dristede sig til at sige: Det er mit, og som fandt enfoldige Mennesker, der troede ham, blev det borger-

^{*)} Benoit Malon: Socialismens Historie, 1ste Del, S. 55.

lige Samfunds Grundlægger. Den Mand, der havde omstyrtet Hegnet eller udfyldt Grøften og havde tilraabt sine samtidige: Vogt eder for at tro denne Bedrager, I er fortabte, dersom I glemmer, at Høsten tilhører os alle, og at Jorden tilhører ingen, — for hvilke Forbrydelser, Krige, Mord, for hvilken Elendighed og for hvor mange Rædselsgerninger havde denne Mand ikke sparet Menneskeheden«.*)

I 1843 udtalte den berømte engelske Tænkter, Th. Carleye:

»Det har sin Rigtighed, at Jord er den rette Grundvold for et Aristokrati; hvem der besidder Jorden, er i mere afgørende Retning end nogen anden Styrer af og Konge over det Folk, som bebor Jorden.

»Folk taler om at »sælge« Jorden. Men hvem kan, eller hvem kunde, sælge os den? Egentlig talt tilhører Jorden disse to: Den almægtige Gud og alle hans Menneskebørn, der nogen Sinde har arbejdet godt paa den eller nogen Sinde skal arbejde godt paa den. Intet Slægtled af Mennesker kan eller kunde med selv den største Anstrængelse eller Højtidelighed sælge Jord efter nogen anden Grundsætning: den er, siger vi, ikke noget Slægtleds Ejendom, men alle de foregaaende Slægtleds, som har arbejdet paa den, og alle de fremtidiges, som skal arbejde paa den«.**)

I 1839 udtalte Grundtvig sig om Forholdet mellem Arbejde og Udbytte, Ejendomsret og Jord. Hans Udtalelser lød, som følger:

»Man tager sædvanlig Ordet Næringsfrihed i en snævrere Betydning end jeg, som dertil ikke blot regner Frihed til at ernære sig paa hvilken skikkelig Maade, man vil og kan, men ogsaa Frihed for alle de Hindringer og Byrder paa sin Næringsvej, og for alle de Skaar i sit Udbytte, som ikke andres lige Frihed

*) Ernst Brandes: Samfundsspørgsmaal S. 9.

**) Svundne Tider og ny, S. 208—9.

og det almindelige Bedste kræver. I en vel indrettet Stat maa nemlig alt sigte til, at Dygtighed, Fæd og Arbejdsomhed kan have deres Sporer og finde deres Løn, men Fuskeri, Ørkesløshed og Dovenskab møde deres fortjente Straf; og i denne Henseende staar meget tilbage at ønske, selv i England, medens det paa Fastlandet med Næringsfriheden ser rent fortvivlet ud.

»Det skader ikke her at gøre opmærksom paa, hvad der i England har gjort Næringsfriheden ubodelig Skade, det strænge Begreb om Ejendomsretten, der, ligesom al stræng Ret, ødelægger Folk og Rige, uden anden Trøst end den smukke latinske Sætning: fiat justitia, percaet mundus! (Retten skal have sin Gænge, om saa Verden skal forgaa derved).

»Hvad jeg her sigter til, er nemlig den Ejendomsret til Jorden i et Land, som man paastaar skal være lige hellig, om den er stiftet med aabenbar Vold og Uret, og være uindskrænket, om saa end derved Mængden af Indbyggerne skulde blive husvilde i deres eget Land eller dø af Sult.

»Hvor derfor endnu, som hos os, det naturlige Forhold ej er rent forstyrret, vogte man sig vel for at erkende en saadan uindskrænket Ejendomsret, der, med vor Tids uhyre Rigdom paa Papiret, lettelig kunde bringe vort lille Land i nogle faa Aagerkarles Vold, som hele Almuen maatte trælle for, eller vel, om det behagede dem at lægge hele Landet ud til Faarevange, lade sig udhungre af til Ære for den strænge Ejendomsret«!*)

I 1849 kom Grundtvig tilbage til den samme Tanke og udtrykker sig da herom paa følgende Maade:

*) Tidens Tarv og Tidens Brøst i Brage og Idun, udgivet af Fr. Barfod, 2det Bind, S. 152—53. Grundtvig stiller her ligesom Socialisterne den aandelige Frihed og Sikkerhed for »sit Arbejdes Frugt« i første, Forfatningsspørgsmaalet i anden Række.

»Det er ikke blot al Tid *ubilligt*, altsaa i Grunden uretfærdigt, at Jorden, som vi alle skal leve af, falder i nogle faa Rigmænds Hænder, saa hele det øvrige Folk maa leve af Haanden i Munden, men det er tillige nu om Stunder rent ødelæggende«.

»Ethvert Folk *er* sit Fædrelands Grundejer og kan aldrig *retmæssig* ved nogen Lov tabe sin Ejendomsret, saa det er kun *Nytten* og *Brugen* af Jorden, der retmæssig kan fordeles ved Landsloven og blive Genstand for Køb og Salg, og disse Ting bør da ordnes ved Love, som har fælles Bedste for Øje og tager særlig Hensyn til Landets Forsvar og Landefredens Haandhævelse.

Hvad Juristerne kalder fuld Ejendomsret, som man kan have over sine Penge, sine Klæder og sit Boscab, det har ingen selv over sit Hus, og ingen uden hele Folket over Jorden, som skal føde det.*)

I 1850 udtaler Herbert Spencer i sin *Social-Statics*:

»Vi har her kun at undersøge, hvilken Kendelse der maa gives ved fuldstændig Upartiskhed i Sagen. Og denne Kendelse indeholder en Protest imod enhver eksisterende Fordring paa individuel Ejendomsret til Jorden og erklærer, at trods alle Sædvaner og Love staar i det store Menneskeslægtens Ret til Jorden fremdeles ved Magt«.

I en Doktordisputats ved Universitetet i Cambridge i 1889 udtaler S. W. Thackeray sig, som følger:

»Den absolute Ejendomsret til Jord som en lovlige Institution er i Modstrid med og ødelæggende for den naturlige Ret til Livet, den naturlige Ret til Friheden, den naturlige Ret til Frugten af Arbejdet, den naturlige Ret til Forfølgelsen af Lykken. Individernes Ret til en lige Del i Jorden er lige og uafhængelig.

*) Danskeren 39 Nr. 1849.

Brugen og Fordelen af Jorden tilhører retmæssig det hele Folk«.*)

I Essays on political Economy udtaler Professor Newmann:

»Vi læser om, hvorledes Wilhelm Erobrer brændte Byer og forjog Folk i Hundredvis for at omdanne Markerne til Jagtgrunde.

»Denne Handling er af alle bleven forbandet som overordentlig tyrannisk. Dog tillader vore Domstole og Parlamenter endnu, at det samme gøres af vore mindre Tyranner, og Offentligheden ser til og beklager, at Mennesker kan handle saa uvenligt med det, der er deres eget!

»Men her er netop den store Grundfejl, den raa (!) og ugrundede (!) Paastand, at den Jord, Gud har givet Folket, er eller kan (!) være enkeltes private Eje. Det er en Uretfærdighed akkurat af samme Art som Slaveriet (!).

»Slaveholderen kalder sig selv Slaveejer. Han hævder, at han har købt Slaven, og at Loven har erkendt Slaven at være en Handelsvare som Kvæg.

»Men hertil svarer vi, at den Lov er umoralsk og uretfærdig, og at ingen med Rette kan sælge, hvad han aldrig retmæssig har kunnet erhverve, og at intet nok saa mange Gange foretaget Salg kan dræbe Menneskets Ret.

»Den samme (!) Betragtning kan anvendes over for Jorden. I de gamle Love var Jorden aldrig betragtet som privat Ejendom; den behandles endnu ikke af Lovene paa samme Maade som bevægelig Ejendom. Der er fremdeles mange andre, som har Ret til et Stykke Jord foruden den, der formelt staar som dets Ejermænd«.**)

*) The Land and the Community S. 79—80.

**) Jævnfør Programmet 13de Oktober 1891.

I 1890 udtalte Kardinal Manning: »Efter Guds og Naturens Bestemmelse tilhører Jorden dem, der fødes paa den og skal begraves i den. Det var min Overbevisning for 20 Aar siden, og saaledes tænker jeg endnu«.*)

Paa den femte evangelisk-socialt Kongres, der blev afholdt i Frankfurt a. Main i Maj 1894, udtalte Præsten Paul Gøhre under stærk Tilslutning, at Nødstillstanden blandt Arbejdere og Smaabønder paa Landet kun kunde hæves derved, at Staten selv tog Initiativet til »i stor Stil planmæssig, distriktsvis og med det sidste Maal for Øje i kortest mulig Tid at fortrænge den store Grundbesiddelse og overdrage Jorden til smaa Forpagtere, fornemlig af de dygtige, hidtidige Arbejdere paa Landet. Det betyder vel en Ødelæggelse af den herskende store Grundbesiddelse og Løftningen af et stort Folkelag til et uendelig meget højere socialt, aandeligt og sædeligt Niveau. Men det afgørende er, at dette er, som Tingene foreligger, en politisk, social og moralsk Nødvendighed«.

Denne Betragtning fik fuldstændig Tilslutning af Professor Dr. Max Weber i Berlin, der erklærede, at den store Grundbesiddelse ikke kunde opretholdes. »Grundadelen levede jo i den naive Bevidsthed, at Forsynet havde indrettet det saaledes, at Adelen var kaldet til at herske, og de andre paa Landet til at vise Lydighed. Mangelen paa Omtanke var jo en væsentlig Herskerdyd. Det er en spidsborgerlig Betragtning, der knytter Tronen og Alteret til den store Grundbesiddelses og det lille Haandværks synkende Skuldre. Vel har vi endnu ikke for Tiden et stort-tænkende Proletariat, men den, der tvivler paa, at vi skal faa et klassebevidst, men vidtskuende Arbejder-

*) Jævnfør Programmet 12te December 1890.

aristokrati, han fortvivler om Fædrelandets politiske Fremtid«.*)

VI. Agrarerne og Jorden.

Vi har skildret Hovedpunkterne i Jordbesiddelsens Historie. Vi har vist, at Fællesbesiddelsen over alt har været den oprindelige, som den fremdeles er den naturlige Orden. Vi har godtgjort, at de sociale Misforhold bunder i den private Jordbesiddelse. Vi har fremført en Række Vidnesbyrd om, at Tanken om Fællesbesiddelse af Jorden er hævdet af en Række af Civilisationens Stormænd. Det fremgaar heraf, at hvad der i denne Retning er Social-Demokratiets Fortjeneste, egentlig kun er det, at det er dette Parti, der har Æren for det praktiske Arbejde for at føre Kravet om Jorden for Folket ud i Livet.

Vi skal nu kaste et Blik paa, hvorledes den store Agrarbevægelse stiller sig til denne mægtige Tanke.

Først et Par Bemærkninger om Agrarbevægelsen i Almindelighed. I mange Aar var det den stadige Indvending imod Socialismen, at den vilde have alt draget over paa Statens Haand. Vort Sprog rummer næppe Udtryk, der ikke er bleven anvendte til at skildre Daarskaben og Taabeligheden ved dette Socialismens Formaal.

Og nu kommer selve Agrarbevægelsen og indleder sit Program med Krav om:

- 1) Statens Støtte til i saa fuld Udstrækning som mulig at fremme Landbrugets Produktion.

(Fuldstændig socialistisk)!

*) Bericht über der Verhandlungen des Fünften Evangelish-socialen Kongresses, S. 58—90—93.

- 2) Statens Støtte til en tidssvarende Ordning af billige og hensigtsmæssige Omsætnings- og Eksportforhold for Landbrugets Produkter.

(Fuldstændig socialistisk)!

- 3) Statens Støtte til at tilvejebringe den bedst og billigst mulige Ordning af de Forhold, der vedrører Landbrugets og Landkommunernes Kreditforhold.

(Fuldstændig socialistisk)!

- 4) Statens størst mulige Medvirkning til Ordning af Landets Møntforhold.

(Fuldstændig socialistisk)!

Altsaa Staten, Staten og atter Staten, det er nu ogsaa Agrarernes Løsen! Deres Fæller i Tyskland er endog komne et helt Hestehoved foran de danske i yderligere socialistisk Retning.

I selve den tyske Rigsdag har Grev Kanitz paa Agrarernes Vegne indbragt Forslag om, at Kornhandelen skal gaa over til Staten. Forslagets Hovedpunkt er saalydende:

- 1) Køb og Salg af de til Forbrug i Toldomraadet bestemte Korn- og Møllefabrikater finder udelukkende Sted for Rigets Regning;
- 2) Salgsprisen for Kornet fastsættes efter de indenlandske Gennemsnitspriser for Tidsrummet 1880—90, og Salgspriserne for Møllefabrikaterne efter det virkelige Udbytteforhold over for Kornpriserne.

Forslaget motiveres ved, at »da de nuværende Kornpriser staar betydelig tilbage for Omkostningerne ved Kornavl, og da en Forhøjelse af disse Priser ikke kan stilles i Udsigt i de næste Aar paa Grund af Handelstraktaterne, saa maa der udtænkes andre Hjælpemidler til Opretholdelse af Landbruget«.

I Midten af Februar Maaned afholdt Agrarernes Repræsentation — Der Bund der Landwirthe — Generalforsamling under Tilslutning af 5,000 Personer.

Paa denne vedtoges enstemmig under levende Begejstring følgende Resolution:

»Generalforsamlingen i Dag af tyske Landbrugere betegner den lovlige Virkeliggørelse af Grev Kanitz Forslag som det virksomste Middel til hurtig og med Held at bekæmpe den for det tyske Landbrug saa ødelæggende Virkning af den nuværende Kornpris«.^{*)}

Samtidig skrev deres Organ Deutsche Tageszeitung om Regeringens Stilling til dette Krav:

»Selv om den preussiske Regering paa ingen Maade har sagt, at den vil modtage et Forslag, der gengiver denne Grundtanke, saa har den dog endnu mindre udtalt, at den ikke kan modtage et saadant, tværtimod har den forsikret, at det er dens Beslutning at prøve Forslag af denne Natur med den størst mulige Grundighed. Mere forlanger vi ikke i Øjeblikket, ti vi er af den Mening, at en saadan alvorlig Prøvelse *maa og vil føre Regeringen til Anerkendelsen af det*«.

Medens Agrarerne saaledes venter paa Regeringens Medvirkning til Statens Overtagelse af Kornhandelen, holdes der — i Følge Berlingske Tidende for 6te Februar — rundt om i Tyskland Møder, ved hvilke man ikke alene anbefaler Grev Kanitz' Forslag som »det eneste Redningsmiddel for det tyske Landbrug«, men tillige fremhæver, at Gennemførelsen af dette Forslag vil medføre Indførelsen baade af *Statsmøller* og *Statsbagerier*.

Der henvises til, at de lave Kornpriser ikke kommer Forbrugerne til Gode, idet Bagerne og Mellemhandlerne tager hele Fordelen, at Kornet males daarligt og Brødet behandles slet, og at Produktionen staar langt højere i de militære Bagerier og i Hamborgs Statsbageri til Forsyning af Fængslerne, Fattig- og Arbejdshusene, der i 1893 producerede 2 Mill. Kil Brød.

^{*)} Sorø Amtstidende 13de og 21de Februar 1895.

Det fremgaar heraf, at de tyske Agrarer er godt paa Vej i Retning af Socialismen. Men, vel at mærke, det er en Socialisme til Fordel for Klassen imod Folket. Herved skiller den sig afgørende fra Social-Demokratiets Socialisme, der netop i Modsætning til Agrarerne tager Sigte paa Folket imod Klassen.

I denne Retning sejler de danske Agrarer fuldstændig i deres tyske Standsfællers Køl vand.

I begge Landene føler Agrarerne Ulæmpene ved den frie individuelle Magt over Jorden og det Tag, som Kapitalismen her igennem har faaet i Landbruget. Men hvad de fremfører herimod, tager kun det samme Sigte som Forsøget paa at monopolisere Kornhandelen. Det er ikke for Folket og Arbejdet, at man vil sikre Jorden, men for en vis Klasse, for en vis Del af Kapitalismen.

Den nationaløkomiske Repræsentant for danske og tyske Agrarer er A. Schäffle, der har fremlagt sin Betragtning angaaende Jordbesiddelsen i »deutsche Kern- und Zeitfragen«, hvori han udtaler sig imod »Manchesterstyret i Agrarpolitiken«.

Han udtaler her:

»Den bestaaende ultraliberale, ultraindividuelle Jordejendomsret er af alt Manchesterstyre det mest skæbnsvangre (!). Den har bevirket, at Nationens mest betydelige Arbejdsklasse, Jordbrugerne, gennem Handel, Afgifter og Prioriteter i den Grad berøves deres Arbejdes »Merværdi«, at den — korte særlig heldige Tidsrum undtagne — egentlig talt slet ikke kan komme ud af sin stadige Nødstilstand«.

»Ogsaa dette Manchestersystem bør falde«.

»Jordbrugets evige Afhængighed af godt eller ondt, af Verdensmarkedets Konjunkturer, af Foder-mangel, af Misvækst, af Hagelskade eller Kreaturpest, af udenlandsk Konkurrence, kan ingen dødelig ophæve. *Men den Nød, som følger af den Art Skade, er det muligt gennem kreditmæssig Udjævning af de fede og*

de magre Aars Afkastning fuldstændig at udelukke).*

Det er disse Schäffles Betragtninger, der har fundet stærk Tilslutning baade hos tyske og danske Agrarer, hvad bl. a. ogsaa følgende Aktstykke, som Forretningsudvalget for den danske Agrarforening i Maj 1894 tilstillede Indenrigsministeriet, viser:

»Som det vil være det høje Ministerium bekendt, er der hos den kejserlige tyske Regering for Tiden vigtige og indgribende Planer oppe om at søge Landbruget bygget paa en sundere og mere holdbar Basis (!) end den nuværende (!). Det Maal, som man synes at ville stile imod, gaar ud paa intet mindre end at gøre Landbruget uafhængigt af skiftende Konjunkturer (!), af andre Staters Handelspolitik (!), af nationale Ulykker (!). Saa vidt man af det endnu foreliggende Materiale kan skønne, synes den kejserlige Regering at tænke sig denne mægtige Opgave først og fremmest løst ved at søge Jorden befriet for den Prioritetsgæld, der ved sin Tilvækst er bleven en tyngende Mare for den nuværende Generation af Landmænd. Og naar dette Maal er naaet, maa Jorden ikke behæftes paa ny. Vejen, man vil gaa, bliver formentlig den, at den nuværende opsigelige og uamortisable Prioritetsgæld ved Statens Hjælp afløses af en uopsigelig amortisabel Gæld, der altsaa i Tidens Løb vil forsvinde og efterlade Jorden gældfri.

Efter hvad man kan uddrage af det endnu foreliggende Materiale, synes, som sagt, dette at være Grundtanken i den Agrarpolitik, der planlægges i de højeste Regeringskredse i Tyskland«.

Den Virksomhed, vore hjemlige Agrarer senere har udfoldet i Overensstemmelse med den i dette Aktstykke fremlagte Betragtning, er ganske interessant.

*) Nationaløkonomisk Tidsskrift 3—4 Hæfte 1894.

Paa Agrarrigsdagen i Aarhus 1894 fremhævede Direktør Elmquist, at Landbrugets Tilstand nu var bleven en saadan, at *»skulde der hjælpes, maatte det være ved en virkelig Reform, man kunde næsten sige, en Revolution i de bestaaende Forhold«*.

Selve den Ting, at det er paa Generalforsamlinger, der ledes af Kammerherrer, at der ligefrem tales om Revolution af de bestaaende Forhold, fortjener nogen Opmærksomhed.

Den Maade, hvorpaa Direktøren videre begrunder Agrarernes Virksomhed, smager ogsaa en Del af — Socialisme. Han udtalte:

»Vor Tid er Associationernes Tid, og det er forunderligt at se, hvorledes netop i vort Aarhundrede, hvor vi maatte kæmpe med den doktrinære Socialisme, dog de enkelte Individuer i den alt overvejende Kamp mod Konkurrencen og dennes farligste Vaaben: Kapitalismen (!), maatte lige som rotte sig sammen for at kunne eksistere, forene sig, associere sig med ligestillede, hvorefter alle disse sammen interesserede enkelte, holdende sammen, ligesom gribende hinanden i Hænderne, maatte danne Kæder for ikke at rives bort, der hvor Bølgerne gaar højst for Tilværelsen, men mulig søge at redde, hvad reddes kunde«.

Efter dette skal altsaa Agrarerne rotte sig sammen for i Kampen mod Kapitalismen at redde, hvad reddes kan og gennemføre næsten en — Revolution.

Hvori skal denne bestaa? Dette fremgaar af følgende af Direktøren stillede og af Agrarrigsdagen vedtagne Forslag:

»Agrarforeningens Generalforsamling vedtager at opfordre den høje Regering til at forelægge Rigsdagen Forslag til Lov om Oprettelsen af en Kreditforening for Landejendomme med Laan indtil $\frac{3}{4}$ af Vurderingssummen, saaledes at den sidste Tredjedel af Laanet amortiseres, med fuld Statsgaranti for Laanene, men mod at der paalægges de Ejendomme, der optages i

Foreningen, det hypotekariske Baand, at de ikke kan være Genstand for anden Pantsætning, og saaledes at kun et nærmere bestemt Laanebeløb gives i amortisable Laan, samt at der til Foreningen knyttes en Kreditforening for Kommuner med Statsgaranti for hvert enkelt Laan. For saa vidt der maatte findes Laansøgere, som ikke kan faa Laan bevilgede i denne Forening, henstilles, at der, for at undgaa Tvangsauktioner som skadelige for Landbrugets almindelige Kredit, træffes Foranstaltninger, hvorved disse Ejendomme kan overtages af Staten til Bortfæstning eller Udstykning«.

Knudepunkterne i dette Forslag er:

- 1) Statsgaranti for Laanene i Landejendommene;
- 2) Landejendommenes Baandlægning saaledes, at de ikke kan være Genstand for anden Pantsætning end til Staten.

Det angivne Formaal hermed er at hindre:

- 1) at Folk køber Ejendomme, der er for store i Forhold til den Kapital, de ejer;
- 2) at selv velstillede Forældre faar forgældede Efterkommere ved Ejendomme, der er overprioriterede for Børnenes Skyld.

De Ejendomme, der er for daarligt stillede til, at de kan hjælpes ad denne Vej, skal enten udstykkes eller overgaa til Statsfæste.

Til Realiseringen af denne Plan ønskes af Staten anvendt indtil 50 Mill. Kr.

Unægtelig noget, der lugter ikke saa ganske lidt af — Revolution!

Dette Forslag er værd at lægge Mærke til. Den sociale Bevægelse, der skal have den sædelige Berettigelse, som betinger Sejren for en god Sag, maa i Ord og Gerning, i Formaal og Fremgangsmaade vise, at den tager Sigte ikke paa en enkelt Klasses Interesse, men paa det almene Vel.

For denne Maalestok kan den anførte Agrarplan ikke staa. Agrarerne føler Trykket af den Kapitalisme, der gennem den individuelle Ejendomsret opæder Jorden. Men i Stedet for i Overensstemmelse med de foran citerede Stormænd at gaa til Kamp imod den individuelle Ejendomsret til Jorden og derigennem gøre deres Sag til en Folkesag, i Stedet for at fortsætte Udviklingen fra Landboreformernes Tid i Retning af at gøre flere til Medejere af Landets Jord, arbejder de paa det *aabenbare Tilbageskridt: for evige Tider at sikre Jorden for et vist begrænset Antal Landmænd!*

Hvis det refererede Forslag blev realiseret, vilde det forvandle Danmarks nogle og halvfjerdsindstve Tusend Bønder- og Herregaarde til lige saa mange Fideikommisser, der uden at sælges eller pantsættes udelelige skulde gaa i Arv til et enkelt af Besiddernes Børn, formodentlig til den førstefødte! Da Jorden ikke maa pantsættes, faar de øvrige Søkende ingen Del i Fædreneerven. Alt som Folkemængden vokser, maa Bønderbørnene saa søge andet Erhverv. Danmarks frugtbare Jorder bliver et Domæne, et Privilegium, en Forrettighed for en enkelt Klasse, der alt nu udgør mindre end en Femtedel af Landets Folkemængde.

Naar samtidig hermed den industrielle Virksomhed mere og mere gaar over til nogle faa større Kapitalister, og Agrarerne endvidere, hvad de jo arbejder paa, faar afskaffet alle Grundskatter og al Beskatning lagt over paa Arbejdet og Forbruget, har vi for os et smukt Samfund, skabt i den aristokratiske Socialismes Billede. Følgende Linjer angiver da Samfundets Grundpræg:

- 1) Jorden, Industrien, Handelen i Hænderne paa et mindre Antal til Dels skattefrie Pengemænd;
- 2) hele det øvrige Folk en stor besiddelsesløs Masse, der væsentlig bærer alle Skatterne.
- 3) Denne Masse tvinges gennem Konkurrencen til at arbejde for et Minimum af Løn, medens de her-

skende Kapitalister ved at monopolisere Kornhandelen, og hvad dermed staar i Forbindelse, under Staten tvinger Massen til at betale sit Forbrug saa dyrt som muligt.

- 4) Et lille Mindretal af kongelige Sjæle paa den ene Side; et stort forarmet Proletariat paa den anden Side.

Det er Billedet af Agrarernes Fremtidssamfund!

Med dette Billede for Øje kan vi vist give Professor N. C. Frederiksen Ret, naar han i National-økonomisk Tidsskrift karakteriserer Agrarbevægelsen, som følger:

»Jeg tilstaar, jeg er bleven forbavset ved at se, at Agrarforeningen nu vil til at studere de tyske Agrarers Fordringer som Eksempel til Efterfølgelse. Særlig de tyske Agrarer er af det onde (!). Det er en ny Form for det værste (!) af den gamle Junkeraand, den, som gav Bismarck alle hans slette Egenskaber, hans Fordomme og hans Vildfarelser. Denne Retning stemmer heldigvis ikke med Smagen hos vor Bondestand, og den burde heller ikke tiltale vore Herremænd. De tyske Agrarers Tænkemaade kender ikke til Frihed, heller ikke synderligt til Billighed (!); ti deres Fordringer gaar over alt ganske simpelt ud paa brutalt (!) at tage fra andre, fra hele Samfundet og særlig fra de mindst bemidlede«.*)

Forhaabentlig vil alle retsindige Mænd og Kvinder give Professor Frederiksen Ret. Skal det endelig — for at bruge Agrarernes egne Ord — være Revolution, saa skal det ikke, som Agrarerne vil det, være en Revolution for Klassen imod Folket, men omvendt for Folket imod Klassen.

Det er denne Revolution, Socialismen vil gennemføre ved at realisere Kravet:

Jorden for Folket!

*) 9—10 Hæfte S. 615 1894.

VII. Overgang og Resultater.

Adskillige brave Mennesker finder, at Socialismen er meget tiltalende, bare den var gennemført. Men de kan slet ikke tænke sig Muligheden af, hvorledes den skal kunne gennemføres, hvorledes vi skal komme over i det socialistiske Samfund. Vanskeligheden ligger i, at der foresvæver dem noget vist ubestemmeligt om, at der skal komme et Tidspunkt, da vi »med et Slag« gaar over fra de nuværende til de fremtidige Tilstande.

Og denne Overgang kan de ikke begribe. Vi kan trøste dem med, at vi kan det ikke heller.

Nej, der kommer aldrig noget saadant Tidspunkt, paa hvilket Socialismen med et Slag føres igennem.

Liberalismen kan, hvad den ofte har gjort, gennemføre politiske Revolutioner og derigennem etablere ny politiske Tilstande. Socialismen kan det ikke, — i alt Fald ikke, før *den* sociale Udvikling, hvorpaa den helt igennem bygger, er saa langt fremskreden og moden, at der i Virkeligheden forud ad selve Udviklingens Vej er foregaaet en social Revolution.

Det hører med til Socialismens Børnelærdom, at man ikke *laver* Revolutioner.

»At ville lave Revolution er en Taabelighed af umodne Mennesker, som ikke har nogen Anelse om Historiens Love.

»Man kan stedse kun give en Revolution, som allerede er indtraadt i et Samfunds faktiske Forhold, den udvortes retslige Anerkendelse og konsekvente Gennemførelse«.*)

Den socialistiske Samfundsordning kan derfor kun gennemføres ad selve Udviklingens egen Vej. Men denne Udvikling er allerede langt fremskreden. Hver

*) Ferdinand Lassalle: Arbejderprogram S. 19.

Gang Kommunen organiserer et nyt Fællesarbejde i Lighed med, hvad den allerede forud har i Skole- og Hospitalsvæsen, Gas- og Vandvæsen, — hver Gang Staten anlægger ny Jærnveje eller overtager gamle, hver Gang Lovgivningsmagten paatager sig at understøtte eller forsørge Individer, som ved Alderdoms-understøttelsen —, hver Gang der oprettes et nyt Andelsforetagende i Lighed med Andelsmejerierne, — hver Gang der oprettes en ny Fagforening blandt Arbejderne*), — hver Gang disse forskellige Foretagender skyder Vækst og vinder øget Styrke, foretages der Skridt hen imod den socialistiske Stat. Overgangen er saaledes for længe siden begyndt, hvorfor ingen behøver at tænke paa denne Overgang med nogen som helst Følelse af Frygt og Bæven.

Ved Siden af, hvad der saaledes er bunden til selve Udviklingens Gang, er der dog ogsaa noget, som Menneskene kan foretage i Kraft af egne fri Viljesbeslutninger.

Hertil hører paa Samfundsreformationens Omraade i første Række Ordningen af vor Stilling til Landets Jord.

Med Hensyn til denne maa der vel skelnes imellem *Fællesbesiddelse* og *Fællesdrift*. Fællesdriften er afhængig af den sociale Udvikling, der maaske endnu fuldstændig kan umuliggøre den. Fællesbesiddelsen kan gennemføres, naar som helst der i Folket er fornøden Vilje og politisk Magt til at gennemføre den.

Hvilken Driftsmaade, der skal følges ved Jordens Dyrkning, afhænger af, om det er *Stordriften* eller *Smaadriften*, der viser sig at give det største Udbytte.

Men ved Bedømmelsen af dette anvender Socialismen en anden Maalestok end Kapitalismen.

*) Historikeren Johan Jakoby skriver: For den fremtidige Kulturhistoriker vil Oprettelsen selv af den mindste Arbejderforening være en Begivenhed af større Betydning end selve Slaget ved Sadova. Programmet 16de Juni 1893.

Kapitalismen spørger: hvorledes kan vi ved den mindst mulige Arbejdskraft opnaa det størst mulige Nettoudbytte?

Socialismen spørger: hvorledes kan vi underholde de flest mulige Mennesker paa den mindst mulige Jord?

Den Driftsform, der giver det bedste Svar paa dette Spørgsmaal, vil blive anvendt, hvad enten det saa bliver Stordrift eller Smaadrift. Men noget afgørende Vidnesbyrd herom foreligger ikke endnu.

Jorden kan imidlertid overgaa til Samfundsejendom — til Kommunen, Amtet eller Staten, — uden at det i mindste Maade berører Driftsformerne for Dyrkingen.

Og denne Jordens Overgang til Samfundsejendom er paa Lovgivningens Omraade den første store sociale Hovedreform.

Grundlovens § 83 bestemmer: »Alle Indskrænkninger i den fri og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundede i det almene Vel, skal hæves ved Lov«.

Det fremgaar af, hvad der er skildret i det foregaaende, at den private Jordbesiddelse er den største og værste af alle Indskrænkninger i den fri og lige Adgang til Erhverv. Almenvellet er saa langt fra at kræve denne Indskrænkning, at det tværtimod med afgørende Styrke maa kræve den hævet.

Fremgangsmaaden ved Samfundets Overtagelse af Jorden maa ogsaa i første Række følge Grundlovens Anvisning: »Ingen kan pligtes til at afstaa sin Ejendom, uden hvor Almenvellet kræver det. Det kan kun ske i Følge Lov og mod fuldstændig Erstatning«.

I Henhold hertil har Samfundet Ret til at kræve Jorden udleveret, hvad der jo ogsaa forlængst er fuldstændig anerkendt i Praxis. Hvor som helst Samfundet anlægger Jærnbaner, rejser Stationer, bygger Havne etc., tager det den fornødne Jord uden at spørge

om Forlov. At de paagældende Ejere faar deres Erstatning, ligger i Sagens Natur.

Vi kan derfor komme langt frem i Retning af at faa Jorden over paa Samfundets Hænder ved simpelt hen at følge den Vej, der er anvist i Grundloven, og allerede længe har været fulgt i Praksis.

Den Maade, hvorpaa der kan begyndes, er angivet saaledes i det danske Social-Demokratis Program:

»Fideikommiss og Præstegaardsjorder inddrages og anden til Salg værende Landejendom købes af Staten.

»Heder og andre uopdyrkede Jordarealer tages i Besiddelse af Staten, for, saa vidt muligt, at opdyrkes og kultiveres.

»Staten overdrager Brugen af de den tilhørende Jorder, som egner sig til Dyrkning, til Landarbejdere og hjælper disse til at komme i Besiddelse af Brugsretten til de fornødne Driftsmidler.

»Staten søger at opbølge Driften af Landejendomme og at lette Jordens Overgang til Statsejendom ved at give Adgang til Prioritetslaan gennem en Statshypotekbank«. —

Man huske paa, at allerede Halvdelen af Danmarks Jord er samlet i Kreditforeninger. Ved Oprettelsen af en Statshypotekbank vil al denne Jord ved nogle faa Pennestrøg kunne overføres til Staten, som derved bliver i Stand til gradvis at konvertere Prioritetsgælden*).

Med den allerede nu stadig synkende Rentefod, der yderligere vil tvinges nedad i samme Grad, som Jorden gaar over til Samfundsejendom, — hvad der

*) Denne Fremgangsmaade bør Agrarerne særlig have for Øje. Naar Staten samtidig opnaar at komme i Besiddelse af Jorden, kan den i sin egen Interesse være vel tjent med at ofre et større Antal Millioner. Men noget ganske andet er, hvad Agrarerne forlanger, at Staten skal lade Millionerne rulle til Fordel for et mindre Antal Jordbrugere.

umuliggør, at private Pengemænd kan anbringe Penge i den —, vil Staten ad denne Vej i Løbet af ikke mange Aar blive i Stand til baade at udbetale Prioritetshaverne og tjene saadanne Beløb paa Konverteringen, at den kan købe en Mængde Jord.

Maaske hele Overgangen kan foregaa paa denne Maade. Men man kan ogsaa følge en anden.

Det er foran paavist, at Jorden under al fremadskridende Civilisation har en stadig Tendens til at stige i Værdi. Naar Jorden for Tiden er billigere end for en Del Aar tilbage, er det kun et tilbagegaaende Bølgeslag, som ikke strider imod den almindelige Regel. Dette indrømmer selv Agrarernes Organ. I en Artikel i Landbovennen den 9de Februar d. A. udtales: »Efterhaanden som Menneskemængden tiltager, kan man være sikker paa, at Jorden vil stige i Værdi, selv om den ogsaa periodevis holdes nede ved kunstige Midler«.

I Henhold hertil vil man med Fordel kunne føre Jorden over paa Samfundets Hænder ved en Lov, der f. Eks. bestemmer:

Fra og med 18... har Staten Ret til at overtage al Jorden.

Overtagelsen foregaa i Løbet af 5—10 eller 20 Aar.

Saa snart Taksationen er foregaaet, svares alle Skatter efter den takserede Jordværdi.

Paa Grundlag af en saadan Lov kan man lade de forhaandenværende Ejere selv anslaa Værdien.

Viser det sig, at de sætter Værdien for højt, giver Staten sig god Tid, før den gaar til Overtagelse af Jorden og tjener saa i Mellemrummet Penge ved de høje Skatter.

Sættes Værdien for lavt, skynder Staten sig med Overtagelsen og tjener Penge derved.

I alle Tilfælde foregaa Overtagelsen, saa snart Jorden er stegen til en Værdi, der er højere end den, hvortil den er takseret.

I 1880 var Gennemsnitsprisen pr. Td. Hartkorn 7,000 Kr. I 1884 var Gennemsnitsprisen 7,500 Kr. Prisstigningen androg altsaa 500 Kr. pr. Td. Hartkorn, hvad der for Landets samlede 382,258 Td. Hartkorn andrager 191,129,000 Kr.

Var der i 1880 bleven vedtaget en Lov som den her omhandlede, kunde Staten altsaa allerede 4 Aar efter have udbetalt samtlige Jordejere deres fulde Erstatning og samtidig tjent i rent Overskud 191,129,000 Kroner.

Paa lignende Maade vil det kunne gaa i Fremtiden. Der bør særlig lægges Mærke til, at i det Overtagelsen af Jorden sker gradvis og stadig ledsages af Konvertering, opnaas to Ting:

- 1) at indskrænke den Jord, hvori Kapitalen kan anlægges rentebærende,
- 2) at forøge Mængden af den Kapital, som søger Anbringelse i Jord.

Disse to Ting i Forbindelse med hinanden maa nødvendig bestandig virke i Retning af at trykke Rentefoden ned.

Det bliver derfor stadig lettere at faa sig Penge paa billigere Vilkaar paa samme Tid, som Staten selv i den stadig voksende Jordrente af den inddragne Jord har en ustandselig Kilde til øget Rigdom.

Det er derfor saa langt fra, at Overtagelsen af Jorden vil kræve uhyre Kapitaler, at den ganske omvendt kan foregaa uden en eneste Øre i Kassen ud over, hvad der kræves til de øvrige Statsfornödenheder.

Naar endelig al Jorden er overgaaet til Samfundet, vil den egentlige Rod til Kapitalrenten være dræbt saaledes, at Renten væsentlig kun vil komme til at bestaa af, hvad den naturlig bør indeholde: *en Præmie for Resiko.*

Særlige Forhold vil yderligere lette Overgangen.

I Følge Agrarernes egne Udtalelser sidder de fleste Landmænd saaledes i det, at de har ondt ved at leve af deres Arbejde ved Siden af at svare deres Renter. For saa vidt, som dette er Tilfældet, falder hele Erstatningsspørgsmaalet bort. Ti enhver Landmand, der sidder saaledes i det, maa jo være glad ved, at Staten overtager hans Gæld og sikrer ham selv en rigelig aarlig Løn for hans fremtidige Arbejde.

Med alt dette er vi endda endnu kun paa Tærskelen af det sædelige Hovedkrav, som skal gennemføres ved denne Reform.

Det egentlige Brændpunkt samler sig om at *standse Udbygningen og sikre Mennesket Arbejdets Frugt.*

Med andre Ord: *at værne om og sætte Grænser for den virkelige Ejendomsret.* Men — hvad er da Ejendomsret? Herpaa vil vi lade Adam Smith svare. Hans Svar lyder:

»Ligesom den Ejendomsret, hvert Menneske har til sit eget Arbejde, er den oprindelige Grund til al anden Ejendomsret, saaledes er den ogsaa den helligste og mest ukrænkelige«, — hvorfor »den, der ikke kan erhverve sig Ejendom, ikke har anden Fordel at stræbe efter end at æde saa meget og at arbejde saa lidt som muligt«.*)

I Overensstemmelse hermed forklarer de national-økonomiske Lærebøger, at »der ikke vil kunne tænkes nogen grundigere Maade at ihjelslaa al Vindskibelighed paa end den Bestemmelse, at Udbyttet, helt og holdent eller i det mindste blot for en Del, skulde overlades til andre«.**)

Dette er sande og træffende Ord, som Socialismen fuldstændig underskriver. Atter her viser det sig, at Socialismen i Virkeligheden er en konservativ Magt.

*) Adam Smith anf. Skrift 1—532.

**) Marius Gad: Almindelig Velstands Natur og Aarsager. S. 13.

Hvad den kræver, er ikke andet end det, at det skal udføres i Praksis, hvad selve den klassiske Nationaløkonomis Repræsentanter har opstillet i Theorien.

Lad os nu paa denne Vægtskaal veje, hvad der foregaar paa vore Herregaarde.

Paa den ene Side har vi Arbejderne med Forpagteren eller Forvalteren i Spidsen. Det er disse, der udfører Arbejdet og frembringer alle de Værdier, der flyder ind til Ejeren.

Til Løn herfor faar de en Bolig, der — Forpagterens eller Forvalterens undtagne — er langt ringere end Herregaardens Staldbygninger, og et Underhold, der som paavist end ikke strækker til til den fornødne legemlige Ernæring.

Paa den anden Side har vi Herremanden, der til Sikkerhed for, at han intet bestiller, meget hyppigt lever i Hovedstaden eller i Udlandet.

Til Løn for dette Ikkearbejde faar han Rigdom i et saadant Omfang, at end ikke Salomon i al sin Herlighed var klædt som en af disse.

Hvor kommer denne Rigdom fra? Fra de Mennesker, der arbejder som Producenter paa Herregaardens Marker!

Mon saa Udbyttet ikke helt eller delvis tilfalder andre end dem, der arbejder?

Mon her ikke foregaar en Krænkelse af den helligste, den mest ukrænelige Ejendomsret?

Ud fra den klassiske Nationaløkonomis Forklaring kan disse Spørgsmaal kun besvares med et ubetinget Ja!

Men hvor kan Samfundet tillade, at denne Retskrænkelse, denne Tilegnelse af andres Ejendom daglig og ustandselig foregaar fra Aar til Aar?

Vi ser her fuldstændig bort fra, hvorledes Herremændene oprindelig er kommen i Besiddelse af deres Herregaarde. Vi holder os til denne ene Kendsgerning, at de hver eneste Dag, hver Time, hvert

Minut krænker Arbejdernes Ejendomsret og tilegner sig, hvad andre frembringer.

Det er denne Uret, der skal fjærnes, det er denne Retskrænkelse, der skal standses ved den sociale Reformation.

Hvem er det, der her har Krav paa Erstatning?

Ja, var der en levende Ansvarsfølelse i Folket, herskede der en fin Erkendelse af Spørgsmaalene om Ret og Uret, stod den sædelige Bevidsthed virkelig paa Højde med den kristelige Sædelæres Krav, saa vilde der med en Mund blive svaret: *Det er Arbejderne, der tilkommer Erstatning for den Ejendom, som Herremændene daglig gennem mange Aar har frataget dem!*

Og skulde Herremændene saa ikke være i Stand til at yde denne Erstatning, vilde der i alt Fald blive forlangt, at de skulde være vel tilfreds for den Tid, de havde haft Adgang til at foretage Udbygningen og derfor nu beredvillig yde deres Medvirkning til, at Udbygningen kunde standse og Udbyttet for Fremtiden fordeles blandt de arbejdende.

Hvor Herremændene loyalt optraadte i Overensstemmelse med dette Krav, kunde hele Forandringen indskrænke sig til at bestaa i, at selve Herregaarden med dens Marker omdannedes til et stort Andels-selskab, som Herremanden kom til at staa i Spidsen for som Leder, medens Arbejderne kom til at tage Del i Driften som ligeberettigede Parthavere. Paa den Maade kom Herremanden til i Overensstemmelse med Naturens Bud og Moralens Krav at udføre et samfundsnyttigt Hverv og blev Arbejdernes anerkendte Chef i Stedet for deres Udbytter.

Men en saadan Sædelighedsbevidsthed, som denne Fremgangsmaade vilde forudsætte, er jo trods alle vore Prædkener om Arbejdets Ære — ikke til Stede. Socialismen er derfor saa moderat, at den slaar endnu yderligere af paa det sædelige Retskrav, som der

egentlig aldrig burde slaas af paa, idet den som sidste Mulighed tilbyder Jordbesidderne Obligationer, for hvilke de personlig kan leve rigelig, og som de ogsaa gerne kan lade gaa i Arv til deres Børn, hvis de ikke selv forbruger dem alle, men som de ikke noget Sted faar Adgang til at anlægge rentebærende.

Ved denne Fremgangsmaade vil den sidste Ret af Jorden, der ikke ad de tidligere anviste Veje er udgaaet af Privatbesiddelsen, paa ny blive draget tilbage til Samfundet, hvor den oprindelig var og al Tid burde have været!

Naar al Jorden er overgaaet til Samfundet, og Produktionsredskaberne samtidig er socialiserede, vil der ikke længer være nogen *Rentiers*. Den eneste Maade, hvorpaa der vil kunne erhverves Udbytte, vil være gennem Arbejde, Gaver eller Arv. Men hvad der kan modtages som Gave eller Arv vil kun være renteløs Kapital. Det vil sige: Kapital, der kan forbruges, men ikke anvendes til Udbytning, idet den ingen Steder vil kunne anbringes rentebærende. Saa snart Jord, Redskaber og alle Bygninger ved de socialiserede Virksomheder er gaaet over i Samfundets Besiddelse, vil enhver Adgang til privat Rentenydelse være afskaaren.

Dermed vil først ogsaa Betingelsen være til Stede for, at enhver kan faa det fulde Udbytte af sit eget Arbejde.

Naar der herimod indvendes, at Fjærnelsen af Renterne vil dræbe Sparsommeligheden, og at ingen derfor vil lægge Vind paa at samle Fond til Sygdom, Alderdom eller Børn, beror dette paa en stor Misforstaaelse.

Forsikringsvæsenet til Understøttelse under Sygdom og Alderdom vil netop først ret kunne udvikles, naar alle har den fornødne Evne til at gøre de nødvendige Indskud.

Lad os tænke os, at de sociale Forhold blot blev saa gode, at ethvert Menneske aarlig fra det 20. til det 50. Aar kunde lægge 500 Kr. til Side. Saa vilde hver enkelt ved det 50de Aar være i Besiddelse af en Kapital paa 15,000 Kr.

Ved den forsikringsmæssige Fordeling vilde dette være langt mere end nok til at sikre enhver en sorgfri Alderdom.

Der er saaledes god Grund til at tænke paa Fremtiden, selv om der ikke vindes Renter af den opsparede Kapital. Og saa knytter der sig endda den Velsignelse til disse Værdier, at de virkelig fuldt ud repræsenterer opsparet Arbejde og ikke som de nuværende Renter Værdier, der er røvede fra andre.

Hvem, der tjener mere, end de selv forbruger, kan selvfølgelig paa lignende Maade lade det opsparede gaa i Arv til deres Børn.

Det vil saaledes ses, at Overgangen fra privat til fælles Besiddelse af Jorden ingen Vanskeligheder volder, men kun betinges af de to Ting:

Erkendelse af Nødvendigheden og Vilje til at øve Retfærdighed.

Med Jordens Overgang til Staten bliver der Mulighed for den største almene Velstand. Hvormange Mennesker, der umiddelbart er knyttet til Landbruget, ved vi ikke bestemt.

Vor hele Folkemængde fordeler sig i Følge Statistisk Tabelværk saaledes:

i Byerne	738,150	Individer.
paa Landet uden for		
Jordbruget	560,943	—
		1,299,093.
paa Landet ved Jordbruget		873,287.
I alt...		2,172,380.

I denne Opgørelse er imidlertid begaaet den Fejl, at Landbrugets Aftægtsfolk, der tæller 39,530 Personer,

er regnet med til den Klasse, der staar uden for Jordbruget. Paa den anden Side er alle Skovbrugets Arbejdere, der tæller et ret betydeligt Antal, regnet med til Landbrugerne. Men selv med de Ændringer, som dette maatte medføre, kan den egentlige Landbrugsbefolkning næppe bringes op til ret meget over 900,000 Individer eller — da der gaar 4,73 Personer paa hver Familie, — til omkring ved 190,000 Familjer. I alle Tilfælde er det kun den mindre Halvdel af Landets Befolkning, der lever af Jordbruget.

Nu ved vi imidlertid, at allerede paa Jorddyrkingens nuværende Udviklingstrin kan en Familie ernære sig godt paa 1 Td. Hartkorn. Følgelig er der alt nu ved selve Landbruget Eksistensbetingelser for ligesaa mange Familjer, som der findes Tønder Hartkorn. Vi har imidlertid 382,258 Tdr. Hartk., følgelig er der allerede nu ved Jordbruget Eksistensbetingelser for omtrent dobbelt saa mange Familjer, som der for Tiden findes. Men de Resultater, som allerede nu foreligger fra enkelte mere mønsterværdigt dyrkede Huslodder, viser imidlertid, at der er *Mulighed* for, at en Familie vil kunne leve paa meget mindre end 1 Td. Hartk. Med forventet Fremskridt i de tekniske Videnskaber, med fuld Dygtiggørelse af Individerne kan det forudses, at det ikke vil vare længe, før der er Underholdsmulighed for mindst 2 Familjer paa hver Td. Hartk. Dermed vilde Landbrugets Befolkning kunne gaa op til 764,516 Familjer.

Og dog er vi endda ikke derved kommen nær Grænsen for, hvad Jorden i og for sig har Mulighed for at yde. Naar vi da tænker os, hvilken umaadelig Forøgelse af Folkemængden i de øvrige Erhverv, en saadan forøget Folkemængde paa Landet nødvendigvis vilde medføre, fremgaar det klart, at nogen Frygt for Overbefolkning behøver vi ikke indtil videre at nære.

Tænker vi os altsaa Landbrugets Folkemængde forøget blot til det Antal, som Jorden faktisk allerede nu har Evne til at ernære, og den øvrige Folkemængde

naturligt i Forhold dertil, vil det ses, at vi har Betingelser for at underholde en saa langt, langt større Befolkning end den, vi for Tiden har, at vi ikke har mindste Skygge af Undskyldning for den Forbrydelse, der for Tiden begaas derved, at mange sulter ihjel, medens et Mindretal lever i Overflødighed.

Ved at fæste Blikket paa dette Forhold faar vi en levende Følelse af, at hele det sociale Spørgsmaal i Virkeligheden kun drejer sig om dette ene: *Vilje til at anerkende Menneskeretten!*

Har vi denne Vilje, har vi ogsaa Evnen til at give Menneskene det fornødne Underhold. Naar saa mange maa sulte og lide ilde, er det kun fordi, at det herskende Samfund beskytter *Klassens* Interesse i Modsætning til *Folkets!*

Med Hensyn til Driftsmaaden bliver det som gentagende nævnt Udviklingens egen Sag at afgøre, om det er Smaadriften eller Stordriften, der giver det største Udbytte.

Besvarelsen af dette Spørgsmaal vil dels afhænge af, i hvilken Grad Maskinerne finder Indgang ved Landbruget, dels af hvilke Produkter, Jorddyrkningen særlig vil samle sig om.

Forsaavidt Danmark atter særlig skulde blive et kornproducerende Land, er det givet, at det er Stordriften, der vil faa Overtaget, ligesom den alt nu har det i det amerikanske Landbrug.

Men meget kan tyde paa, at det vil blive de oversøiske Lande, der bliver Verdens fælles Kornmark, medens Mellemeuropa væsentlig vil gaa i Retning af at blive Verdens Køkkenhave. Forsaavidt er der en Mulighed for, at Smaadriften i alt Fald for en Del kan beholde Overtaget paa Landet.

Det bliver dog ogsaa i alle Tilfælde kun for en Del. Maskinerne, der alt i vidt Omfang har holdt sit Indtog i Landbruget, maa absolut ejes i Fællesskab. For lange Tider vil Danmark sikkert ogsaa blive et

smør- og flæskeproducerende Land. Men begge disse Produkter vil uden Tvivl kunne produceres i størst Mængde gennem Fællesdriften.

Henvisninger til, at Huslodder giver større Udbytte end Herregaarde, betyder ingen Ting. Lad der paa Herregaardens Marker blive nedlagt det samme Arbejde som paa de veldrevne Huslodder, det vil da vistnok blive meget vanskeligt for Huslodderne at konkurrere.

Holder Stordriften Indtog i Landbruget, bliver det Herregaarden, der bliver Typen for Livet paa Landet. Men vel at mærke: ikke den nuværende Herregaard med en enkelt Slaveejer og mange Slaver og al den dermed følgende Umoralitet.

Herremanden selv ophøjes da fra Slaveholder til virkelig Chef for Arbejderne. Arbejderne forlader deres usle Rønner og tager Bolig paa selve Herregaarden, i hvis rummelige Bygninger de finder hyggelige Familjelejligheder. Husholdningen kan da føres efter hver enkelt Smag enten i deres egne særskilte Lejligheder eller i store fælles Spisesale. Kamrene for Piger og Karle bliver mindst lige saa hyggelige som de Værelser, der nu anvises Forvaltere og Lærerinder. Til fælles Afbenyttelse bliver der store Bogsamlinger, Læsestuer og Foredragssale, der vil blive stærkt benyttede i den rigelige Fritid. Den aandelige Udvikling gaar saaledes Haand i Haand med den sociale Reformation.

Det legemlige Arbejde er bleven tildelt sin egentlige og virkelige Ære!

Arbejdet bliver en Fest! Men vi kan ogsaa tænke os, at de faar Ret, der med Bestemthed hævder, at Smaadriften vil beholde Overtaget i Landbruget. Det fremtidige Liv paa Landet faar da sin Type i Villasystemet.

Hver Landbruger kommer til at bo i Midten af sine egne Agre. Jorden bortforpagtes af Kommunen paa visse Aaremaal, efter at den forud af de kommunale Embedsmænd er takseret.

Bortforpagtningen foregaar paa en bestemt Dag. Kun Kommunens eller Distriktets egne Beboere har

Adgang til at byde. Opnaas der ikke herved Bud, der er saa høje, som Jorden er takseret til, udsættes Forretningerne til en senere Dag, og faar da ogsaa Beboere fra andre Egne Adgang til at byde. Paa denne Maade vil man til enhver Tid være sikret, at de rette Jordafgifter erlægges. Saalænge der er Efterspørgsel efter Lodder saa store, som er nødvendige til en Familjes Underhold, bortforpagtes ingen større. Først naar alle, der ønsker smaa Lodder, er tilfredsstillede, udbydes Jorden ogsaa i større Arealer. Er der tilsidst Jord tilbage, som ingen spørger efter, dyrkes denne umiddelbart under Kommunens Ledelse. Paa denne Maade afgøres det ganske af sig selv, hvor store Lodderne skal være.

Da de organiserede Arbejdere til enhver Tid har det i deres Magt baade enkeltvis at overtage mindre Lodder hver især og i Fællesskab at overtage større Flademaal til Dyrkning ved kooperativ Drift, vil der bestandig være Mulighed for, at Udviklingen kan gaa ind i det Spor, der sikrer det største Udbytte.

Ogsaa ad denne Vej er der altsaa Mulighed for den højeste sociale Velstand. Medens de nu stadig stigende Jordpriser leder Landbrugsværdierne bort fra Landbrugsarbejdet over i private Pengemænds Hænder, vil de stigende Jordpriser under den ny Ordning bestandig føre Værdierne tilbage til det fælles Folk. De stigende Jordafgifter vil muliggøre alle Skatters Afskaffelse. I selve Jordafgiften vil der være en stadig voksende Kilde til Bæstridelse af alle Samfundets fælles Fornødenheder. Og stiger Jordafgiften under den blomstrende Civilisation saa stærkt, at man ikke paa anden Maade kan forbruge Midlerne, kan man i værste Tilfælde direkte fordele dem iblandt Samfundets Borgere.

I den Grad er man sikret, at den voksende Jordrente kommer selve Folket til Gode.

Mod Rovdrift vil man let kunne sikre sig. Dels kan den kontraktmæssig forbydes, dels kan det hindres,

at nogen, der gør sig skyldig deri, faar Jord andet Sted. Endelig kan den gode Drift paaskyndes derved, at enhver god Bruger faar fortrinsvis Adgang til baade at faa sin Forpagtning fornyet og til at lade den gaa over til sine Børn.

Selv Misvækst vil ikke kunne volde nogen Forstyrrelse i et saadant Samfund. Nationaløkonomen Schäffle hævder, som foran anført, at allerede i det nuværende Samfund kan den »Nød«, som følger af Misvækst og deslige, »fuldstændig udelukkes ved en kreditmæssig Udjævning af de fede og de magre Aar«.

Det vil være meget lettere at gøre dette i det ny Samfund.

Hvad enten vi derfor fæster Opmærksomheden paa den mindre Bedrift, eller vi har den Opfattelse, at Stordriften overalt vil gaa sin sejrende Gang, er det klart, at der i den sociale Stat er Betingelser for gode økonomiske Kaar og derigennem for en høj Grad af aandelig Udvikling for det hele Folk.

Kampen for Tilværelsen paa Grundlag af Frikurrencens Rovdyrsprincip vil være ophørt og afløst af Socialismens:

Samarbejde for Tilværelsen!

VIII. Menneskene og Socialismen.

Naar man er kommen til Ende med Behandlingen af de praktiske Foranstaltninger, samler Indvendingerne sig om den Paastand, at Menneskene nu en Gang ikke er saa gode, som de burde være, og at det er haabløst at vente, at de skal blive bedre!

Det første er kun alt for sikkert, det sidste benægter vi paa det aller bestemteste.

At Menneskene under de forhaandenværende Forhold ikke er bedre, end de er, undrer os ikke.

Mangelen paa den fornødne legemlige Ernæring, den fuldstændig forsømte sædelige og aandelige Opdragelse iblandt Arbejderne, Middelstandens Konkurrence, der hver Dag og Time frister til at skade Næstens Interesser, Overklassens Lediggang, der er Fandens Hovedpude, — alt dette virker systematisk i Retning af at nedbryde den moralske Karakter. At Menneskene under disse Forhold er saa gode, som de gennemgaaende er, at vi ligefuldt, trods disse uheldige Vilkaar, spredt omkring i alle Lag finder saa meget ægte menneskeligt godt, som Tilfældet er, er et skønt Vidnesbyrd om det store Fond af moralsk Sundhed, som ligger paa Bunden af den menneskelige Natur.

Vel kender selv de bedste Mennesker noget til den snart 2000 Aar gamle Erfaring, at »det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg«.

Dog hævder vi ligefuldt med Th. Buckle:

»Hvad end Theologerne behager at paastaa, er det ligefuldt sikkert, at Menneskeslægten i det store og hele har langt mere Dyd end Last, og at de gode Handlinger i ethvert Land er langt hyppigere end de slette. Hvis det havde forholdt sig anderledes, vilde vist nok det ondes Overvægt for længe siden have ødelagt Menneskeheden og ikke en Gang sparet et eneste Menneske til at klage over Slægtens Forfald.«^{*)}

Vi ser den fattige Arbejder dele det sidste Stykke Brød og den sidste Skuffe Kul med sin trængende Kammerat, vi ser Kystboeren vove Livet for de Mennesker, han aldrig kendte, vi ser Mødre ofre Nat efter Nat over deres syge Børn, vi ser Menneskevenner vie deres Liv til Arbejde og Forsagelse for deres Medmenneskers Skyld, vi ser Fædrelandsvennen gaa i Døden for sit Land, vi ser Foregangsmænd gaa i Kamp for Ideer, der først kan vente Sejr længe efter, at Jorden har raslet paa deres Kiste, vi ser Missionærer drage selv

*) Civilisationens Historie, S. 204.

til Menneskeæderes Land for med Fare for selv at blive spiste at forkynde Kristi Evangelium for de længst tilbagestaaende Folkeslag!

»Midt under Samtidens Spot og Haan, der skærer som Knive, bygger Mennesket for Fremtiden; han baner sig gennem Krattet den Vej, som den fremadskridende Menneskeslægt senere kan udvide til Alfarvej. I stedse højere, større Livskredse stiger hans Længsel op og vinker ham med sig, og en Stjerne, som staar op i Østen, leder ham videre. Og se, Menneskets Puls banker med Guddommens Længsler, — han skulde gerne ville hjælpe til at bestemme Solenes Omløb.«*)

Alle disse Træk er lige saa mange Vidnesbyrd om de rige Muligheder, som Menneskenaturen indeslutter.

Stil blot Menneskene under Forhold, der vil virke lige saa opdragende og forædlende, som de nuværende Forhold virker nedbrydende og fordærvende, og der er Grund til at vente de bedste Resultater.

Lad Arbejderne til enhver Tid kunne finde Arbejde med saadan Fortjeneste, at de kan faa tilstrækkelig Næring baade for deres Legeme og deres Sjæl, lad Rovdyrskampen i Næringslivet blive forvandlet til en broderlig Samvirken for Tilværelsen, lad ingen arbejdsføre Mennesker kunne leve uden Arbejde, og Følgerne vil nødvendig vise sig i Retning af mere Broderfølelse og Almenaand.

Ingen af de Aartusinder gamle Sandheder har maaske faaet stærkere Bekræftelse af Nutidens Viden-skab og Erfaring end den, der siger, *hvad Mennesket saar, skal det ogsaa høste.*

Den dybere Forstaaelse, som der er opnaaet af denne Sandhed, ligger kun i, at det er bleven erkendt, at den mere maa forstaas *socialt* end *individuel*.

For Individerne gælder denne Sandhed kun paa det Omraade, hvor Individet kan handle uafhængigt af andre Individer. Men det er tillige erkendt, at hvis

*) Henry George: Fremskridt og Fattigdom, S. 138.

der overhovedet findes noget saadant Omraade, er det i alt Fald overmaade snævert*).

Den anførte Sandhed faar derfor først sin rette Betydning, naar den opfattes *socialt*. Hvad Samfundet saar, vil det saa høste. Og dette gælder ikke blot Samfundet i det hele, men hver enkelt af dets mindre Afdelinger lige ned til den allermindste: Familjen. Idet det egentlige Ansvar saaledes falder paa Samfundet, følger deraf atter, at alle de enkelte Individer bliver medansvarlige over for den hele Samfundstilstand.

Hvad Menneskene saar, vil de ogsaa høste. Det er kun et andet Udtryk for den Betragtning, der ogsaa kan udtrykkes saaledes:

Individerne er Produkter af de sociale og aandelige Forhold, som de lever under.

Denne Opfattelse møder endnu som oftest Modstand med den Begrundelse, at den er Udtryk enten for en Skæbnetro, som det er uværdigt for Mennesker som aandelige Væsener at underkaste sig, eller for en Naturbundethed, der kun gør Menneskene til Automater. Men begge Dele beror i lige Grad paa Misforstaaelse.

Betragtningen er paa den ene Side kun Udtryk for den sikre Gengældelsens Lov, at der al Tid vil blive høstet, som der saas. Saas der Klinte, høstes der Klinte. Saas der Hvede, høstes der Hvede.

Paa den anden Side er Erkendelsen af denne Lovmæssighed i Tilværelsen saa langt fra at give Anledning til Underkastelse under en ubøjelig Skæbne, at det menneskeligt set kun paa Grundlag af denne Lovmæssighed er muligt at vandre fremad med levende Haab.

Du har for dig et Barn af en Dranker og en Skøge. Hvad Fremtid venter der dette Barn?

*) At Individer endog uden nogen egen Skyld alene ved andres Forsyndelser fuldstændig kan gaa til Grunde, har Henrik Ibsen i Lille Eyolf paa en gribende Maade søgt at brænde ind i Samtidens Bevidsthed.

Er det en ubøjjelig Skæbne eller den rene Tilfældighed, der raader, saa er der 9 Chancer mod 1 for, at ogsaa dette Barn fra Fødselen er bestemt for Lasten og Forbrydelsen.

Men Lovmæssigheden i Livet viser os, at hvor stærkt end Arvelighedens Love virker, er der dog en Magt, der er endnu stærkere, nemlig *Opdragelsens*.

Lad Barnet komme i et godt Hjem, lad det komme under en god aandelig Paavirkning, lad det lære at arbejde, lad det faa Adgang til Arbejde og Fortjeneste, — og der er Mulighed for, at ogsaa selv dette fra Fødselen elendige Barn kan blive en god Borger.

Lignende Muligheder til Udvikling af det bedste er der for alle Mennesker i enhver Stilling. Men *om Muligheden skal blive til Virkelighed, afhænger af de sociale og aandelige Vilkaar, som Samfundet giver de enkelte Individider.*

Som der saas, saa vil der ogsaa blive høstet. Sædemanden kan forvandle Tidselmarken til en blomstrende Kornmark. Samfundet kan forvandle Forbrydere og Egoister til ærlige Mænd og ydmyge Tjenere til Ære for deres Medmennesker. For at forstaa dette gælder det kun om, at vi kommer til Erkendelse af, at *hele Livet er underkastet Love, der overalt og alle Vegne virker saaledes, at bestemte Aarsager al Tid giver bestemte Virkninger.*

Vi vil ved Indblik i disse Love yderligere komme til Forstaaelse af, hvor umuligt det er at forandre Samfundet med »et eneste Slag«. Nej, Udviklingen gaar ikke i Spring. Kun gradvis og lidt efter lidt kan de onde Aarsager fjærnes og give Plads for Forhold, der fører til andre og bedre Resultater. Men Muligheden for den gradvise Fremgang er ogsaa sikker og bestemt.

»Hvad Opdagelsen af Loven har gjort for Naturerkendelsen er det umuligt at vurdere. Blot som et

Skuespil aabenbarer Universet en Skønhed saa overordentlig, at den, som befatter sig med videnskabeligt Arbejde, alt i at iagttage dette finder en overordentlig Belønning. I disse Love staar vi Ansigt til Ansigt med Sandheden, sikker og uforanderlig. Enhver enkelt Lov er et Redskab i Videnskabens Haand, simpel i dens Afgørelse, almindelig i dens Anvendelse, ufejlbarlig i dens Resultater. Til Trods for Grænserne paa enhver Side er Loven den største, rigeste og sikreste Kilde til den menneskelige Kundskab«.*)

De mest slaaende Eksempler paa den naturbundne Orden leveres af den astronomiske Videnskab.

»Selv om der ikke var andre Vidnesbyrd om Enheden i Naturen, vilde det næsten være nok. Ti den Enhed, der omfatter Himmelrummets Mekanisme, er i Sandhed en Enhed, der er alt omfattende og fuldstændig. Bygningen af vore Legemer med alt, hvad deraf afhænger, er en Bygning, der styres af og derfor er afpasset til den samme Magt af Tyngden, som har behersket Form og Bevægelse af Myriader Verdener. Enhver Del af den menneskelige Organisme er afpasset efter Forhold, der vilde være ødelagte i et Øjeblik, dersom Tyngdens Lov blev ændret eller ophørte at virke«.**)

Noget af den Sikkerhed, hvormed vi alt længe har kunnet beregne Klodernes Gang i Himmelrummet, er vi nu i Færd med at vinde med Hensyn til Fremtoningerne her paa Jorden.

Det viser sig, at Lovene her hersker lige saa sikkert og ubetinget. Menneskene fødes, lever ærligt eller begaar Forbrydelser, holder Bryllup og dør i et aldeles bestemt lovbundet Antal, i en bestemt Alder, til bestemte Aarstider, der staar i bestemt Forhold til de Vilkaar, der leves under.

*) Henry Drummond: *Natural Law in the spiritual World.* S. 4.

**) The Duke of Argyll, *Drummond anf. Skrift* S. 41.

Følgende Tal viser Gennemsnitsantallet for hver 10,000 Mennesker af fødte, døde og Overskud af fødte over de døde her i Landet i hver af de anførte Tiaar op gennem hele vort Aarhundrede*):

	Fødte.	Døde.	Overskud.
1800—1809.....	329	259	70
1810—1819.....	328	234	94
1820—1829.....	327	228	99
1830—1839.....	316	250	66
1840—1849.....	317	220	97
1850—1859.....	339	220	119
1860—1869.....	323	213	110
1870—1879.....	323	203	120

Det viser sig her, at der op gennem hele Aarhundredet er født næsten akkurat det samme Antal fra Aar til Aar. Med Hensyn til Dødeligheden er der derimod sket den Forandring, at Dødeligheden gradvis er bleven mindre og mindre, hvoraf atter følger, at Overskudet af levende i samme Grad er bleven forøget. Det er de gradvis forbedrede hygiejniske Forhold, der aabenbarer sig i disse Tal**).

Stiftelsen af Ægteskaber, der paa Grund af den tilsyneladende dertil knyttede Frihed skulde synes aldeles uberegnelig, foregaar med tilsvarende Regelmæssighed.

	Aarligt Gennemsnits- Antal.	i Vielse for Antal Ind- byggere.	Af Folke- mængden***).
		p. m.	
1834—39.....	9,573	131	15,3
1840—44.....	10,158	130	15,4
1845—49.....	10,993	126	15,9

*) Danmarks Statistik I—432.

**) Hospitalet Hotel Dieu i Paris, bygget allerede i det 12te Aarhundrede, var i det 18de Aarhundrede bleven saa forfaldent, at Indlæggelse paa det omtrent var lig med en Dødsdom. Efter en foretagen Restaurering faldt Dødeligheden i faa Maaneder fra 25 til 13 pCt. Programmet 9de Juni 1891.

***) Danmarks Statistik I—510.

	Aarligt Gennemsnits- Antal.	1 Vielse for Antal Indbyggere.	Af Folke- mængden. p. m.
1850—54.....	13,139	111	18, ₀
1855—59.....	13,360	116	17, ₂
1860—64.....	11,782	140	14, ₃
1865—69.....	13,675	127	15, ₇
1870—74.....	14,026	130	15, ₃
1875—79.....	15,221	126	15, ₈

Lovmæssigheden aabenbarer endogsaa, at det er et bestemt Antal, der faar den Lykke at giftes med Piger og Ungkarle, medens et lige saa bestemt Antal maa tage til Takke med Enker og Enkemænd*).

	1860—64. pCt.	1865—69. pCt.	1870—74. pCt.	1875—79. pCt.
Ungk. med Piger...	79, ₁	80, ₂	82, ₀	83, ₀
do. Enker ..	6, ₇	6, ₀	4, ₉	4, ₂
do. fraskilte .	0, ₅	0, ₅	0, ₄	0, ₄
Enkem. med Piger..	11, ₀	10, ₄	9, ₈	9, ₄
do. Enker .	1, ₉	2, ₀	2, ₁	2, ₂
do. fraskilte	0, ₂	0, ₂	0, ₂	0, ₂

Bryllupperne holdes endog paa bestemte Tider. I 25 Aar fra 1855 til 1879 holdtes Bryllupperne saaledes, at der paa hver 100*) faldt i

Oktober—December Maaneder.....	37, ₆₀	pCt.
April—Juni	—	30, ₆₃ —
Januar—Marts	—	16, ₃₁ —
Juli—September	—	15, ₄₆ —

Som Aarsager til disse Tider kan bl. a. henvises til Flyttedagene i København, da det er lettest at finde Lejlighed, og Skiftedagene paa Landet, naar Tjenestetiden udløber.

*) Danmarks Statistik 1—502.

Selv Antallet af Børn fødte uden for Ægteskab falder i regelmæssigt Antal fra Tiaar til Tiaar. Hvert Aar fødes ca. 6,000 saakaldte uægte Børn:

1840—49.....	11,19 pCt.
1850—59.....	10,07 —
1860—69.....	11,13 —
1870—79.....	11,74 —*)

Antallet af Forbrydelser viser den samme bestemte Regelmæssighed, men tillige en stærk Stigning.

For hver 100,000 Mennesker var Antallet af Forbrydere:

1866.....	182	1874.....	219
1867.....	191	1875.....	211
1868.....	228	1876.....	223
1869.....	256	1877.....	240
1870.....	223	1878.....	250
1871.....	213	1879.....	216
1872.....	222	1880.....	237
1873.....	208		

For Femaaret 1866—70.....	217
For do. 1876—80.....	234**)

De to nederste Tal angiver Stigningen, der vidner om den voksende Vanskelighed i Kampen for Tilværelsen. 1868—69 var i økonomisk Henseende et meget vanskeligt Aar, der gav sig Udslag i, at der blev stiftet ca. 900 færre Ægteskaber end Aarene før og efter***) og begaaet 700 Forbrydelser flere. At 87 pCt. af samtlige Forbrydere er gaaet ud fra fattige Hjem, og kun 13 pCt. fra gode Hjem, er foran oplyst.

*) Danmarks Statistik 1—619.
 **) do. 1—627.
 ***) do. 1—515.

Saa vidt om Lovmæssigheden i al Almindelighed. Vi skal derefter kaste et Blik paa, hvorledes den virker inden for de enkelte Samfundsklasser.

I 1878—82 viedes i København 11,549 Par. For disse var Gennemsnitsalderen for Mændene 30,₂ Aar, for Kvinderne 27,₆ Aar.

Mellem de forskellige Klasser viste sig følgende Forskel med Hensyn til Gennemsnitsalderen:

	Mænd.	Kvinder.
Overklassen.....	32, ₂ Aar	26, ₅ Aar
Middelklassen.....	31, ₂ —	27, ₆ —
Arbejdsklassen.....	27, ₅ —	26, ₈ —

For Kvindernes vedkommende er der ikke stor Forskel paa Alderen. Derimod er der en meget betydelig Forskel for Mændenes vedkommende.

Medens over Halvdelen af Overklassens Mænd venter med at gifte sig, til de er over 30 Aar, er de $\frac{4}{5}$ af Arbejderne gift før denne Tid. Reglen er, at Arbejderne gifter sig, naar de er 27—28 Aar. Men $\frac{1}{3}$ af dem er allerede gift før det 25 Aar.

»Hvad der økonomisk set bestemmer Indtrædelsen i Ægteskab bliver altsaa ikke Spørgsmaalet om den absolute Evne til at underholde en Familie, men om den forholdsvise. Jo højere man kommer op, des vanskeligere, des mere tøvende staar Befolkningen over for Løsningen af det Problem: at skaffe det Familieunderhold, som det paagældende Befolkningslag anser for nødvendigt for at kunne opretholde sine Fordringer til Livet. Gennemsnitlig gaar Arbejderne 5 Aar tidligere i Lag med Problemets Løsning end Overklassen«.*)

For 6,711 Ægteskaber, der i 1878—82 stiftedes i fynske Landdistrikter, var Gennemsnitsalderen:

*) Harald Westergaard og Markus Rubin: Ægteskabsstatistik. Side 48.

Gaardmænd og Husmænd med Jord	33	Aar.
Godsejere og Embedsmænd	31,3	—
Husmænd uden Jord	30,2	—
Lærere og Bestillingsmænd	30,0	—
Haandværkere, Handlende og Fiskere	29,5	—
Tyende	28,7	—

$\frac{1}{4}$ af Tyendeklassen giftes før det 25 Aar, $\frac{2}{3}$ før det 30 Aar og kun $\frac{1}{3}$ efter denne Tid.

Af Gaardmænd og Husmænd med Jord giftes kun $\frac{2}{5}$ før det 30 Aar.

Det fremgaar heraf, at de Landbrugere, der har Udsigt til ved Gaard eller Hus med Jord at faa en selvstændig Stilling, venter med at gifte sig, til de kan sætte Foden under eget Bord. Tyendeklassen, som kun har Udsigt til alle deres Dage at blive gaaende som Daglejere og Indsiddere, lader staa til, fordi de ikke har noget at vente efter.

Med Hensyn til Børneantallet viste det sig, at af ca. 34,000 undersøgte Ægteskaber i København 1889 var der i Ægteskaber af lige lang Varighed gennemsnitlig

i Overklassen	4,80	Børn.
i Middelstanden	4,65	—
i Arbejdsklassen	5,25	—

Naar

100 Par af Middelstanden faar ...	100	Børn, saa faar
100 — Overklassen	112	— og
100 — Arbejderne	120	—

Gennemsnitlig har Arbejderne saaledes $\frac{1}{5}$ flere Børn end Middelstanden.

Middelstanden, der kæmper for at bevare sin Stilling, forstaar at begrænse Børneantallet. Overklassen behøver ikke at tage noget Hensyn i denne Retning. Arbejderne lader staa til, fordi de har lidet eller intet at tabe.

Det er, hvad Tallene fortæller!

Gennemsnitsdødeligheden iblandt Børnene af de 34,000 Ægteskaber var 30,1 pCt. Men i Overklassen var den kun 24,5 pCt., medens den blandt Arbejderne var 31,5 pCt.

Naar der i Overklassen af Børn dør	100
dør der i Middelstanden	116
og blandt Arbejderne	129

Af Arbejdernes Børn dør der altsaa omtrent $\frac{1}{3}$ flere end af Overklassens.

Med flere Børn vokser Dødeligheden blandt Arbejderne endogsaa efter en stærkt stigende Skala.

Dødeligheden udtrykt i Procent:

	Overklassen.	Arbejderne.
1—4 Børn	10,0 pCt.	22,8 pCt.
5—8 —	25,3 —	31,5 —
9 Børn og derover	28,4 —	52,5 —

Medens altsaa Overklassen kan faa 9 Børn og derover uden at miste mere end 28,4 pCt., mister Arbejderne af dette Børneantal næsten det dobbelte, nemlig 52,5 pCt.

De økonomiske Forholds Indflydelse paa Børnedødeligheden fremgaar end klarere af følgende Tal.

Der døde blandt

Med:	Overklassen.	Arbejderne.
2 Børn	15,0 pCt.	19,1 pCt.
4 —	20,8 —	23,4 —
6 —	22,5 —	31,1 —
8 —	28,8 —	40,8 —

»Saa længe Børneantallet er beskedent, er Forskellen ikke betydelig, men vokser det stærkt, betyder det navnlig for Arbejderne en rivende Tilvækst i Dødeligheden«.*)

*) Ægteskabsstatistik S. 102.

Hvorledes bestemte Livsvilkaar giver bestemte Resultater, fremgaar maaske endnu klarere af efterfølgende Tal, der viser Antallet af de Kvinder, der giftes henholdsvis som Tjenestepiger og som hjemmeværende, altsaa mere velstillede Døtre, og føder Børn, der er avlede før Brylluppet. Resultatet gælder 1575 Ægtepar i ca. 50 Landsogne.

Gift med:	Hjemmeværende Døtre.	Tjenestepiger.
Arbejdere	58	200
Husmænd	40	103
Gaardmænd	51	19

Børn før Ægteskabet havde

Gift med:	Hjemmeværende Døtre.	Tjenestepiger.
Arbejdere	15	70
Husmænd	5	21
Gaardmænd	6	3

Den overordentlige Forskel, som aabenbarer sig i disse Tal, karakteriseres i Ægteskabsstatistiken med følgende vel spagfærdige, men dog meget bestemte Udtalelser:

»Der er saaledes en meget betydelig Forskel, idet Gaardmandsstanden kun i ringe Grad indgaar Ægteskab med Kvinder, der har uægte Børn. Det viser sig ogsaa i det hele, at de Brude, der bor i Hjemmet, har forholdsvis færre uægte Fødsler at opvise end Tjenestepigerne«.^{*)}

Dette Resultat stemmer godt med det, som er fundet af Hafstrøm i hans Undersøgelser om Sædelighedsforholdene i det danske Folk. Bl. a. udtaler han her: »De grundtvigsk paavirkede Gaardejere danner baade i god og mindre god Betydning et Aandsaristokrati, og det er ikke dem, som indlader sig paa Utugt«.^{**)}

^{*)} Anf. Skrift S. 119.

^{**)} Hafstrøm anf. Skrift S. 20.

Den Lovmæssighed, som behersker Livet, viser sig i den Grad gennemført, at man endog paa Antallet af de værnepligtige, som viser sig dilige til Krigstjeneste, kan bedømme dels om deres Fødselsaar har været et i økonomisk Henseende godt eller vanskeligt Aar, dels om de kommer fra gode eller daarlige Egne.

I 1848 var Rugens Kapitelstakst 6 Kr. 46 Øre. Af de Drengbørn, der fødtes i dette Aar, viste 50,11 pCt. sig tjenstdygtige som Soldater. I 1855 var Kapitelstaksten for Rug 19 Kr. 22 Øre. Af de Drengbørn, som fødtes i dette Aar, viste kun 40,06 pCt. sig tjenstdygtige*).

I Tyskland er der flere Egne, hvor Befolkningen lever under saa slette sociale Forhold, at de for længe siden har ophørt med at stille det Antal Soldater, der paahviler dem efter Folketallet. Fra en paa Grund af lav Løn og andre uheldige Forhold bekendt Fabrik, der fra 1871 til 1880 skulde afgive 183 Personer som Soldater, blev samtlige Personer kasserede**).

»Jo billigere Kornpriserne er, desto ringere er Antallet af dødfødte; paa lignende Maade virker den samme Aarsag paa de levende fødtes Trivsel eller Hentæren. Man kan ved Soldaterudskrivning iagttage, om det Aar, som de udskrevne efter Undfangelse og Fødsel tilhører, har leveret en rig, en daarlig eller en Middelhost. De fra Dyrtdis- og Nødsaar stammende udskrevne er ikke blot i Mængde under Middeltallet, men de er ogsaa i Gennemsnit mindre kraftige og lavere af Vækst, idet forholdsvis langt flere af dem end ellers bliver under Normalmaalet. Nødsaar (og Nødstilstande) trykker deres Præg dybt ind i den menneskelige Slægt, ganske saaledes som strænge Vintre plejer at efterlade deres Spor i vore Skoves

*) Danmarks Statistik S. 1—507.

**) Michael Flürscheim: Deutschland in 100 Jahren S. 6.

Trævækst. Særligt forfærdende fremtræder dog Dyr-
tidsaarenes Virkninger i Dødslisterne«.*)

Lovmæssigheden betragtes alt nu som saa sikker, at endog den troende Nationaløkonom Professor Harald Westergaard beregner, at selv om der i København blev oprettet Menigheder paa kun 2,000 Mennesker, kan det paa Forhaand beregnes, at der i hver Menighed aarlig vil forekomme 70 Fødsler, hvoraf $\frac{1}{5}$ uægte, 50 Dødsfald, 30 Konfirmationer, 20 Vielser og 300 Altergæster. Der vil være 300 Børn og 50 gamle udslidte Personer. 40 Familjer vil stadig være hjemsøgte af Sygdomme, 6 Mennesker vil aarlig komme paa Hospitalet af Drikfældighed eller lignende Grunde, ca. en halv Snes vil aarlig blive dømt som Forbrydere**).

Det er muligt, at Professoren her gaar noget for vidt med Hensyn til at drage Konsekvenser af Erfaringen om Lovmæssigheden i Tilværelsen. Men saa meget er sikkert: staar man selv med den Opfattelse, at de sociale Vilkaar har en saa overordentlig stor og den aandelige Indflydelse en saa overordentlig ringe Magt over Menneskene, at selv en nidkær Præst, der kun havde 2,000 Sjæle at sørge for, ikke skulde kunne udrette noget som helst i Retning af at indskrænke Forbrydelser, Drikfældighed og uægte Fødsler, saa har man ikke blot dobbelt, men tidobbelt Pligt til at sætte Kræfter ind paa at ændre og forbedre selve de sociale Vilkaar.

Det er dette, Socialismen erkender. Den hævder i Overensstemmelse med og paa Grundlag af aabenbare videnskabelige Kendsgerninger og almene praktiske Erfaringer, at Menneskene er Produkter af de sociale og aandelige Forhold, som de lever under.

*) Kolb: Handbuch der vergleichenden Statistik, Danmarks Statistik 1—505.

**) Nationaltidende 17de Februar 1895. Jævnfør Smaaskrifter til Belysning af Kirkens Tarv og Trang. Kirkesagens Stilling Side 12—13.

De Mennesker, der har Udsigt til i en senere Alder at opnaa en selvstændig Stilling med Sikkerhed for Underhold til en Familje, venter med at gifte sig til det Tidspunkt, da denne Stilling kan erhverves. De Mennesker, som ikke har Udsigt til nogen saadan Stilling, finder, at de ikke har noget at vente efter, hvorfor de lader staa til og gifter sig i en langt tidligere Alder. De Mennesker, som har Udsigt til ved en mindre Børneflokk at kunne hævde deres borgerlige Stilling, søger at begrænse Børneantallet. De Mennesker, som aldrig har Udsigt til at kunne klare sig selv, lader staa til, fordi de ikke har noget at tabe. De Mennesker, som har det fornødne daglige Brød, holder Liv i deres Børn. De, der mangler fornødent Brød, maa se Børnene dø i stort Antal. De Mennesker, som har Adgang til aandelig Udvikling og i øvrigt lever under sunde arbejdende Forhold, lever et højere sædeligt Liv. De Mennesker, der mangler den aandelige Udvikling, synker i stort Antal ned i Usædelighedens og Forbrydelsens Laster.

Hvad Menneskene saar, vil de ogsaa høste. For at faa bedre Mennesker maa der altsaa stræbes efter at stille *alle* under lige saa gode, sunde og naturlige Forhold, som de enkelte mere heldige allerede nu er stillede under. Naar dette sker, kan vi som Sociologer med lige saa stor Sikkerhed forudsige Fremkomsten af bedre Mennesker, som Astronomen kan forudsige Klodernes Gang i Himmelfrummet.

Men for at hidføre disse Forhold kræves der Medvirkning af alle Samfundets fælles Kræfter. Det største Resultat af Erkendelsen af Lovmæssigheden i Tilværelsen er maaske det, at den gør alle de enkelte Individuer medansvarlige for det enkelte Individus Skæbne. Alle de Individuer, hvoraf Samfundet bestaar, har deres Del i Ansaret for hvert enkelt Menneske, der lider ilde, for Drankeren, for Skøgen, for For-

bryderen. Til hver eneste Mand og Kvinde kan vi sige: Du er medskyldig i dette dit Medmenneskes Skæbne.

Men dobbelt, ja ti- og hundrededobbelt gælder dette enhver, der har Adgang til at øve Indflydelse i Retning af at forbedre Forholdene *men undlader dette*.

Hidtil har vi kun kendt noget af Medansvarligheden paa religiøs Grund, idet det jo er Fællesansvaret over for Menneskenes evige Vel, der bærer alt Missionsarbejde. Men Verden gaar fremad. »Kirkens Medfølelse med en Sjæl i Helvedes Fare har udvidet sig til at omfatte et Menneske i Fare for Sult og Kulde«.*)

Men denne Udvidelse af Følelsen er hidtil overvejende foregaaet saaledes, at den er flyttet helt over paa udelukkende human Grund, næsten fuldstændig skilt fra Kirken, hvorved Følelsen endog er slaaet om i sin Modsætning og ofte giver sig Udtryk i den Paastand, at Menneskene *kun* er Produkter alene af de ydre, af de økonomiske Forhold.

Heri ligger Nøglen til Forstaaelsen af den Fremtoning, som viser sig i, at det sociale og religiøse Missionsarbejde ikke, hvad der var det naturlige, løber Side om Side med hinanden som to samsvarende Bevægelser, der virker i god Forstaaelse med hinanden, men ofte træder frem som hinandens aabenbare Modsætninger.

Forsoningen mellem disse to Bevægelser kan kun bringes tilveje derved, at de sociale Missionærer lærer at forstaa og anerkende Betydningen af de aandelige Værdier, og at de religiøse Missionærer i samme Grad lærer at anerkende de sociale Vilkaars Magt.

De, der ønsker, at den aandelig opdragende Virksomhed skal faa Lykke til at øve sin Virkning, maa

*) David Swing: Programmet 2den Januar 1891.

først og fremmest komme til Erkendelse af, at en Hovedbetingelse herfor er, at der sættes mindst lige saa energiske Kræfter ind paa at reformere de sociale Forhold, som der hidtil har været sat ind paa at fremme den religiøse Mission.

Men i samme Grad, som dette sker, og Virksomheden lykkes, kan vi ogsaa med fuld Tryghed vente, at Menneskene vil blive bedre.

Men hvorfra skal disse Kræfter hentes? De, der skal sætte dem i Virksomhed, er jo ogsaa af Lovmæssigheden bundne i deres Optræden. Naar de hidtil har forsømt denne Virksomhed, vil de vel ogsaa gøre det i Fremtiden.

Den forandrede Optræden skal komme derfra, at Opdragelsens Lov er stærkere end det nedarvedes Magt.

Og ved Opdragelse forstaar vi al Paavirkning, som Individerne faar fra deres Medmennesker. Opdragelsen kan derfor her som overalt være god eller slet. Den kan indskrænke sig til, hvad der er mættet af Brændevinsdunsten fra Værtshusholderens Kælder. Den kan være omgærdet af den Theologi, der svinebinder Menneskeaaanden og baandlægger alt menneskeligt Fremskridt. Den kan være behersket af Statens Politiknipler. Men den kan ogsaa være af den Art, som bryder igennem med profetisk Klarsyn hos Menneskehedens ædleste og bedste Personligheder.

Det er de Ideer, som under denne Brydningernes Skærsild sænker sig dybest i Menneskenes Sind og sætter de stærkeste Kræfter i Virksomhed, der bevæger Verden fremad og gradvis opdrager bedre Mennesker.

Dette erkender Socialismen. I Kraft af denne sin Opfattelse og med den sikre Forventning, at det vil blive de sundeste og ædleste Ideer, der stærkest vil gribe Menneskene, staar den med Vished om sin Sejr som fremtidig Kulturmagt.

IX. Fremtidsmuligheder.

Der stilles ofte Forlangende om, at Socialisterne skal give Anvisning paa, hvorledes Fremtidens Samfund i det enkelte skal ordnes.

Men dette Forlangende er ganske uberettiget. Hvert Slægtled maa selvfølgelig have Ret til at ordne Samfundet, som det vil. Det er derfor ikke Socialisternes Sag at levere Forskrifter for Efterkommerne.

Vi har kun at vise, hvilke Muligheder der foreligger Menneskene paa Grundlag af det socialiserede Samfund.

Den første og maaske videst rækkende Mulighed — næst selve Hovedformaalet — ligger i Afskaffelsen af den staaende Hær.

Som tidligere skildret, er det en Fejltagelse at mene, at det er Hærene, der forarmer Folkene, idet det omvendt, økonomisk set, virker heldigt, at den militære Vampyr udsuger en Del af det overflødige kapitalistiske Blod.

Det er Armoden, der skaber Militarismen. Det er de sociale Forhold, der stamper de staaende Hære op af Jorden.

For det første er det jo ligefrem slaaet fast af den herskende Nationaløkonomi, at Krigen er en heldig Stedfortræder for de tidligere Tiders Landesoter, idet den dræber en hel Del overflødige Mennesker. *)

Med dyb Sorg maa det mindes, at denne Betragtning oprindelig stammer fra en Mand, der har virket som Præst i den officielle Kirke!

Gud naade Socialismen, om den havde hidrørt fra en Socialist!

For det andet føler de herskende Klasser sig trængte inden for de gamle Grænser, hvorfor de søger at udvide

*) Jævnf. Malthus i Brandes Samfundsspørgsmaal S. 28.

sig og gøre ny Erobringer, hvoraf atter følger, at Stridigheder borte i fremmede Verdensdele kan føre til omfattende Forviklinger i den gamle Verden. Man maa derfor have staaende Hære baade til de ny Udvidelser og til Forsvaret af de gamle Landsdele.

Hyppig ser vi ogsaa de regerende bruge »en rask lille Krig« til at aflede Opmærksomheden fra de indre Anliggender.

Endelig bruges Hærene jo som det sidste og bedste Rygstød til Bekæmpelse af alle Forsøg paa den grundigere Omdannelse af Samfundet, som vil svække de regerende Klassers Magt.

Hertil kommer hele den Mængde Mennesker, som umiddelbart er interesserede i Opretholdelsen af det militære System.

Hvor skulde alle de mange under- og overordnede Befalingsmænd under de forhaandenværende Forhold finde saa økonomisk betryggede og borgerlig ansete Stillinger, som de finder i Hæren og Flaaden?

Hvor skulde alle de mangfoldige Leverandører, som nu lever af Militarismen, finde Underhold, hvis der blev foretaget en Afvæbning?

Frikonkurrencens Stat vilde kun byde dem Armod.

Den staaende Hær er et nødvendigt Supplement til Frikonkurrencens Samfund. Saalænge Frikonkurrencen lever, vil det være umuligt at afskaffe Militarismen.

Anderledes i den socialistiske Stat. Jord- og Pengeadelen har haft sin Tid. Det næste Led i Udviklingens Kæde er det at grundlægge en ny Adel paa — Arbejdet. I det socialistiske Samfund vil det være den største Hæder at være den dygtigste, den bedste Arbejder.

I dette Samfund vil der tillige være Plads for og rigeligt Udkomme til alle. Ingen behøver at frygte for Næringstab, fordi Hærvæsenet afskaffes. Disse forandrede Forhold vil bevirke, at en Mængde af dem, der nu holder paa Militarismen, fordi de er økonomisk

interesserede i dens Opretholdelse, med Glæde og Begejstring vil søge deres Plads i den ny Adels Rækker.

Ja, men saa forraader vi jo Fædrelandet, bliver der indvendt. Det er en fejg Usling, der ikke forsvarer sin Hustru eller Datter, hvis hun krænkes af en Stimand. Paa samme Maade er det fejgt og usselt ikke at ville forsvare sit Fædreland, naar det overfaldes af Fjender.

Dette er Snak i Taaget.

Der er aldeles ingen Sammenligning mellem Nødværgeretten overfor Stimænd og Kampen imellem *civiliserede* Folk.

Lad os tænke os, at Tyskland kom med den Fordring, at Danmark skulde træde ind som en Stat i det tyske Forbund, og at det med Magt tvang os dertil, hvis vi ikke frivilligt vilde efterkomme Forlangendet.

Vilde dette være lig med, at vore Hustruer og Døtre vilde blive krænkede, at vore Formuer vilde blive os berøvede, som naar vi overfaldes af Stimænd?

Paa ingen mulig Maade. Forholdene i Sønderjylland vidner noksom om, at der kan leves et lige saa sædeligt rent som økonomisk velstillet Liv i Tyskland som noget Steds i Danmark.

Af den Grund behøver vi ikke at gribe til Vaaben, hvad der ogsaa er saa meget mere haabløst, som vi paa Forhaand ved, at vi umulig vilde kunne staa os imod den mægtige tyske Hær.*)

Hvad der kan ske ved et Forsøg paa at indlemme vort Land i det tyske Rige, er det, at Tyskerne kan krænke vor aandelige Ejendom, vort Sprog, vor Historie, vore Minder, vor Literatur, kort alle vore aandelige Goder.

Dette kan være slemt og vilde med Rette vække Harme. Men lige fuldt: *Kamp for aandelige Værdier føres bedst med aandelige Vaaben.* Og kun ved den Kraft, som kan lægges ind i den aandelige Kamp, og

*) Danmark vil højst kunne stille en Hær paa 60,000 Mand, Tyskland kan møde med 2 Mill. 700,000 Soldater!!

ved det Indskud, der kan gøres i Menneskehedens fælles Kultur, kan et Folk godtgøre sin Ret til at eksistere.

Ingen har derfor mindste Ret til at beskyldte nogen for Mangel paa Fædrelandskærlighed, fordi de hævder, at Kampen mellem civiliserede Folk skal afgøres paa samme Maade som mellem Klasser og Partier: ved aandelige Vaaben.

Allerede nu vilde Danmark maaske bedst kunne hævde sin Stilling ved Afskaffelsen af den staaende Hær. Men Fredsbevægelsen vil kun være i Stand til at sejre i Pagt med den sejrende Socialisme.

Ved at muliggøre Afskaffelsen af den staaende Hær vil Socialismen hidføre to overordentlige Fremskridt:

- 1) et økonomisk Fremskridt ved at spare de overordentlige Pengemidler, som Militarismen sluger;
- 2) et sædeligt Fremskridt ved at standse Menneskeslagteriet paa Slagmarkerne.

Det første vil bevirke, at de indvundne Kapitaler enten kan bruges til andre almennyttige Formaal eller til højere Vederlag for Arbejdet.

Det andet vil højne hele Slægtens Moral og Karakter. Hvad det betyder i Folkens Liv, at hele den mandlige Ungdom systematisk opdrages og dygtiggøres til at bruge skarpe Vaaben mod levende Mennesker, er det vanskeligt at vurdere. Sikkert er det, at heri ligger en vældig Hemske for Udviklingen af sand Anerkendelse af Menneskeværd.

Ingen føler dette bedre end de, der tænker dybest og alvorligst over deres Pligter som kristne Mennesker.

De opdrages til Tro paa Kirkens *Almindelighed* og paa de Kristnes *Fællesskab* ud over den hele vide Jord. De slutter deres ugentlige Gudstjenester med Bønnen til Gud om, at Kærligheden maa blive brændende mellem de Kristne indbyrdes.

Til given Tid opstaar der Uenighed mellem de herskende Klasser. Og de store Masser, som ved Daaben er forpligtede til Tro paa alle Kristnes Fællesskab, og som, — om de ikke husker andet, — i alt Fald husker det, at Kærlighed til Næsten er det store Bud i Loven, ser sig stillede overfor hverandre med skarp-ladte Geværer og rede til at jage hinanden Bajonetterne i Livet.

Og paa begge Sider staar Præsterne og nedbeder Guds Velsignelse til Vaabenes Held: altsaa til Nedslagtningen af det størst mulige Antal Medkristne!

Den menneskelige Erkendelse skrider langsomt frem. Vi vil derfor aldeles ikke benægte, at der har været Mænd, som under de svundne Tider har kunnet gaa i Krigen med Følelse af et Kald fra Gud og i Jesu Navn kløvet Panden paa deres Modstandere. Men dette har ganske sikkert været Undtagelserne. Reglen har utvivlsomt været, at Krigshaandteringen er bleven valgt, som den vælges af det store Flertal af professionelle Krigere i vor egen Tid: som et Middel til at vinde økonomisk Fordel og forføngelig Ære!

Der er sikkert ingen, der tør driste sig til blot at paastaa, at Flertallet af Officersaspiranterne gaar til deres Hverv med nogen anden eller højere Kærlighed til Fædrelandet end den, hvormed andre gaar til Ploven, Værkstedet eller Kontoret.

Med Mulighed for at kunne tjene Brødet og vinde virkelig Anseelse paa anden Maade, med en højere udviklet sædelig Erkendelse maa det derfor ligge i selve Udviklingens Medfør, at beständig flere Mennesker maa komme til det Standpunkt, hvorefter det maa blive dem en Samvittighedssag at afholde sig fra alt, hvad der falder ind under: Mord paa Medmennesker, Medkristne. Allerede nu er der omkring i Landene et ikke ringe Antal Mennesker, der er saaledes stillede. Men de er saa godt som hjemløse i deres eget Fædreland. Idet Frikonkurrencens Stat gennem den staaende Hær

tvinger enhver Borger det skarpe Vaaben i Haanden og forpligter ham til at bruge det mod sin bedste Kammerat, sin mest elskede Ven, sin dyrebareste Trosfælle, krænker den Individerne i deres helligste personlige Eje, i deres *Samvittighed*.

Men Frikonkurrencens Stat *maa* gøre det. Kun det socialiserede Samfund vil være i Stand til at afskaffe den staaende Hær og hidføre Fred mellem de civiliserede Folkeslag.

Vel at mærke: blandt de civiliserede Folk. Overfor uciviliserede Folk erkender Socialismen, at Nødvendigheden tvinger til at gaa frem paa samme Maade, som der *maa* gaas frem overfor Stimænd og vilde Dyr: for at værges sig *maa* man slaa ned for Fode. Men lige saa lidt som det at værges sig med en Knortekæp overfor en gal Hund skal ophøjes og besynges som det udprægede Eksempel paa Heltetmod, som en Handling, der særlig kaster Glans over Livet, lige saa lidt skal Nødvendighedens Slaaen ned overfor barbariske Indfald, ophøjes som det store Eksempel til Efterfølgelse.

Det er det fredelige Arbejde i Kulturens Tjeneste, der i det socialiserede Samfund skal have Æren og Berømmelsen. Der skal derfor heller ikke være nogen særlig Krigerstand, idet en saadan under alle Forhold staar mere som en Fare indadtil end som et Værn udadtil. For at faa det fornødne Værn imod mulige Angreb af Barbarer skal den staaende Hær afløses af en Folkevæbning, der i Farens Stund kan samle alle vaabenføre Mænd, som i øvrigt søger deres Idealer og tjener deres Land i Aandens og Haandens Værksteder til Fremme af Arbejdets Ære og Interesser.

Dette er den første store Mulighed, som vil kunne realiseres i den socialistiske Stat. Fra den tidligste Barndom skal Børnene opdrages til Forstaaelse af, at det ikke blot er kronede Hoveder men ethvert Menneske, der er *helligt og ukrænkeligt*. Hvad dette i Forbindelse med Betingelser for tilstrækkelig Ernæring og ordentlige

Hjem, hvor Moderen selv vil kunne passe sine Børn, vil betyde i Retning af Vækst i individuel og offentlig Moral, er det umuligt at beregne. Men det vil i alle Tilfælde betyde Fremskridt, der hører til de største, som Folket har nogen Sinde har foretaget.

Samtidig med den staaende Hær vil Toldgrænserne forsvinde og med dem hele Hærskaren af Toldembeds- og Bestillingsmænd, der nu fuldstændig uproduktivt opsluger uhyre Kapitaler.

Ogsaa dette vil betegne et stort moralsk Fremskridt. Sædeligt set er Toldgrænserne jo kun en Levning fra den hedenske Tid, da ethvert Folk paa den anden Side af ens egen Grænse blev betragtet som Barbarer.

Økonomisk set kan der næppe tænkes noget mere latterligt, end at sultende og mangelfuldt ernærede og frysende Mennesker, som de findes i Tusindvis paa begge Sider af Grænserne, gensidigt hindrer hverandre i at faa — billige Varer!

Det komplet taabelige i denne Fremgangsmaade ses klarest, naar vi tænker Toldbeskyttelsens Tanker helt igennem. Er det virkelig, hvad Beskyttelsesmændene paastaar, en Ulykke at faa billige Varer, maa det være en endnu større Ulykke at faa Varerne ganske gratis!

Hvis Tyskland skænkede os sine overflødige Klæder, Australien gav os sit overflødige Smør, og Amerika sendte os sit overflødige Korn uden nogen som helst Betaling, vilde det altsaa være den største Ulykke, der kunde ramme os! Sultende og frysende maatte vi klage og hyle over alle de Varer, som vi modtog for — ingen Ting!

Daarskaben i dette ligger klart for Dagen. Men medens Frikonkurrencens Samfund bestandig gaar længere og længere i Retning af at bygge Toldmure mod

Udlandets »Oversvømmelse«, vil kun Socialismen kunne føre Frihandelen til fuldstændig Sejr.

Det socialistiske Samfund hviler paa Arbejdet, og Arbejdets Interesser er overalt solidariske. Deraf den Kendsgerning, at Arbejderne allerede nu føler sig mere solidariske med deres Standsfæller i andre Lande end med de herskende Klasser i deres eget Land.

Et tredje sædeligt Fremskridt vil ske i Retning af at indskrænke Forbrydelsernes Antal. Allerede nu ser vi, at medens de 87 pCt. af Forbryderne udgaar fra de fattige Hjem, er der kun 13 pCt., der udgaar fra de mere velstillede Hjem. Da det nu vil blive Reglen i det socialiserede Samfund, at Menneskene i Almindelighed i økonomisk Henseende vil faa det, som de mere velstillede Familjer nu har det, er dermed — i Forbindelse med hele den sundere aandelige Luft, hvori Menneskene vil komme til at leve, — givet, at Forbrydelserne vil, om ikke helt forsvinde, hvad dog ogsaa er muligt, dog i ethvert Tilfælde kunne indskrænkes saaledes, at de ikke i Antal kommer op over de bedrestillede nuværende 10—13 pCt.

Følgen heraf vil være, at baade Dommerstanden og Politivæsenet i vid Udstrækning vil kunne indskrænkes, hvad der atter vil medføre betydelige Besparelser af de uproduktive Udgifter, som nu gaar til de mange Embeds- og Bestillingsmænd under Justitsministeriet.

Et fjerde Fremskridt vil ligge i, at alle de ved Handelen ansatte overflødige og uproduktive Kræfter vil blive frigjorte saaledes, at de kan komme til at virke produktivt. Allerede ved Midten af dette Aarhundrede gjorde Stuart Mill den Beregning, at $\frac{9}{10}$ af Englands Købmænd var Droner, og at $\frac{1}{10}$ let vilde kunne udføre den hele Handelsvirksomhed. Michael

Flürscheim søger at godtgøre, at vi nu mod Slutningen af Aarhundredet er komne dertil, at $\frac{1}{20}$ af Handelsfolkene lettelig vilde kunne besørge saavel den store Verdenshandel som Handelen i de mindre og stedlige Kredse.

Disse Betragtninger godtgøres af Forholdenes Udvikling i vort eget Land. I 1855 var der i Landdistrikterne en Folkemængde paa 1,2 Mill. Mennesker. Paa samme Tid var der 1469 Detailhandlere med 220 Medhjælpere.

I 1870 var Folkemængden paa Landet steget til 1,4 Mill. Mennesker, men Antallet af Detailhandlere til 3499 med 701 Medhjælpere.

1890 var Folkemængden paa Landet stegen til 1,6 Mill. Mennesker, men Antallet af Detailhandlere til 8838 med 3175 Medhjælpere.

Medens Landbefolkningen fra 1870 til 1890 end ikke steg med 10 pCt., steg Detailhandlerstanden med over 100 pCt.

I København var der i 1870 3854 Detailhandlere med 1632 Medhjælpere. I 1890 var Antallet af Detailhandlere vokset til 7000 med 4400 Medhjælpere. Medens Hovedstadens Folkemængde gik frem med 55 pCt., steg Detailhandlerstanden med 80 pCt. En Femtedel af hele Københavns Befolkning lever af — Handel.

De fleste af disse lever i den Grad kummerligt, at Halvdelen end ikke har 1000 Kr. i aarlig Indtægt*). Uden selv at opnaa nogen betrygget Tilværelse formindsker disse mange Detailhandlere Salgsprisen for Producenterne og fordyrer Livet for Forbrugerne, hvorfor de egentlig er til Gêne for alle, uden at gavne nogen. Men Frikonkurrencen tvinger Menneskene til at gribe, hvad de kan, for at bjærge Livet. Kun det sociale Samfund vil kunne sikre alle Kræfter en pro-

*) Fr. Vett: Landbrugets indenlandske Omsætning i »Sørø Amtstidende« 20.—11.—94.

duktiv Anvendelse og fjerne det Spild af Kræfter, som Frikonkurrencen giver Anledning til. Med sunde Forhold paa dette Omraade vil ogsaa Reklamevæsenet forsvinde. Naar de overflødige Butiker forsvinder, skal Folk nok uden Markskrigernes Vejledning finde de nødvendige Udsalgssteder.

Ved Besparselserne af alle de uproduktive Udgifter, som nu gaar til Renter, Hærvæsen, overflødige Embeds- og Handelsmænd, ved den betydelige Indskrænkning af Udgifterne til Underhold af Forbrydere, Fattigvæsen og Velgørenhed, vil Udbyttet ved alt det produktive Arbejde stige saa overordentligt, at selv den ringest stillede vil kunne komme til at leve i gode Kaar uden Sorg for det daglige Brød.

Et femte Fremskridt vil blive muligt med Hensyn til en hel anden Ordning af Møntvæsenet, der nu er ordnet paa en saadan Maade, at snart ingen dødelig begriber det.

I formel Henseende foregaar al Omsætning med Guld og Sølv. Men i Realiteten er det alt nu det blotte Papir, der bærer den hele Handel.

I et saadant Handelsland som England bruges kun Metalmonnt til et Par Procent af Landets vældige Omsætning. I Amerika spiller Papiret en endnu større Rolle; det er en aldeles forsvindende Procent af Omsætningerne, der foregaar ved Hjælp af Metalpenge. Paa lignende Maade gaar det i Tyskland.

»I den internationale Omsætning besørger næsten alt ved de forskellige Former for Kredit, Veksler, telegrafiske Overførseler, i nogle Tilfælde endog ved internationale Obligationer og Aktier. Undersøger man den hele Masse af Verdens Omsætning, finder man, at Krediten i dens forskellige Former spiller en aldeles overvejende Rolle.«^{*)}

^{*)} N. C. Frederiksen: Nationaløkonomisk Tidsskr. 9.—10. Hæfte 1895.

Disse Kendsgerninger turde danne et Fingerpeg om, at der er Mulighed for, at Metalpengene helt kan forsvinde og fuldstændig erstattes af Papiret. Selv Agrarerne synes at have en Anelse herom. I deres Medlemsblad, »Landbovennen« for 9de Februar dette Aar, fremsætter Redaktionen et Forslag om fuldstændig at afskaffe Guldet og gøre Jorden til den egentlige Bærer af det hele Møntvæsen.

»Gaar man ud fra, at Jorden repræsenterer den virkelige og sande Værdi, kan der ikke tænkes noget bedre og sikrere Omsætningsmiddel. Ved at gøre Jorden til Fundament for Omsætningen og Sikkerheden er det ude med baade Guld og Sølv.«

Paa dette Punkt har Agrarerne utvivlsomt faaet fat paa en rigtig Tanke. Men det er ganske sikkert tillige en Tanke, som de kun vil kunne realisere i Socialismens Navn. Den første Betingelse for, at Jorden umiddelbart kan bære det som Penge cirkulerende Papir, er den, at Jorden bliver Samfundsejendom. Først i det Øjeblik, Staten overtager Jorden, kan den udstede Papirpenge, der overalt og alle Vegne kan cirkulere med samme Sikkerhed som de nuværende Statsobligationer.

Men med Jorden i Ryggen vil Staten ogsaa til enhver Tid kunne garantere, at Sedlerne paa Forlangende kan indløses med de Værdier, hvorpaa de lyder. Om man derefter vil beholde Metalpengene som Skille-mønt, vil blive et rent Forretningsspørgsmaal, hvis Besvarelse alene vil afhænge af, til hvilken Prisbillighed Metallerne kan erholdes.

Et sjette Fremskridt vil bestaa deri, at de forandrede sociale Forhold vil muliggøre et virkeligt Demokrati.

Den store Franskmand Eduard Laboulaye udtaler om Politiken, at den »hidtil har været den Kunst: at

bedrage Menneskene, men for Fremtiden skal den være den Kunst: at gøre dem lykkelige!»

Laboulaye troede, at Politiken skulde blive denne Kunst allerede i den liberale Stat. Men Erfaringen viser noget andet, viser det allerklarest i de Stater, hvor Liberalismen mest uindskrænket behersker Forholdene, f. Ekspl. i Amerika.

Gennem den almindelige Valgret lægger man i alle civiliserede Lande den politiske Magt i Folkets Haand. Og ligesuldt er det i alle civiliserede Lande Pengemagten, der regerer!

Under Frikonkurrencen vil dette Bedrag fortsættes og vokse i Omfang fra Aar til Aar.

For at være Vælger af mere end af Navn kræves to Ting:

- 1) saa megen Oplysning, at man kan danne sig en selvstændig Mening;
- 2) saa megen økonomisk Uafhængighed, at man kan stemme frit efter egen Overbevisning.

For Frikonkurrencens Stat er det umuligt at opfylde disse Fordringer. I det socialistiske Samfund vil disse Fordringer være i den Grad opfyldte, at de vil høre med til selve Samfundets bærende Grundlag. Hver Borger vil blive saa interesseret i Samfundet og sidde inde med saa megen Oplysning, at det vil være lige umuligt for konservative som for radikale Demagoger at trække Vælgerne omkring ved Næsen eller at købe dem til at stemme efter leverede Recepter. Politiken vil blive, hvad den skal være: Kunsten at gøre Menneskene lykkelige.

Den forhøjede Indtægt og den forkortede Arbejdsdag vil give hvert Medlem af Samfundet en saadan Adgang til at pleje aandelige Interesser, at Aandens Guld og Videnskabens og Kunstens Skatte vil blive Almenejendom.

Det er disse Muligheder, der ligger i det social-demokratiske Samfund. Det er disse Muligheder, Social-Demokratiet kæmper for at gøre til Virkelighed.

Med sit store, ophøjede og omfattende Formaål er den socialistiske Bevægelse den eneste i Nutiden, der har Betingelser for at blive en *almen Folkebevægelse*. De øvrige Partibevægelser, der findes her i Landet, sætter Klasse op imod Klasse, Land imod By.

Kun Socialismen tager Sigte paa det *almene Vel*, paa *det fælles Bedste*.

Den Modstand, som Socialismen endnu vækker, stammer kun fra to Grunde:

- 1) Mangel paa Forstaaelse af, hvad Socialisme er;
- 2) Pengemagtens egoistiske Interesser i Modsætning til Arbejdets almene Interesser.

Den sidste Grund til Modstand vil vi længst faa at regne med. Pengeadelen viser hver Dag, at det er den mest hjærteløse Adel, Verden nogen Sinde har set. Dog tør det ogsaa ventes, at der iblandt Pengemændene efterhaanden vil rejse sig Personligheder, der i Følelsen af den gamle Sandhed, at Adel forpligter, vil stille sig i Skranken for Arbejdets Sag.

Mangelen paa Forstaaelse maa fjærnes ved et ihærdigt og dygtigt Oplysningsarbejde, særlig ved Udbredelse af Oplysning om den sociale Udvikling, der overalt og alle Vegne betinger Socialismens Sejr.

Virksomheden for at udbrede denne Oplysning er Social-Demokratiets mest fortjente Værk. Det er denne Virksomhed, som har gjort den social-demokratiske Bevægelse til, hvad Paul Göhre kalder den største »aandelige Bevægelse siden Reformationens Dage.«^{*)}

Uden for Socialismen lægger Pessimismen rundt omkring sin kolde og klamme Taage over Livet. Inden for Socialisternes Rækker finder vi, trods Armodens forfærdelige Tryk fra neden og de konservative Inter-

*) Tre Maaneder Fabrikarbejder S. 244.

essers umaadelige Tryk fra oven, en Tro og en Begejstring, der noksom vidner om, at Hjærterne er bleven varme, at Sjælene er bleven grebne, at Socialisterne gaar frem med Bevidstheden om, at de gaar i Spidsen for Civilisationen, at de har en kulturhistorisk Mission at fuldbyrde, at de har en Verden at vinde!

X. Kristendommen og den sociale Bevægelse.

Blandt de Arnesteder for moralsk Kraft, som vi kender, har Kirken alene Omfang og Magt nok til Omformningen. Vil det lykkes Kirken at løse denne Opgave? Hele vor Slægts Fremtid afhænger af Svaret. Hvis ikke, vil Folket, trods den rosværdige Forøgelse af Skoler, mere og mere glide ned i hedensk Materialisme.

Melchior de Vogüé.

I det foregaaende har vi redegjort for de sociale og økonomiske Betingelser for at bygge et lykkeligt Samfund. Men vel at mærke ogsaa *kun* for de *sociale* og *økonomiske* Betingelser. Disse er for saa vidt de vigtigste, som Menneskene først og fremmest kræver Mad. Det Barn, der ikke faar det fornødne legemlige Underhold, faar aldrig Brug for nogen aandelig Næring. Først naar Legemet har faaet sin Ret, vokser med Udviklingen ogsaa den Trang, der kræver Næring for Sjæl og Aand.

Og saaledes gaar det hele Livet. Men saa sandt, som dette er, saa sandt er det ogsaa, at Menneskelivet aldrig naar sin egentlige Bestemmelse, sin virkelige Fylde blot ved tilstrækkelig legemlig Forplejning. Ved Siden af Betingelserne for det fornødne daglige Brød kræves der Kræfter, der kan udvikle det sædelige Liv, som giver sig Udtryk i Næstekærlighed,

Trofasthed, Hengivenhed, Offervillighed, Taalmodighed, Ydmyghed, Sanddruhed, Ærlighed, Retsind, Højsind og Inderlighed. Men disse Kræfter kommer hverken fra Politiken eller Nationaløkonomien. Vi staar her paa Grænsen af et Felt, hvor andre og højere Magter maa træde til. Den sædelige Opdragelse og Udviklingen af alle Næstekærlighedens Pligter og Dyder er det ganske særlig Kristendommens Opgave at fremme.

De tilvejebragte sociale og økonomiske Betingelser for et ideelt Samfund maa særlig betegnes som *Tankens Triumfer*. Det er Tankens Ære, at den har gennemtrængt Naturens hemmeligste Lønkamre, bøjet Naturens Love ind under den menneskelige Vilje og stillet Naturens Kræfter til Menneskenes Tjeneste. Havde den Tro, der paa den ene Side er himmelvendt for at drage Guds Kraft ned til Menneskenes Skrøbelighed, og paa den anden Side jordvendt for at fremme Guds Rige her i Verden, fejret lignende Triumfer, saa havde vi alt nu været langt fremme i Retning af Virkeliggørelsen af det ideale Samfund.

Men desværre, lige saa mange Sejre, Tanken har vundet i det sidste Aarhundrede, lige saa mange Nederlag knytter der sig til Troens Historie.

Og disse Nederlag skyldes langt overvejende den Theologi, der fortjener at rammes af mindst lige saa megen oprigtig og levende Uvilje, som den kristne Tro fortjener dyb og inderlig Kærlighed.

Vi er saaledes nødte til at foretage et Opgør mellem Troen og Theologien. Dette er saa meget mere nødvendigt, som mange virkelig religiøse Mennesker, der ikke formaar at skelne mellem Theologi og Tro, lader deres berettigede Harme imod Theologien gaa ud over Troen og derved lider Skibbrud paa deres mest dyrebare Eje.

Det er derfor nødvendigt, at vi paapeger Theologiens Synder.

Dens første Hovedsynd er den, at den har saa travlt med at granske Himmelen, at den fuldstændig glemmer Jorden. Medens den ved udmærket Besked om og kan sætte al det i System, som ligger paa den anden Side Graven og hører til de Egne, hvor den menneskelige Tanke, Øje og Øre aldrig er naaet hen, virker den lige frem fordummende angaaende Forholdene her i denne virkelige Verden.

Beviserne herfor skal følge. Havde den theologiske Tanke ikke haft saa travlt med den Himmel, som dog ikke kan naas af nogen anden Magt end Menneskehjærtets Tro, vilde den have ofret nogen Tid paa at klare sig det Spørgsmaal: hvad er Meningen med Tilværelsen her paa Jorden? hvad er Meningen med de ny Kræfter, der gennem Dampen og Tekniken er stillede til Menneskenes Tjeneste?

Ved fra et religiøst-sædeligt Standpunkt at have ofret nogen Overvejelse paa disse Spørgsmaal vilde der være øvet en god Gerning i Vorherres Tjeneste.

Ved at betragte de ny Kræfter fra et religiøst-sædeligt Synspunkt maa vi selvfølgelig komme til det Resultat, at det er Gud, som har skænket Menneskene disse Kræfter til at gøre sig Jorden underdanig. Men saa maa Gud ogsaa have en Hensigt med dem.

Hvad kan da Hensigten være? Kan det være Guds Hensigt, at de ny Kræfter skal tjene til Berigelse for en faatallig Overklasse og til Forargelse for en talrig Underklasse, der vansmægter i materiel og aandelig Nød?

Dette er umuligt. En saadan Hensigt maa være absolut umulig for den Gud, hvem vi bekender som Alkærlighedens Gud.

Hvad kan da Hensigten være? For vor ikke theologiske Tanke er det umuligt at opdage anden Hensigt end den, at det maa være Guds Vilje, at de ny Kræfter skal bruges til at udrydde den Armod, der i alle tidligere Tider har gjort Jorden til et Helvede for

Millioner Menneskebørn, og forvandle den til noget i Retning af et Paradis.

Men selve denne Betragtning er et aabenbart Oprør imod al Theologi. I den Grad har Theologien faaet Kristendommen stillet paa Hovedet, at medens Jesus Kristus virkelig stiftede et Guds Rige paa Jorden, som det skulde være hans Disciples Sag at forplante ud over Verden, medens han forpligtede sine Disciple til en Række sædelige Grundsætninger, der over alt, hvor de blev efterfulgte i Livet, maatte fremkalde noget af Paradistilstanden, medens han anviste sine Disciple baade at bede om og at arbejde for

at Guds Navn maatte blive helliget *her paa Jorden*,
 at Guds Rige maatte komme til os *her paa Jorden*,
 at Guds Vilje maatte ske, som den sker i Himmelen,
her paa Jorden,
 at Menneskene maatte faa det daglige Brød *her paa Jorden*,
 at Menneskenes Skyld maatte blive forladt, som de selv forlader deres Skyldnere, *her paa Jorden*,
 at Menneskene maatte blive fritagne for Fristelser *her paa Jorden*,
 at Menneskene maatte blive friede fra det onde *her paa Jorden*,

alt i Kraft af, at Guds er Riget og Magten i al Evighed, trods alt dette har Theologien hos en Mængde Mennesker faaet den Tanke indplantet, at Guds Rige ligger uden for denne Verden og først skal begynde paa — den anden Side af Graven!!

Med Rette er der herom sagt, at »faa Ting har hindret Fremskridt og Lykke i Verden mere end denne Fejltagelse«.*)

Ud fra denne theologiske Betragtning kunde Kirken ikke komme i noget som helst direkte Forhold til de ny Kræfter. *Den Opgave, som forelaa, var den,*

*) Tambs Lyche: Frie Ord, Februar 1895.

at stille de ny Kræfter under de sædelige Loves Tugt.

Dette skulde selvfølgelig ikke gøres paa den Maade, at Kirken som saadan fik borgerlig Myndighed til at foreskrive Regler for Maskinernes Anvendelse.

Kirken har og skal kun have aandelig Myndighed at virke med. Men i Kraft af denne sin aandelige Myndighed skulde den have rejst de sædelige Krav saa stærkt, at Samfundet havde paataget sig at udføre den Tugt, som de sædelige Love maatte foreskrive.

Men dette gjorde Kirken ikke. Lige som den havde ladet Frikonkurrencens Rovdyrsprincip passere uden Protest, saa fik nu ogsaa de ny Kræfter i Kraft af Egoismens Evangelium Lov til at gaa deres egen af alle sædelige Baand uhindrede Gang.

Theologien gav Anledning til, at Kirken svigtede en af de største Opgaver, som har været den forelagte i den nyere Tid.

Og Resultatet udeblev ikke. Paa intet Omraade stadfæster det sig maaske klarere end paa det kirkelige Felt, at som Menneskene saar, vil de ogsaa høste.

Egoismen var ophøjet til højeste Ledestjerne for det sociale Liv. Og Egoismen blev fulgt. Jordrotterne i England fandt, at det var i deres Interesse at ombytte Menneskene med Faarene. Og i Titusendevís jog de Bønder og Landarbejdere bort fra deres Jorder. Alene fra Grevskabet Meath blev 95,000 Personer fordrevne i Løbet af 40 Aar. Hertugen af Southerland jog alene fra sit Gods 15,000. Markisen af Strafford jog fra 1811—20 15,000 Mennesker ud i Elendigheden, medens deres Landsbyer blev brudte eller brændte af. Samme Fremgangsmaade fulgte en Række andre Godsejere*).

Den fra Landet fordrevne Folkemængde gik til Byerne, hvor Maskinerne samtidig formindskede Ar-

*) Professor Newmann: Essays on political Economy, Programmet 13—10—91.

bejdet navnlig derved, at Fabrikanterne i vid Udstrækning anvendte Kvinder og Børn. Fattigbestyrelserne sendte hele Hjorder af Børn af begge Køn til Fabrikerne, der lod dem indkvartere i fælles smudsige og stinkende Boliger og under umenneskelig Behandling holdt dem til det strængeste Arbejde 15—17 Timer i Døgnet, helt fra 5—6 Aars Alderen af. Mangfoldige Børn voksede op til Krøblinger i den skrækkeligste Uvidenhed og Umoralitet, og store Mængder reves bort af Døden under hyppige Epidemier. Der fandtes 17 Aars Børn, som hverken kendte Moses, Paulus eller Kristus!

Arbejderfamiljerne stuedes sammen i Kaserner, hvis Tilstand og Svinskhed trodser enhver Beskrivelse. Tre Fjerdedele af de kvindelige Fabrikarbejdere viste sig at være moralsk ødelagte, og Drukkenskaben gik baade blandt Kvinder og Mænd Haand i Haand med Umoraliteten. Hyppige Ulykkestilfælde foranledigedes af Fabrikanternes mangelfulde Sikkerhedsforanstaltninger ved Maskinerne; — endnu saa sent som i 1879 forefaldt 6—7,000 Ulykkestilfælde*).

Paa lignende Maade gik det paa Fastlandet. I en Beretning fra Statslægen i Trantenauer fra 1868 oplyses bl. a.:

»I Rum, der knap er tilstrækkelige til 3 à 4 Personer, bliver 18—20 Personer stuvede sammen, hvorved der dannes Reder, hvori der kun udruges Sygdom og Laster. Blege, huløjede Børn, hvis Ben er krumme af engelsk Syge, udtærede Kvinder, der alt for tidlig er bleven gamle, afmagrede, foroverbøjede Mænd, — det er de Mennesker, vi møder her. Lige fra Fødselen af bærer Børnene paa Spirene til allehaande Svagheder. Mangel paa knokkeldannende Næring bevirker hyppigt, at Børn bliver 16—18 Aar, før de er i Stand til at

*) Birger Hansted: Englands Fabrik- og Værkstedlovgivning Side 16—18—27—37—51—52—67—76—88—127.

gaa. De Sygdomme, Lægerne kaldes til at helbrede, kan ofte gøre dem fortvivlede, idet de Lægemidler, som ene kan hjælpe, ikke er at faa paa Apotekerne, men kun hos — Slagterne.

»Det laveste aandelige Standpunkt har jeg fundet blandt Væverne ved den østlige Ende af Riesen-gebirges, særlig i Landkredsene omkring Neustadt, ved Mettau og i Omegnen af Hohenebbe. Blandt alle Evropas Folkeslag vil man knap finde Mennesker, der staar lavere i Kultur end her. Næsten 18 Timer i Døgnet sidder disse Mennesker ved deres Væverstole og deres Børn ved Spolebordet. Og for dette udholdende Arbejde kan en Familje kun tjene 1,80 til 2,20 Gylden*) om Ugen. Ved et saa langt overanstrengende og aandsfortærende og lidet lønnende Arbejde maa den Dannelse, som Folkeskolen giver, fordunste lige saa hurtig som Draaberne paa en varm Sten. Alt, hvad Præst og Lærer bygger op, nedbrydes under Arbejdets Tryk. De fleste af de Mennesker, jeg her fandt, kendte uden for deres nærmeste Omgivelser intet andet end Gud, Paven og Kejseren, om hvis Plads i Rangfølgen de endog havde de mærkeligste Begreber.**)

Fra den sidste Vinter foreligger der baade fra Ud- og Indland en Række af Vidnesbyrd om, at Mennesker daglig frøs eller sultede ihjel.

Disse Kendsgerninger staar som sørgelige Udslag af Civilisationen. Men i Kraft af den herskende Nationaløkonomi var og er der intet ved disse Tilstande at gøre, idet de simpelt hen kun er Resultater af — *evige Naturlove*!!

Denne Nationaløkonomiens Forklaring var slem og kun egnet til at opelske Pessimisme, idet Menneskene, særligt de fattige, maatte føle sig voldgivne en

*) 1 Gylden lig 1,50 Øre.

**) Michael Flürscheim: Deutschland in 100 Jahren S. 6.

hjærteløs og ubøjelig Skæbne. Men lige fuldt, Nationaløkonomiens Forklaring var endnu ikke det værste. Det værste, det mest skæbnesvangre for hele Kirkens Tilværelse var, at Theologien kun stadfæstede Nationaløkonomiens Forklaring og gjorde Naturlovenes Resultater til et med Udslaget af — Guds Vilje!

Med denne sin Optræden havde *Kirken selv foranlediget det Oprør imod den, som senere kom og nødvendig maatte komme*. Medens de sociale Tilstande, der i Løbet af det 19de Aarhundrede fremkom omkring i Landene, *klart og aabenbart var et Udslag af en Række syndige Handlinger, som det havde været og er Kirkens hellige Pligt at bekæmpe med al den Magt, der staar til dens Raadighed*, svigtede Kirken for anden Gang i vor egen Tid sit Kald, unddrog sig fra sin Pligt og lyste Velsignelsen over alle de bestaaende Uretfærdigheder. Grunden dertil var atter Theologien, der opretholdt, som den fremdeles opretholder, den Fiktion, at medens Synden erkendes for en frygtelig Magt, og hver eneste Synd er et Brud paa, en Overtrædelse af Guds Vilje, saa er lige fuldt den hele Tilstand, hver enkelt Begivenhed et Udslag af Guds vilkaarlige Indgriben!

Hver Gang der dør et Menneske, selv om Dødsarsagen nok saa aabenbart er Sult, hver Gang, der paaføres Menneskene en Sygdom, selv om Sult eller Smitte nok saa aabenbart har givet Anledning dertil, hver Gang der sker et Ulykkestilfælde, selv om Aarsagen nok saa paaviselig er mangelfulde Sikkerhedsforanstaltninger, hver Gang en Fisker omkommer under høj Sø, fordi han er for fattig til at skaffe sig et søstærkt Fartøj, ved enhver saadan Lejlighed møder Theologien med den Forklaring, at dette skulde nu saa være og maner til Underkastelse derunder som en Tilskikkelse fra Gud*!)

*) Som Eksempel paa den Høst, der vokser op efter denne Sæd, kan anføres, at det er ret almindeligt, at Husfolk, naar deres

Endnu i 1891 udstedte tyske Biskopper et Hyrdebrev om Kirkens Opgave over for det sociale Spørgsmaal, hvilket uden Modsigelse optoges i Fra Bethesda, hvori det bl. a. hedder:

»Hvad særlig angaar de Nødstilstande, som udspringer fra de jordiske Besiddelsesforhold, saa maa det paa eftertrykkeligste Maade vidnes, at den ulige Fordeling af Goder og Gaver er Guds hellige Ordning (!), at det er Herren, som har skabt rige og fattige mellem hinanden og for hinanden, at det er Herren, som har paalagt alle Mennesker, ikke blot denne eller hin Stand, Verdens Elendighed som Syndens Straf, for at vende den til Velsignelse for dem, der bodfærdig bøjer sig under den og omvender sig til ham«.*)

Drømmen om en Ideal-Tilstand paa Jorden gaar helt tilbage til de jødiske Profeter. Fra Kristendommen kom ind i Verden og ned gennem alle senere Tider, er der Gang efter Gang fremstaaet Mænd, der har vedligeholdt Drømmen og baaret ny Gløder til det lysende Haab.

Ingen har med saa kold og hjærteløs Haand forsøgt at rive denne Drøm i Stykker og nedslaa Menne-skenes Mod som — Præsten Malthus, der er den oprindelige Fader til Theorien om Kampen for Tilværelsen i den senere darwinske Betydning**)!

Døtre kommer frugtsummelige hjem, søger en Trøst i, at »det skulde nu være saa«! En Kone, der, medens hendes Mand var i Tugthuset, fik et Barn med en anden, skrev derom i et Brev til Manden: »Vorherre har skænket mig en lille kær Datter. Han har været med mig hele Tiden, og jeg haaber ogsaa nok, at naar jeg bliver ved at holde mig til ham, at han saa vil blive ved at være med mig i alle mine Foretagender«.

Dette er Skæbnetro, saa det forslaar, vokset op som Høst efter Theologiens Sæd! Jævnfør Hafstrøm: Sædelighedsforholdene S. 83.

*) Jævnfør Programmet 3—7—91.

**) Vi vil ikke hermed have udtalt noget om selve Darwins Lære, der jo nærmest nu maa betragtes som videnskabelig anerkendt. Men Darwin overførte ikke denne Theori om Kampen for Tilværelsen paa Menneskelivet saaledes, som Malthus forud havde gjort.

Malthus forklarede, at det var Overbefolkning, der var Aarsagen til Fattigdommen. Alle Forsøg paa at hidføre væsentlig bedre Tilstande var derfor haabløse. I et lykkeligt Samfund vilde Folkemængden fordobles »hvert fem og tyvende Aar«.

»Men en lignende Forøgelse af Næringsmidlerne er en Umulighed«.*)

Nød og Laster var derfor en Nødvendighed til at ødelægge de overflødige Mennesker. Det var en haard og hjærteløs Forklaring, som heldigvis har alle Kendsgerninger imod sig. Men i Følge Malthus' Begrundelse var det dog endnu kun Naturlovene, der frembragte dette Resultat. Opfattelsen af disse Love kunde være fejl, — der var dog saaledes levnet i alt Fald en Strime af Haab. Men selv denne Strime forsvandt, da Theologien mødte med sin Forklaring, der gjorde den hele Tilstand til et umiddelbart Produkt af den almægtige Guds Vilje!

Denne Theologiens Optræden maatte nødvendig føre til en Krise i det religiøse Liv. Enten havde Theologien Ret, — og da var Gud saa langt fra at være, hvad der i øvrigt blev vidnet, en kærlig Gud, at han meget mere maatte betragtes som en hjærteløs Despot. Eller ogsaa havde Theologien Uret, og saa maatte den erklæres Krig paa Kniven!

Det er det sidste, der er sket, men mange af dem, der har optaget denne Kamp, har desværre ikke evnet at skille Troen fra Theologien, men kastet Barnet ud med Vaskevandet. Idet de kun i Theologien ser Udtrykket for Kristendommen, kan de kun betragte det hele organiserede Kirkevæsen som en Politinstitution med et sort Gendarmeri til Beskyttelse af de herskende Klassers Interesser!

Flere Grunde medvirker hertil. For det første er Menneskenes Tankeevne lige saa vel en Guds Gave

*) Ernst Brandes: Samfundsspørgsmaal S. 1—2.

som deres Trosevne. Hvert Menneske har derfor ikke blot Ret men Pligt til at være tro imod den Erkendelse, deres Tanke fører dem frem til. Tænkende Mennesker, der følger med deres Tid, kan derfor ikke høre paa Prædkenbetragtninger, der bæres af en Erkendelse, som ligger 50—100 Aar bag efter, hvad Menneskeaaanden i øvrigt er naaet frem til*). Naar saaledes en velbekendt, endogsaa grundtvigsk, Præst i Hamborgs Koleraaar paa Aarsdagen for Grundtvigs Fødsel prædker om, at vi endelig ikke maa tro, at det er nogen af vore egne Foranstaltninger, der har afværget Koleraen, ti naar vi er bleven fritagne for denne Plage, saa skyldes det alene den Ting, at Vorherre har vaaget over Danmark, saa er det en Betragtning, der er vel egnet til at drive tænkende Mennesker bort fra Kirken. Ved Betragtninger af denne Art lamslaar man paa den ene Side fuldstændig den menneskelige Handlekraft og vælter Skylden for alle de navnløse Rædsler, som Koleraen medførte, over paa Gud. Man tror at ophøje Gud, men gør lige det omvendte, idet man skyder Skylden paa ham for de Ting, som Menneskene selv har baade Skylden for og Skammen af**). Men hertil kommer, at »med Videnskabens Udvikling maa i Følge Vekselvirkningens Lov Menneskets Gudstanke skifte Form, men den vil beholde sit væsentligste Indhold. Videnskaben vil ikke berøve den værdibestemmende Følelse sit dyrebareste Eje; men et maa fastholdes:

*) »Det er ikke heldigt, naar man ved Indtrædelsen i en Kirke faar det Indtryk, at man er kommen et Aarhundrede eller to tilbage i Tiden. Den Følelse har skabt Masser af Fritænkere«.

Chr. Bruun: »For Kirke og Kultur«, 4de Hæfte S. 198, 1895.

**) I hvilken Grad, Menneskene er i Stand til at bekæmpe saadanne Sygdomme som Kolera, fremgaar bl. a. at Pest og Spedalskhed, der nu er fuldstændig forsvundne fra det civiliserede Evropa, i Middelalderen var saa udbredt, at Evropa paa den Tid havde 19,000 Pestlasaretter, Frankrig alene 2,000.

Buckle: Civilisationens Historie S. 142.

falder de naturlige Aarsagsforhold i Mellembestemmelsernes Rige, falder ikke blot Sociologien *men al Videnskab*«.*)

Men mod Videnskaben er det haabløst for Theologien at føre Krig. Hver eneste Gang den har forsøgt derpaa, har den tabt Slaget. Og det samme Resultat er heldigvis paa Forhaand sikret ogsaa i den kommende Tid.

Det er just det store ved Gud, at han er *Ordenens* Gud. Paa visse Omraader har dette længe været erkendt. Sommer kommer regelmæssig efter Vinter, Dag efter Nat, Solskin efter Regn.

Denne Erfaring er saa gammel, at ingen længer falder paa den Tanke, at der ved Bøn vil kunne ventes Forandringer i Retning af 2 Dage uden mellemliggende Nat eller 2 Somre uden mellemliggende Vinter.

Paa andre Omraader er Ordenens Love først senere bleven erkendte.

Det er først den nyere Tids Astronomer, der har kunnet fastslaa, at Himmelskloderne følger i den Grad lovbestemte Baner, at de Aar forud til bestemt Klokket kan forudsige Formørkelser baade paa Sol og Maane og i vid Udstrækning endogsaa baade Regn og Solskin.

Det sidste Fremskridt paa Erkendelsens Omraade ligger i Opdagelsen af, at ogsaa Livet blandt Menne-skene forsaavidt følger bestemte Love, som det overalt kan forudsiges, at bestemte Aarsager fører til bestemte Resultater. Hvor der saas Klinte, høstes Klinte. Hvor der saas urene og usunde hygiejniske Forhold, høstes Sygdomme og Epidemier. Hvor der saas sunde og rene Forhold, høstes Sundhed og Velvære.

Og medens vi med dyb Undren betragter Livet under disse lovbundne Vilkaar og den Guds Majestæt, som derigennem aabenbarer sig, begynder vi at ane, uden endnu rigtig at kunne forklare os det, at de samme Love ogsaa raader i Aandens Verden saaledes,

*) C. Wilkens: Samfundets Grundlove S. 27.

at det netop er i Kraft af dissè Love, at vi gennem Bønnen kan slaa Bro mellem Himmel og Jord og derigennem hente Kræfter fra Gud til at virke med og under de givne Love.*)

Men af alt dette forstaar Theologien intet. For den er alt Kaos i Aandens som i Haandens Verden.

Den græsk-katholske Theologi forordner endnu kirkelige Processioner med Krucifiks i Spidsen som Kampmiddel imod — Græshoppesværme.

Den protestantiske Theologi foranstalter officielle Kirkebønner for Regn og Solskin.

Men den Theologi er for mosgroet til, at den kan opbygge oplyste, tænkende Mennesker. Intelligencen paa den ene Side — Arbejderne paa den anden Side vender Kirken Ryggen.

Skal Kirken blive tro imod Kaldet fra Gud og blive til Velsignelse for Menneskene, maa den bryde med den Theologi, der har overlevet sig selv.

Naar Kirken endnu, trods alt det her fremførte, over en saa velsignet Gerning blandt mange Individer, ligger dette i, at der heldigvis er mange, som har sund Sans nok til at skyde alle de theologiske Skaller til Side og finde ind til det, som er den levende og ægte Kærne i al Religion: *Den tillidsfulde Tro paa og Pagten med Gud.*

Men ogsaa denne tillidsfulde Tro paa Gud som den bærende Kraft i Kristendommen er Theologien godt paa Veje til at berøve den lille Del af Menneskene, som endnu søger Kirkerne.

Medens den Tro — hvormed selv Bjærge skulde kunne flyttes, — som Jesus Kristus forkyndte, var Tro i Betydning af Tillid til den levende Gud, forkynder Theologien Tro i *Betydning af Tilslutning til en bestemt Lære*. Troen indskærpes som Pligt, og naar denne Pligt opfyldes, loves Saligheden som Løn.

*) Jævnfør Henry Drummond: Naturens Lov i Aandens Verden.

Men dette er kun Rationalisme af det reneste Vand, til og med en meget forringet Udgave af Rationalismen.

Den bedste Rationalisme — som vi f. Ekspl. kender den hos en Reventlow og en Tyge Rothe —, udfoldede virkelig en ærlig Bestræbelse for at leve et Liv til Guds Velbehag. Men hvad gør den Rationalisme, der bestaar i en pligtmæssig Tilslutning til en bestemt Lære?

Den gør ingen Ting!

Det er blandt disse Rationalister, vi finder de værste Egoister, de mest haardhjærtede, de mest snæversynede og dømmesyge Mennesker paa den hele Jord.

Theologien gør sig her skyldig i den Synd, at den sætter *Formen over Indholdet. Bogstavet over Aanden, Læren over Livet.*

Naar f. Ekspl. Menneskene blot giver deres Tilslutning til Læren om Retfærdiggørelsen ved Troen, saa er de dermed retfærdige for Gud og Mennesker, selv om de vitterlig for al Verden vedblivende lever et nok saa uretfærdigt Liv, ja, selv om de med hele deres Indflydelse er med at støtte, opretholde og forsvare de mest himmelskrigende Uretfærdigheder! Hvor denne theologiske Betragtning er raadende, er det saa langt fra, at Forkyndelsen virker fremmende paa den Udvikling, som alt levende bestandig kræver, at Prædiken simpelthen bliver den theologiske Sovepude, hvorpaa den lille Flok, der priser sig selv salige som de eneste, Vorherre kendes ved, sover de retfærdiges Søvn, medens de ganske rolig lader hele Verden gaa ad Helvede til.

»Man kan fremsætte Dogmer, som ikke har mere Indflydelse paa Liv og Karakter, end Sten og Kalk.«

»Er der ikke Mennesker, som kan bevise for Dig og Verden med en uimodstaaelig Række af Skriftsteder, at de er frelste, hvilke Du kender som ikke alene uværdige for Guds Rige — hvad vi alle er —, men som fuldstændig uskikkede til at komme ind i det?«*)

*) Henry Drummond: Naturens Lov i Aandens Verden S. 244.

Den letkøbte Religionsopfattelse medfører uundgaelig »et letkøbt Liv«.

»Naar man fra først af har faaet Sikkerheden garanteret, staar der intet mere tilbage at gøre. Den mekaniske Maade, hvorpaa Forretningen udføres, lader Sjælen uden Spore, og Karakteren forbliver uberørt af de moralske Sider ved Jesu Ofring.«^{*)}

»Dette er en forklarende Grund til, at alle disse Hundreder af store og indflydelsesrige Menigheder, iblandt hvilke udmærkede lærde og alvorlige Mænd over Præstegerning Uge efter Uge, dog gør lidet eller intet i Retning af de særskilte Virksomheder, for hvilke alle Kirker eksisterer. En fremragende Mand i Spidsen for en stor, unyttig og sovende Menighed er al Tid en Gaade.«^{**)}

»En død Kirke, en Kirke, som ikke har nogen Indflydelse paa Samfundet, en Kirke, som er uden missionerende Magt i Verden, kan sikkert ikke være andet end en Ulykke for alle sine Medlemmer. En saadan Kirke er en Institution først til at skabe og dernæst til at beskytte — Parasiter, og i Stedet for at repræsentere Guds Rige paa Jorden for Verden er den i lige høj Grad foragtet af gudfrygtige og gudløse Mænd som et Tilflugtssted for Frygt og Formalisme og som en Ammestue for Overtro.«^{***)}

»Man kan ikke modtage Sandheden færdig tillavet, uden at den ophører at nære Sjælen som Sandhed. Man kan ikke leve paa theologiske Former uden at blive en Parasit og ophøre at være en Mand.«

»Der er ingen værre Fjende for en troende Kirke end en doktrinær Theologi, idet den sidste behersker den første ved sin overleverede Autoritet.«^{****)}

^{*)} Drummond, S. 244.

^{**)} Samme, S. 262.

^{***)} Samme, anf. Skrift S. 263.

^{****)} Samme, S. 267.

»De faa Enthusiaster, som i Fordringerne om ubetinget Lydighed mod Guds Rige, en fuldstændig Overgivelse af Legeme, Sjæl og Aand til Kristus ser de væsentligste Betingelser for at indgaa i Kristi Rige, ligger rent under for de Masser, som i Kristendommen ikke ser andet end en mild Religiositet, og som ikke forlanger mere af sig selv eller sine Medkristne end Deltagelse i en konventionel Gudstjeneste, Antagelse af en nedarvet Tro og et retskaffent Liv. *Alligevel er intet sikrere, end at Enthusiasterne har Ret.*«*)

»Kristendommen betegner Fremkomsten af et nyt Rige. Det forlanger af sine Medlemmer Virksomhed og Følelser af en ny Art. Det er efter dets Grundlæggers Udtalelser et Rige, for hvilket alle dets Tilhængere maa vedblive udelukkende at leve og arbejde, og som alene aabner sine Porte for dem, der efter at have overvejet, hvad det vil koste, er beredte til, om nødvendigt, at følge det indtil Døden. Den Hengivelse, som Kristus forlangte, var absolut. Enhver, der attraaer at blive Medlem, maa søge først Guds Rige.

»Den almindelige Overseen af Kristi Fordringer som Grundlægger af et nyt og højere Rige har taget selve Hjærtet ud af Kristi Religion og betaget hans Evangelium Magten til at indvirke paa og velsigne Verden.«**)

Den her fremlagte Betragtning finder ogsaa Tilslutning af den for sin Trosvarme velbekendte Christoffer Bruunn: »Det Guds Rige, som Jesus Kristus stiftede, var et Rige her paa denne Jord. Men det er os, saa mange, som drister sig til at kalde sig med Jesu Kristi Navn i Alvor og Sandhed, der har faaet den Opgave at arbejde paa og gennemføre det profetiske Program om den jordiske Idealtilstand. Det er os Kristne, som er kaldede til at føre Menneskeslægten

*) Drummond anf. Skrift S. 296.

**) Samme, S. 297—98.

dens Fuldkommenhed i Møde. Det skulde vi aldrig glemme, men det har været glemt i lange Tider. Det er paa Tide, at denne glemte Sandhed bliver trukken frem igen, ikke for at trænge Arbejdet for Sjælenes Frelse til Side, men for at lære os at arbejde paa Sjælenes Frelse, idet vi arbejder for Udfoldelsen af Guds Rige paa Jorden.« »Kristendommen var, da den kom ind i Verden, den store Verdensomvæltning, den største Verdensreformation, som Menneskeslægts Historie kender. Og Kristendommen skal fremdeles være den aldrig standsende, aldrig hvilende Verdensreformation, det aldrig standsende, aldrig hvilende Verdensfremskridt.«

»I det Billede, som Bibelen tegner af den jordiske Fuldkommenhedstilstand, er der to Træk, der træder frem foran alle andre: Afskaffelsen af Fattigdommen og Afskaffelse af Krigen. De to Tanker, som vor Tid fremfor alle andre har indskrevet paa Fremskridtets Fane, er de samme som de, der tydeligere end alle andre er indskrevne paa det profetiske Program. Bibelen lærer visselig, at der kommer en Fredens Guldalder, et Retfærdighedens og Fredens Rige paa Jorden, hvor den fattige har det godt, og hvor Krigen er ophørt. Mange nægter dette og paastaar, at det bare er en Drøm. Men i saa Fald er det en Drøm, som alle Profeterne har drømt. Og jeg tilstaar, at jeg hellere vil drømme med Guds Profeter end være klog med en spidsborgerlig Slægt.«*)

Den protestantiske Theologi er stivnet i Former, der en Gang var fyldte med Aand og Liv, men som nu er i Færd med at lægge sig lige saa kvælende over Livet som Pavekirken paa Reformationens Tid. Følgen heraf er, at Folkene staar som paa en Korsvej, hvoraf den ene med Tankens Triumfer peger ind imod en ny Guldalder, og den anden med det sædelige Livs Forfald kun aabner Udsigt til et nyt Hedenskab.

*) For Kirke og Kultur, December, Januar 1894—95.

Selv en saa moderne og lidet kirkelig Aand som Max Nordau spørger skælvende: »Vil der i Stedet for den kristelige Moral aabenlyst blive sat en ny hedensk? Vil Apostlerne for den »frie Kærlighed« faa Ret? Vil vor Overcivilisation ved en af de Kredsbevægelser, der er den ejendommelig, atter vende tilbage til de Vildes Samfundsorden, der i deres Forhold til Kvinden lever au jour le jour, fra Haanden og i Munden, og overlader Omsorgen for Efterkommerne til hele Stammen. Skal vi med et Ord udvikle os tilbage til den legendære Tilstand, i hvilken Kvinden kun er en fornøjelig Episode i Mandens Hverdagsliv, der kommer og iler forbi som et Maaltid, en Søvn, en Drøm, en let Nervevibration?

»Spørgeren standser forskrækket. Hans Ord vækker en dump, fjærn, forvirret Genlyd og klinger som Knirken og som dirrende Rysten af de Piller, paa hvilke vort Samfund, vor Civilisation, paa hvilke hele Menneskefremskridtet hviler.«*)

Dette er Resultatet af, at Kirken som aandelig Magt har tabt sit Tag i Folkenes sædelige Bevidsthed. Dette er Resultatet af, at den sociale Bevægelse under Frikonkurrencens Ægide har boltret sig som et løssluppet Uhyre uden i nogen Retning at have været underkastet de sædelige Loves Tugt.

Skal det gaa paa samme Maade med den sociale Bevægelse, der sejler op under Socialismens Ledelse?

Fremtiden vil vise det!

Men af det Svar, som gives paa dette Spørgsmaal, ikke med Fraser og Talemaader, men i Gerning og Sandhed vil det afhænge, om Tanken med sine Triumfer faar Adgang til at føre Menneskene ind i det forjættede Land, eller om det religiøse og moralske Forfald vil forspilde de Muligheder, som Tanken har bragt tilveje, og give Anledning til, at Folkene maa fortsætte deres Ørkenvandring.

*) Paris og Pariserne S. 268.

I social og politisk Henseende er den organiserede Arbejderbevægelse det eneste virkelige Lyspunkt, som findes paa den borgerlige Himmel. Alene ved sit organisatoriske opdragende Arbejde kan denne Bevægelse ogsaa naa langt frem i Retning af at højne Individerne intellektuelt. Men de religiøse og etiske Impulser fra de aandelige Kræfter kan denne Bevægelse saa lidt som nogen anden undvære. De menneskelige Lidenskaber lader sig nu en Gang ikke tøjle ved Økonomi og Politik.

Tværtimod!

Den Ild, der brænder paa Bunden af alle menneskelige Følelser, har under sædelig Tugt og Opdragelse Mulighed for at blive en drivende Kraft til Udviklingen af det ædlestes Menneskeliv, men den har *uden* sædelig Tugt den samme Mulighed for at slaa ud i en fortærende Brand.

Selv Alfred Ipsen forkynder:

Hadet kan tænde Flammer,
det er en ødende Brand,
Hadet kan ikke hjælpe,
hvis ikke Kærlighed kan.

Men hvor de menneskelige Lidenskaber tumler sig vildest, der brænder Hadet stærkest. Og under dette gaar selve Livets bærende Kræfter til Grunde. Medens Arbejderne i Paris »med virkelig Selvopofrelse og ofte med personlige Savn« underholder Invaliderne fra Barrikadekampene, lever de »som oftest i et ingenlunde lykkeligt Ægteskab; Manden og Hustruen bryder sig kun lidt om hinanden, og Børn er dem en Byrde, som de kun nødig finder sig i, naar de ikke fuldstændig søger at unddrage sig den, hvad der i mange Tilfælde sker.«^{*)}

Blandt de Arbejdere i Chemnitz, Paul Göhre som Fabrikarbejder lærte at kende, var det i den Grad

^{*)} Max Nordau: Paris og Pariserne S. 77.

Reglen, at Søndagsfornøjelserne paa Danseboderne endte enten paa den fri Mark, »hvor kun Stjærnerne ser den Synd, som man her begaar«, eller »i den elskedes Seng«, at der næppe fandtes »en ung Mand eller ung Pige af Arbejderbefolkningen over 17 Aar, som havde bevaret den sædelige Renhed.«*)

Fra vort eget Land kender vi ogsaa noget til, at saavel Arbejdere som andre begaar den Skændsel først at forføre, siden at forlade Kvinder, der drives ud i den Fortvivlelse, hvor de saa langt fra »at glæde sig over, at et Barn er født til Verden«, dræber deres eget Afkom.

Samtidig kender vi ogsaa til, at Arbejdere selv midt i Julehøjtiden, hvor de bedste Stemninger er oppe i Folket, samles til Julefester med deres Børn og lægger dem Sange paa Tungen, hvori det bl. a. lyder:

»Proletar! ræk Din Broder en Næve,
saa at *Samfundets Bodler* forstaa,
at trods Lænker Du aldrig vil bæve
i Din Kamp for de mange og smaa.«

Vi hører ikke faa socialdemokratiske Arbejdere med Bedrøvelse erklære, at »skønt vi kæmper under Broderskabets Fane, mærker vi kun alt for lidt til Broderskabet i Praksis.«

Hvad er herved at gøre?

Hvorledes skal Tidens sociale Bevægelse tilføres den aandelige karakterdannende Bærekraft?

Det er den Opgave, som Kirken skulde løse. Men for at kunne det maa den først og fremmest bryde med den herskende Theologi.

Hvad vi dybest trænger til, er en *ny kirkelig Reformation*. Vi holder os her fuldstændig borte fra alle Spørgsmaal om de kirkelige Former, idet vi betragter disse som ganske underordnede. Hvad enten Kirken fortsætter som Folkekirke eller den — hvad

*) Tre Maanedes Fabrikarbejder S. 228—29.

Social-Demokratiet kræver — bliver skilt fra Staten, hvad der er det mest ideale, bliver dens Opgave den samme. Det er ikke en formel men en reel Reformation, der er en Hovedbetingelse for, at Kristendommens Tanker atter vil kunne gribe Menneskenes Hjærter. Vi trænger til en Fornyelse, der atter tyer tilbage til de oprindelige Kilder, drager ny Næring af disse og søger at komme til dybere Forstaaelse af de kristelige Tanker saaledes, at Kristenlivet ganske anderledes, end det nu er Tilfældet, kan blive udformet i Overensstemmelse med dets oprindelige Maal.

Først og fremmest kræves der, at Præsterne i Mod-sætning til Theologien kommer dertil, at de i Forkyndelsen sætter *Indholdet over Formen, Aanden over Bogstavet, Livet over Læren*.

Der er Tegn paa, at en Reformation i denne Retning er i Færd med at bryde frem. Den som troende Kristen velkendte Professor Fr. Petersen udtaler: »Det er netop herpaa — at sætte Kristendommen i Tilslutning til den kirkelige Lære — at Nutidens Kirkevæsen har tabt sin almindelige Kredit. En simpel Tilslutning til visse religiøse Dogmer *er værdiløs(!)*, og Forstandsgrundene, som anførtes for den kirkelige Læres Sandhed, gælder ikke længer. *Og fremfor alt, de levende Kristne føler selv, at disse heller ikke for dem har nogen saa stor Betydning; det er fra Virkningerne paa deres Liv, at deres Overbevisning skriver sig.*«*)

*) Forord til Oversættelse af Naturens Lov i Aandens Verden. Jævnfør hermed følgende Udtalelse i Højskolebladet for 14. Juni d. A., Spalte 746:

»De dogmatiske Udviklinger efter den gamle theologiske Receipt vil ikke komme til at spille nogen Rolle i vore Dages Kristendom uden for en lille Kreds af Præster og Lægfolk. Nej, Ilden, Varmen, Kraften, derpaa vil alt bero. Man vil spørge om *Kraftbeviset*: den beaandede Forkyndelse og Lovsang, det hellige Menneskeliv i Tro og Kærlighed, det Indskud til Løsningen af denne Tids store Samfundsopgaver, som Menigheden er i Stand til at yde. Disse Ting er det, der vil bestemme Menighedens Indflydelse og Betydning«.

I denne Retning er de levende Kristne i inderlig Overensstemmelse med Jesus Kristus.

Han var den store Sjælekender. Han saa, at den væsentligste af alle Livets ædle Kræfter var Kærligheden. Men al Kærlighed hviler paa Tro. Barnets Kærlighed til Fa'er og Mo'er udspringer af dets ubetingede *Tillid*. Ægtefællernes Kærlighed hviler paa den gensidige tillidsfulde Tro. Brister denne, er det forbi med Kærligheden. Den, der skal udrette noget i Livet, maa bæres af Tro. Selv Opfinderen, der arbejder i det kemiske Laboratorium, saa Hjærnen banker i Hovedet, bæres oppe af Troen paa Muligheden af Opgavens Løsning, paa Muligheden af at gøre et Fremskridt til Slægtens Gavn.

Det var denne Tro, som Jesus løftede op til det højeste, som Trosevnens kan naa, op til den levende Gud. Overalt, hvor han taler om Tro, er det om Tro i Betydning af *Tillid*. Hvad enten han staar over for Høvidsmanden, den kananæiske Kvinde, den værkbrudte, Marta, de smaa Børn, og vi hører Vidnesbyrdet: »Din Tro har frelst Dig«, eller »har Du Tro, skal Du se Guds Herlighed«, er det Tro i Betydning af *Tillid*, hans Tale gælder. Det er denne Tro, der har den bjærgflyttende Kraft. Det er den og den alene, der danner den Skat og Perle, som er mere værd end Alverdens Guld. Aldrig noget Steds finder vi Jesus kræve eller forlange Tro i Betydning af pligtsmæssig Tilslutning til en bestemt Lære. Tværtimod. Ingen andre maa i den Grad høre hans straffende Tale som Samtidens Theologer, der satte Religionen i en bestemt Lære, i visse Ceremonier. Og til Kvinden ved Brønden siger han udtrykkelig, at den Tid nu er kommen, da Menneskene hverken skal tilbede Gud paa dette Bjærg eller i Jerusalem, — hverken under denne eller hin bestemte Form — men i *Aand* og i *Sandhed*.

Ved Siden af at lære Menneskene at dyrke Gud i Aand og Sandhed havde Jesus ogsaa den Opgave at rense og lutre det raadende Gudsbegreb.

For Jøderne stod Gud som den strænge, den straffende Dommer, der kun kunde sones ved Ofring.

Jesus lærte Menneskene at opfatte Gud som Kærligheden selv, der staar i samme Forhold til Menneskene som den gode Fader til sine Børn. Han er derfor let tilgængelig. Blot Menneskene er oprigtige, erkender deres Synd og vender sig med Tillid til Gud, saa vil han til enhver Tid komme dem i Møde med aabne Arme som Faderen i Lignelsen om den forlorne Søn, skænke dem sin Tilgivelse for begaaet Synd og udruste dem med Kraft til at lægge Synden af.

Dette var, hvad Jesus vidnede om Troen. Hvad der senere kom frem af Troslære og dogmatiske Former kunde have sin Betydning. Men medens selve Trosindholdet har *Evighedsværdi*, kunde Trosformerne kun have *Tidsværdi*: De maatte være Udtryk for de Menneskers Erkendelsesstandpunkt, som affattede Læren og Formerne, hvorefter atter følger, at de maa veksle med den fremadskridende Erkendelse, der gaar fra Klarhed til Klarhed.

Medens vi derfor bevarer Troen som Livets stærkeste aandelige Bærekraft, siger vi med Skjalden:

»lad synke brat og falde
de Skillerum og Skranker alle,
som Kød har rejst i Aandens Hus,

ti

almindelig er Kristi Kirke,
for *alle* Folk et Bedehus.

Vi maa komme dertil, at hver den, der i Jesu Navn kan bede sit Fadervor, ikke blot maa være velkommen i Kirkerne, men maa kunne drages dertil og gøre Erfaring om, at han der kan hente Næring for sin Sjæl, selv om han nok saa meget er paa Kant med Lærebegreberne, selv om han har nok saa frie Meninger eller slet ingen Meninger om de dogmatiske Former.

Den overvejende Vægt, der nu lægges paa *Troslæren*, maa herefter lægges paa de af Kirken svigtede sædelige Idealer, hvortil Jesus Kristus forpligtede alle sine Disciple.

Det er det andet Udtryk for Kirkens Fald i vor Tid og Aarsag til dens Vanmagt, at den har gjort Kristendommen til noget saa overaandeligt, at den kristelige Sædelære i den Grad er bleven stillet i Skygge, at der endog er Præster, som paastaar, at der slet intet findes, der med Rette kan betegnes som kristelig Etik!

Her som overalt har saa den ene Yderlighed affødt den anden. Medens Theologien sætter Kristendommen i en bestemt Troslære, som afskærer Etiken, er der andre, der gør hele Kristendommen blot til en ny Etik.

Begge Dele er lige fjærnt fra den Kristendom, som Jesus Kristus førte ind i Verden. Gennem alle hans Taler slynger sig Vidnesbyrdet om, at Kristendommen har de to Sider:

*hvad Menneskene skal tro, og
hvad Menneskene skal gøre.*

Jesus fornyer det gamle Bud som Hovedbudet i al Religion:

Du skal elske Herren Din Gud af dit ganske Hjærte, Sjæl og Sind, og Du skal elske Din Næste som Dig selv.

I Overensstemmelse hermed giver han en Række Befalinger, som han forlanger, at hans Disciple skal opfylde. Den theologiske Prædken, der bestandig fortæller, at Menneskene hverken kan eller skal gøre noget, idet det er Gud, der gør alt, er meget langt fra at være i Overensstemmelse med ham, der atter og atter indskærpede, at kun den bevarede Kærligheden, der opfyldte hans Befalinger, og som endnu i sin sidste Afskedsstund erklærede: »Gaar ud og lærer alle Folk og døber dem i Faderens, Sønnens og Helligaandens Navn, og lærer dem *at holde alt, hvad jeg har befaleet eder.*»

Som Træet skal kendes paa dets Frugt, saaledes skulde Prøvestenen for, om Menneskene ejede den rette Tro, være det, om de øvede de rette Gerninger.

»Ikke enhver, der siger Herre, Herre, skal indgaa i Himmeriges Rige, men den, som gør min Faders Vilje, som er i Himlen.«

»Værer fuldkomne, ligesom eders Fader i Himlen er fuldkommen.«

»Hvem, som gør min Faders Vilje, er min Broder og Søster.«

»Lader eders Lys skinne for Menneskene, at de ser eders gode Gerninger og ærer eders Fader, som er i Himlen.«

Ved et Liv i Tro for at opfylde Jesu Befalinger er det, at de Kristne skal danne et Samfund, et nyt Rige, der skal virke som Kraften og Saltet i Folket og lyse ud over Verden som Staden paa Bjærgene.

At Jesus endogsaa lægger *større* Vægt paa, at Menneskene opfylder hans Bud, end at de kalder ham Herre, har han vist i Lignelsen om de to Sønner, hvorefter den ene vel lovede at gaa til Arbejde i Vingaarden, men ligesom *ikke* gik, medens den anden nægtede at gaa, men gik alligevel. Det er den sidste, der prises som den, der gør Faderens Vilje.

Men hvad er da Faderens Vilje, hvad er det for Befalinger, der skal opfyldes, hvad er det for Gerninger, der skal øves?

De kan samles i de to Hovedbud, der tjener som de alt beherskende Forskrifter for Livet i det ny Rige: *Retfærdighed* og *Kærlighed*. Menneskene skal først og fremmest søge, leve og virke for Guds Rige og hans Retfærdighed. Opfyldelsen af dette Bud sætter Jesus saa højt, at han paa Forhaand priser dem salige og lover dem Himmerige, der hungre og tørste efter, kæmpe og lider for Retfærdighedens Skyld.

Budet om Kærligheden er ogsaa fuldstændig forpligtende:

»Jeg giver eder ny Befaling, at I skal elske hverandre, som jeg elsker eder. Derpaa skal det kendes, at I er mine Disciple, at I har indbyrdes Kærlighed.«

Denne Kærlighed skal være saa altomfattende, at Kristi Disciple endog ere pligtige til at elske deres — Fjender.

Disse ny Forskrifter for det sædelige Liv skal opfyldes derved, at enhver skal vise i Gerning, at »alt, hvad I vil, at Menneskene skal gøre imod eder, det gøre I imod dem.« Det højeste Formaal for hver enkelt skal derfor være at tjene sine Medmennesker, den største skal være alles Tjener. Fordringen om, at Storheden skal søges ved et Liv i Medmenneskenes Tjeneste, er saa afgørende, at Jesus paa den ené Side erklærer, at den hidtil blandt Menneskene anerkendte Storhed, som bestod i, at det ene Menneske herskede over det andet, »er en Vederstyggelighed for Gud«, og paa den anden Side forlanger det ny Tjenerideal saa strængt gennemført, at han endog efter Fodvaskningen erklærer, at »ligesom jeg har vasket eders Fødder, er I og skyldige at vaske hverandres Fødder, ti jeg har givet eder et Eksempel, at ligesom jeg gjorde eder, skal og I gøre.«

Naar Menneskene gennem Troen paa Gud drog selve Himmelenes Kræfter ned paa Jorden og brugte dem til at virkeliggøre de ny sædelige Idealer i Hjem og Samfund, saa vilde Guds Rige, hvis Frugter er Fred og Glæde, og hvori ingen behøver at bekymres for dagligt Brød, vokse frem og udbredes i Verden.

Den himmelske Fader ved, hvad Menneskene har behov, som han kender de Fornødenheder, Himlens Fugle og Markens Liljer har. Og han har indrettet Verden saaledes, at der er rigeligt af dagligt Brød til alle, naar kun hans Gaver fordeles efter Retfærdighedens og Kærlighedens Fordringer.

Men Virkeliggørelsen af disse Idealer vil koste Kamp.

Modstanden vil særlig komme fra to Klasser: fra de rige og fra — Theologerne.

»Vogter eder for Gærrighed; ingens Liv bestaar i at have overflødigt Gods.«

»I kan ikke tjene Gud og Mammon.«

»Ve eder, I rige, ti I har eders Trøst borte.«

»Ve eder, I rige, som er overmætte; ti I skal hungre.«

»En rig kommer vanskelig ind i Himmeriges Rige.«

»En Kamel gaar lettere gennem et Naaleøje, end en rig kommer ind i Guds Rige.«

»Vil Du være fuldkommen, saa sælg alt, hvad Du har, og giv det til de fattige.«

Næst de rige er der ingen, Vorherre vender sig imod med en saadan Strængthed som mod Samtidens Theologer, der binder svære Byrder, vanskelige at bære, og lægger dem paa Menneskenes Skuldre, men ikke selv rører dem med en Finger.

»Ve eder, I skriftkloge og Farisæer, I Øjenskalke, at I tillukker Himmeriges Rige for Menneskene, ti I gaar ikke selv ind, og dem, som vil gaa ind, tillader I det ikke.«

»Ve eder, I skriftkloge, I Øjenskalke! at I opæder Enkers Huse og paa Skrømt beder længe, derfor skal I faa des haardere Dom.«

»I blinde Vejledere, I, som afsier Myggen og nedsluger Kamelen. I Slinger, I Øgleunger, hvorledes kan I undfly Helvedes Dom!«

I Modsætning til den Maade, hvorpaa Jesus vender sig imod de rige og de skriftkloge, lyder hans Røst til de fattige og lidende med Kærlighedens Klang.

»Jeg ynkes inderlig over Folket.« »Kommer hid til mig, alle, som arbejder og er besværede, og jeg vil give eder Hvile.«

Medens de fattige hidtil overalt havde været en foragtet Klasse, der kun betragtedes som Redskaber til de herskendes Berigelse, rejser han de fattiges Livsmod ved at løfte dem op til Væsener, der har samme Værdi som alle andre, ved at sætte dem som ligeberettigede

Brødre ind i det Samfund, hvor den største skal være alles, altsaa ogsaa den fattiges, Tjener, ved at vidne for dem, at de i den Grad har Gud Faders Velbehag, at medens Rigmanden trues med den evige Død, loves den fattige Lazarus Livet i Abrahams Skød. Og naar han opruller det vældige Billede, der skildrer den afsluttende og store Dom, saa viser det sig, at det hele Grundlag for Dommen ligger i, hvorledes Menneskene har stillet sig overfor de fattige.

De, der har forsømt at bespise den sultne, skænke den tørstige, modtage den fremmede, klæde de nøgne og gæste de syge og fængslede, jages bort i den evige Ild.

De, der har bespist de sultne, skænket de tørstige, modtaget de fremmede, klædt de nøgne, besøgt de syge og fængslede, er de velsignede, som gaar ind til det evige Liv.

Aldrig før i Verdens Historie havde nogen talt saaledes til og om de fattige. Og som han talte, saa gjorde han. Jesu hele Historie er fuld af Vidnesbyrd om, hvorledes han levede i Overensstemmelse med sine Ord. Han mødte ikke som den vældige Prælat, der bæres paa Hænder under en forgyldt Tronhimmel eller kommer kørende i Karet.

Nej, Jesus traadte frem i en jævn Arbejders Skikkelse, valgte sine Kammerater og Medarbejdere iblandt jævne Arbejdere og levede i den Grad iblandt den almene Befolkning, iblandt Toldere og Syndere, at han endog beskyldtes for at være en Vindranker. Hans eneste synlige Støtte, den eneste Magt, som Menneskene kunde se, laa i hans *aandelige Myndighed*.

Men i Kraft af denne optager han sin Gerning og gaar omkring og gør alle Ting Vel. Evangelierne fortæller, hvorledes »alle, der led ilde«, strømmede til ham, hvorledes han »helbredte al Sygdom og Skrøbelighed iblandt Folket«. Og »alt Folket hængte ved ham«, priste ham som den, »der har gjort alle Ting vel« og »lovede Gud«.

Men medens Folket hængte ved ham, »søgte de Yppersteprester, de skriftkloge og Folkets øverste at omkomme ham«.

For sin verdensforyngende Tro, for sin ny religiøse og etiske Opfattelse og sine kraftige Gerninger i Guds og Menneskenes Tjeneste maatte Jesus gaa i Døden.

Men dette havde han forudset. Han havde ogsaa varslet, at den samme Skæbne vilde ramme mange af dem, der i Sandhed vilde følge ham efter.

Han vidste, hvad det betød at staa som Talsmand for Sandhed, Retfærdighed og Kærlighed.

»Ild er jeg kommen for at kaste paa Jorden.«

»Mener ikke, at jeg er kommen for at bringe Fred paa Jorden. Jeg er ikke kommen for at bringe Fred, men Sværd.« Skønt Jesus ikke vil, at hans Disciple maa bruge Sværd, ser han, at det ny Rige vil møde saadan Modstand, at man vil forsøge at slaa det ned selv med skarpe Vaaben. Den Tid skal komme, at hver den, som ihjelslaar hans Efterfølgere, skal mene at vise Gud en Dyrkelse.

Disciplene vil blive hadede for Jesu Skyld. Troskaben imod hans Sag vil føre til Splid, selv mellem Forældre og Børn.

Men trods det altsammen: »Hvem, som vil komme efter mig, skal fornægte sig selv og tage sit Kors op og følge mig.«

»Hvem, som ikke bærer sit Kors og kommer efter mig, kan ikke være min Discipel.«

Men hvem, der for Guds Riges Skyld forlader, om det kræves, selv baade Hjem, Forældre, Ægtefæller, Børn, »skal faa det mange Fold igen i denne Tid og i den tilkommende Verden et evigt Liv.«

Det er saaledes store Krav, der stilles til Jesu Disciple. De har ikke blot Kamp mod Kød og Blod og Ondskabens aandelige Hær under Himlen, »men mod Fyrstendømmer og Magter, mod Verdens Herrer, som regerer i denne Tids Mørke.«

Men den ny Tro kunde med Frimodighed imødesee denne Kamp. Den skabte en Helteskare, som Verden aldrig har set Mage til, et Samfund, hvis Medlemmer »havde et Hjærte og en Sjæl; end ikke en sagde noget af sit Gods at være sit eget, men alle Ting vare dem tilfælles. Der var ingen trængende iblandt dem; saa mange, som ejede Agre eller Huse, solgte dem og frembar Værdien af det solgte, og lagde det for Apostlernes Fødder; men der blev uddelt til enhver, eftersom han havde behov.«

Det var Kristendommens første vældige Gennembrud, midt i Kampen den første glimtvisse Fremtræden af Paradiset paa Jorden med Opfyldelsen af Bjærgprædkenens Forjættelser.

Saalænge de Kristne blev tro imod Jesu Kristi Befalinger, gik Kristendommen frem som en verdens-erobrende Magt.

Ejendomsfællesskabet i Apostelmenigheden kunde dog ikke bevares. Ligesom Kristus ikke havde udformet nogen *Troslære*, saaledes havde han heller ikke givet nogen Anvisning paa den *Samfundsform*, hvorunder hans sædelige Forskrifter skulde realiseres, hvad han af mange Grunde ikke kunde.

For det første var han som Menneske en Sædelighedens Reformator, der vilde reformere *indvendig* fra ved først og fremmest at reformere Hjærterne. For det andet forstod han, hvad ikke mange Theologer forstaaer, at den Samfundsform, der til en given Tid kan betinge Livet, til en anden Tid kan kvæle Livet. En af ham fastslaaet Samfundsform, der vilde være bleven gældende for alle Tider og Folkeslag, vilde derfor have ført til Død i Stedet for til Liv. Ligesom han med Hensyn til Troen ikke udformede nogen Dogmatik, men overlod Menneskene selv at skabe den Form, der kunde bære Troens Indhold, saaledes overlod han ogsaa Menneskene selv at finde de Former, hvorigennem hans sædelige Forskrifter bedst kunde

virkeliggøres i Samfundet. Han gav kun selve de sædelige Grundsætninger, hvorefter alle Former til enhver Tid og alle Vegne skal bedømmes. Hver given Form skal staa og falde med Svaret paa Spørgsmaalet om, i hvilken Grad den muliggør Virkeliggørelse af Retfærdighedens og Kærlighedens sædelige Krav.

Den Form for Ejendomsfællesskabet, som blev forsøgt i Jerusalem, viste sig ikke holdbar. Men værd at mindes er det dog, at det er i selve Kristenhedens Modernemenighed, at der første Gang er gjort Forsøg paa at virkeliggøre Tanken om det sociale Fællesskab.

Denne Tanke blev heller aldrig fuldstændig glemt inden for den kristne Menighed.

En hel Række af Kirkefædre træder bestemt i Skranken for den, idet de finder, at den individuelle Ejendomsbesiddelse kun er en Form, hvorunder de rige plyndrer de fattige.

Basilius skriver: »Sig mig, hvad der i det hele er dit? Hvor har Du faaet det fra, og hvordan har Du bragt det ind i Verden? Ligesom naar en, der har indtaget sin Plads i Theatret, vil fortrænge alle dem, der kommer senere, idet han mener, at Skuespilhuset, der dog er for alle, kun er for ham, — saaledes er de rige! Ti hvad der er fælles for alle, lægger de i Forvejen Beslag paa for sig selv og tilvender sig det som deres Ejendom, fordi de er komne først til det. Naar enhver blot vilde tage saa meget, som han behøver til sin Nødtørft, hvor vilde der saa være fattige og rige.«*)

Ambrosius skriver: »Hvor vidt vil I gaa i eders vanvittige Begæringer? Bor I alene paa Jorden? Hvorfor udkaster I dem, som af Naturen er eders Fæller, og tilraner eder alene Besiddelsen af Naturen? Jorden er grundet til Fælleseje for alle«.

*) Gerhard Uhlhorn: De kristne Kærligheds-Gerninger i Oldkirken; S. 258.

»Naturen giver sine Gaver til alle i Fællesskab for at Føden kan være fælles for alle. Naturen har frembragt Fællesskabets Ret, Voldsgerningerne har skabt Privatretten«^{*)}).

Krysostomus udraaber til den rigtsmykkede Dame:

»Fra hvor mange fattige er det røvet, som smykker Din Arm«^{**)}

Hieronymus skriver: »Al Rigdom stammer fra Uretfærdighed. Den ene kan kun vinde, hvad den anden taber. Enhver rig er derfor en uretfærdig eller en uretfærdigs Arving.«^{*)}

Augustin gør gældende, at al Strid her i Verden, Krig, Oprør, Mord og anden Uretfærdighed opstaar af den private Ejendom. Hvad vi er fælles om som Sol og Luft, opstaar der aldrig Strid om. »Lad os derfor afholde os fra at have privat Ejendom.«^{*)}

Gennemgaaende er det Kirkefædrenes Opfattelse, at Fælleseje er den naturlige og oprindelige Ordning.

Krysostomus udkaster endog med levende Farver et Billede af en kommunistisk Forfatning, og gaar der helt igennem en kommunistisk Strømning gennem Oldkirkens store Skribenters Betragtninger.^{**)}

Kristendommens sædelige Idealer, Fællesskabet i Jerusalem og Kirkefædrenes Tanker har været den drivende Kraft baade i Drømmene om et Fuldkommenhedsrige paa Jorden og i de mange Forsøg, som der er gjort paa at starte kommunistiske Samfund.

Men dels tillod den tidligere Samfundsudvikling ikke Virkeliggørelsen af det store Ideal, dels var de religiøse Drømmere uklare over den Ting, at medens Kristendommen vel rejser det sædelige Ideal, er det Social-Økonomien, der maa anvise de Rammer, hvorigennem Idealet skal virkeliggøres i Staten. Først med det 19. Aarhundrede er Udviklingen ført frem til den

*) Uhlhorn anf. Skrift S. 258—59—260.

**) Jævnf. Uhlhorn S. 261.

Modenhed, at det sociale Fællesskab *kan* virkeliggøres, først med Socialismen er der kommen Klarhed over, under hvilke Former Fællesskabet skal føres ud i Livet.

Men hvad de Kristne alle Dage har kunnet, og hvad de fra Begyndelsen gjorde, det var uden Afslag at hævde de sædelige Idealer.

Selv den mildeste af alle Apostlerne, Johannes, udtaler de skarpe Ord:

»Hvem, der siger, jeg kender ham og holder ikke hans Bud, han er en Løgner, og i ham er ikke Sandhed. Hvem der siger, at han bliver i ham, han er skyldig til at vandre, som han vandrede«.

»Derpaa har vi kendt Kærligheden, at han har sat Livet til for os; ogsaa vi er skyldige at sætte Livet til for Brødrene«.

Det var ved i denne Aand at virke for Opfyldelsen af Jesu Befalinger, at den saakaldte Nazaræersækt*) gjorde Oprør over hele Verden. Der var sat en ny aandelig Værdi ind i Verden. Og der blev arbejdet med det betroede Pund. Medens vore Dages Theologi gør sig skyldig i den Stagnationens for alt levende forfærdelige Synd, som er skildret i Lignelsen om Talenterne, hvor den utro Husholder som Straf for at grave sit Pund i Jorden kastes ud, hvor der er Graad og Tænders Gnidsel, gik hine Dages Kristne frem som Udviklingens Mænd og Kvinder, der arbejdede med de overdragne Værdier og gjorde sejrrige Erobringer, hvorfor de med de tro Tjenere kunde leve i Forjættelsen om at gaa ind til deres Herres Glæde.

Det var ved dette ny Liv i Aandens Kraft, at Kristendommen i de første Aarhundreder frembragte en Verdensrevolution.

De Kristnes Tro generede ikke umiddelbart de mægtige Romere, der i vid Udstrækning anerkendte Trosfriheden. De Lande, som Romerriget undertvang, fik Lov at beholde deres egen Tro og de forskellige

*) Apostlernes Gerninger 24—5.

ationale Guder blev repræsenterede i selve det romerske Panteon.

Hvad der oprørte Romerne, var netop den fuldstændige ny Sædelighedsbetragtning, der hævdede selv den fattigste Person, selv den foragteligste Træl til en selv med den øverste Hersker ligestillet Personlighed.

Deri laa Revolutionen, som vakte Hedningernes Fjendskab og tændte Martyrernes Baal.

Forhaabentlig er Baalene som Kampmiddel for stedse forsvundne fra den civiliserede Verden. Men saa meget er vist: blev Kristendommens sædelige Idealer paa ny rejst med Aand og Kraft i Overensstemmelse med Jesu Kristi egne Befalinger, da vilde det hurtig være forbi med Kirkens Stilling som konservativ Magt og med det hidtilværende Forbund mellem Tronen og Alteret.

I denne Retning er det, at den imødesete kirkelige Fornylse maa gaa. I samme Grad, som den vinder frem, vil ganske uvilkaarligt det naturlige Forhold blive tilvejebragt mellem Kristendommen og den sociale Bevægelse.

Vi vil da blive fri for disse dum-theologiske Indvendinger om Ynglingen, der forlanger, at Jesus skal skifte Arv, og Trællen Onisimus, hvilke vi hører i 99 af 100 Tilfælde, hvor der forhandles om Kristendommens og Socialismens gensidige Stilling. Ingen forlanger, at Kirken skal virke som Skifteret! Ingen forlanger, at Kirken skal godkende, at Arbejderne løber af Tjeneste! Ingen forlanger overhovedet, at Præsterne skal være Nationaløkonomer eller politiske Agitatorer!

Vi forlanger kun, at Præsterne foruden at vidne om den Tro, der kan flytte Bjerge, skal indskærpe, at Troens Kraft skal bruges til gode Gerninger. Vi forlanger kun, at Præsterne skal indskærpe Jesu egne Befalinger og derigennem løfte de sædelige Idealer, udbyde den etiske Retserkendelse, fremkalde Ansvars-

følelsen, vække de sovende Samvittigheder og søge at faa Hjærterne til at brænde for Sandhed og Ret.

Vil Præsterne blot det, skal de have Tak. I samme Grad, som deres Gerning lykkes, vil de da for det første forvandle de Hjærter, der nu for det meste danner en Isklump over for alle frigørende sociale Tanker, til en Jordbund, hvori disse Tanker kan spire og vokse op til en frugtbar Høst. For det andet vil de i Stedet for at opklække en Bunke konservative Fanatikere opdrage talrige Mænd og Kvinder, for hvem det vil blive en Lyst og en Trang at gaa ud og optage Kampen for den sociale Sag i Pagt med Kristendommens højeste og bedste Idealer.

Men i det vi fra socialistisk Side erkender, at vi ikke har nogen Ret til at forlange, at Præsterne som saadanne skal prædke Socialisme, maa Præsterne til Gengæld lære at forstaa, at de sociale Agitatorer og Missionærer omvendt eller ikke hverken skal prædke eller forkynde Religion. Medens Præsterne har det Hverv at udvikle de religiøse og sædelige Grundkræfter, er det Nationaløkonomernes og de sociale Missionærers Sag at virke for de sociale og politiske Former, hvorigennem der er Mulighed for, at de sædelige Idealer kan blive virkeliggjorte paa Samfundslivets Omraade.

Naar dette til begge Sider bliver forstaaet, vil Forsoningen være tilvejebragt mellem Kristendommen og den sociale Bevægelse, og vil der da være Mulighed for, at de begge i god Forstaaelse kan virke for at fremme hver sin Del af den store Opgave, hvis samlende Midtpunkt er *Retfærdighed* i Pagt med Kærlighed.

Nogle vil baade *bede* og *arbejde*. Andre vil kun arbejde. Men fra begge Sider vil Bestræbelserne være rettet paa at fri Menneskene fra det onde, at formindske Fristelserne, at fordele det daglige Brød, at fuldbyrde Guds Vilje og fremme Guds Rige paa Jorden.

Socialismen er ikke den endelige Samfundsform og kan for saa vidt lige saa lidt som andre Former i formel Henseende betragtes som den særlig kristelige. Men den er af reelle Grunde et nødvendigt Gennemgangsled paa Udviklingens Bane for, at Kristendommens Idealers kan blive virkeliggjorte i det borgerlige Samfund.

Kun gennem Socialismen kommer vi frem mod den »Fuldkommenhedstilstand i harmonisk Enhed af de moralske og fysiske Goder, hvor Arbejde og Nydelse smelter sammen«^{)} og hvor Faderen i Himlen bliver alt i alle!*

^{*)} Biskop Martensen: Socialisme og Kristendom S. 5.

RETTELSER.

Side	24,	8de	Linje	f. o.	staar	Fastsættelse, læs Fortsættelse.
—	34,	7de	»	»	»	Udtryk, læs Indtryk.
—	144,	17de	»	»	»	123. læs 121.
—	170,	14de	»	»	»	percaet, læs pereat.
—	201,	5te	»	»	»	saa, læs ogsaa.

